

بين المللي سياست

ته يوه کتنه

ليکوالان

جان رورکي

مارک بویر

ژباړه اولنډيز

ډاکتر محمد صديق ظهير

Ketabton.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د کتاب ټول چاپي حقوق په خپروونکي اړه لري

- * بين المللي سياست ته يوه کتنه
- * ليکوالان: جان رورکي او مارک بوير
- * ژباړه او لنډيز: ډاکټر محمد صديق ظهير

- * خپروونکی: علامه رشاد خپرنډويه ټولنه
- * کندهار - افغانستان
- * تليفون: ۰۷۰۰۳۲۶۰۱۱
- * اي ميل: mrohyal@yahoo.com

- * کمپوز او ډيزاين: روھيال نشراتي مؤسسه
- * کچه: ۵۰/۱۳ × ۲۱ سانتي متره
- * لومړی چاپ: ۱۳۹۰ ش
- * چاپ شمېر: زره ټوکه
- * د مخونو شمېر: ۲۴۸
- * د خپرونو لړ: ۴۹

د خپروونکي خبري

په پښتو ژبه کې د سياسي علومو او علمي سياست پوهنې په اړه د علمي کتابونو تشه له ډېره وخته موجوده ده، د دې تشې ډکول او پوره کول د ټولو پښتنو ليکوالو او خپرونکو دنده ده. له نېکه مرغه زموږ د تکړه ليکوال او خوږ ژبي مترجم ډاکټر محمدصديق ظهير دغې خلا ته له وخته پام سوی دی، او په دې برخه کې ئې دا دوهم ترجمه کړې اثر دی چې د سياست مینانو ته ئې وړاندي کوي.

د دوی مخکنۍ ترجمه (پوليتيکل ساينس ته يوه کتنه) په لومړي ځل په کال ۱۳۸۷ ش خپره سوه، چې د علاقمندانو د خوښۍ وړ وگرځېده او د شايقينو د زياتو غوښتنو په سبب په ۱۳۸۸ ش کال کې د دوهم ځل له پاره چاپ او خپره سوه. د ښاغلي ډاکټر ظهير صاحب مخکنۍ او دغه دواړي ترجمې په عمومي ډول د سياست پوهنې د اصولو او نورمونو سره لوستونکي آشنا کوي، او په دې برخه کې سياست يوه علم په توگه راپېژني. د دغو دواړو ترجمو څخه پر عامو خلکو سربېره د پوهنتونونو محصلين هم ښه استفاده کولای سي، په ځانگړې توگه د سياسي علومو د پوهنځي محصلينو ته ئې مطالعه کول يو مبرم ضرورت دی.

موږ په خپل وار ښاغلي ظهير صاحب ته د دغه پر محتوی اثر مبارکي ورکوو، او د لويه خدايه دوی ته د اوږده، سوکاله او نېکمرغه ژوند غوښتنه کوو.

مطیع الله روھيال

د علامه رشاد خپرنډويه ټولني مشر

فہرست

۱. یادونہ ۱۴
۲. یوٹو خبری ۱۶

لومړی فصل

۳. نړیوال سیاست په پام کې نیول او د هغه په هکله فکر کول ۲۰
۴. زموږ له پاره د نړیوال سیاست اهمیت ۲۱
۵. مستقیم عمل کول ۲۳
۶. رایې ورکول ۲۳
۷. پالیسي جوړوونکي کېدل ۲۴
۸. تیوریکي فکر کول: پېښې په متن کې مطالعه کول ۲۵
۹. ریالیستي تیوري ۲۷
۱۰. لیبرال تیوري ۲۷

دوهم فصل

۱۱. د نړیوال سیاست تکامل ۲۹
۱۲. تکامل کوونکی نړیوال سیستم - لومړنی انکشاف ۲۹
۱۳. لرغونی یونان او روم ۳۰
۱۴. قلمروي دولت ۳۰
۱۵. حاکمیت ۳۱
۱۶. نیشنلیزم ۳۱
۱۷. ډیموکراسي ۳۲
۱۸. د روم تر سقوط وروسته ۳۲

۵

۳۳	.....	۱۹. په منځنيو پېړيو كې جهان شموله واک (قدرت)
۳۳	.....	۲۰. مذهبي واک
۳۴	.....	۲۱. غير مذهبي واک
۳۴	.....	۲۲. په منځنيو پېړيو كې سيمه ييز قدرت
۳۵	.....	۲۳. د فيودالي سيستم زوال
۳۵	.....	۲۴. نظامي تكنالوجي
۳۶	.....	۲۵. اقتصادي پراختيا
۳۷	.....	۲۶. د جهان شموله قدرت زوال
۳۸	.....	۲۷. د نړيوال سيستم ظهور - شلمه پېړۍ
۳۹	.....	۲۸. د دوه قطبي سيستم صعود او نزول
۴۱	.....	۲۹. د دوه قطبي سيستم پای
۴۳	.....	۳۰. په شلمه پېړۍ كې د امنيت مسئله
۴۴	.....	۳۱. په يوويشتمه پېړۍ كې جهاني اقتصاد
۴۴	.....	۳۲. اقتصادي وابسته كې
۴۵	.....	۳۳. د شمال او جنوب ترمنځ اقتصادي نابرابري
۴۷	.....	۳۴. په يوويشتمه پېړۍ كې بشري حقوق

درېم فصل

۴۸	.....	۳۵. خارجي پالیسی او د هغه تحليل
۴۹	.....	۳۶. له فردي زاوې څخه تحليل
۴۹	.....	۳۷. انسان د يو نوع په توگه
۵۰	.....	۳۸. ادراكي فکتورونه
۵۱	.....	۳۹. د ادراكي تداوم لټول
۵۱	.....	۴۰. غير عملي هيله درلودل [خيال پلوا]
۵۲	.....	۴۱. احساساتي فکتورونه
۵۳	.....	۴۲. جنسيت
۵۵	.....	۴۳. سازماني سلوك
۵۵	.....	۴۴. د رول سلوك

٦

٥٧	٤٥. په سازمانونو کې دننه د تصميم نيولو سلوک
٥٨	٤٦. ليدوران او د دوی انفرادي ځانگړي مشخصات
٥٩	٤٧. شخصيت
٦٠	٤٨. جسماني او دماغي روغتيا
٦١	٤٩. خودخواهي او جاه طلبي
٦٢	٥٠. سياسي سابقه او شخصي تجربې
٦٣	٥١. د دولت په سطحه کې (د دولتي زاوئې څخه) د پاليسۍ تحليل
٦٣	٥٢. د حکومت ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه
٦٤	٥٣. د حالت ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه
٦٥	٥٤. د پاليسۍ ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه
٦٦	٥٥. د خارجي پاليسۍ جوړول: سياسي کلتور
٦٨	٥٦. خارجي پاليسی جوړوونکي اکټران
٦٨	٥٧. د سيستم په سطحه کې د پاليسۍ تحليل
٦٩	٥٨. ساختماني [ساختماني] مشخصات
٧١	٥٩. اقتصادي واقعيتونه

څلرم فصل

٧٤	٦٠. د ملت، نېشنلېزم او يو ملتي دولت پېژندنه
٧٤	٦١. د ملت، نېشنلېزم او ملتي دولت تعريفونه
٧٤	٦٢. ملتونه
٧٥	٦٣. ډيموگرافیک او کلتوري مشابهتونه
٧٥	٦٤. گډ ټولنيز احساس
٧٦	٦٥. د سياسي جلاوالي غوښتنه درلودل
٧٦	٦٦. نېشنلېزم
٧٧	٦٧. يو ملتي دولتونه
٧٨	٦٨. د نېشنلېزم پاڅون او مخ پر لور ټوب (صعود)
٧٩	٦٩. لرغونی نېشنلېزم
٧٩	٧٠. د موډرن نېشنلېزم مخ پر لور ټوب (صعود)

۷

۷۱. دیو ملتي دولت د تشکیل موډلونه ۸۱
۷۲. ملت او نېشنلیزم تر یو ملتي دولت وړاندي ۸۱
۷۳. یو ملتي دولت تر ملت او نېشنلیزم وړاندي ۸۱
۷۴. ملت، نېشنلیزم او یو ملتي دولت یو ځای منځته راځي ۸۲
۷۵. نېشنلیزم په عمل کي ۸۳
۷۶. دیو ملتي دولت تخیل myth او واقعیت ۸۳
۷۷. یو ملت، یو دولت ۸۴
۷۸. یو دولت، څو ملتونه ۸۴
۷۹. یو ملت، څو دولتونه ۸۶
۸۰. بې دولته ملت ۸۷
۸۱. څو ملته، څو دولته ۸۷
۸۲. د نېشنلیزم مثبت او منفي اړخونه ۸۹
۸۳. مثبت نېشنلیزم ۸۹
۸۴. نېشنلیزم ډیموکراسي پر مخ بیایي ۸۹
۸۵. نېشنلیزم د امپریالیزم مخه نیسي ۹۰
۸۶. نېشنلیزم اقتصادي پرمختگ ته لاره خلاصوي ۹۰
۸۷. منفي نېشنلیزم ۹۱
۸۸. له نورو سره د مرستي کولو بې علاقه ګي ۹۲
۸۹. د نورو ردول ۹۳
۹۰. ځان بې ساري بلل او له پردیو څخه بېره (بېګانه هراسي) ۹۴
۹۱. کلتوري تبعیض او ظلم ۹۴
۹۲. خودمختاري ۹۵
۹۳. د خودمختاری مثبت اړخونه ۹۵
۹۴. د خودمختاری په هکله اندېښنې ۹۶
۹۵. نېشنلیزم او د هغه راتلونکي ۹۹
۹۶. د نېشنلیزم د له منځه تلو اټکل ۹۹
۹۷. د نېشنلیزم سرسخته پایښت ۱۰۰

پنجم فصل

۹۸. گلوبالیزم ۱۰۲
۹۹. گلوبالیزیشن ۱۰۳
۱۰۰. د گلوبالیزیشن د چټک پرمختگ فکتورونه ۱۰۴
۱۰۱. د ترانسپورټیشن او کمیونیکیشن گلوبالیزیشن ۱۰۶
۱۰۲. نړیوال ترانسپورټیشن [حمل و نقل] ۱۰۶
۱۰۳. نړیوال کمیونیکیشن ۱۰۷
۱۰۴. اقتصادي گلوبالیزیشن ۱۰۸
۱۰۵. کلتوري گلوبالیزیشن ۱۰۹
۱۰۶. ژبه ۱۱۰
۱۰۷. استهلاکي تولیدات ۱۱۱
۱۰۸. د اقتصادي گلوبالیزیشن په باب اندېښني ۱۱۲
۱۰۹. د کلتوري گلوبالیزیشن په باب اندېښني ۱۱۴
۱۱۰. ترانسپشنلیزم (ما فوق ملتیت) ۱۱۵
۱۱۱. ترانسپشنلیستي سازمانونه ۱۱۶
۱۱۲. د NGO ګانو انکشاف ۱۱۷
۱۱۳. د NGO ګانو فعالیتونه ۱۱۷
۱۱۴. د NGO ګانو تأثیر ۱۱۸
۱۱۵. منطقي ترانسپشنلیزم ۱۱۹
۱۱۶. کلتوري ترانسپشنلیزم ۱۲۰
۱۱۷. ترانسپشنل مذهب ۱۲۲
۱۱۸. مذهب او نړیوال سیاست ۱۲۳
۱۱۹. د مذهبي بنسټ پالني قوت ۱۲۳
۱۲۰. اسلام او نړی ۱۲۵
۱۲۱. اسلام او نېشنلیزم ۱۲۵
۱۲۲. اسلام او غیر اسلامي نړی ۱۲۶
۱۲۳. د ترانسپشنلیزم راتلونکې به څه وي؟ ۱۲۸

شپږم فصل

۱۲۴. قدرت، دولتداري او ملي دولت ۱۲۹
۱۲۵. عنعنوي ساختمان ۱۲۹
۱۲۶. د دولت تعريف ۱۳۰
۱۲۷. حاکمیت ۱۳۰
۱۲۸. قلمرو ۱۳۲
۱۲۹. نفوس ۱۳۲
۱۳۰. په رسمیت پېژندنه ۱۳۳
۱۳۱. داخلي سازمان او اداره ۱۳۶
۱۳۲. داخلي ملاتړ ۱۳۷
۱۳۳. د دولت هدف ۱۳۷
۱۳۴. دولتونه څرنگه اداره کېږي؟ ۱۳۹
۱۳۵. استبدادي حکومت ۱۳۹
۱۳۶. ډيموکراتیک حکومت ۱۴۲
۱۳۷. ډيموکراسي او امنیت ۱۴۳
۱۳۸. د قدرت پرله پېچلی ماهیت ۱۴۴
۱۳۹. مطلق او نسبي قدرت ۱۴۵
۱۴۰. د قدرت توان او د قدرت اراده ۱۴۶
۱۴۱. د قدرت ډاينامک [محرکه قوه] ۱۴۷
۱۴۲. ډيپلوماتیک وسایل ۱۴۸
۱۴۳. ډيپلوماسي د قدرت د اعمال په توگه ۱۴۹
۱۴۴. څو اړخيزه ډيپلوماسي ۱۵۰
۱۴۵. د ليدو او ليدو تر منځ ډيپلوماسي ۱۵۱
۱۴۶. ډيموکراتیکه ډيپلوماسي ۱۵۲
۱۴۷. خلاصه [پرانستي] ډيپلوماسي ۱۵۳
۱۴۸. د ډيپلوماسۍ سرته رسول ۱۵۴
۱۴۹. مستقيم يا غير مستقيم مذاکرات ۱۵۴
۱۵۰. لوړ رتبه يا کښته رتبه ډيپلوماسي ۱۵۵

۱۵۱. د تهدید یا بخشش [عوض] څخه کار اخیستل ۱۵۶
۱۵۲. صراحت او یا قصداً مبهم والی ۱۵۷
۱۵۳. د وینا او یاد عمل له لارې کمیونیکېشن ۱۵۷

اووم فصل

۱۵۴. بین الدولتي سازمانونه ۱۵۹
۱۵۵. بین الدولتي سازمانو ته یوه لنډه کتنه ۱۵۹
۱۵۶. د بین الدولتي سازمانو وده او انکشاف ۱۶۰
۱۵۷. د بین الدولتي سازمانو د انکشاف عوامل ۱۶۲
۱۵۸. د بین الدولتي سازمانو رول ۱۶۴
۱۵۹. د متقابل عمل میدان [زمینه] ۱۶۴
۱۶۰. د همکارۍ مرکز ۱۶۶
۱۶۱. ماورای ملتي سازمان ۱۶۶
۱۶۲. جهاني بین الدولتي سازمانونه ۱۶۷
۱۶۳. ملگري ملتونه ۱۶۷
۱۶۴. غړیتوب او رایه ورکول ۱۶۸
۱۶۵. د غړیتوب عمومي مسایل ۱۶۸
۱۶۶. د بین الدولتي سازمان په ساختار کې دننه د غړیتوب مسایل ۱۶۹
۱۶۷. د امنیت شورا د غړیتوب پر سر مناقشه ۱۷۰
۱۶۸. لیبر شپ ۱۷۲
۱۶۹. د ملگرو ملتو د عمومي منشي ټاکل ۱۷۲
۱۷۰. د ملگرو ملتو اوسنی عمومي منشي ۱۷۳
۱۷۱. اداري او مالي چاري ۱۷۴
۱۷۲. اداره ۱۷۴
۱۷۳. اداري ریفورم ۱۷۵
۱۷۴. مالي چاري ۱۷۵
۱۷۵. د ملگرو ملتو او نورو بین الدولتي سازمانو فعالیتونه ۱۷۷
۱۷۶. د سولې او امنیت د پرمخ بېولو فعالیتونه ۱۷۷

۱۷۷	د تشدد په مقابل کې د معیارونو منځته راوړل	۱۷۸
۱۷۸	ډیپلوماټیکي مداخله	۱۷۸
۱۷۹	د وسلو کنټرول	۱۷۹
۱۸۰	تعزیرات	۱۷۹
۱۸۱	سوله ساتنه	۱۷۹
۱۸۲	اجتماعي، اقتصادي، محيطي او نور فعالیتونه	۱۸۰
۱۸۳	منطقي بين الدولتي سازمانونه	۱۸۲
۱۸۴	اروپايي اتحادیه	۱۸۲
۱۸۵	د اروپايي اتحاديې ریښې او تکامل	۱۸۳
۱۸۶	د اروپايي اتحاديې اداري طرز	۱۸۶
۱۸۷	سیاسي رهبري	۱۸۷
۱۸۸	اداري چاري	۱۸۸
۱۸۹	د نظارت سازمانونه	۱۸۹
۱۹۰	مقننه قوه	۱۸۹
۱۹۱	قضائیه قوه	۱۹۰

اتم فصل

۱۹۱	بين المللي قانون او بشري حقوق	۱۹۲
۱۹۲	د بين المللي قانون او عدالت اساسات	۱۹۳
۱۹۳	د بين المللي قانون انکشاف	۱۹۴
۱۹۳	بين المللي قانون په عمل کې	۱۹۵
۱۹۴	بين المللي قانون او سياست	۱۹۶
۱۹۵	بين المللي حقوقي سيستم	۱۹۷
۱۹۵	د قانون فلسفي ریښې	۱۹۸
۱۹۷	بين المللي قانون څرنګه جوړېږي؟	۱۹۹
۱۹۸	د قانون منابع	۲۰۰
۱۹۹	د قانون اطاعت کول	۲۰۱
۲۰۰	د قانون اجرا [عملي] کول	۲۰۲

۱۲

- ۲۰۳ . د قانون په اړوند قضاوت کول [فتوا ورکول] ۲۰۱
- ۲۰۴ . د بین المللي محاکمو صلاحیت ۲۰۲
- ۲۰۵ . د بین المللي قانون او عدالت کارول ۲۰۳
- ۲۰۶ . د عادلانه جنګ تیوري ۲۰۳
- ۲۰۷ . د جنګ عادلانه علت ۲۰۴
- ۲۰۸ . د جنګ عادلانه سلوک ۲۰۵
- ۲۰۹ . پرافرادو باندي د بین المللي قانون او عدالت اجرا کول ۲۰۶
- ۲۱۰ . تر دوهمي عمومي جګړې وروسته محکمې ۲۰۶
- ۲۱۱ . اوسنۍ بین المللي محکمې ۲۰۷
- ۲۱۲ . بین المللي جنایي محکمه ۲۰۸

نهم فصل

- ۲۱۳ . د امنیت لټول ۲۱۰
- ۲۱۴ . د جنګ علتونه ۲۱۱
- ۲۱۵ . د سیستم په سطحه کي د جنګ علتونه ۲۱۲
- ۲۱۶ . د دولت په سطحه کي د جنګ علتونه ۲۱۳
- ۲۱۷ . په فردي سطحه کي د جنګ علتونه ۲۱۳
- ۲۱۸ . تروریزم ۲۱۴
- ۲۱۹ . د تروریزم سرچینې ۲۱۷
- ۲۲۰ . د تروریزم علتونه ۲۱۹

لسم فصل

- ۲۲۱ . د ملي اقتصاد رقابت ۲۲۲
- ۲۲۲ . د بین المللي سیاسي اقتصاد تیوري ګاني ۲۲۳
- ۲۲۳ . اقتصادي نېشنلیزم ۲۲۳
- ۲۲۴ . اقتصادي اتېرنېشنلیزم ۲۲۵
- ۲۲۵ . اقتصادي جوړښت ۲۲۶

۱۳

۲۲۶. نړيوال اقتصاد: گلوبلايزېشن او متقابل تړاو ۲۲۹
۲۲۷. تجارت ۲۳۰
۲۲۸. د تجارت پراختيا ۲۳۰
۲۲۹. د تجارت د پراختيا عوامل (فکتورونه) ۲۳۱
۲۳۰. بين المللي سرمايه گذاري ۲۳۲
۲۳۱. بين المللي سرمايه گذاري او شو ملتي شرکتونه ۲۳۳
۲۳۲. پولي روابط ۲۳۳
۲۳۳. د امريکايانو له پاره د قوي ډالرتاوانونه ۲۳۴
۲۳۴. د امريکايانو له پاره د کمزوري ډالرتگتي ۲۳۴
۲۳۵. د امريکايانو له پاره د کمزوري ډالرتاوانونه ۲۳۵
۲۳۶. عملي اقتصاد او نېشنليزم ۲۳۶
۲۳۷. د اقتصادي اهدافو د لاسته راوړلو له پاره د اقتصادي ۲۳۷
۲۳۷. د گمرکي تعرفاتو ممانعتونه ۲۳۷
۲۳۹. غير گمرکي ممانعتونه ۲۳۸
۲۴۰. پولي ممانعتونه ۲۳۸
۲۴۱. د سرمايه گذاري ممانعتونه ۲۳۹
۲۴۲. د ملتپالي اقتصادي پاليسۍ راتلونکي ۲۳۹

يوولسم فصل

۲۴۳. بين المللي اقتصاد ۲۴۲
۲۴۴. د اقتصادي همکاري سرچينه ۲۴۲
۲۴۵. تجارتي همکاري او پرمختيا: د نړيوال تجارت سازمان ۲۴۴
۲۴۶. بين المللي وجهي صندوق ۲۴۵
۲۴۷. د نړيوال بانک گروپ ۲۴۶
۲۴۸. د بيارغوني او پرمختيا بين المللي بانک ۲۴۷
۲۴۹. د بين المللي پراختيا ټولنه ۲۴۷
۲۵۰. بين المللي مالي ټولنه ۲۴۸

يادونه

ما د ښاغلي ډاکټر محمدصديق ظهير مخکني کتاب (پوليتيکل ساينس) ته په مؤجزه ليکنه کي د پښتو يو متل راوړی وو، چي وايي: (خونه که مي وسوه دېوالونه ئې پاخه سوه). په دغه متل کي راتلونکي ته د هيلي او اميد خورا غښتلی احساس پروت دی. د يوه پښتانه کور لولپه سوی دی خو دی دا مصيبت په دې هيله پر زړه اواروي چي د خوني دېوالونه ئې پاخه سوي دي. د نامېنديو پر ضد دي د هيلو ارمان همداسي پياوړی اوسي.

پر افغانانو باندي د تېرو څلورو لسيزو بخولي (فاجعي) خورا درانه مصيبتونه دي. دې مصيبتو د افغانانو پر مېنه، پر ژوند او فرهنگ خورا ژوري اغېزې کړي دي. د دې اثراتو څېړنه هغه وخت ښه ترا کېدلای سي چي اوسني حالات له خپل څپاند ايشناوه ولوېږي او يو څه کېښېني (ته نشين سي). د دې مصائبو تر اغېزې لاندي د منورو او تعليم يافته افغانانو يوه ستره کتله له خپل پلرني ټاټوبي څخه بېخايه سوې ده او په نړۍ کي به اوس داسي هيواد نه وي چي له دغو افغانانو څخه دي يو مخ خالي وي. خود ښکمرغۍ ځای دی چي دغو افغانانو په دا دوهمه مېنه هم پر خپل پلرني ټاټوبي باندي راغلي مصيبتونه هېر کړي نه دي او د هغو د تلافۍ له پاره ئې تر خپل وس زيات تلابنونه پيل کړي او په ثمر ئې رسولي دي او زه چي ئې اوس په فرهنگي او ژبنۍ برخه کي کوم نتايج گورم نو په جرئت سره ويلاي سم چي هغه کار چي په تېرو څو لسيزو کي پښتو ژبي او فرهنگ ته

سوی دئ، په تېرو شو پېړیو کې ئې ساری نه لیدل کېږي. په دغه موده کې د یادوني وړ ګټور او علمي کتابونه تالیف سوي او د چاپ په پساله سمبال سوي دي. د نړۍ له ژوندیو ژبو څخه د ننني عصر و زمان علمي آثار ژباړل سوي دي او د دې علمي بریاوو ویاړنه د هغو متعهدو او پر وطن مینو افغانانو په برخه ده چې بې له کوم مادي امتیازه ئې خپله انرژي، خپل فوق العاده مصروف ژوند او خپل قلم و دغې ویاړلي چاري ته وقف کړي دي. دغو هیوادپالو افغانانو ته د درناوی سر تېټېدل بویه!

ښاغلی ډاکټر محمدصديق ظهير له همدغو ویاړلو افغانانو څخه دئ. د ده له نامه او کار سره اوس افغاني علمي ټولني اوموسسات پوره آشنا دي. ده پښتو فرهنگ ته څه موده وړاندي د (پولیتیکل ساینس) په نامه خورا دروند اثر (ترجمه) وړاندي او دا دئ اوس ئې د هغه په تعقیب یوه بله اکاډمیکه ژباړه د چاپ له پاره تیاره کړه. د ژباړې په انتخاب کې د ډاکټر ظهير علمي صلاحیت او سلیقه د ډېرې پاملرنې او ستاینې وړ ده. دی وچ ولانده نه سره ګډوي. هغسی اثر د ژباړې له پاره ټاکي چې د ننني عصر و زمان علمي غوښتنو ته جواب وویلاي سي. زما بشپړ یقین دئ چې دا اثر به ئې هم لکه ها بل یو د پوهنتونو او علمي موسساتو له منسوبینو او نورو مینه والو سره د هغوی په اکاډمیکو مطالعاتو کې زیاته مرسته وکړي. زه ډاکټر ظهير صاحب ته د دې نوي اثر مبارکي وایم. همت دې غښتلی، قلم دې پیاوړی، ژوند دې اوږد او همداسي له بریاوو ډک اوسي. د افغاني فرهنگ پر زېرمه باندي د لا زیاتو آثارو د زیاتېدلو په هیله!

محمد معصوم هوتک

اوکویل - کاناډا

۱۶مه د جنوري ۲۰۱۱ع

یو خو خبری

ما یو څه وخت په جاپان کې تېر کړی دی او هورې مې د انجنیرۍ په څانګه کې د تحصیل پر څنګ د جاپان د تاریخي او کلتوري جوړښت او همدارنګه د بېساري چټک اقتصادي او تخنیکي پرمختګ په هکله هم څه ناڅه لوستي دي. یوه موضوع چې ما ته ډېره په زړه پوري وه هغه د جاپان په دې بېساري پرمختګ کې د ژباړې رول وو. کله چې جاپانیان د نونسمې پېړۍ په وروستیو کلونو کې له تقریباً درې سوه کلني انزوا څخه راووتل او د نړۍ د پرمختللي او د جاپان د وروسته پاته ساینس او تخنیک څخه خبر سول، نو په دې فکر کې سول چې څه باید وکړي.

پر وطن او قام مین جاپاني مشران له ډېرو سلاوو او مشورو وروسته دې نتیجې ته ورسېدل، چې په غرب پسې د رسېدلو او له دوی سره د رقابت کولو یوه لار دا ده چې د غرب ټول علوم ژر تر ژره جاپان ته د ترجمې له لارې راوړي. که څه هم چې د جاپان اقتصاد په هغه وخت کې د نن په شان قوي نه وو بیا ئې هم ډېر ځوانان خارجي هیوادونو ته د زده کړې له پاره ولېږل او هم ئې د امریکې، انگلستان، فرانسې، جرمني او نورو هیوادونو څخه په لوړو امتیازاتو استادان استخدام کړل، چې جاپاني زده

کونکو ته خارجي ژبې ور زده کړې. په ډېر لږ وخت کې جاپانيان په دې وتوانېدل چې د نړۍ په ژونديو ژبو کې ډېر زيات ليکل سوي کتابونه جاپاني ژبې ته راواړوي او له هغو څخه په گټه اخيستلو سره خپل هيواد ډېر ژر دنړۍ د پرمختللو هيوادو په ډله کې ودروي.

زما په نظر، زموږ گران هيواد افغانستان هم بايد د پرمختگ له پاره په دې لار کې جدي او هر اړخيزه گامونه واخلي او چې په وس ئې کېږي د نړۍ له ژونديو ژبو څخه د هر ډول کتابو و ترجمه کولو ته زور ورکړي. په ملي سويه باندي خو په دې نېک کار کې پراخ گامونه اخيستل او په دې لار کې پوره سرمايه گډاري کول د دولت له مهمو کارو څخه دي، خو هغه افغانان چې په خارجي هيوادو کې اوسي هم په دې کار کې ډېره مرسته کولای سي.

د (پوليتيکل ساينس ته يوه کتنه) د کتاب تر ترجمې وروسته، چې په کال ۲۰۰۸ کې د علامه رشاد خپرنډويي ټولني له خوا چاپ سو، دا دې د پوليتيکل ساينس شاگردانو او علاقمندانو ته د (بين المللي سياست ته يوه کتنه) د کتاب ترجمه (لنډيز) وړاندي کوم. دا کتاب چې ستاسي په مخکې دې د امريکن يونيورسټي د پوليتيکل ساينس د ماسټرۍ د پروگرام د تعليمي نصاب جز دې. د دوو امريکايي پروفيسرانو جان رورکي Rourke John T. او مارک بویر Mark A. Boye له خوا په گډه په کال ۱۹۹۶ کې ليکل سوی او هر دوه کاله د تجديد نظر سره دوباره چاپ سوی دې. دا اوسنۍ ترجمه ئې د ۲۰۱۰ کال د چاپ څخه سر ته رسېدلې ده. ما دا کتاب تلخيص او ترجمه کړی دې، په دې معنی چې هغه برخي مي ځني ايستلي دي، چې د امريکې په متحده ايالاتو پوري ډېري مختصي دي او زما په نظر به ئې بڼائې د افغاني زده کوونکو له پاره مفهوم اخيستنه له ستونزو ډکه وي. سره له دې هم، څرنگه چې کتاب د امريکايي زده کوونکو له پاره ليکل سوی دې، ځکه ئې نو ډېر مثالونه او مسايل د امريکې

په سياسي او اجتماعي سيستم پوري اړه لري خو زما يقين دئ چې د همدې مثالو او د امريکا د سياسي، اقتصادي، اجتماعي، او کلتوري ساختمان زده کړه زموږ ځوان نسل ته هم گټوره او هم لازمي ده.

د دې معنی هيشکله دا نه ده، چې گویا زده کوونکي بايد ټول هغه نظريات چې په کتاب کي راغلي دي په پټو سترگو ومني، او دا معنی هم نه لري چې زه گویا له ټولو سره موافق یم. زما په نظر د دې کتاب د مفاهيمو، نظرياتو او مثالونو پوهه له زد کوونکو سره دا مرسته کولای سي، چې په افغاني ټولنه کي ئې د مثالونو څرک وباسي او د تطبيق ساحه ئې وپلټي.

د دې کتاب يوولس فصلونه ما ترجمه او تلخيص کړي دي. ځيني فصلونه اوږده او ځيني بيا لنډه ځکه دي، لکه مخکي چې مي وويل، موضوعات ئې يوازي د امريکا يانو لپاره مهم دي. گرانو لوستونکو ته معلومه ده، چې و پښتو ژبې ته د مسلکي اثارو ترجمه کول ستونزمن کار دئ. ما ډېر زيار ايستلی دئ، چې ترجمه روانه او اسانه راسي، او ډېره هڅه مي کړې ده چې د هغو پرېپچلو مفاهيمو لپاره چې زه په دې ژباړه کي ورسره مخامخ سوی یم په پښتو ژبه کي مروج مفاهيم استعمال کړم. د وضاحت لپاره مي د ځينوسره انگرېزي لغات هم ليکلي دي. مگر بيا هم که چېرې کومه جمله مبهمه وي، لطفاً ئې يو ځل بيا ولولئ ښائې معنی ئې روښانه سي. که بيا هم د جملې مفهوم روښانه نه سو نو دا زه د ځان نيمگړتيا بولم او له گرانو لوستونکو څخه هيله لرم، چې د خپلي بزرگواری له مخي عفوۀ راته وکړي.

زما وروڼو ډاکتر محمد رفيق ظهير او انجنير محمد نادر ظهير زموږ د هفتۀ ييز قدم وهلو پر وخت د مناسبو لغاتو او اصطلاحاتو په برخه کي ډېره مرسته راسره کړېده، چې کور ودانی ورته وایم. په پای کي بايد ووايم چې دا ترجمه، لږ ده که ډېره، ښه ده که بده، د محمد معصوم هوتک له مرستي

پرتہ ئې تر تاسو بناغلو لوستونکو پوري رسول ممکن نه وه. معصوم هوتک سربېره پر دې چې همېشه ئې و دې کار ته تشويق کړی يم، دا ترجمه ئې، د کلمې په واقعي معنی، ټکي په ټکي لوستلې او ايډيټ کړې ده. عمر دي ئې ډېر، کور دې ودان او پر قلم دې برکت وي. زه تر حد زيات ځني ممنون يم، مگر نو د شه کم پنځوسو کالو اشنایې نتيجه بايد همداسي وي.

په درناوي

محمد صديق ظهير

وير جينيا-امريکا

فبروري ۲۰۱۱

لومړی فصل

نړيوال سياست په پام کي نيول او د هغه په هکله فکر کول Thinking and Caring about World Politics

ويليام شکسپير (۱۵۶۴ - ۱۶۱۶ع) وايي: "ټوله نړۍ يو سټيج دی او ټول نارينه او ښځي يوازې لوبغاړي دي". د دې سټيج ځني کرکټرونه قهرمانان او ځيني بيا ناوړه اشخاص دي. هغه اعمال چې پر سټيج باندې سر ته رسېږي ځيني وخت له هيڅانه ډک او کله بيا له غمونو ډک وي. ځيني وخت عدالت سر ته رسېږي، خو خبره تل داسې نه وي. مگر د خپل ټول پرله پېچلي توب سره، نړيوال سټيج ته پاملرنه په کار ده.

کله چې تاسې يوه ډرامه، فلم او يا کوم ټلويزيوني پروگرام گوري، نو په هغوی باندې پوهېدل هغه وخت اسانه کېږي چې تاسې د ډرامې، فلم او يا ټلويزيوني پروگرام په هکله [مثلاً د کره کتنې له لارې] يو څه معلومات ولری. په همدې ډول، د دې کتاب پوهېدل هغه وخت اسانه کېږي چې د دې نړيوال سټيج کرکټرونه او د هغه په هکله ځيني مقدماتي معلومات ولرو.

د عادي ډرامې په خلاف، د نړيوال سټيج د ډرامې غړي اشخاص نه بلکې سازمانونه دي. دولتونه د دې سټيج سازماني اکټران دي، او دولتونه دي چې د دې سټيج اساسي لوبغاړي تشکيلوي او تقريباً ۲۰۰ هيوادونه د

دې سټیج لوبغاړي دي. لکه په عادي ډرامه کې چې هر لوبغاړي په ډېر حسادت سره د خپل شهرت د ساتني له پاره هڅي کوي، پر نړيوال سټیج باندي هم هر لوبغاړی [دولت] د خپل ملي حاکمیت د ساتني او دفاع له پاره هڅي کوي. همدا ملي حاکمیت دولتونه د نورو لوبغاړو څخه بېلوي. ښکاره خبره ده چې ملي حاکمیت دا معنی هم لري چې نړيواله ډرامه یو ډایرکټر نه لري چې د لوبغاړو تر منځ نظم برقراره کړي. د مرکزي قدرت نسته والی د لوبغاړو تر مینځ د تشنج د منځته راتلو لامل ګرزي. همدارنگه، په داسي حال کې چې ټول دولتونه له حقوقي پلوه سره مساوي دي، مګر واقعیت دا دی چې ځیني لوبغاړي تر نورو ستر رول لري. د امریکا متحده ایالات یقیناً د لوبغاړو د لیست په سر کې ځای لري، چین او ځني نور هیوادونه هم عمده لوبغاړي دي.

یو لړ بین المللي سازمانونه هم د دولتو سره پر سټیج باندي شریک دي. له دې جملې څخه تقریباً ۳۰۰ ټي بین الحکومتي سازمانونه intergovernmental organizations دي چې دولتونه ټي غړي دي. ځیني ټي (د ملګرو ملتو په شان) جهاني او ځیني ټي بیا (د اروپایي اتحاديې په شان) سیمه ییز بین الحکومتي سازمانونه دي. بله ډله بیا غیرحکومتي سازمانونه (NGO) دي چې انفرادي اشخاص ټي غړیتوب لري. د غیرحکومتي (NGO) سازمانو شمېر زرهاوو ته رسېږي او د بین المللي سیاست تقریباً هره برخه ټي په بر کې نیولې ده. یو مثال ټي د اېډز بین المللي ټولنه the International AIDS Society ده.

زموږ له پاره د نړيوال سیاست اهمیت:

د امریکا په متحده ایالاتو کې، زیات خلک په دې قانع نه دي چې دوی باید په نړيواله ډرامه کې فعاله ونډه ولري. ډېر وپړوګي اقلیت د

نړيوال سياست په هکله معلومات لري او په منظمه توگه خارجي خبرونه اوري. د ۲۰۰۱ کال د سپتمبر د يوولسمي تروريستي حملې له نړيوال سياست سره د امريکايانو علاقه يو لږ څه زياته کړه. د سپتمبر تر يوولسمي مخکي، په سلو کې ۳۳ امريکايانو ويل چې دوی بين المللي خبرونه تعقيبوي، دا فيصدي په کال ۲۰۰۶ کې يوازي ۳۹ ته زياته سوه. د ۱۸ څخه تر ۲۴ کلني ځوانان خو بيا د نړيوالو چارو په هکله بيخي لږ معلومات لري. په ۲۰۰۶ کال کې د امريکا د نېشنل جيوگرافیک مجلې يوې سروې وښودله چې په امريکا کې د دغه عمر په سلو کې ۶۳ ځوانانو ونه کولای سواي چې د نړۍ په جغرافيايي نقشه کې پر عراق او په سلو کې ۷۰ ونه سواي کولای چې پر افغانستان باندي گوته کښېږدي (پيدا ئې کړي)، دا په داسي حال کې دئ چې په دې دواړو هيوادو کې امريکايي عسکر جنگېږي.

دا مهمه خبره بايد په پام کې ولرو چې له امريکا سره په مقايسه په نورو پرمختللو هيوادو کې د نړيوالو مسايلو په هکله د خلکو معلومات زيات دي. د هغې مطالعې له مخي چې مخکي ئې بيان وسو، په نهو (۹) هيوادو کې له ۱۸ څخه تر ۲۴ کلونو ځوانانو څخه د نړۍ د جغرافيايي په هکله ۵۶ پوښتني او د نړيوالو مسايلو په هکله ۸ پوښتني وسولې. د امريکا مقام په اتو (۸) هيوادو کې د پای له خوا اول او تر مکسيکو، چې د تعليم امکانات پکښې لږ دي، يو څه لوړ وو. د امريکا د متحده ايالاتو د نفوس په هکله پوښتني ته يوازي په سلو کې ۲۵ ځوانانو صحيح جواب وړاندي کړی وو.

آيا د نړۍ د پېښو په هکله دومره بې علاقه گۍ معقول کار دئ؟ نه، هيڅکله نه. په دې درسي کتاب کې په ندرت سره هڅه کوو تاسي ته ووايو چې څرنگه فکر وکړئ او يا څه وکړئ، مگر پر يوه پيغام چې موږ ټينگار کوو هغه دا دئ: د نړۍ ډرامه مهمه ده او زموږ جدي توجه ورت په

کار ده او تر دې لا مهمه خبره دا ده چې موږ باید د غیر فعال کتونکي په رول قناعت ونه کړو.

تر دې خبري وروسته منطقي پوښتنه دا ده چې: "آيا زه په يوازي سر څه تاثير لرلای سم؟" بلې هو! تاسي په يوازي سر تاثير درلودلای سئ. دا واقعيت دئ چې موږ ټول نه سو کولای جمهور رئيسان او يا وزيران سو، مگر موږ کولای سو چې عمل وکو او خپل نظريات خلکو ته وروپېژنو.

مستقيم عمل کول:

پر نړيوالو روابطو باندي د تاثير بنډلو يوه لار په بېلابېلو اشکالو سره مستقيم عمل کول دي. د امريکا په متحده ايالاتو کي، د مليونو انفرادي محصلينو پراخو مظاهراتو، چې کله کله تشدد هم ورسره ملگری وو، د ويتنام د جگړې په ختمولو کي مرسته وکړه. د پوهنتونو شاگردانو په ۲۰۰۳ کال کي د امريکا له خوا د عراق د اشغال په طرفداري او همدارنگه پر ضد مظاهري وکړې. محصلينو د خارجي مسايلو په اړوند هم مظاهري کړي دي. په کال ۲۰۰۶ کي، د مثال په توگه، د ټکساس په پوهنتون کي په زرهاوو محصلينو د مهاجرينو د حقوقو په طرفداري مظاهري وکړې.

رايي ورکول:

ډيموکراسي گاني دا امکانات برابر وي چې پر نړيوال سياست باندي د رايي د صندوق له لاري تاثير وښندل سي. ليدران د انتخاباتي مبارزو د دوران پر وعدو ډېر وخت وفانه کوي، مگر انتخاب سوی ليدر پر پاليسي باندي تاثير ښندلای سي. د امريکا د متحده ايالاتو د جمهوري رياست د ۲۰۰۴ کال په انتخاباتو کي، جورج بوش او جان کبري پر يو شمېر بين

المللي مسايلو، د مثال په توگه د عراق جنگ، سره مخالف وه. رايه ورکوونکو د امريکا د خارجي پالیسي د پر مخ بيولو له پاره جورج بوش انتخاب کړ. ځيني کسان چي د جورج په انتخابېدو خوابدي وه، د امريکا ځوانان ملامت وبلل. دا ځکه چي ډېر زيات ځوانان د جان کېري طرفداران وه او په امريکا کي، د نورو هيوادو په شان، ځوانان چندان په رايي ورکولو کي برخه نه اخلي.

مگر په ۲۰۰۶ کال کي د رايي ورکوونکو په افکارو کي ډېر تغيرات راغلل او ډيموکراټ گوند په کانگرس کي چوکۍ لاسته راوړې. د يوه تحليل گر په قول ډېرو کسانو به ويل چي: "زه ډيموکراټ کانديد ته رايه ورکوم، ځکه زما له جنگ څخه بد راځي، زما بوش خوښ نه دئ، زه غواړم خپل نظر اظهار کړم". په داسي حال کي چي د ځينو کسانو حتی د ډيموکراټ کانديد نوم هم زده نه وو.

په ځينو هيوادو کي د ريفرنډم له لاري د بين المللي مسايلو په هکله مستقيمه رايي گيري هم امکان لري. په کال ۲۰۰۵ کي، د مثال په توگه، په لکسمبورگ او هسپانيه کي ئې د اروپايي اتحاديې اساسي قانون د مستقيمي رايي ورکولو له لاري تصويب کړ، مگر د فرانسې او هالنډ رايه ورکوونکو هغه د مستقيمي رايي ورکولو له لاري رد کړ. دا چي خلگ د خارجي پالیسي په هکله مستقيم تصميم نيسي، چندان عموميت نه لري، مگر ورځ په ورځ د امريکا په متحده ايالاتو او اروپايي هيوادو کي د ريفرنډم او مستقيمي ډيموکراسي direct democracy پلويان زياتېږي.

پالیسي جوړوونکي کېدل:

دا هم ممکنه ده چي تاسي د انتخابي مقاماتو له پاره ځانونه کانديد کړي او يا هم کولای سی په هغو ایجنسیو کي وظيفه پيدا کړی چي ستاسي

د هیواد د خارجي چارو سره سروکار لري. تاسي همدارنگه کولای سئ په ملګرو ملتونو United Nations او یا په نورو مهمو بین المللي سازمانو کې ځانته کار پیدا کړی. په دې سازمانو کې و یوه لوړ مقام ته رسېدل یو څه وخت غواړي، مګر امکان ئې وجود لري.

د پولیټیکل ساینس مطالعه د پالیسی جوړوونکي مقام ته د رسېدلو په لار کې لومړی ګام ګڼل کېږي. د امریکا پخوانی خارجه وزیره کاندولیسرا رایس، پخوانی جمهور رئیس بیل کلینټن او مېرمن ئې هیلري کلینټن، او د ملګرو ملتو سرمنشي بان کې مون خپل عالي تحصیلات په پولیټیکل ساینس کې سر ته رسولي دي.

مهم ټکی دا دی چې ستاسي پر عمل باندي حساب کېږي، یعنی ستاسي رایه ور کول، اعتراض کول، په سیاسي سازمانو کې برخه اخیستل او د هغوی سره مرسته کول، حتی په سیاسي نظر غوښتنه کې د خپل نظر اظهارول تاثیر لري. لږ انفرادي اعمال په یوازي سر اثر لرلای او یا په نړیوال سیاست کې تغیر راوستلای سي، مګر مجموعه د انفرادي اعمالو تاثیر لرلای سي. سیاست ته د یوه نندارچي په توګه مه ګورئ. په سیاست کې فعاله برخه واخلى.

تئوریتیکي فکر کول: پېښي په متن کې مطالعه کول

Thinking Theoretically: Putting Events in Context

دا مهمه ده چې موږ د نړۍ د پېښو په هکله خپل نظریات سره تنظیم کړو. همدانن ورځ چې دا ټکي لیکل کېږي، د نیویارک ټایمز د لومړي مخ خبرونه د لاندي مسایلو په هکله دي: په افغانستان کې د ځان مرګي بمب، د اسرئیلو په وړاندي د امریکا د متحده ایالاتو خارجي پالیسي، د روسیې او ګرجستان مخالفت، د ایران په اصطلاح ذروي وسلو پروګرام او نړیوال

اقتصادي رکود او د امریکا پر متحده ایالاتو باندې د هغه تأثیرات. هر یو له دې خبرو څخه په یوه ټاکلې موضوع پورې اړه لري، مگر د یوه پراخ متن context اجزاء تشکیلوي. که تاسې د دې مسایلو سره آشنا نه یاست، نو دا ډېره مهمه ده چې په منظمه توګه د خبرې میډیا له لارې ځانونه ورسره آشنا کړئ.

په دې ډول مسایلو باندې د ښه پوهېدلو له پاره دا لازمه ده چې په تاریخي او همدارنګه تیوريکي متن ټي ځانونه پوه کړو. په دوهم فصل کې، د نړیوال سیاست په اساساتو باندې د پوهېدلو له پاره، نړیوال سیستم ته یوه لنډه تاریخي کتنه سوې ده. تیوريکي فکر کول په یوه پراخ متن context کې د مسایلو د مطالعه کولو سره مرسته کوي. سیاسي تیوري political theory یوه نظریه یا د یو لړ سره تړلو نظریاتو مجموعه ده چې مور ته دا ښيي چې شیان ولې پېښېږي او سیاسي پېښې څرنگه یو له بله سره ارتباط لري.

تیوريکي فکر کول ډېرې ګټې لري. یوه ګټه ټي دا ده چې زموږ سره د پوهني knowledge په جوړېدلو کې مرسته کوي. که موږ هره پېښه بېسارې [بې جوړې unique] وټولو، بیا نو موږ د تصادفي او بې ارتباطه پېښو یوه مجموعه په لاس کې لرو. مګر که موږ تیوريکي فکر وکړو، بیا نو موږ په یو پاترن [نمونه، فردي خصوصیات pattern] پسې ګرزو چې زموږ سره د پېښو په ښه ترا پېژندنه، او حتی د پېښو په پېښېدو کې مرسته وکړي. بل دا چې تیوريکي فکر کول موږ ته د یوې مشخصې پالیسۍ د ارزیابي کولو چانس راکوي. د مثال په توګه، د امریکا په متحده ایالاتو او نورو ډیموکراسي ګانو کې دا بحث روان دی چې ایا په منځني ختیځ، او نورو هیوادو کې ډیموکراسۍ ته پراختیا ورکړه سي کنه. د «ډیموکراتیکي سولي تیوري» وایې چې: ډېر لږ پېښېږي چې ډیموکراتیک دولتونه دي یو له بله سره جګړه وکړي. اوس نو که دا تیوري صحیح وي، نو په نړۍ کې د

سولي د راوستلو لار به دا وي چي په منځني ختيځ او نورو هيوادو کي د ډيموکراسۍ د منځته راوړلو او پراختيا له پاره هڅي وسي. په دې کتاب کي به تاسي له بېلابېلو سياسي تيوري گانو سره مخامخ سئ چي عمده ئې د ريباليزم او ليبراليزم تيوري گاني دي.

رياليستي تيوري:

رياليزم هغه نظريه ده چي د هغې له مخي نړيوال سياست پر شخصي منافعو راڅرخي. رياليستان په دې باور دي چي هيوادونه د خپل نظامي او اقتصادي قدرت د ساتلو او هم د پراختيا له پاره رقابت او مبارزه کوي. سر بېره پر دې، رياليستان د قدرت له پاره مبارزې ته د صفري مجموعي د بازی zero-sum game په سترگه گوري، په دې معنی چي د يوه هيواد گټه خامخا د نورو هيوادو تاوان دی. رياليستان په دې عقیده دي چي د خپلو ملي منافعو د ساتلو له پاره د دولتونو تر منځ مبارزه د نړۍ وال سټېچ اساسي عمل تشکيلوي. د دې نظريې له مخي رياليستان په دې عقیده دي چي هيوادونه بايد د خپلي خارجي پاليسۍ په ټاکلو کي د قدرت انډول په نظر کي ونيسي. د رياليستانو په نظر ملي منافع هغه څه دي چي د يوه دولت امنيت، نفوذ، نظامي او اقتصادي قدرت تقويه کوي او يا ئې ساتي. د رياليستانو له پاره زور حق دی ايا لږ تر لږه د برياليتوب لاره هواروي.

ليبرال تيوري:

ليبراليزم عقیده لري چي خلگ او هيوادونه چي د دوی نمايندگي کوي کولای سي يو له بل سره د همکارۍ له لاري، د بين المللي سازمانو او بين المللي قوانينو پر اساس، متقابلې گټي وپلټي. ليبرالان د رياليستانو دا نظريه چي سياست په خپل ذات کي د قدرت له پاره مبارزه ده په کلکه

ردوي. ليبرالان قدرت د يوه فکتور په توګه بالکل نه ردوي، مګر دوی په دې عقیده دي چې اخلاقيات، انساني احساسات، او د همکارۍ احساس هم په نړيوال سياست کې پر ملي ليډرانو باندي تأثیر درلودلای سي. ليبراليزم همدارنگه په دې عقیده دی چې بين المللي سياست کېدلای سي غير صفرې مجموعه وي، يعني داسې شرايط منځته راتلای سي چې په هغه کې دواړه خواوي ګټه وکړي. ليبرالان همدارنگه په دې فکر دي چې بشريت ټول اشتراک سره لري او کېدای سي چې انسانان د خپلو هيوادو تر سرحداتو په هاخوا د نورو خلګو او ګروپونو سره ښه روابط ولري.

دوهم فصل

د نړيوال سياست تکامل

The Evolution of World Politics

دا فصل دوه هدفه لري. يو ئي دا دئ چې د هغو موضوعاتو او پېښو لپاره تاريخي بنسټ کښېږدي چې تاسي به د بين المللي روابطو په تحليل کي ډېر ځله ورسره مخامخ سئ. بل هدف ئې دا دئ چې د اوسني نړيوال سياسي سيستم د تکاملي جريان يوه خاکه کښېږدي. د بين المللي سيستم مفهوم دا دئ چې: (۱) نړۍ يوازي د اجزاوو يعني هيوادونو مجموعه نه ده، (۲) نړيوال سياست يوازي د هيوادونو تر منځ د انفرادي فعل او انفعال مجموعه نه ده او (۳) د سيستم د اجزاوو تر منځ د فعل او انفعال يو عمومي طريقه او اسلوب وجود لري. د بين المللي سيستم ماهيت او پر نړيوال سياست باندي د بين المللي سيستم تاثير په دريم فصل کي نور هم څېړل سوی دئ.

د دې فصل په لوستلو کي حوصله ولرئ. تاسي به وويني چې يوه موضوع په لنډ ډول تشریح سوې ده او ډېر ژر بله موضوع راميدان ته سوې ده. تاسي به بنايې ووايست چې "لږ ځله، دا موضوع يو څه زياته تشریح غواړي". حوصله مند اوسئ! په نورو فصلونو کي به ئي جزئيات ولولئ.

تکامل کوونکی نړيوال سيستم – لومړنی انکشاف

The Evolving World System: Early Development

بې شمېره جهاني او سيمه ييز بين المللي سيستمونه له ډېر وخت

۳۰

راهیسی وجود لري. ځیني پوهان ئې رینه ۷۵۰۰ کاله پخوا د جنوبي بین النهرین د بابل (اوسني عراق) سیمي ته وراوردوي. دن ورځي سیاست له پخوا څخه ډېر توپیر لري، مگر د پخواني حالت څخه اوسني حالت ته دا تغیر په تدریجي توگه تکامل راځي دی.

لرغونی یونان او روم:

مورد د بین المللي سیستم څرک د یونان په ښار – دولت city-state (د ۷۰۰ قبل المیلاد څخه تر ۳۰۰ قبل المیلاد پوري) او همدارنگه د روم د امپراتوری په صعود او نزول (د ۵۰۰ قبل المیلاد څخه تر ۴۷۶ بعد المیلاد پوري) کي موندلای سو. په دغه دوران کي مورد د نن ورځي څلور مهم سیاسي مشخصات د لومړي ځل لپاره لیدلای سو. دا مشخصات په راوروسته کي تقریباً له منځه ولاړل، مگر زر کاله وروسته دوباره رانښکاره سول. دا څلور مشخصات په لاندې ډول دي:

قلمروي دولت (یعني هغه دولت چي قلمرو ئې معلوم وي):

د یونان تر ښار – دولت مخکي، سیاسي سازمان پر یوه حکمران یا پر یوه کلتوري ګروپ، لکه قبيله، ولاړ وو. حکمران یا قبیلې پر قلمرو باندې کنټرول درلود، مگر د هغو خلکو سیاسي ارتباط چي د قلمرو په دننه کي ئې ژوند کاوه د حکمران یا د ګروپ سره وو، نه د قلمرو سره. قلمرو په حکمران اړه درلوده او د خلکو سره د قلمرو د ملکیت احساس وجود نه درلود. د یونان د ښار – دولت په منځته راتلو سره قلمرو هم د یو سیاسي واقعیت په توگه رامنځته سو. د ښار – دولت په دننه کي خلکو د مخکي د ملکیت یو ډول دایمي احساس پیدا کړ، او د قلمرو سره دا ارتباط د دوی د سیاسي هویت یو جز وګرځېدی. په نتیجه کي، د تابعیت citizenship

مفهوم وده وکړه او داسي قوانين رامنځته سول چي دهغو پر اساس د يو چا تابعيت او نه تابعيت ټاکل کېدی. تر ۴۵۰ قبل المیلاد وروسته د اتن قانون Athenian law د قلمرو پر اساس د تعريف سوي سياسي واحد په دننه کي خلکو ته تابعيت citizenship اعطا کړ. نوي کسانو ته تابعيت هغه وخت ممکن وو چي مور او پلار دواړه به ئې د اتن تبعه وه او يا به د قانوني لاري د تابعيت لپاره منل کېدل. په مجموع کي به بنيادي اتباع citizens د نفوس يو پر دريمه برخه تشکيلول.

حاکمیت (استقلال، خودمختاري):

ارسطو (۳۲۲-۳۸۴ قبل المیلاد)، په خپل مهم اثر چي سياست Politics نومېږي، داسي استدلال کوي چي نهائي اقتدار او صلاحيت authority نه يوازي د حکمرانانو څخه بلکي د يو سياسي واحد د قوانينو او حکومتي سيستم څخه سرچينه اخلي. ځکه نو، د يونان هر polis يا ښار - دولت د خپلو قوانينو تر سائي لاندې ځانونه مستقل او خودمختاره بلل. د دې معنی دا وه چي هيڅ يو بل عالي اقتدار، مذهبي او يا غير مذهبي، ئې په رسميت نه پېژندی.

نېشنليزم:

د يونان د ښار - دولت اتباعو خپل هويت په پوليس polis کي څرگند او هغه ئې د خپل سياسي هويت او همدارنگه د اوسېدلو د ځای په توگه پېژندی. لکه ارسطو چي ويلي دي: "انسان د پوليس يو حيوان دی". دا ډول فکري حالت د نېشنليزم مقدماتي گامونه وه، چي نن ورځ د سياسي هويت ډېر مهم احساس دی چي خلک، حکومت او قلمرو يو له بله سره نښلوي.

ډيموکراسي:

همدارنگه، د يونان په ښار - دولت کي، د بشر په تاريخ کي د لومړي ځل لپاره، اولس د سياسي اقتدار سرچينه وگرزېدی. [يعني اولس، نه حکمران يا پاچا؛ د سياسي اقتدار خاوند سو] د اتن خلگو "ځانونه د کوم پاچا رعيت نه بلل... بلکي دوی تبعه citizens وه چي د خپل پوليس د ادارې او لارښودني مسؤليت ئې پر غاړه درلود" د پوليس په چارو کي د خلگو د برخي اخیستني مفکوره په اتن کي، چي تقريباً د ۱۵۰ کالو لپاره ډيموکراسي پکښي موجوده وه، خپل اوج ته ورسېدله. په همدې وخت کي روم لوېدیځ لوري ته ډېر پرمختگ وکړ. د اتن په شان، روم هم يو ښار - دولت وو چي لويه امپراتوري ځني جوړه سوه او بالاخره دا امپراتوري هم د زوال سره مخامخ سوه. همدارنگه، روم هم د اتن په شان يوه ډيموکراسي درلوده چي د قبل الميلا د په لومړۍ پېړۍ کي د نظامي ديکتاتوري له خوا تر پښو لاندې سوه. مورنه سو کولای چي د اتن او روم سياسي سيستمونه د اوسني موډرن سيستمونو سره مقايسه کړو. د مثال په توگه، د اتن ډيموکراسي د اتن په بالغ او نارينه اتباعو پوري محدوده وه، چي ښائي د ښاري اوسېدونکو په سل کي ۱۵ به ئې په بر کي نيول. ښځي، مريان، او اوسېدونکي خارجيان، چي ميتيک metics بلل کېدل، د برخه اخیستني څخه محروم کړه سوي وه. خو سربېره پر دې هم، کولای سو د اوسني موډرن دولت د شکل بندۍ، لکه حاکميت، نېشنليزم او ډيموکراسۍ کرښېل و دې لرغوني دوران ته ورسوو.

د روم تر سقوط وروسته، د ۴۷۶ څخه تر ۱۷۰۰ ميلادي پوري:

د روم پنځه سوه کلني استبداد او امپراتوري د ډيموکراسۍ او نېشنليزم ډېر مفاهيم او عقايد له منځه يووړل. مگر بيا هم دا افکار بالکل

مړه نه سول. دوی فقط د یوې زر کلني دورې لپاره مړ ژواندي پاته سول او د بیرته راژوندي کېدلو لپاره ئې مناسبو تاریخي شرایطو ته انتظار ایستی. په دې اوږده دوران کې، چې منځنۍ پېړۍ Middle Ages بلل کېږي او تقریباً تر ۱۵۰۰ میلادي پوري دوام لري، په لوېدیځ کې سیاسي قدرت په دوو لارو اعمالېدی چې یو ئې د واک جهان شموله universal شکل او بل ئې د واک محلي شکل وو.

په منځنیو پېړیو کې جهان شموله واک (قدرت):

په منځنیو پېړیو کې حکومت داري تر یو حده پر ډېر پراخ قدرت ولاړه وه چې قلمرو او خلگ ئې په کنټرول کې وه مگر دا ډول حکومتونه نه په قلمرو او نه هم په خلگو باندي مشخص کېدل. د دې ډول حکومتونو قدرت او واک مذهبي او غیر مذهبي جهان شموله universal څرخونه درلودل.

مذهبي واک

Religious Authority

د روم کاتولیکي کلیسا د دې ډول جهان شموله واک یوه منبع وه چې پر څو لارو ئې په قلمرو کې د اتحاد سره مرسته کوله. کلیسا لاتیني ژبه ژوندۍ ساتلې وه او له دې لارې ئې د روشنفکرانو لپاره مشترکه ژبه وړاندي کړې وه. د حق، عدالت او داسې نورو سیاسي مفاهیمو تکامل د عیسویت پر دکتورین ولاړ وو. حتی پاچهانو هم په تیوري کې (او زیات وخت په عمل کې) د پاپ قدرت ته غاړه ایښووله. پاپ په خپل وار سره، د بېلابېلو زورورو پاچهانو په ملاتړ، د جهاني عیسوي دولت universal Roman-Christian state د پراختیا غوښتنه رامنځته کړل. و دې هدف ته د رسېدلو لپاره په کال ۸۰۰ میلادي کې پاپ دریم لیو Pope Leo III د

يو جرمني پاچا، شارلميين Charlemagne، پر سر د روم د امپراتور
"Emperor of Romans" تاج ورکښېښود.

غير مذهبي واک

Secular Authority

د منځنيو پېړيو د مخ پر وړاندي تلو سره، د کاتوليکي کليسا پراخ
قدرت په سترو شو نژادي امپراتوريو تعويض سو. د استروهنګرين
Austro-Hungarian، برتانيې، چين، هالنډ، فرانسې، جرمني، عثماني
ترکيې، روسيې، هسپانيې او نورو امپراتوريو تر کنټرول لاندي خلگو په
کلتوري لحاظ د امپراتورانو سره اړه نه درلوده او د دوی په وړاندي ئې د
وفادارۍ احساس ډېر لږ وو. ډېرو پاچهانو بيا په خپل وار سره د عوامو په
وړاندي د قوي سياسي هويت احساس نه درلود او ادعا ئې درلوده چي د
دوی قدرت د خدای له خوا راغلی دی. دا امپراتورۍ تر شلمي
پېړۍ پوري راورسېدلې، مګر په پای کي د نېشنليزم په څپو کي له منځه
ولاړې.

په منځنيو پېړيو کي سيمه ييز قدرت:

سيمه ييز (محلي) قدرت د فيوډالي سيستم په نامه يادېدی. دا
سيستم د جاگيردارۍ پر شاوخوا سره تنظيم سوی وو چي په هغه کي
اشرافو تقريباً مکمل حاکميت درلود. په تيورۍ کي، دا اشراف د يوه پاچا
يا امپراتور تابع بلل کېدل. مګر په حقيقت کي، دوی معمولاً خودمختاره وه او
ځيني وختونه ئې قدرت تر هغه پاچا چي دوی ئې گوياء تابع وه، زيات وو.
په دې مهمه خبره بايد پوه سو چي په منځنيو پېړيو کي د قلمرو او
سياسي قدرت مفاهيمو له اوسني دوران سره ډېر زيات توپير درلود. په

رشتیا سره هم پاچهانو او اشرافو به یو ټاکلي قلمرو په کنترول کي درلود، مگر په تیوريکي لحاظ دوی پر قلمرو باندي حاکمیت نه درلود. مگر، [د دوی په اصطلاح]، خدای تعالی او د خدای تعالی کلیسا پاچهانو ته پر ټاکلي قلمرو باندي د حاکمیت حق ورکاوه. پاچهانو بیا، په خپل وارسره، د خپل قلمرو ځیني برخي خپلو تابع اشرافو ته ورڅښلې. د فیوډالي سیستم ماهیت داسی وو چي متابعین (یعني فیوډالان) په تیوريکي لحاظ د پاچهانو تابع وه، او پاچهان بیا په تیوريکي لحاظ د امپراتورانو او پاپانو (د کلیسا مشر) تابع وه. د دې معنی دا وه چي حاکمیت په حقوقي لحاظ، او زیات وخت په حقیقت کي هم، وجود نه درلود. عوامو ډېر لږ او یا هیڅ قدرت نه درلود او رعیت subjects بلل کېدل، چي مقام ئې د مفهوم له مخي تر تبعه citizen و ملکیت ته نژدې وو. [یعني عوام تبعه نه بلکي ملکیت بلل کېدل].

د فیوډالي سیستم زوال:

په منځنیو پېړیو کي ډېر داسي تغیرات راغلل چي د فیوډالي سیستم د زوال لپاره ئې زمینه برابره کړه. د نظامي تکنالوجی منځته راتلل او اقتصادي پراختیا په دې کار کي تر ټولو عمده رول لوبولی دی.

نظامي تکنالوجي:

د دیارلس سوه کلونو په نیمايي کي په اروپايي جنگونو کي د باروتو او نورو نظامي تکنالوجیو د په کار اچولو په نتیجه کي کوچنیو فیوډالي جاگیردارانو نور نه سوی کولای چي د ځان دفاع وکړي. کم تجربه عوامو ډېر با تجربه او دلاوره شوالیه گان، چي نخبه فیوډالي جنگیالي وه، په توپک ویشتلای او له آسه راغورځولای سوی. ډېر لوی فیوډالي دفاعي

قصر و نه په نسبتاً ارزانو توپونو تخریبېدلای سوای. د دې واقعیتونو معنی دا وه چې یو قوي دفاعي سیستم ته اړتیا وه چې هغه یوازې د پراخ قلمرو لرونکي واحد یعنی دولت په وس پوره وه.

اقتصادي پراختیا:

د اروپا پرمختلونکي اقتصاد هم د فیوډالي سیستم بیخ ورو کینښ. پرمختللي تجارت د اقتصادي پیاوړتیا او پرمختګ سره ډېره مرسته وکړه. د دیارلسمې پېړۍ په وروستیو کلونو کې د آسیا او منځني ختیځ پر ډېرو برخو باندې د مغولي امپراتورۍ کنټرول داسې ثبات منځته راووست چې د تجارت د پراختیا له پاره ئې ډېره زمينه برابره کړه. د آسیا سره تجارت اروپایان دې ته وهڅول چې لویې بېړۍ جوړې کړي، چې دې کار په خپل وار سره د تجارت د پراختیا امکانات لا پسي زیات کړل. د ۱۲۷۱ او ۱۲۹۵ کلونو تر منځ و چین او نورو سیمو ته د مارکوپولو سفرونه د دې نویو تجارتي فعالیتونو سره تړاو درلود. د نویو تجارتي لارو همدا پلټنې وې چې، د نورو شیانو تر څنګ ئې، په کال ۱۴۹۲ کې د کریستوفر کولمبوس Christopher Columbus د سفر (د امریکې لویې وچې کشف) لپاره لاره هواره کړه.

د پراخي پیمانې تولید mass production د اقتصادي پیاوړتیا یو بل فکتور وو. د انفرادي کسب کارانو ځای ابتدايي فابریکو ونيو. پوره صنعتي کېدل industrialization تر ۵۰۰ نورو کالو پورې لا هم منځته رانغی، مګر د صنعتي انقلاب لومړني ګامونه په ۱۲۰۰ کلونو کې اخیستل سوي وه.

د تجارت او فابریکه یي تولید manufacturing انکشاف ډېر مهم سیاسي نتایج رامنځته کړل. لومړۍ یوه غني او زوروره تجارتي طبقه (آزاد ښاري اوسېدونکي) راپیدا سوه چې د تولید او تجارت ورځ تر بلې

پراخېدونکي ښاري مرکزونه ئې په خپل کنټرول کي راوستل. دوهم، دا آزادښاري اوسېدونکي (چي برگر burgher بلل کېدل) د مسلط سياسي سيستم څخه ناراضه ځکه وه چي دوی د خپلو فابريکو له پاره په زیاته پيمانه اومه مواد او د خپلو توليداتو لپاره بازارونو ته اړتيا درلوده. دريم، آزاد ښاري اوسېدونکو (برگر burghers) د خپلو تجارتي اسانتياوو له پاره د لویو سياسي واحدونو لپاره هلي ځلي کولې، نو پيسه داره طبقه (يعني هغه خلگ چي پيسې ئې په لاس کي وې، نه محکي) د پاچهانو، چي د فيوډالانو د کنټرول لپاره ئې هر وخت کوبنس کاوه، طبيعي ملگري وه. د برگر طبقې هغه څه درلودل چي پاچهانو اړتيا ورته درلوده. پاچهانو کولای سوای په قانوني توگه فيوډالان له منځه يوسي؛ د برگر طبقې کولای سوای پاچهانو ته د عسکرو د استخدام او وسلو د رانيولو له پاره پيسې ورکړي خو پاچهان د اشرافو په ماتولو کي بريالي سي. د دې اتحاد په نتيجه کي اوسنی عصري دولت منځته راغی.

لنډه دا چي، په نظامي تکنالوجي کي تغيراتو د فيوډالي جاگيرداري سيستم د يو دفاعي واحد په توگه بې اهميته کړ، او په توليد او تجارت کي تغيراتو د فيوډالي جاگيرداري سيستم د يو اقتصادي واحد په توگه بې اهميته کړ.

د جهان شموله قدرت زوال:

په داسي وخت کي چي فيوډالي سيستم مخ پر زوال وو، د پاچهانو ورځ په ورځ زياتېدونکي قدرت بيا د پاپ او مقدس روم د امپراتور د جهان شموله قدرت ادعاگانو ته چلينج ورکړ. کلتوري او روشن فکري ريفورم چي رنسانس (تقريباً ۱۶۵۰-۱۳۵۰ پوري) بلل کېږي، د پاپ د قدرت زوال او د شاهي قدرت د پراختيا سره مرسته وکړه. په دغه دوران

کي د رامینځته سوو مفاهیمو، لکه علمي تحقیق او شخصي آزادي، د کلیسا قدرت ته سختي ضربې ورکړې. یوه مهمه پایله ئې د پروتستانت ریفورم Protestant Reformation وو. د رنسانس د افکارو تر اغېزي لاندې مارټین لوتر Martin Luther کاتولیک کلیسا د خدای او خلکو تر منځ د لازمي منځگړي په توگه رد کړه. په کال ۱۵۱۷ کي لوتر خپله عقیده اعلان کړه چي هر څوک کولای سي د خدای سره په انفرادي توگه اړیکې ولري (یعني د کلیسا منځگړیتوب ته اړتیا نسته.) د څو لسيزو په دوران کي د لوېدیځي اروپا څلورمه برخه پروتستانت سول. د ریفورم سره سیاسي-مذهبي مبارزې هم د اروپا په نورو سیمو کي د مذهبي آزادي په نامه پیل سوې.

د نړیوال سیستم ظهور

(شلمه پېړۍ)

The Evolving World System: The Twentieth Century

په شلمه پېړۍ کي ډېر مهم او چټک جهاني تغیرات منځته راغلل چي تر نن ورځي پوري دوام لري. د شلمې پېړۍ په پیل کي د نړۍ په ډېرو هیوادو کي پاچهانو حکمروايي کوله؛ کوم مهم نړیوال سازمان وجود نه درلود؛ او په نړۍ کي ۱.۵ بیلینونه خلک اوسېدل. کله چي شلمه پېړۍ پای ته ورسېدله، په ډیرو هیوادو کي انتخابي حکومتونه منځته راغلي وه؛ ملگري ملتونو UN او نورو بین المللي سازمانونو برجسته مقامونه درلودل؛ او د نړۍ نفوس و ۶ بیلینونه یعنی څلور واره ډېر سوي وو. دا ټول یوازي په یوه پېړۍ کي پېښ سول، چي د ۳۵۰۰ کالو ثبت سوي بشري تاریخ تقریباً په سل کي ۳ په بر کي نیسي.

د دې تغيراتو ډېره برخه د تکنالوجيکي او علمي کشفیاتو د ورځ په ورځ زیاتېدونکي سرعت سره اړه لري. په شلمه پېړۍ کې تلویزیون، کمپیوټر، انټرنیټ، هستوي انرژي، هوائی او فضايي مسافرت او داسې نور په زړه پوري کشفیات منځته راغلل. تکنالوجي پر اېلمونه هم حلوي او هم پر اېلمونه منځته راوړي. د طب په برخه کې پېشفتونه، د مثال په توګه، دا معنی لري چې ډېر کوچنيان ژوندي پاتېږي او خلک زیات ژوند کوي، مګر د دې تغيراتو په نتیجه کې د نړۍ نفوس په بېساري توګه پرسېدلې دی. د نوي ټکنالوجي ګانو له برکته مور، اوس کولای سو نوې معدني مواد راوباسو، په تولید کې وپاروو او د پرمختللي وسايلو په وسیله کې تر مصرف کوونکو پوري ورسوو. دلته بیا هم مور، وینو چې د دې اقتصادي پرمختګ له امله د خلکو د ژوند سطحه لوړه سوې ده، مګر د هوا چټلي، کروي تودوخه global warming او داسې نور پر اېلمونه هم منځته راغلي دي.

د دوه قطبي سیستم صعود او نزول:

دوهمه عمومي جګړه (۱۹۴۵-۱۹۳۹) د بشریت له پاره یوه بېساري تراژیدي وه. مګر دوهمي عمومي جګړې پر اروپايي بنیاد ولاړ څو قطبي ساختمان هم ړنګ کړ. په پایله کې کې، ډېر ژر د شوروی اتحاد او امریکې د متحده ایالاتو تر کنټرول لاندې یو دوه قطبي سیستم منځته راغی. هغو کسانو چې د دې سترو قدرتونو تر منځ شدید خصومت لیدلی دی، د دوه قطبي سیستم د له منځه تلوهیڅ پېش بینی کې نه سوای کولای. مګر د دوه قطبي سیستم دوران لنډ وو. تدریجي زوال کې تر یوې لسيزي وروسته پیل او په ۱۹۹۲ کې تاریخ ته وسپارل سو.

دوهمي عمومي جګړې د هغه وخت موجود عمده لوبغاړي له منځه یووړل. پر ځای کې د امریکې د متحده ایالاتو نظامي او اقتصادي ستر قدرت superpower د یوه قطب د لیدر په توګه منځته راغی. شوروي

اتحاد، که څه هم چي په دوهمه عمومي جگړه کي ئې ډېر تاوانونه وليدل، د بل قطب د لیدر په توگه رامنځته سو. شوروي اتحاد له اقتصادي پلوه هیڅکله هم د امریکې د متحده ایالاتو سیال نه وو، مگر شوروي اتحاد یوه ډېره لویه نظامي قوه او همدارنگه یوه تهدیدوونکې آیديالوجي درلوده چي په کال ۱۹۴۹ کي یي اټومي وسلې هم لاسته راوستلې. هغه ناآرامه اتحاد چي د دوهمي عمومي جگړې په دوران کي د واشنگټن او ماسکو تر منځ موجود وو، ډېر ژر خپل ځای و بنکاره خصومت ته ورپرېښود. د دوی تر منځ رقابت په رشتیا سره هم نړۍ پر دوو متخاصمو برخو ووېشله او د ساړه جنگ cold war دوران پیل سو.

تاریخ پوهان اوس هم د ساړه جنگ پر عواملو باندي بحث کوي، مگر مور وریلای سو چي بېلابېلو اقتصادي او سیاسي مصلحتونو او همدارنگه د قواوو د توازن د پخواني ساختمان د ډنگېدلو په نتیجه کي د قدرت د خلا منځته راتلو یو دوه قطبي سیستم رامنځته کړ چي په هغه کي د نړۍ د سیاست زیاته برخه د دوو سترو قدرتو superpower تر منځ د مقابلي پر محور راڅرخېدله. د امریکې متحده ایالاتو د شوروي او کمونیزم د تهدید په وړاندي د محدودیت containment دکتورین په رامنځته کولو سره عکس العمل وښود. د دې پالیسی له مخي د امریکې متحده ایالاتو د شوروي اتحاد او نورو کمونیستي هیوادو په مقابل کي په نړیواله سطحه مخالفت کاوه. د دې کار لپاره واشنگټن یو شمېر سیمه ییز تړونونه حمایه او منځته راوړل. یو له دې مهمو تړونو څخه د شمالي اتلانتیک تړون (NATO) North Atlantic Treaty Organization دی چي په کال ۱۹۴۹ کي تأسیس سو. شوروي اتحاد ئې په جواب کي په کال ۱۹۵۵ کي د وارسا تړون Warsaw Treaty Organization جوړ کړ. دواړو خواوو د پرمختلونکو هیوادو، چي د دریمي نړۍ په نوم شهرت لري، د ملاتړ د تر

لاسه کولو لپاره هلي ځلي کولې. په دې کمونستي او ضد کمونستي مسابقه کي د شوروي او امريکې وسلې او پيسې و بېلابېلو هيوادو او ياغي گروپونو ته ورشپوه سولې. د دوی تر منځ د ډېر سخت رقابت سره سره، بيا هم د اټومي جگړې له بېرې دواړو خواوو له مخامخ مقابلې څخه ډډه کوله. د ساړه جنگ په دوران کي تر ټولو ډاروونکې پېښه هغه وخت رامنځته سوه چي په کال ۱۹۶۲ کي شوروي اتحاد په کيوبا کي د زروي ميز ايلونو ځای پر ځای کول پيل کړل، او د امريکې متحده ايالاتو جمهور رئيس جان کينډي د اټومي جنگ د خطر په منلو سره شوروي اتحاد مجبور کړ چي خپل ميز ايلونه له کيوبا څخه وباسي.

د محدوديت د دکتورين يوه نتيجه په ويتنام کي د امريکې د متحده ايالاتو راگير بدل وو. ويتنامي قواوو د نېشنليست/کمونيست هوچي مين په مشري د فرانسې استعماري فوج ته په کال ۱۹۵۴ کي ماته ورکړه او استقلال ئې لاسته راوړ. مگر ويتنام په شمال کي دهوچي مين د قواوو او په جنوب کي د يو غير ډيموکراټيک لوېديځ پلوه حکومت تر منځ وېشل سوی وو. د يو واحد ويتنام له پاره مبارزه ډېر ژر پيل سوه، او د امريکې متحده ايالاتو په کال ۱۹۶۴ کي نظامي مداخله وکړه. جگړه ډېر ژر د امريکايانو لپاره يوه لويه روحي ضربه وگرزېدله او له جنگ څخه ستړيا د امريکې متحده ايالات دې ته وهڅول چي له ويتنام څخه ووزي. په نتيجه کي ډېر ژر په کال ۱۹۷۵ کي د هوچي مين برياليو قواوو ويتنام سره متحد کړ.

د دوه قطبي سيستم پای :

د ۱۹۷۰ او ۱۹۸۰ کلونو په اوایلو کي د واشنگټن او ماسکو تر منځ روابط، په لومړي سر کي په کراره او په وروسته کي په چټکۍ سره تاوده سول. ميخايل گورباچوف په کال ۱۹۸۵ کي د شوروي جمهور رئيس سو

او یولر داسی ریفورمونه ئې رامنځته کړل چې د شوروي اتحاد په سیاسي ساختمان کي ئې اختناق اوپه اداري او اقتصادي ساختمان کي ئې ملاماتوونکې بیوروکراسي رالږ کړه. که څه هم د میخایل ګورباچوف اهداف محدود وه مګر د کمونیستي شوروي اتحاد له پاره نور نتایج پر بنا سول او داسي قواوي راييله سوې چې د ده تر کنترول وتلي وې.

د شوروي د ملاماتوونکو نظامي مصارفو د لږولو، د تجارت د پراختیا او نورو اقتصادي ګټو د په لاس راوړلو په منظور، ګورباچوف د لوېدیځ سره د ښو مناسباتو د ټینګولو په لټه کي سو. د نورو کارونو تر څنګ ګورباچوف اعلان وکړ چې شوروي اتحاد به د ختیځي اروپا هیوادونه پرېږدي چې خپلي داخلي پالیسي تعقیب کړي. په جواب کي دې هیوادونو ډېر ژر د شوروي له مداره ځانونه خطا کړل. تر ټولو په زړه پوري داوه چې د ختیځ المان کمونیستي دولت ډېر ژر سره وپاشل سو. د ختیځ المان محافظینو د برلین د دیوال، چې د برلین ښار ئې پر ختیځ او لوېدیځ سره وېشلی او د ختیځي او لوېدیځي نړۍ د وېش سمبول وو، د نظارت پوستې ایله کړې. مظاهره چیانو او نورو خلګو د دېوال زیاته برخه په خپله ونړوله. ختیځ المان د کال ۱۹۹۰ د اکتوبر په میاشت کي خپل ځان ړنګ کړ، قلمرو ئې د لوېدیځ المان په لاس کښېووت او یو نوی متحد المان منځته راغي. په سیمه کي نور کمونیستي دولتونه هم راوړنډل او په کال ۱۹۹۱ کي د وارسا پکټ (پیمان) هم ړنګ سو. که څه هم چې د چارزه ته نه لوېدله، شوروي اتحاد هم ورپسې سو او د ۱۹۹۱ کال د ډسمبر د میاشتې پر ۲۵ مه ګورباچوف د هغه هیواد د جمهور رئیس په توګه چې نور ئې وجود نه درلود استعفی وکړه. په همدې مازدیګر د شوروي اتحاد د سوپک او لور سور بیرغ د اخیري ځل له پاره د کرملین له څلي راکښته کړه سو او پر ځای ئې د روسیې سور، سپین او شین رنگه بیرغ پورته کړه سو. شوروي

په شلمه پېړۍ کې د امنیت مسئله:

په نړي کې اوس هم عنعنوي لار دا ده چې هر دولت د خپل ځان د ساتني مسئولیت پر غاړه لري او هڅه کوي دومره نظامي قوت ولري چې خپلي ملي ګټې په وساتلای سي. پر یوه هیواد د یرغل په صورت کې بنایي نور هیوادونه د هغو سره مرسته وکړي، مګر دا هغه وخت پېښېږي چې دا کار د مرسته کوونکي هیواد د ملي ګټو سره سمون وڅوري. د مثال په توګه، د امریکې متحده ایالاتو په کال ۱۹۹۱ کې د کویت سره مرسته وکړه، مګر دا کار ئې تر ډېره حده د تېلو له پاره وکړ. که چېرې کویت مېوه جات تولیدولای، نو دا امکان ډېر لږ دی چې نیم ملیون امریکایي عسکرو به د عراقی یرغل څخه د کویت د خلاصون له پاره وردانګلي وای.

د ځان ساتني مسئولیت پر خپله غاړه اخیستل ځانته ګټې لري، خو ځیني تاوانونه هم ورسره تړلي دي. یو له دې تاوانو څخه د نظامي قوې درلودلو زیات مصرف دی. سره له دې چې سوږ جنګ پای ته رسېدلی دی، بیا هم د کال ۱۹۹۲ او د ۲۰۰۵ تر منځ د نړي تجمعي نظامي مصارف نژدې ۱۱،۴ تریلیونه ډالرو ته ورسېدل. یوازي د امریکې د متحده ایالاتو برخه ۴،۴ تریلیونه ډالره ته ورسېدله. بل تاوان ئې دا دی چې مؤثریت ئې مشکوک دی. منقدین دا خبره کوي چې «ملي امنیت» په خپله یو تناقض دی، ځکه چې په شلمه پېړۍ کې ۱۱۱ ملیونه خلګ په جګړو کې وژل سوي دي. دا ګنګس کوونکي شمېره د هغو کسانو تر شمېرې چې په ۱۹ پېړۍ کې وژل سوي دي ۶ واره زیاته او د هغو کسانو تر شمېرې چې په ۱۸ پېړۍ کې وژل سوي دي ۱۶ واره زیاته ده. که د نړیوال نفوس زیاتوالی هم په حساب کې راولو، بیا هم په هره پېړۍ کې تر تېرې پېړۍ زیات خلګ په

جگړو کي وژل سوي دي. سر بېره پر دې، د ذروي وسلو د منځ ته راتلو معنی داده چي بله لويه جگړه به د ټول بشریت د تباهی سبب سي. د عامه تباهی وسلې weapon of mass destruction چي د بيالوجيکي، کيمياوي، راډيولوجيکي او ذروي وسلو په شکل رامنځته سوي دي، نور هم د راتلونکي لويي جگړې بېره زياتوي.

په يوويشتمه پېړۍ کي جهاني اقتصاد:

د دوهمي عمومي جگړې را په دېخوا يو لړ تمايلات رامنځته سوي دي چي پر بين المللي سيستم باندي ئې تاثيرات بندي دي. اقتصادي وابسته گي او د شو محدودو ثروتمندو او زياتو غريبو هيوادو تر منځ نابرابري هغه دوه مهم تمايلات دي چي زياته توجه ئې جلب کړې ده.

اقتصادي وابسته گي:

يو تمايل چي تر دوهمي عمومي جگړې راوروسته ئې ډېر زيات انکشاف موندلی دی هغه اقتصادي وابسته گي ده. په کال ۲۰۰۶ کي د مالونو او خدماتو تبادله تر ۱۴ ټريليونه ډالره زياته وه؛ يوازي د امريکې د متحده ايالتو دارائي گاني assets (لکه شرکتونه، ملکيتونه، اسهام) په نورو هيوادونو کي ۱۱,۱ ټريليونه ډالرو ته رسېږي او د امريکې په متحده ايالتو کي د خارجيانو دارايي گاني تر ۱۳,۶ ټريليونه ډالره زياتي دي؛ اوس هره ورځ تقريباً دوه ټريليونه ډالره اسعار د هيوادونو تر منځ تبادله کېږي. د هيوادونو تر مينځ د تجارت، سرمايه گذاري او اسعارو د دومره آزاد جريان نتيجه دا ده چي هيوادونه د خپل سعادت او برياليتوب له پاره دومره زيات يو له بله سره تړلي دي چي د يوه واحد يا ملي اقتصاد national economics په هکله خبري کول بنيادي زموږ څخه لاره

ورکه کړي.

د اقتصادي وابسته گۍ سره د چلند کولو له پاره، په نړۍ کي يو لړ نړيوال او سيمه ييز اقتصادي سازمانونه رامنځته سوي او تقويه سوي دي. مهم نړيوال اقتصادي سازمانونه جهاني بانک World Bank، بين المللي وجهي صندوق International Monetary Fund او د تجارت نړيوال سازمان World Trade Organization (WTO) دي. د زياتو سيمه ييزو اقتصادي سازمانو په لړ کي د اروپا اتحاديه European Union (EU)، د جنوب ختيځي آسيا د ملتونو ټولنه Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) او په جنوبي امريکا کي جنوبي مشترک بازار Southern Common Market مهم سازمانونه دي.

مخکي له دې چي د اقتصادي وابستگۍ بحث پای ته ورسوو، دې خبري ته بايد پام وکړو چي د اقتصادي گلوبلايزېشن لاره هواره نه ده او اينده ئې هم روښانه نه برېښي. د هيوادونو تر منځ تجارتي او پولي تشنجات وجود لري. ډېر خلک د دې مخالف دي چي د هيواد استقلال ئې ملگرو ملتونو، د تجارت نړيوال سازمان او نورو بين المللي سازمانو ته ورتسليم سي. د ځينو خلکو سره بيا دا تشويش موجود دئ چي آزاد تجارت لويو څو ملتي multinational شرکتونو ته لاره خلاصه کړې ده چي د کارگرو د حقوقو، د توليد د خوندي توب product safety او د سالم محيط د قوانينو څخه سرغړونه وکړي.

د شمال او جنوب تر منځ اقتصادي نابرابري :

اقتصادي شرايطو د نړۍ د نفوسو يو اقليت چي په يو څو محدودو ثروتمندو هيوادو کي اوسېږي او يو زيات شمېر خلک چي د نړۍ په غريبو هيوادو کي اوسېږي، سره پېل کړي دي. د دې دوو اقتصادي ساحو د بېلولو

له پاره د شمال او جنوب اصطلاح په کار اچول کېږي. شمال د ثروتمندو او صنعتي هیوادو، چي د اقتصادي پلوه پرمختللي بلل کېږي او عموماً په شمالي نیمه کره کې پراته دي، نماینده ګي کوي. په مقابل کې بیا جنوب د غریبو هیوادو چي د اقتصادي پلوه لږ پرمختللي بلل کېږي او زیاتره ئې په جنوبي نیمه کره کې پراته دي، نماینده ګي کوي.

که څه هم چي دا تقسیم بندي ډېره دقیقه نه ده، مګر تریخ واقعیت دا دی چي د شمال او جنوب تر منځ یوه پراخه اقتصادي نابرابري موجوده ده. په ۲۰۰۵ کال کې، د شمال د هیوادونو د سړي پر سر جی این پی per capita GNP ۳۵۱۳۱ ډالره وه، چي د جنوب د سړي پر سر د جی این پی، چي ۱۷۴۶ ډالره وه، شل چنده (۲۰:۱) زیاته وه. ښکاره خبره ده چي په لږ پرمختللو هیوادونو کې د ډېرو شیانو بیه تر پرمختللو هیوادو کښته ده. مګر د خرید د قوې د په نظر کې نیولو سره بیا هم د شمال او جنوب تفاوت تر شپږ چنده زیات دی (۱:۶).

دا وچي احصائیې ځکه مهمي دي چي د ثروت خلا که ۲۰ چنده او یا ۶ چنده وي، د لږ پرمختللو هیوادو له پاره ویرانوونکي نتایج په بر کې لري. په لږ پرمختللو هیوادو کې تر پنځه کلنۍ مخکي د کوچنیانو د مړیني امکان ۱۲ واره تر شمال زیات دی. د شمال او جنوب خلګ لکه بالکل چي په جلا جهان کې ژوند کوي. په شمال کې تر زیاتي اندازې اقتصادي تضمین، سواد او صحي خدمات وجود لري. بالعکس، په جنوب کې د خلګو ژوند زیات وخت د غربت، بېسوادۍ او ناروغیو سره ملګری وي.

په جنوب کې ډېر خلګ د خپل غربت پړه پر پخواني استعماري فشار باندي اچوي او په دې عقیده دي چي پرمختللي هیوادونه اوس هم هڅه کوي لږ پرمختللي هیوادونه د اقتصادي او سیاسي پلوه کمزوري وساتي خو وکولای سي خپل استعماري تسلط ته دوام ورکړي. که څه هم چي دا

ډول احساسات د تروریزم حقانیت نه سي ثابتولای، مگر دا مهمه خبره باید په نظر کي ولرو چي د امریکې پر متحده ایالاتو باندي د سپتمبر د یوولسمي د حملې د قهر تر شا له فکتورونو څخه یو هم په لږ پرمختللو هیوادو کي بېساری غربت دی.

په یوویشتمه پېړۍ کي بشري حقوق:

پر بشري حقوقو باندي تجاوزونو د بشري تاریخ په اوږدو کي وجود درلود. کوم شی چي توپیر لري هغه دا دی چي نړۍ اوس په پراخه توگه پر بشري حقوقو باندي د تجاوزونو په غندلو او د هغوی په هکله ئې په عمل کولو پیل کړي دی. بین المللي محکمې international tribunals هڅه کوي هغه افراد چي په جنګي جرایمو او د بشریت په وړاندي جرایمو تورن دي په سیری لیون، راوندا او بالکان کي محاکمه کړي. تر ټولو مهمه دا ده چي د قانون لاسونه لوړو دولتي مقاماتو ته هم ورغزېدلي دي. د یوگوسلاویا پخواني جمهور رئیس، سلوبودان میلانویچ، مخکي له دې چي په کال ۲۰۰۶ کي د زړه د ناروغۍ له امله په بندي خانه کي مړ سي، په بالکان کي د جنګي جرایمو په تور تر محاکمې لاندي وو. همدارنگه، د لایبیریا پخواني جمهور رئیس، چارلز ټپلر، د ده د هیواد د داخلي جګړو په دوران کي په ۶۵۰ جنګي جرایمو تورن سوی او په بین المللی جنایي محکمه International Criminal Court کي، چي د هالنډ د هاګ په ښار کي موقعیت لري، تر محاکمې لاندي دی.

دریم فصل

خارجي پالیسی او د هغه تحلیل

Level of Analysis and Foreign Policy

په لومړي فصل کي تاسي ته نړيواله ډرامه او په دوهم فصل کي ئې لنډه تاريخچه درويښندل سوه. اوس دا وخت را رسېدلی دئ چي خپله توجه دې ته راوړو چي د نړۍ پر سټېج باندي د عمل محرکه قوه څه شی ده. [يعنی دا نړيواله ډرامه کومي قواوي سره څرخوي او څرنگه ئې سره څرخوي]. څرنگه چي دولتونه، په اوس عصر کي او هم له ډېر پخوا راهيسي، د نړۍ د سټېج ډېر مهم او باقدرته اکتیران [لوبغاړي] دي، نو موږ به دلته پر دې باندي زيات زور واچوو چي دولتونه خارجي پالیسی څرنگه جوړوي او په څه ډول ئې عملي کوي. د نړۍ په سياسي ډگر کي، زيات وخت ځيني دولتونه يو عمل کوي او نور دولتونه بيا، په مستقیمه يا غيری مستقیمه توگه، د بين المللی سازمانونو له لاري عکس العمل ښکاره کوي. يقيني خبره ده چي يوازي دولتوته نړيوال لوبغاړي نه دي. د ولاديمير پوتین Vladimir Putin په شان افرادو د تصميم نيولو پروسې، د ملگرو ملتونو (UN) په شان بين المللي حکومتي سازمانونه (IGO)، او همدارنگه بين المللي غير حکومتي سازمانونه (NGO) به په راتلونکي فصلونو کي تشریح سي.

لکه چي په راتلونکو صفحو کي به ئې تفصيل ووينو، د خارجي

پاليسی پروسه ډېره پرله پېچلې ده. تحليلگران د خارجي پاليسی د پروسې د باریکيو د روښانولو لپاره هغه د دې لاندې درو زاويو څخه مطالعه کوي:

۱. له فردي زاوئې څخه تحليل: چي پر پاليسی باندي د خلکو تأثير د انفرادي اشخاصو په حيث مطالعه کوي.
۲. له دولتي زاوئې څخه تحليل: چي پر پاليسی باندي د حکومت د سازمان او اجرا تو تأثير مطالعه کوي.
۳. د سيستم له زاوئې څخه تحليل: چي د يوه هيواد پر پاليسی باندي د خارجي فشارونو نفوذ مطالعه کوي.

له فردي زاوئې څخه تحليل:

د فردي زاوئې څخه تحليل له دې نظر څخه راپيل کېږي چي د پاليسي جوړولو ريښه په خلکو کي پرته ده، يعني خلک دي چي پاليسي جوړوي. ځکه نو، د فردي زاوئې څخه تحليل د انسانانو د تصميم نيولو په پروسه باندي پوهېدل په بر کي نيسي. مثلاً په دې باندي ځان پوهول په کار دي چي انسانان د يونوع په توگه څرنگه تصميم نيسي.

انسان د يونوع په توگه:

يوه مهمه پوښتنه دا ده چي د انسان ذاتي خصلتونه پر پاليسی باندي څومره نفوذ لري؟ د دې پوښتنې د جواب له پاره بايد لومړی په دې ځان پوه کړو چي انسانان ډېر لږ وخت معقول تصميم نيسي. د مثال په توگه، تاسي دا تصميم چي کوم کاليج ته بايد ولاړ سئ، څرنگه ونيوئ؟ ښکاره خبره ده چي تاسي دا تصميم د شپږ خط له لاری نه دئ نيولی. مگر نو پوره او معقول تصميم مو هم نه دئ نيولی. آیا تاسي د هيواد ټول کاليجونه، کلنی مصرف ئې، موقعيت، اجتماعي محيط، د استادانو لياقت، درسی

پروگرامونه، او د فارغه کېدلو په صورت کې د کار د امکاناتو له پلوه مطالعه او تحلیل کړي دي؟ ډېر امکان لري چې ستاسې د کاليج د انتخاب تصميم و کور او کورنۍ ته د نژدې والي او يا نورو دې ډول مسایلو تر تاثیر لاندې راغلی وي.

زموږ تصور دا دی چې د خارجي پالیسۍ تصميم نیول به کاملاً پر معقولیت بنا وي، مگر رشتیا خبره دا ده چې له ډېرو جهتونو څخه ئې ستاسې د کالج د انتخاب له پروسې او ځینو نورو تصمیمونو سره چې تاسې ئې په ورځني ژوند کې نیسې، چندانې توپیر نه لري. د خارجي پالیسۍ تصمیمونه هم د ادراکي، احساساتي او ځیني وخت حتی د بیولوژیکي فکتورونو تر اغیزې لاندې راځي.

ادراکي فکتورونه:

هغه څه چې تاسې د کاليج په انتخاب کې وکړل او هغه څه چې لیدران ئې د خارجي پالیسۍ په تصميم کې کوي، ادراکي تصميم نیول cognitive decision making بلل کېږي. معنی ئې دا ده چې تصمیمونه د «محدود معقولیت» په چوکاټ کې نیول کېږي. [یعنی د معقول او بې منطقي تصميم نیولو له پاره محدودیت وجودلري]. ورک، غلط او بې مفهومه معلومات خارجي محدودیتونه دي. د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس بوش او د برتانیې صدراعظم بلېر د ۲۰۰۳ کال په مارچ کې دې تصميم نیولوته اړ سول چې پر عراق يرغل وکړي مګر په دې نه پوهېدل چې ایا صدام حسین به په عکس العمل کې د امریکې او برتانیې پر قواوو باندي کیمیاوي یا بیولوژیکي حمله وکړي او کنه. د معقول تصميم نیولو په اړه داخلي محدودیتونه بیا زموږ په انساني ضعفونو پوري اړه لري. مثلاً، ځیني وخت د ډېرو پرله پېچلو موضوعاتو د مطالعې له پاره

زموږ پوهه کفايت نه کوي. په ۲۰۰۳ کال کي د عراق د حملې پر وخت «واقعيتونه» چي هر څه وه، موجود معلومات دومره زيات وه چي د ټولو هضمول د جمهور رئيس بوش، صدراعظم بلېر، جمهور رئيس صدام حسين، ياهم د کوم بل انسان له پاره، ډېر گران کار وو. بنکاره خبره ده چي موږ نه غواړو داسي فکر وکو چي موږ نامعقول يو، نو د دې له پاره چي د خپلو ادراکي محدوديتونو سره مقابله وکولای سو، د لاندي دريو ستراتيژيو څخه کار اخلو.

د ادراکي تداوم لټول:

د ادراکي انسجام د لټولو په لار کي تصميم نيونکي هڅه کوي پر هغو معلوماتو سترگي پټي کړي چي د دوی د موجودو نظرياتو سره په تناقض کي وي. د عراق په هکله به د وړاندي سوو معلوماتو او ناسمو معلوماتو misinformation [يعني هغه معلومات چي قصداً غلط وړاندي سوي وي] مناقشه تر ډېرو کلونو پوري روانه وي. مگر دا پوښتنه بېخايه نه ده چي ولي په لندن او واشنگټن کي تصميم نيونکي دې ته لېوال وه چي د برتانيې د استخباراتي ادارې دا ادعا ومني چي گويا بغداد هڅه کوله د نايجير Niger څخه يورانيوم وپلوري او د امريکې د خارجي استخباراتي ادارې CIA پر وړاندي سوو مستدلو شکونو ئې سترگي پټي کړې. يو علت ئې دا دئ چي د صدام حسين په هکله دبرتانيې د استخباراتو د ادارې ادعا د تصميم نيونکو له منفي ذهنيت سره سر خورې. که چېرې هغه معلومات منل سوي وای چي د عراق د اټومي پروگرام نستيوالی ئې په گوته کاوه، نو دې کار به د دوی له پاره ناوړه ادراکي تناقض او ناهم آهنگي منځ ته راوړې وای.

غير عملي هيله درلودل [خيال پلو]:

د دې له پاره چي خپل تصميمونه توجيه کړو، موږ انسانان زيات

وختونه ځانونه په دې قانع کولو چې زموږ انتخابي تصميمونه به بريالي سي. د مثال په توگه، په دې خبره باندي پوهېدل گران دي چې ولي صدام حسين، سره له دې چې د امريکې غوندي ستر نظامي قدرت سره مخامخ وو، بيا هم په خارج کي تر محفوظ تبعيد ئې له امريکې سره د جگړې لاره غوره کړه. دليل ئې، د ده د پخوانيو ملگرو او همکارانو په وينا، دا دئ چې صدام حسين په دې باور وو چې دی به بيا هم پر قدرت حاکم پاته سي. د عراقي ديکتاتور په فکر، په ۱۹۹۱ کال کي د ده ماته يوازي يو تاکتيکي شاتگ وو. د ده دا غير عملي هيله [خيال پلوا] د ۲۰۰۳ کال تر جگړې لږ څه مخکي له يوه خبريال سره په خبرو کي ښه څرگندېږي. خبريال دې ټکي ته په اشاره کولو سره چې دا ځل عراقي قواوي تر پخوا لا هم له زيات زورور نظامي قوت سره مخامخ دي، دا پوښتنه رامنځته کړه چې: "تاسي ولي فکر کوئ چې دا ځل به تاسي په جگړه کي بريالي سي؟" د عراقي مشر جواب دا وو چې: "په ۱۹۹۱ کال کي عراق مات سوی نه دئ. په حقيقت کي، موږ خپلي نظامي قواوي له کويټ څخه د خپل تصميم له مخي راوايستلي... موږ خپلي قواوي د عراق داخل ته رانه ايستلي خو د عراق په دننه کي جگړې ته دوام ور کړای سو". د خپل خيال پلو په دوام، صدام حسين خبريال ته ډاډ ورکوي: "که چيري جنگ پر موږ باندي تحميل سي، عراق به بيا هم پر خپل ځای پاته سي... حتی که ډېر ستر قدرت هم وغواړي چې موږ له منځه يوسي. [موږ] به په اسانۍ سره له منځه ولاړ نه سو".

احساساتي فکتورونه:

موږ داسي فکر کوو چې تصميم نيونکي ليدران په سره سينه معقول تصميمونه نيسي، مگر واقعيت دا دئ چې دوی هم خوابدي کېږي، درد

ورځي، غمجن کپري او د نورو په شان د بېلابېلو بشري احساساتو سره مخامخ کپري. د مثال په توگه، په ۱۹۸۰ ميلادي کال کي په اېران کي د امريکې سفارت د ايراني ځوانانو له خوا اشغال او د سفارت مامورين يرغمل ونيول سول. دهغوی په ملاتړ، په امريکې کي اېراني زده کوونکو د سپيني ماڼۍ مخي ته په مظاهرو لاس پوري کړ نو د امريکې جمهور رئيس جيمي کارتر Jimmy Carter ډېر په قهر سو او وې ويل دی غواړي "چي جادو ته په خپله ور ووزي او دا... حراميان وډبوي". کارتر نه سواي کولای چي د پنسلوانيا جادې ته، چي سپينه ماڼۍ پر پرته ده، ورووزي او مظاهره کوونکي په خپله وډبوي. مگر د ده قهر او نا اميدۍ ښايي پر هغه نامعقول تصميم تاثير کړی وي چي ده د يرغملو د نجات په هکله ونيو. همدارنگه، د امريکې جمهور رئيس بوش د سپتمبر د يوولسمي ټروريستي حملوسخت په قهر کړ. ده خپل مرستيال چيني Cheney ته وويل: "موږ به هغه کسان چي دا کار ئې کړی دی پيدا کړو او [حيادي وي] کونه به ئې ورځيري کړو".

جنسیت:

ځيني پوهان په دې عقیده دي چي د يوه شخص جنس sex (ښځيتوب او ناريتوب) پر سياست باندي مهم اثر لري. مگر، جنسيت gender بيا يو اجتماعي ساختمان دی چي زموږ د اجتماعي معاشرت له لاري خلق سوی دی. ښايي ډېر ټولنپوهان په دې عقیده وي چي جنسيت د اشخاصو پر سياسي سلوک او کردار اثر لري، مگر دا چي جنس sex به هم په همدې اندازه اثر ولري چندانې باوري نه دی. موږ له دې مفکورې سره موافق يو او وینو چي پر سياست باندي د ښځو او نارينه وو اثر د هغو ارزښتونو نتيجه ده چي د کورنۍ او ټولني له خوا ووی ته تلقين سوي دي.

پولیتیکل ساینټسټان همدا اوس غواړي دا معلومه کړي چي ایا د خلکو جنسیت د دوی په سیاسي طرز تفکر او طرز العمل کي څه توپیر راولي او کنه. دا ښکاره خبره ده چي د بېلابېلو مسایلو په هکله د عمومي نظر غوښتنې Polls پر وخت، د ښځو او نارینه وو د نظر تفاوت وجود لري. جنگ او سیاسي تشدد یو له هغو موضوعاتو څخه دی، چي ښځي او نارینه د هغو په باب متفاوت نظریات لري. له دوهمي عمومي جگړې راهیسي، د امریکې په متحده ایالتو کي د عامه افکارو سروې polls دا ښيي چي هر وخت ښځي تر نارینه وو لږ د جنگ او د جنگ د دوام غوښتونکي دي. د مثال په توگه، په ۲۰۰۳ ع کي، د امریکې دوه پر درې برخي نارینه وو او یو پر دوه برخو ښځو د عراق د جنگ ملاتړ وکړ. د جنسیت دا ډول خلا په بین المللي نظر غوښتنو کي هم وموندل سوله. د مثال په توگه، په آسترالیا، کاناډا، برتانيا او ایټالیا کي، د ښځو په تناسب د ۱۰ څخه تر ۱۵ فیصده زیات نارینه د جنگ پر خوا وه. د سیاسي تشدد د نورو اشکالو په هکله هم مشابه نتایج وجود لري. د یوې سروې له مخي چي څه وخت مخکي په یوولسو اسلامي هیوادونو کي د ځانمرگي بریدونو په هکله سر ته رسېدلې وه، دا ښيي چي په سلو کي ۳۵ نارینه وو او په سلو کي ۳۱ ښځو ځانمرگي بریدونه عادلانه عمل بللي وو.

د جنسیت خلا ولي موجوده ده؟ آیا علت ټي د ښځو او نارینه وو په بیالوجیکي ځانګړتوب کي دی، او که دا توپیر د ښځو او نارینه وو د اجتماعي معاشرت څخه رازېږېدلی دی؟ د جنسیت مفکوره، چي د جنس سره توپیر لري، پر دې عقیده ولاړه ده چي د نارینه وو او ښځو تر منځ سلو کي behavioral تفاوتونه د دوی د ټولنیز رول څخه راپیدا سوي دي. په دې توگه ویلای سو چي جنس sex بیالوجي او جنسیت gender سلوک یا کردار دی. ځیني پوهان بیا استدلال کوي چي بیالوجي په کلکه سلوک

او کردار کنترولوي.

اوس دا پوښتنه رامنځته کېږي چي که د خارجي او دفاعي چارو په تصميم نيولو کي ښځي او نارينه برابره (يا ښايي زياته) برخه واخلي آيا دوی به په جهاني سياست کي تغير راوستلای سي؟ فرانسیس فوکویاما (۱۹۹۸) Francis Fukuyama دې نتیجې ته رسېدلی دی چي نړۍ به د ښځو په رهبرۍ "د لږو ټکرونو سره مخامخ وي او پخلاينه او همکاري به تر اوسني حالت پکښې زياته وي". د دې مفکورې په ملاتړ، په دې نژدې وختو کي یوې څېړني دا وښودله چي ښځي د مناقشاتو د حلولو له پاره د همکارۍ او مصالحې لاره غوره کوي او نارينه بيا د ټکر او تصادم خوا ته ميلان لري.

تاسي څه فکر کوئ؟ که د جورج بوش ماندينه، لورا بوش، د امريکې جمهور رئيسه وای؛ ساجده خيرالله، د صدام حسين مېرمن، د عراق مشره وای او همدارنگه د عراق او امريکې ډيپلوماټيکي او د ملي امنيت چاري د ښځو په لاس کي وای، آيا امريکې به پر عراق حمله کړې وای؟

سازماني سلوک:

د انسانانو يوه بله عمومي مشخصه دا ده چي په ډله ييز حالت او انفرادي حالت کي د دوی فکر کول او عمل کول توپير کوي. دا موضوع په لاندې دوو مفهومو کي ښه تشریح کېدای سي چي يو ئې د رول سلوک او بل ئې د ګروپي تصميم نيولو سلوک دی.

د رول سلوک:

موږ ټول چي په هر حالت کي قرار لرو، د خپل تفکر پر اساس د هغه حالت په هکله يو رول لوبوو. د مثال په توګه، تاسی د پروفیسر، شاګرد،

آمر، کارگر او یا هم د مور او پلار په توګه بېلابېل رولونه لوبوي. جمهور رئیس او نور پالیسي جوړوونکي هم خپل رولونه لوبوي. د رول له پاره نسخه د دوو شیانو له ترکیب څخه جوړه سوې ده: یو ئې ځاني توقعات دي (یعني چي موږ له خپل ځان څخه د څه ډول عمل توقع کوو)، بل ئې خارجي توقعات دي (یعني چي نور خلګ زموږ څخه د څه ډول عمل توقع کوي). د لیډرانو څخه د خلګو توقعات د مشاورینو، انتقاد کوونکو او عامه افکارو له لاری دوی ته انتقالېږي. یوه عامه توقع دا ده چي لیډران قاطعیت ولري. هغه لیډر ته چي د یوې ستونزي سره د مخامخ کېدلو پر وخت ووايي چي، "زه نه پوهېږم څه وکړم"، او یا "موږ هیڅ نه سو کولای"، د یو کمزوري لیډر په سترګه کتل کېږي.

د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس بوش د سپټمبر د یوولسمي د حملو پر وخت د امریکې د فلوریډا په ایالت کي وو، او د امریکې خفیه سرویس Secret Service غوښتل چي جمهور رئیس تر واشنگټن دباندي په کوم بل ځای کي محفوظ وساتل سي. مګر ډېر ژر پر بوش باندي د جمهور رئیس په حیث د ده د رول احساس غالب سو، او په قهرجنه لهجه ئې خپل د دفتر رئیس ته وویل، "زه غواړم ژر تر ژره بیرته واشنگټن ته ولاړسم". په همدې مازدیګر پر اووه بجې دی بیرته په سپینه ماڼۍ کي حاضر وو او ۹۰ دقیقې وروسته ئې ملت ته خطابه ورکړه. جمهور رئیس دا احساس کړه چي په سپینه ماڼۍ کي د جمهوري ریاست پر چوکۍ دده وجود د خلګو د اطمینان له پاره ډېر اهمیت لري. په اوروسته کي جمهور رئیس بوش وویل: "یو له هغو شیانو څخه چي ما غوښتل په دغه ورځ ئې وکړم هغه د خلګو د اعصابو ارامول وه. ما احساس کړه چي د اعلی قومندان په حیث ما دا وظیفه درلودله چي خلګو ته ډاډ ورکړم چي زه، د جورج بوش په حیث نه بلکي د جمهور رئیس په حیث، محفوظ او سالم یم...".

په سازمانونو کې دننه د تصميم نيولو سلوک :

کله چې خلک په يو سازمان کې دننه مشوره وړاندي کوي او يا تصميم نيسي، دوی نه يوازي بايد خپل نظر په پام کې ولري بلکې دا هم بايد په نظر کې ونيسي چې د دوی نظرياتو او تصميمونو ته د سازمان نور غړي، په تېره بيا ليدران، څرنگه گوري. په دې جريان کې گروپي فکر groupthink انکشاف مومي. د دې مفهوم معنی دا ده چې د سازمان په دننه کې غړي تر فشار لاندې وي خو د مسايلو په هکله دهماښکي او همېرغی د لاسته راوړلو له پاره د جاري او مسلط نظر، په تېره بيا د ليدر له نظر سره، موافقه ونييي.

که څوک د سازمان په دننه کې د جاري نظر سره جدي مخالفت ونييي، له سازمان څخه ايستل کېږي او يا د سازمان پرېښوولو ته مجبورېږي. د امريکې د دفاع وزير رمسفيلډ Rumsfeld په ۲۰۰۳ کال کې غوښتل د عراق د اشغال له پاره په نسبي توگه وړه قوه ولېږي. د امريکې د ځمکنيو قواوو مشر جنرال ايریک شينسکي Eric Shinseki، د دفاع له وزير سره په مخالفت کې دامريکې کانگرس ته وويل چې د دې کار له پاره خو سوه زره کسيزه قوه په کار ده. مگر د رمسفيلډ د "زما پر لار ولاړه سه يائي پرېږده" د روش له مخي جنرال شينسکي استعفی ته مجبور کړه سو. د رمسفيلډ دې ډول اعمالو ټول نظامي ليدر شپ ته ډېر ښکاره اعلان وکړ چې خاموش اوسي او له انتقادونو څخه ډډه وکړي. په داسی حال کې چې امريکې تر هر وخت زيات و انتقادي قضاوت ته اړتيا لرله. تاريخ وښودل چې په وروسته کې هر څوک په دې پوه سول چې جنرال شينسکي پر حق وو.

په ځينو حالاتو کې، يوه ليدر ته بې خونده او نه خوشحالونکې مشوره ورکول د مشوره ورکوونکي په تاوان تمامېږي. يو د علتو څخه چی صدام

حسین خپل د برياليتوب غلطه محاسبه وکړه دا وو چې د ده جنرالانو ده ته پر واقعیت بنا مشورې ور نه کړې او یا ئې نه سواى ور کولای. دا جنرالان په دې پوهېدل چې دوى د امریکې او برتانيې د حملو تاب نه لري دوى صدام حسین ته د رشتيا ويلو څخه بېرېدل. لکه يوه عراقي جنرال چې وروسته دا تشرېح کړه چې: "موږ هيڅکله رشتيني معلومات وړاندي نه کړل ... هر قومندان چې به رشتيا وويل سر به ئې بايلوى".

حتی که یو لیډر روښانه مشوره وغواړي بیا هم ځيني وخت ډېره مشکله ده لاس ته ئې راوړي ځکه د دې امکان سته چې گروپي فکر د دې کار مخه ونيسي. يوه مشاور د جمهورر رئیس بوش د وخت سپيني ماڼۍ ته د معلوماتو د جريان په هکله تبصره کوله چې: "جمهورر رئیس هغه څه چې غواړي په پوه سي، لاس ته راوړي، مگر حتمی نه ده هغه څه لاس ته راوړي چې دی ئې پوهېدو ته اړتيا لري". خراب تصميمونه زيات وخت د گروپي فکر محصول وي. ځکه نو د داسي ستراتيژيو غوره کول په کار دي چې د غلطو تصميمونو مخه ونیولای سي.

ليډران او د دوى انفرادي ځانگړي مشخصات:

د خارجى پاليسيو جوړول زيات وختونه د يوه هيواد د ليډرانو په لاس کي وي. ځکه نو له فردي زاوئې څخه تحليل پر يو بل روش، چې د فردي خصوصيت تحليل idiosyncratic analysis بلل کېږي، تمرکز کوي. دا د افرادو په حيث د انسانانو مطالعه ده چې د تصميم نيولو پر پروسې باندي د هر يوه ليډر شخصي مشخصات (idiosyncratic) تر څېړني لاندي نيسي.

د فردي خصوصيت په تحليل کي اساسي پوښتنه دا ده چې د ليډرانو شخصي مشخصات د دوى پر تصميمونو څرنگه اثر بندي. ولي، د مثال په

توگه، د ځوانو لیډرانو په تناسب په عمر پاخه لیډران و نظامي تصادماتو ته زیات میلان لري. د ډیرو ممکنه فکتورونو په لړ کې ئې، دا څلور د پاملرني وړ دي: شخصیت personality، جسماني او د ماغي روغتیا، خودخواهي او جاه طلبی ego and ambition، سیاسي سابقه او شخصي تجربيې.

شخصیت:

د انسان د شخصیت او پر پالیسي باندي د هغه د تأثیر په مطالعه کولو کې، پوهان د ځان او نورو خلکو په وړاندي د لیډرانو دریځ ټاکنه، د دوی عمومي سلوک او د سیاسي قدرت سره د دوی د برخورد طرز تر څېړني لاندې نیسي. د سیاسي شخصیت political personality ډېره مشهوره درجه بندي د فعال- غیرفعال او مثبت - منفي درجه بندي ده. فعال لیډران د پالیسی مبتکرین وي؛ غیرفعال لیډران د پالیسی په وړاندي عکس العمل نیسي. د مثبتې پرسونالیتې خاوندان دومره جاه طلبی ego لري چې د جنجالي سیاسي محیط څخه خوند اخلي. د منفي پرسونالیتې خاوندان سیاسي انتقادونه نه خوښوي او د ځان له پاره ئې یو دروند بار بولي. ډېر پوهان فعال او مثبت ولسمشران خوښوي، مگر څلور سره موډلونه خپل ځانته کمزوري اړخونه لري. د فعالې پرسونالیتې خاوندان، د مثال په توگه، بنایي په داسې یو حالت کې عملي گام واخلي چې انتظار او یا هیڅ نه کول په گټه وي. لکه د امریکې د متحده ایالاتو یو پخواني خارجه وزیر ډین رسک (۱۹۹۰) Dean Rusk چې ویلي دي: "موږ هر وخت د عملي گام اخیستلو ته لېوال یو. په داسې حال کې چې که وخت ورکړه سي ځینې پر اېلمونه په خپله ځان ته د حل لاره پیدا کوي او یا په خپله له منځه ځي".

هر ترکیب چې په نظر کې ونیسو، فعاله - منفي پرسونالیتې تر ټولو

خرابه ده. هر څومره چې یو لیدر فعال وي، په هماغه اندازه د انتقادونو سره مخامخ کېږي. د مثبتې پرسونالیتې خاوند لیدر انتقادونه په سره سینه اوري، مگر د منفي پرسونالیتې خاوندان خپلو مخالفینو ته د دښمنانو په سترګه ګوري. په همدې علت د منفي پرسونالیتې خاوندان پر ځان داسې مشاورین او تر امر لاندې مامورین راټولوي چې د ده ملاتړ کوي او هغوی ده ته د ګروپي فکر پر اساس د داخلي او بین المللي پېښو په باب غیر واقعي تصویر وړاندې کوي. د امریکې دوه جمهور رئیسان، لیندن جانسن – Lyndon Johnson او ریچارډ نیکسن Richard Nixon دواړه د فعالې – منفي پرسونالیتې خاوندان وه. دوی پر خپلو مخالفینو حملې کولې او په عمومي توګه ئې د مخفي مورچل ذهنیت bunker mentality ته وده ورکړې وه [یعني هر وخت چې د دښمن څخه په یو پټ ځای کې ناست وي او پر دښمن باندي د حملې په انتظار کې وي].

جسماني او دماغي روغتیا:

د یوه لیدر جسماني او دماغي روغتیا د تصمیم نیولو په پروسه کې مهم فکتور کېدای سي. د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس فرانکلین روزویلټ Franklin Roosevelt په ۱۹۴۵ کال کې د لوړ فشار لرلو له امله دومره ناروغه وو چې د یوه تاریخ پوه په قول، "د حکومت کولو وړتیا ئې نه درلودله". ځینې تحلیل ګران په دې عقیده دي کله چې جمهور رئیس روزویلټ د ۱۹۴۵ کال د فبروري په میاشت کې د برتانیې د صدراعظم وینستن چرچیل او د شوروي اتحاد له مشر سټالین سره په ایالتا کې وکتل، په دې وخت کې جمهور رئیس روزویلټ دومره ناروغ او کمزوری وو چې پر ختیځې اروپا باندي د شوروي د تسلط په هکله ئې د سټالین د غوښتنو په وړاندې مقاومت ونه کولای سواي. دوی میاشتي وروسته جمهور رئیس

روزويلټ د يوې قوي دماغي حملې stroke له امله مړ سو. ځيني وخت ليدران د سايكالوجيکي پرابلمونو څخه هم رنځ وړي. ډېر امکان لري چې آدولف هيتلر د يوې ناروغتيا له امله، چې ښايي د سفليس د ناروغۍ پرمختللی حالت به وو، دماغي توازن نه درلود. ده د خپلې ناروغۍ له امله ډېرې دواوي استعمالولې او ښايي دا به د دوهمې عمومي جگړې په ورستيو شېبو کې دده د احساساتي تصميم نيولو يو علت وو. الکھول هم کېدای سي چې پرابلمونه منځ ته راوړي. يو وخت د امريکې پخواني خارجه وزير د امريکې جمهور رئيس ريچارډ نیکسن "زمانشه ملگری" بللی وو. ويل کېږي چې يو وخت جمهور رئيس نیکسن له شوروي اتحاد سره په يوه بين المللي بحراني حالت کې دومره نشه وو چې په ځان نه پوهېدی.

خودخواهي او جاه طلبی:

د يوه ليدر خودخواهي او شخصي جاه طلبی هم پر پالیسي باندي اغېزه ښندلای سي. يوشی چې ښايي صدام حسين ئې تشويق کړی وو هغه د خپل ځان په هکله د سترتوب تصور وو. د يوه استخباراتي رپورټ له مخي، صدام حسين ځان د نيبوكد نصر Nebuchadnezzar [چې تر ميلاد مخکي ۵۶۳-۶۰۵ د بابل ستر پاچا وو]، او صلاح الدين سره [د مصر پاچا چې په ۱۱۸۹ کال ئې عيسويانو ته په دريم صليبي جنگ کې ماته ورکړه] مقایسه کاوه.

د امريکې د جمهور رئيس لومړي بوش خودخواهي ego هم ښايي د امريکې پر پالیسي اثر ښندلی وي. کله چې دی په ۱۹۸۹ کال کې د جمهوري ریاست پر چوکۍ کښېنوست، د يو بې ارادې جمهور رئيس په حيث ئې شهرت درلود او د نيوزويک مجلې د "د ضعيف

النفسه عنصر " له شعار سره يو ځای خپور کړ . داسي ويل کېدای سي چي د بوش خودخواهي ته صدمه ورسېدله ځکه نو ده هڅه وکړه چي ډير سخت دريځي واوسي . بوش ډېر ژر پر پاناما Panama حمله وکړه ، او په دا بل کال ئې د فارس د خليج په بحران کي دومره سخت دريځ غوره کړ چي له عراق سره د مذاکرې له پاره ئې هيڅ ځای پرې نه ښود او عراق بايد يا جنگ کړي وای او يا تسليم سوی وای . يقيناً دا به ډېره درنه ادعا وي که موږ ووایو چي جمهور رئيس بوش پر عراق باندي د حملې تصميم د خپلي خودخواهي د ارضا له پاره ونيو . مگر دا به هم ساده گي وي چي پر دې فکتور باندي سترگي پټي سي . په حقيقت کي ، د پاناما او عراق تر ماتي وروسته ، جمهور رئيس دې خبري ته اشاره وکړه او وې ويل چي : " هغه کسان دي خپله خبره بيرته واخلې چي پر ما ئې په يوه مشهوره مجله کي د بې ارادې تهمت لگولی وو " .

سياسي سابقه او شخصي تجربې :

تصميم نيونکي د دوی د شخصي تجربو تر اغېزي لاندي هم راځي . دا چي په ۲۰۰۳ کال کي د صدام حسين د ايسته کولو په تصميم کي د جمهور رئيس بوش شخصي تجربو څومره اثر درلودلی وو ، په فکر کولو ارزي . دا ښکاره خبره ده چي بوش پر خپله کورنۍ باندي ډېر گران دی . د دې فاميلي گرانښت له امله ، ځوان بوش د خپل پلار په باب د منتقدينو له انتقادونو سره ، چي گواکي ولي ئې عراقی ديکتاتور په ۱۹۹۱ کال کي له منځه يونه ووړ ، ډېر حساس وو . ځيني کسان په دې باور دي چي ښايي دې انتقادونو ځوان بوش ته دا فکر ورپيدا کړی وي چي صدام حسين بايد په هر صورت له منځه يووړل سي . سربېره پر دې ، زيات کسان په دې عقیده دي چي صدام حسين هڅه وکړه چي لومړی جمهور رئيس بوش ، کله چي

په ١٩٩٣ کال کي د کويټ څخه ليدنه کوله، ووژني. نهه کاله وروسته، د ده زوی دوهم جمهوررئيس بوش په يوه غونډه کي وويل: "په دې کي شک نسته چي صدام حسين نه سي پاتېدلای. ځکه چي ده غوښتل چي زما بابا په کويټ کي مړ کړي". د سپيني ماڼۍ مقاماتو ډېر ژر اعلام وکړ چي د جمهوررئيس مطلب دا نه وو چي د عراقي ديکتاتور له منځه وړل يوه (شخصي) موضوع وگرځوي. مگر د يوه مخلص زوی ضدیت له صدام حسين سره دنه منلو خبره نه ده.

د دولت په سطحه کي (د دولتي زاوڼي څخه) د پالیسي تحليل:

سره له دې چي بشري فکتورونه ډېر اهمیت لري، پالیسي جوړول د يو سياسي ساختمان په محدوده کي سر ته رسېږي. هيواد يا مملکت يو له ډېرو مهمو سياسي ساختمانو څخه دی. د پالیسي په جوړولو کي د سياسي ساختمانو په اغېزي باندي ځان پوهول زموږ سره د دولت په سطحه کي د پالیسي په تحليل کي مرسته کوي. دا ډول تحليل د دولتونو پر مشخصاتو او دا چي دولتونه خارجي پالیسي څرنگه جوړوي تأکيد کوي. دا خبره مهمه ده چي د يوه هيواد سياسي ساختمان او په هيواد کي دننه سياسي قواوي څرنگه د حکومت پر خارجي پالیسي باندي اثر بندي.

د حکومت ډول (نوعيت) او د خارجي پالیسي پروسه:

يوشی چي د يوه هيواد د خارجي پالیسي جريان او پروسه متأثره کوي هغه په هيواد کي د حکومت ډول دی. هر څومره چي حکومت استبدادي authoritarian وي، په هماغه اندازه بنايي خارجي پالیسي په حکومت کي د يوې محدودې ډلې او يا يوازي د ليدېر په لاس کي متمرکز وي. مهمه خبره دا ده چي هيڅ داسي حکومت وجود نه لري چي د يوه فرد

تر مطلق کنټرول لاندې وي. دولت یوه ډېره پرله پېچلې پدیده ده چې د یوه فرد په مطلق کنټرول کې نه سي راتلای، ځکه نو دوهمه درجه لیدپران (لکه خارجه وزیران)، بیروکراتان او نور داخلي عناصر هم، حتی په ډېرو استبدادي سیاسي سیستمونو کې، یو رول لوبوي.

له بلي خوا، په ډیموکراسي رژیمونو کې د خارجي پالیسی جوړول پرايستي او ښکاره وي. د مقننه هیأت غړي [پارلمان]، میدیا، عمومي افکار او مخاف گوندونه د خارجي پالیسی په جوړولو کې اثر ښندلای سي. د امریکې پخواني جمهور رئیس بیل کلینټن د پراخو ازمايښتونو د منع کولو معاهده Comprehensive Test Ban Treaty د امریکې د متحده ایالاتو له خوا لاسلیک کړه. مگر د امریکې سنا د ده له نظر سره موافقه نه درلوده او په ۱۹۹۹ کال کې ئې د هغې معاهدې له تصویب څخه ډډه وکړه. خو سربېره پر دې هم، په ډېرو ډیموکراتیکو دولتونو کې د خارجي پالیسی تعینول د مملکت د لوړ لیدر شپ په لاس کې وي. په پارلماني سیستم کې، چې صدراعظم په پارلمان کې د اکثریت د گوند غړی وي، د خارجي پالیسی په جوړولو او تصویبولو کې د بېلي پروسې څخه کار اخیستل کېږي. یوازي دا چې یو دولت ډیموکراتیک سیستم لری، د دې معنی نه لري چې د خارجي پالیسی جوړلو پروسه به ئې هم د نورو ډیموکراتیکو سیستمونو سره یو شان وي.

د حالت ډول (نوعیت) او د خارجي پالیسی پروسه:

د خارجي پالیسی د جوړونې پروسه د هیوادونو په دننه کې هم د حالاتو په تغیر سره توپیر کوي. د مثال په توگه، په بحراني او غیر بحراني حالاتو کې پالیسي جوړونه فرق کوي. بحراني حالت crisis situation هغه وخت منځته راځي چې تصمیم نیوونکي (۱) له یوې ناڅاپي پېښې سره

مخامخ سي، (٢) د تهديد (په تېره بيا نظامي تهديد) احساس وکړي، او (٣) داسي فکر ورته پيدا سي چي د تصميم نيولو له پاره لږ وخت لري. هر شومره چي يو له دغو فکتورنو څخه قوي وي، په هماغه اندازه بحران هم شديد وي.

په غير بحراني حالاتو کي زيات وخت ډېر کسان د پاليسيو په تشکل کي برخه اخلي، مگر په بحراني حالت کي بنيادي يوازي ليډر او د ده د مشاورينو يوه وړوکي حلقه د پاليسۍ جوړوني کنترول په لاس کي واخلي. د دې کار يو دليل دا دئ چي په بحراني حالاتو کي عامه خلک او هم نور داخلي سياسي عاملين د ليډر د ملاتړ کولو ميلان لري. د مثال په توگه، د امريکې په متحده ايالاتو کي د سپټمبر د يوولسمي تر حملو وروسته د جمهور رئيس بوش ملاتړ ډېر زيات وو.

د پاليسۍ ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه:

د خارجي پاليسۍ په هکله تصميم نيول په موضوع پوري هم اړه لري. هغه موضوعات چي پر خلکو باندي لږ اثر لري او يا ئې اثر روښانه نه وي، د سوچه او خالصي خارجي پاليسۍ اصطلاح ورته کارول کېږي. د اجرائيه قوي محدود کسان د دې ډول پاليسيو په هکله تصميم نيسي چي داخلي مخالفت يا ډېر لږ وي او يا هم څوک په خبر نه وي. د مثال په توگه، د امريکې جمهور رئيس بوش په ٢٠٠٤ کال کي د شمالي اتلانتیک سازمان (ناټو NATO) ته د نويو اوو غړو (بلغاريا، ايستونيا، لاتويا، ليتوانيا، رومانيا، سلوواکيا، اوسلووانيا) له وړداخلېدوسره موافقه وکړه. سره له دې چي د ناټو په تړون کي د دې هيوادو ورزياتولو د امريکې د متحده ايالاتو دفاعي مسؤليت نور هم ډېر کړ، د امريکې په دننه کي چنداني څوک په خبر هم نه سول. ميډيا ډېره لږ توجه ورته وکړه، او نظر پوښتونکو

pollsters هم ځانته دا تڪليف ورنه كړ چې د عامه ځلگو نظريات په دې هكله وپوښتي. د امريكې د سنا مجلس هم چندانې دلچسپي ورسره ښكاره نه كړه او په ناټو كې دانوي زياتوب د رايو په اتفاق تصويب كړ. په مقابل كې بيا، هغه خارجي پاليسي چې د امريكې په داخل كې پر امريكايانو ښكاره او مستقيم اثر لري، د ځلگو زياته توجه جلبوي. د دې ډول پاليسيو په هكله د تصميم نيولو پر وخت، د پارلمان غړي، ذينفع گروپونه interest groups او د خارجي پاليسۍ جوړولو نور گروپونه فعال كېږي. په نتيجه كې ليډران نه سي كولاې د خپلې خوبې خارجي پاليسي جوړه كړي. خارجي تجارت يو له هغو موضوعاتو څخه دى چې ډېره توجه جلبوي، ځكه چې د خارجي تجارت په هكله تصميم پر بين المللي روابطو او هم پر داخلي اقتصاد تاثير لري. د مثال په توگه، سره له دې چې جمهور رئيس بوش د ناټو د پراختيا تصويب له كانگرس څخه په اسانۍ تر لاسه كړ، د تجارتي معاهداتو په برخه كې ئې ډېرې هلي ځلې و كړې چې له كانگرس څخه [د تجارتي معاهداتو په هكله] د مذاكراتو پر وخت زيات اختيارات تر لاسه كړي. سره له دې چې د ده گوند [جمهوري غوښتونكي گوند] په كانگرس كې اكثریت درلود، جمهور رئيس بوش په خپله شخصاً كانگرس ته د قانون گذارانو [legislators] د ملاتړ تر لاسه كولو له پاره ورغى. بيا ئې هم په ولسي جرگه كې د بېخي لږو رايو په تفاوت (٢١٢-٢١٥) د اختيارات تر لاسه كړل.

د خارجي پاليسۍ جوړول: سياسي كلتور:

د هر هيواد خارجي پاليسي د هغه د سياسي كلتور انعكاس دى. دا مفهوم د يوې ټولني عنعنوي ارزښتونه او بنسټيز عادات او رواجونه تمثيولي چې ډېر ورو او سوکه تغير كوي. ليډران پاليسۍ داسې جوړوي

چي د دوی د ټولني له سياسي کلتور سره متناسبي وي ځکه چي لیدپران هم له خپلي ټولني سره په دې ارزښتونو کي شریک دي. حتی که دوی په یوه ټاکلي ارزښت کي له ټولني سره شریک هم نه وي، لیدپران د داسي پالیسیو څخه ډډه کوي چي د ټولني د سياسي کلتور سره په ټکر کي راځي. د یوه هیواد د سياسي کلتور د تحلیل له پاره، تاسي باید دا پلټنه وکړئ چي د هیواد خلگ د ځان او هیواد په هکله څه ډول احساس لري، د نورو هیوادو خلگو ته په کومه سترگه گوري، په نړۍ کي د خپل هیواد د رول په باب څه فکر کوي، او د دوی په نظر اخلاقي سلوک او عمل څه دی.

دا چي امریکایان او چینایان د خپلو ځانونو په هکله څرنگه احساس لري، او د نورو په وړاندي خپلو ارزښتونو ته څرنگه گوري، ښه مثالونه برابر وي. امریکایان او چینایان دواړه په دې قانع کړه سوي دي چي د دوی خپل کلتورونه تر نورو عالي دي. امریکایان دې ته American exceptionalism امریکایي بېساریتوب وايي. د همدې انگېرنې له مخي، د مثال په توگه، یوې احصائې ښودلې ده چي په سلو کي ۸۱ امریکایان پر دې موافق وه چي و نوري نړۍ ته د دوی د ارزښتونو خپرېدل مثبت اثر لري. د ځان لوړ بللو superiority مشابه احساس په چینایانو کي هم وجود لري چي پر چین تمرکز Sino-centrism ئې بولي. چینایان خپل ځانونه او خپل هیواد د نړۍ سياسي او کلتوري مرکز بولي.

امریکایان او چینایان بیا پر نورو باندي د خپل سياسي کلتور د تحمیلولو په برخه کي یو له بله توپیر سره لري. امریکایان ځیني وخت پر نړۍ باندي د امریکایي ارزښتونو د تحمیلولو په برخه کي د مذهبي مبلغینو په شان تعصبي لېوالتیا ښيي. د امریکې د سياسي کلتور د همدې اړخ له امله، د امریکې متحده ایالاتونه یوازي د افغانستان او عراق رژیمونه پرتگ کړل بلکي ډیموکراټیک حکومتونه ئې هم پکښې راوستل. داسي

شواهد هم سته چي د امريکي د متحده ايالاتو حکومت د خارجي مرستو تصميم هم د بشري حقوقو د امريکايي مفکورې پر اساس نيسي. پر نورو باندي د خپلو ارزښتونو د تحميلولو په برخه کي د چينايانو تفکر بيا بل ډول دئ. سره له دې چي چينايان په خپل کلتور باندي تر حد زيات افتخار کوي، داسي تاريخي شواهد وجود نه لري چي دوی دي پر نورو باندي د خپل کلتور د تحميلولو هڅه کړې وي. دليل ئې تر يوه حده د کانفيوشنيزم Confucianism پر اصولو ولاړ دئ چي په هغه کي بايد څوک خپل عقايد پر نورو په زور او جبر تحميل نه کړي. همدارنگه، له چينايانوسره داسي فکر هم سته چي د دوی کلتور دومره عالي دئ چي «وحشيانو barbarians» ته ئې درک کول گران کار دئ. ځکه د دوی په فکر وحشيان بايد خپل سر ته پرېښوول سي. [چينايان د غيرچينايي خلکو له پاره د وحشي کلمه استعمالوي].

خارجي پاليسي جوړوونکي اکثران:

د امريکي پخوانی خارجه وزير هينري کيسنجر په ١٩٨٢ کال کي ليکي: "واشنگټن د روم و يوه سټډيوم [د مسابقي ميدان] ته ورته دئ چي په هغه کي گلادياتوران جنگ سره کوي". د دې تشابه له مخي، خارجي پاليسي جوړول رشتيا هم يوه ارامه پروسه نه ده. د خارجي پاليسي په جوړولو کي بېلابېلي مفکورې تصادم سره کوي، او په جوړولو کي ئې سياسي قدرت او سياسي مهارت مهم رول لري.

د سيستم په سطحه (له زاوټي څخه) کي د پاليسي تحليل:

هيوادونه به بنايي په تيوريکي لحاظ آزاد وي چي د خارجي پاليسي په برخه کي د خپلي خونبي تصميم ونيسي، مگر په عمل کي د يوې بريالۍ

خارجي پاليسي غوڻتنه دا ده چي د بين المللي سيستم واقعيته په نظر کي ونيول سي. د مثال په توگه، د مکسيکو جمهور رئيس ويسنټ فاکس Vicente Fox د امريکې د متحده ايالاتو هغه پلان چي غوښتل ئي د دواړوهيوادو پر سرحد دېوال جوړ کي، رد کړ او هغه ئي «سپک او شرم آور» کار وباله. مکسيکو د يوه مستقل هيواد په توگه کولای سواي د دې مانع د مخنيوي له پاره له زوره کار واخلي. مگر دا کار به بي خايه وای ځکه چي دا د اوسني بين المللي سيستم يو واقعيته دئ چي د امريکې د متحده ايالاتو نظامي قدرت تر مکسيکو ډېر زيات دئ. ځکه نو د بين المللي سيستم واقعيته دا حکم کوي چي مکسيکو و خپل هدف ته د رسېدلو له پاره د نورو نړيوالو لارو څخه کار واخلي او امريکا په دې قانع کړي چي د ديوال جوړول د دواړوهيوادو په گټه نه دي.

د سيستم په سطحه کي تحليل System-level analysis پر خارجي پاليسيو باندي د خارجي ممانعتونو او محدوديتونو تحليل ته توجه کوي. دا د نړيوال سياست د تحليل يو روش دئ چي د سيستم [يعني يو سياسي سيستم] اجتماعي، اقتصادي، سياسي او جغرافيوي مشخصات او پر هيوادونو او ليډرانو باندي دهغوی اغېزې تر څېړني لاندې نيسي.

ساختماني [ساختاري] مشخصات:

ټول سيستمونه، لکه بين المللي سيستم، د يوه مملکت سيستم، او يا يو محلي سيستم لکه په پوهنتون کي د بين المللي روابطو کلاس [ټولگي]. ځان لره د تخيص وړ مشخصات لري. د دې مشخصاتو له ډلي څخه دوه ئي زموږ د تحليل له پاره زيات عملي اهميت لري. يو دا دئ چي واک authority په بين المللي سيستم کي څرنگه تنظيم سوي دئ او بل دا چي په سيستم کي اکټران [عمل کوونکي] څرنگه عمل کوي.

په بين المللي سيستم کي د واک په تنظيم او ساختمان کي تغيرات راروان دي او زيات تحليلگران په دې عقیده دي چي د هیوادونو استقلال مخ پر زوال دی. حتی ډېر غښتلي هیوادونه لاهم د بين المللي سازمانونو له خوا وضع سوو قواعدو او بين المللي قوانینو ته غاړه ایږدي. هیوادونه د بين الحکومتي سازمانو (Intergovernmental Organizations (IGO) د حکمروايي سره مقاومت کوي او ځيني وخت ئې ردوي، مگر ورځ په ورځ ئې د منلو پله درنږي او ډېر هیوادونه غاړه ورته ایږدي. د مثال په توگه، د نړۍ د تجارت سازمان (the World Trade Organization (WTO) په ۲۰۰۶ کال کي، د امریکي د متحده ایالاتو په گټه داسي فيصله وکړه چي گواهي د اروپا اتحاديه (European Union (EU) د روغتيایي دلایلو په پلمه و اورپا ته د امریکي د خوراکي موادو د وارداتو مخه نیسي. مگر په همدې کال ئې د اروپايي اتحادئې د هغه شکایت ملاتړ وکړ چي گواکي د امریکي متحده ایالات د مالیاتو له لاري د بوینگ الوتکو جوړولو شرکت ته سبسدي ورکوي. دا کار د نړۍ د تجارت د سازمان WTO د اصولو له مخي د اروپا د اېرېس الوتکو جوړولو شرکت په مقابل کي له بوینگ شرکت سره د امریکي د حکومت مرسته ده. [یعنی په دې صورت کي د ازاد رقابت په بازار کي د بوینگ شرکت تر اېرېس مخته کېږي ځکه چي د بوینگ شرکت سره د امریکي د سبسیدی له امله د دوی الوتکي ارزانه تمامېږي.] په دواړو فیصلو کی بایللي اړخ غومبر (بونېزی) وکړ او داسي اشارې ئې وکړې چي بنیایي دا فیصلې ونه مني. مگر تاریخ بنیي چي هیوادونه بالاخره د WTO د فیصلو سره ځانونه عیاروي. امریکایان، لکه د نورو هیوادو خلک، د خپل استقلال په برخه کي ډېر حساس دي، مگر بیا هم ورځ په ورځ په زیاتېدونکې توگه دا مفکوره مني چي د IGO تصمیمونو ته باید غاړه کېښېښوول سي.

اقتصادي واقعیتونه:

د بین المللي سیستم د اقتصادي واقعیتونو په نظر کې نیول له هیوادونو سره په تصمیم نیولو کې مرسته کوي. دا کار په نړیوال سیستم او سیمه ییز سیستم کې یو شان دی. د مثال په توګه، کله چې تاسې خپل تحصیلات پای ته ورسوی نو ډېر امکان لري تاسې یو کار پیدا کړئ او د خپل پاته ژوند زیاته برخه به کار وکړئ، نه دا چې هغه څه وکړئ چې ستاسې زړه درته وایي. تاسې به یقیناً دا کار ځکه وکړئ چې ستاسې د سیمه ییز سیستم اقتصادي واقعیتونه دا ایجابوي چې تاسې د ژوند د اړتیاوو د پوره کولو له پاره پیسې وګټئ. بین المللي سیستم هم په همدې شان باید د ژوند اقتصادي حقایق په نظر کې ونیسي.

یو پر بل باندي تکیه کول interdependence یو له هغو اقتصادي واقعیتونو څخه دی چې د دولتونو پر اعمالو باندي اغېزه بندې. د مثال په توګه، ډېري خپرنې دې نتیجې ته رسیدلي دي چې اقتصادي وابستګي د سولې په لاره کې ځکه مرسته کوي چې هیوادونه یو له بله سره پېژني او د خپلې نېکمرغۍ له پاره یو او بل ته سره اړ دي. د امریکې او چین تر منځ بې ساري لوړ تجارتي کسر (چې په کال ۲۰۰۷ کې ۲۵۶ بلیونه ډالره وو) یو پر بل باندي د تکیه کولو موضوع روښانه کوي. د امریکې حکومت کولای سي چې پر چین باندي ګمرکي تعرفې لوړې کړي او ځیني اقتصادي بندیزونه پر ولګوي. دا کار به په یقین سره د چین اقتصاد ته تاوان ورسوي، مګر د امریکا اقتصاد ته به هم تاوان پېښ کړي. د چینایي تولیداتو معادل امریکایي تولیدات ډیر ګران تمامېږي. په بازار کې به د ماشومانو د بازیو شیان، برقي سامانونه او نور ډېر تولیدات، چې امریکایي له چین څخه واردوي، له منځه ولاړ سي. ډېر امریکایي بزنیسونه او د هغوي اسهام stocks به تاوانونه وويني؛ ځکه ډېرو امریکایي شرکتونو په

هغو چينايي کمپنيانو کي سرمايه گذاري کړې ده چي د امريکې له پاره شیان توليدوي. لنډه دا چي، د امريکې متحده ايالات کولای سي پر چين باندي تعزيرات [د گمرکي محصول لوړول او نور] وضع کړي، مگر دا کار به لږ تر لږه داسي معنی ولري لکه امريکا چي خپله اقتصادي پښه په خپله په تېشه ووهي.

د طبيعي منابعو توليد او مصرف هم د بين المللي سيستم پر عملياتو اثر لري. له دې ليد perspective څخه ويلاى سو چي په ۱۹۹۰ کال کي پر کويټ باندي د عراق د حملې په وړاندي د امريکې عکس العمل د منځني ختيځ د تېلو په خاطر وو. پر کويټ باندي د عراق حمله د فارس د خليج تېل لرونکي سيمي ته، او همدارنگه، د امريکې او د امريکې اقتصادي ملگرو ته گواښ وو. لکه د امريکې پخواني خارجه وزير جېمز بېکر James Baker چي په هغه وخت کي خبريالانو ته وويل: "د صنعتي نړۍ اقتصادي ښارگ [د فارس] تر خليج تېرېږي، او موږ يو ديکتاتور ته اجازه نه سو ورکولای چي ... پر دې اقتصادي ښارگ باندي چارزانو کښېني".

له بلي خوا، امريکايي مقاماتو په تکرار سره دا خبره رد کړې ده چي د ۲۰۰۳ د عراق جگړه د تېلو له پاره وه. د امريکې د دفاع پخواني وزير رمسفيلډ Rumsfeld، د مثال په توگه وويل چي پر عراق باندي د امريکې حمله (له تېلو سره هيڅ ارتباط نه لري). سره له دې هم، ډير تحليلگران په دې عقیده دي چي تېل د عراق د جگړې اساسي فکتور وو. ځيني په دې عقیده دي چي سعودي عربستان، کويټ، قطر او د سيمي ځيني نور تېل لرونکي هيوادونه دمخه لا د امريکې تر نفوذ لاندي وه. امريکې په ثابت قيمت و صنعتی هيوادو ته د تیلو د دوامداره جريان له پاره وغوښتل عراق هم تر خپل کنترول لاندي راولي. نور تحليلگران بيا په دې باور دي چي د امريکې له پاره د عراق د جگړې محرک د قدرت لوبه وه. د يوه امريکايي

کارپوه په قول: "د عراق کنترول د تېلو څخه د قدرت په توگه د کار اخیستلو په باب دئ، نه د تېلو څخه د سونگ د موادو په توگه د کار اخیستلو په باب. د فارس پر خلیج باندي کنترول یعنی پر اروپا، جاپان او چین باندي کنترول درلودل دي. دا داسي معنی لري لکه مورچي د تېلو د پایپ پر خوله لاس نیولی وي".

داسي گومان هم کېږي چي، د امریکې له خوا د عراق د یرغل په وړاندي د فرانسې، روسیې او ځینو نورو هیوادونو مخالفت د تېلو سره ارتباط درلود. لاندې په دې کي وه چي د دې هیوادونو د تېلو شرکتونو په عراق کي د تېلو د پلټني او تولید د قراردادونو په هکله اندېښنه درلوده. د تېلو د یوه کارپوه په قول: "د دې هیوادونو مالي گټي د عراق په موجوده حکومت کي وې. دا گټي دومره جزیي هم نه وې ... که دا تېل تولید سوي وای نو به په ورځ کي ۲،۵ ملیونه بېلره وای [چي په ورځ کي ۷۰ ملیونه ډالره کېږي]".

څلرم فصل

د ملت، نېشنلېزم او يو ملتي دولت پېژندنه

Understanding Nations, Nationalism and Nation-States

په دې فصل کې نېشنلېزم څېړل کېږي، چې د پنځو پېړيو راهيسې مورخ خپل سياسي هويت په څرگندولو. نېشنلېزم چې د ډېرو ولسونو د سياسي هويت عمده جزء دی، د عنعنوي جهاني سياست ډېره عمده برخه تشکيلوي. سره له دې هم، نېشنلېزم د يو سياسي هويت په توگه اوس د پخوا په شان دومره مسلط نه دی. ځيني خلک خو حتی په دې کې شک لري چې نېشنلېزم به د يو سياسي هويت په توگه تر ډېره وخته دوام ومومي او د بېلابېلو گډملتي transnational بدیلونو پېش بينی کوي.

د ملت، نېشنلېزم او ملتي دولت تعريفونه:

د نړۍ سياسي وېش تر ډېره حده پر درو مفاهيمو ولاړ دی: ملت، نېشنلېزم او ملتي دولت. د دې درو مفاهيمو تيوريکي او عملي پوهه او هم دا چې دوی يو له بله څرنگه سره تړلي دي، زموږ د بين المللي سياست په تحليل کې اساسي اهميت لري.

ملتونونه:

ملت هغه ولس دی چې: (الف) گډ ډيموگرافیک او کلتوري

مشابهتونه ولري، (ب) گډ ټولنيز احساس ولري او (ج) په سياسي لحاظ د ځان د کنټرول او اداره کولو غوښتنه ولري. په دې حساب، ملت غیرمادي (معنوي) شی دی؛ یو ملت هغه وخت وجود لري چې غړي یې فکر وکړي چې وجود لري. دولت (مملکت) یوه جسماني [مادي] موسسه ده مگر ملت "یو روح او یو معنوي کیفیت دی".

ډیموگرافیک او کلتوري مشابهتونه:

گډ مشابهتونه له یوه ولس سره د ملت په جوړولو کې مرسته کوي. دا مشابهتونه کېدای شي چې ډیموگرافیک مشخصات (لکه ژبه، نژاد او مذهب) وي، یا مشترک کلتور او یا هم گډې تاریخي تجربې وي. داسې ویل کېدای شي چې د امریکې ملت د دوهمې عمومي جگړې، د مارتین لوتر کینګ Martin Luther King، مک دونالد، MTV، د سپټمبر د یوولسمې تروریستي حملې او ډېرو نورو دا ډول پېښوونیزه ده چې د امریکې گډې تجربې بلل کېږي. د امریکې بیرغ او د پک عقاب په شان سمبولونه د امریکایي نېشنلیزم په تقویه کې مرسته کوي.

گډ ټولنيز احساس:

ټولنيز احساس هم د یو ملت په تشکُل کې مرسته کوي. د ملت والي درک او استنباط دلته ډېر مهم رول لري. که یو گروپ هر څومره عیني objective مشابهتونه هم سره ولري، مگر که دوی په زړه کې د ملتوالي غندي subjective احساس ونه لري ملت نه شي بلل کېدلای. د گروپ په دننه کې خلک باید دا درک او استنباط ولري چې دوی گډ مشابهتونه لري او یو له بله سره د دې گډو مشابهتونو په وسیله تړلي دي.

د سياسي جلاوالي غوښتنه درلودل:

د سياسي جلاوالي غوښتنه [يعني په سياسي لحاظ د ځان د کنټرول او اداره کولو غوښتنه] هم د يو ملت له تشکل سره مرسته کوي. د ملت او ايتنيکي گروپ تر منځ توپير دا دی چې، د ايتنيکي گروپ په خلاف، يو ملت غواړي چې خپل حکومت ولري او يا لږ تر لږه [داخلي] خودمختاري ولري. د امريکې په متحده ايالاتو کې ډېر گروپونه سته، لکه ايټاليایي امريکايان، چې مشترک کلتور او د هويت احساس لري. مگر دا ايتنيکي گروپونه دي نه ملتونه، ځکه دوی له امريکې څخه د جلاوالي غوښتنه نه لري. په ملي لحاظ سره په وېشل سوو دولتونو کې (لکه قبرس، چې د يوناني اکثريت او ترکي اقليت ډلو څخه جوړ دی) اقليت ډلي نه غواړي د اکثريت مشروعيت ته غاړه کېنېږدي.

دا خبره بايد په پام کې ولرو چې د ايتنيکي گروپونو او ملتونو تر منځ تفاوت هر وخت روښانه نه دی. په ډېرو هيوادو کې داسې ايتنيکي گروپونه سته چې نېشنليستي (جلاغوښتني) احساسات لري، او يا دا چې ځيني غړي يې نېشنلستان (جلاغوښتونکي) وي. په کاناډا کې، د مثال په توگه، د کيوبيک Quebec په ايالت کې ډېر فرانسوي کاناډايان د کاناډا په دولت کې د خپل موقف څخه راضي نه دي. ځيني کيوبيکيان له کاناډا څخه د جلا کېدلو غوښتنه لري او ځيني يې بيا دا غوښتنه نه لري.

نېشنليزم:

نېشنليزم يو سياسي احساس دی چې په خلکو کې د خپل هيواد په هکله د وطنپالنې فکر راپيدا کوي او خلک له (دوی-گروپ) څخه راجلا او له (مور-گروپ) سره يې نښلوي. د نړۍ وال سياست په جوړښت او اجراآتو کې د نېشنليزم اهميت ډېر زيات دی. نېشنليزم يوه ايډيالوجي

ده. لکه ټولې ایډیالوجي گانې، نېشنلیزم له یو لړ سره تړلو مفکورو څخه جوړ دئ چې (۱) د ښه او بد په باب ارزښتونه ټاکي، (۲) خپل پیروان وطن دوستی ته رهنمائي کوي، (۳) هغه کسان چې دې ایډیالوجی ته معتقد دي یو له بله سره نښلوي، او (۴) او له هغو کسانو څخه یې بېلوي چې دې ایډیالوجی ته معتقد نه دي.

د یوې ایډیالوجی په توگه، نېشنلیزم په دې باور لري چې ملت باید د افرادو ډېر مهم او لومړنی سیاسي هویت وي. سربیره پر دې، نېشنلیستي ایډیالوجي ټینگار کوي چې د افرادو عمده سیاسي وفاداري باید د وطن دوستی له مخي و ملتي دولت nation-state ته وروغځېږي. که څه هم ډېر خلگ نور هویتونه هم لرلای سي، مگر نېشنلیزم ډېر وخت د دوی عمده سیاسي هویت تشکیلوي. د مثال په توگه، د امریکې جمهور رئیس لیندن جانسن Lyndon B. Johnson یو وخت ویلي وه چې، "زه، په ترتیب سره، یو امریکایي، ټکساسی او ډیموکراټ یم" د جانسن په شان، موږ هم د احساساتو له مخي خپل هویتونه درجه بندي کوو، او هم د جانسن په شان، موږ ته وطن تر ټولو مخکي دئ. په همدې ډول، ښایي تاسي به په سیاسي لحاظ خپل ځان تر ټولو مخکي او تر ټولو مهم د خپل هیواد تبعه وبولی. حتی تاسي به ښایي د خپل هیواد لپاره وجنگېږی. ایا تاسي به د خپل ښار او یا کلي لپاره هم وجنگېږی؟

یو ملتي دولتونه:

یو بل مفهوم چې زموږ سره د ځان په تعریف او پوهه کي په سیاسي لحاظ مرسته کوي یو ملتي دولت دئ، چې د ملت مفکوره د دولت سره یو ځای کوي. دولت، چې په شپږم فصل کي به زیاتي خبري پر وسي، یو مملکت او یو مستقل سیاسي سازمان دئ چې د قلمرو، نفوس او حکومت

په شان د ټاکلو مشخصاتو او خصوصیاتو درلودونکی وي. کاناډا او چین، د مثال په توګه، دولتونه دي. ایډیالي او مطلوب یو ملتي دولت هغه دی چې ټول ملت عملاً د خپل دولت د سرحداتو په دننه کې سره متحد وي، او د دولت اکثریت خلګ خپل هويت په دغه ملت کې څرګندوي. لکه چې مور به یې په وروسته کې ووينو، ډېر لږ دولتونه ودې ایډیال او مطلوب ته رسېدلي دي، مګر ټول ملتونه د خپل ځان دولتونه غواړي او ټول دولتونه د ملي وحدت په هیله دي.

د نېشنلیزم پاڅون او مخ پر لوړ توب (صعود):

په اوسنۍ نړۍ کې نېشنلیزم دومره زیات نفوذ لري چې څوک باور نه سي کولای چې دې مفکورې به له پخوا څخه وجود نه درلود. مګر نېشنلیزم همېشه وجود نه درلود او د ډېرو پوهانو په عقیده نېشنلیزم یوه نسبتاً نوې پدیده ده. یقیناً، هر وخت داسې کلتورونه موجود وه چې خلګو په هغو باندې خپل هويت څرګنداوه. دا هم حقیقت دی چې خلګو د تاریخ په اوږدو کې په بېلابېلو سیاسي واحدونو کې ژوند کړی دی. مګر، لکه چې مور به یې وروسته ووينو، د خلګو په منځ کې له یو سیاسي واحد، یعنې هیواد، سره د دوی د شخصي پیوستون احساس نسبتاً نوې پدیده ده.

دا واقعیت چې نېشنلیزم همېشه وجود نه درلود، ډېر اهمیت ځکه لري چې که یو شي همېشه وجود نه درلود، نو حتمي نه ده چې د تل لپاره به په اینده کې دوام ولري. لکه چې د دې فصل په وروسته کې به یې ووينو، نېشنلیزم خپل مثبت او منفي اړخونه لري، او ډېر کتونکي په دې عقیده دي چې نېشنلیزم تر وخت تېر، او حتی خطرناکه مفکوره ده چې باید له نظره ولوېږي. په دې باندې پوهېدل چې نېشنلیزم مطلق نه دی مور دې بحث ته رهنمایي کوي چې څرنگه یې د تاریخ په اوږدو کې تکامل موندلی دی.

لرغونی نېشنلیزم:

دانا ممکنه ده چې په دقیقه توګه د نېشنلیزم د تکامل پیل وټاکو. په لوېدیځ کې، د روم د امپراتورۍ Roman Empire زوال زمینه ورته برابره کړه. په روم کې، لږ تر لږه د امپراتورۍ په بېلابېلو برخو کې د نخبه ګانو تر منځ، یو راز مشترک کلتور، مشترکه ژبه (لاتیني ژبه) او مشترک قوانین جاري وه. د روم تر سقوط وروسته دا مشترک کلتور او سیاسي اړیکې سره ویجاړې شوې.

په نتیجه کې لاتیني ژبه، چې د اروپا ټولو نخبه ګانو خبرې په کولې، په تدریجي توګه له استعماله ولوېده. محلي ژبو چې د لاتین ځای ونیو نو نخبه ګان یې سره ووېشل. دا د هغه پروسې په لار کې لومړي ګام وو چې بالاخره یې د اروپا په لوړو طبقاتو کې د بېلابېلو ملي هویتونو احساس منځته راوړ. تر ۱۵۱۷ع راوروسته، د پروتستانت ریفورم غربي عیسویت سره ووېشه او اروپایي کلتوري نور هم سره ټوټه ټوټه کړ.

د موډرن نېشنلیزم منځ پر لور توب (صعود):

موډرن نېشنلیزم په ۱۷۰۰ میلادي کلونو کې سره راپیدا سو. تر دې وخت دمخه، د دولت او د هغه د اوسېدونکو تر منځ اړیکې له اوسني عصر سره ډېر توپیر درلود. ډېر خلګ له هغه دولت سره چې دوی ژوند پکښې کاوه په ذهني او احساسی لحاظ تړلي نه وه. بلکې دوی یوازې د یوه پاچا رعیت وه چې د خدای په امر یې پر دوی حکومت کاوه. په وروسته کې دې حالت د ولسي حاکمیت popular sovereignty د دکتورین تر اغېزې لاندې تغیر وموندی. د دې دکتورین له مخې، خلګ رعیت نه دي، بلکې تبعه citizens دي چې په دولت کې (که هر څومره لږ، او سر سري هم وي) برخه لري. سربېره پر دې، حکمرانان د خلګو په رضایت حکومت کوي

(حتی که دا رضایت یوازي تيوريکي بڼه ولري او زیات وخت عملي جنبه ونه لري).

د د اووه لسمي ميلادي پېړۍ تر وروستيو کلونو پوري، ولسي حاکمیت په سويتزرلينډ، انگلستان، او يو څو نورو ځايونو کي په تدريجي توگه تکامل کاوه. وروسته يي د امريکې له انقلاب (۱۷۷۶) او د فرانسې له انقلاب (۱۷۸۹) سره سرعت واخيست. دې هيوادونو ولسي حاکمیت ته ډېر انکشاف ورکړ؛ پاچهان يي په کلي توگه ايسته وغورځول او پر ځای يې، د امريکې د ازادۍ د اعلاميې American Declaration of Independence په قول، دا اعلام کړه چي د حکومتونو "عادلانه قدرت د هغو خلکو د رضایت څخه رازېږي چي حکومت باندې کېږي".

تر دې ډول پيل راوروسته، د ولسي حکومت مفکوره ټولي نړۍ ته پسي پراخه سوه. د امريکې او فرانسې د انقلاب په ۲۰۰ کلني کي مطلقه شاهي رژيمونه، چي له ډېره پخوا څخه موجوده وه، تقريباً له منځه ولاړل. دا انکشافات په دې دليل بڼه استقبال سول چي د ملت په مفکوره کي د ټولو غړو لپاره د مساوات مفهوم نغښتی دی. ليبرال فيلسوف تامس پېن Thomas Paine پخپل د انسان حقوق (۱۷۹۱) The Rights of Man نومي اثر کي ليکي: په هغه ملتي دولت nation-state کي چي ولسي حاکمیت ولري ملت او ډيموکراسي نه بېلېدونکي اړيکي لري. د ملگرو ملتونو د منشور ۵۵ ماده د نېشنليزم په ملاتړ کي وايي: "د خلکو د خودمختاری اصل د ثبات او سعادت له هغو شرايطو څخه يو شرط دی چي د ملتونو تر مينځ د سوله ييزو او دوستانه روابطو لپاره ضرور دی". لکه چي د دې فصل په وروستيو برخو کي به ووينو، د خودمختاری مسئله دومره اسانه لاهم نه

۵۵.

د یو ملتي دولت د تشکیل موډلونه:

لکه د نېشنلیزم تاریخ چي بڼیې، ملت، نېشنلیزم او ملتي دولت په بېلابېلو اشکالو او موډلونو سره منځته راځي. ځیني وخت ملت او نېشنلیزم تر دولت مخکي شکل مومي؛ کله بیا دولت تر ملت او نېشنلیزم مخکي راځي؛ او په ځینو حالاتو کي بیا ملت او نېشنلیزم د دولت سره یو ځای تکامل کوي.

ملت او نېشنلیزم تر یو ملتي دولت وړاندې:

د دولت جوړونې اسانه شکل هغه وخت منځته راځي چي د یوه ولس په منځ کي د کلتوري او سیاسي هویت قوي احساس وجود ولري، او د ملت تشکیل تر دولت مخکي منځته راسي. دا پروسه د "وحدت نېشنلیزم" بلل کېږي. یوروپ یو ل هغو ځایو څخه دی چي لومړی ملتونه سره یو ځای سول او وروسته په دولتو کي مدغم سول. د مثال په توګه، جرمنیان ډېر مخکي له دې چي په ۱۸۶۰ او ۱۸۷۰ کلونو کي جرمنی تاسیس کړي د یو کلتوري ولس په حیث موجود وه. په همدې ډول، د روم د امپراتورۍ تر زوال وروسته، ایټالیا تر هغه وخته ټوټې ټوټې پاته سوه چي د ایټالوي کلتوري وحدت احساس او ورسره مل سیاسي نهضت دوباره پکښي راپیدا سو او په کال ۱۸۶۱ کي ایټالیا د یوه متحد مملکت په توګه رامنځته سوه. همدارنګه، په جاپان کي هم نېشنلیزم د جاپان د توکوګاوا شوګوني دوران (۱۶۰۳-۱۸۶۷) د فیوډالي اشرافو تفرقه پای ته ورسوله او قدرت یي امپراتور ته وړانته انتقال کړ.

یو ملتي دولت تر ملت او نېشنلیزم وړاندې:

ځیني وختونه، لومړی دولت ایجاد سي او وروسته همدا دولت د

خلکو تر منځ او هم د خلکو او دولت تر منځ مشترک ملي هويت منځته راوړي. د دولت جوړونې state-building دا پروسه ډېره مشکله ده. يو علت چي دولتونه بې له يوې ملي هستې څخه په وجود راځي هغه استعمار دى. د مثال په توگه، اروپايي قدرتونو په مصنوعي ډول د بېلابېلو قبيلوي او ايتنيکي سوابقو خلگ د خپلو افريقايي مستعمرو په سرحداتو کي شامل کړل. په راوروسته کي، کله چي دا مستعمرې دولتونه سول اکثر وخت ملي وحدت پر بنا کړي. مثلاً رواندا Rwanda او بروندي Burundi دوه گاونډي هيوادونه دي چي په هغو کي د هوتو Hutu او توتسي Tutsi قبيلې په استعماري سرحدونو کي واچول سوې. کله چي دوى استقلال ته ورسېدل هماغه استعماري سرحدونه د دې دواړو هيوادو سرحدونه وگرزېدل. ستونزه په دې کي ده چي د دې ولسونو عمده سياسي هويت رواندایي يا برونديايي نه سو. دوى هماغسي هوتو او توتسي پاته سول، چي څو ځله خونړي تشدد ته سره ورسېدل.

په بالکان، سوماليه، افغانستان او عراق کي تر مداخلې وروسته، د ملي هويت او باثباته دولت جوړولو ستونزو د امريکې د متحده ايالات، ملگري ملتونه او نور سيمه ييز سازمانونه راايسار کړي او لاريي ځني ورکه کړي ده.

ملت، نېشنلېزم او يو ملتي دولت يو ځاي منځته راځي:

زيات وخت، ملت جوړونه nation building او دولت جوړونه state building يو له بل سره تړلي نه وي [يعني حتمي نه ده چي ملت به تر دولت منځکي او يا دولت به تر ملت منځکي جوړېږي]. ځيني وخت دواړه يو ځاي تکامل سره کوي. دا تقريباً هغه جريان دى چي د امريکي په متحده ايالاتو کي منځته راغى. د امريکاييت [ځان امريکايي بلل] او دولت

مفکوره په ۱۷۰۰ کلونو کی راپیل سوه او په داسي حال کي يي پرمختگ او انکشاف وکړ چي يو اوږد داخلي جنگ پر تېر سو، د مهاجرو سپل پر راروان دئ، او نژادي او ايتنيکي توپيرونه پکښي موجود دي. خبره دا ده چي امريکايي نېشنليزم په کال ۱۷۷۶ کي، چي امريکې خپله ازادي اعلان کړه، نه دئ زېږېدلی، بلکي په يوه دولت کي د اوږدې زمانې ژوند کولو په جريان کي يي تکامل موندلی دئ.

نېشنليزم په عمل کي:

د خپل ځان د اداره کولو [خودمختاری] لپاره د مشترک هويت لرونکو خلکو له خوا د يو ملتي دولت جوړول ډېره په زړه پوري او گلالی، مفکوره ده. يقيناً چي نېشنليزم گټي لرلي دي، مگر واقعيت دا دئ چي خپل ځانته تياره اړخ هم لري. د نېشنليزم د گټي او تاوان په څېر لو کي لومړی او مهم گام دا دئ چي په تيوري او عمل کي د نېشنليزم په توپير ځان پوه کړو.

د يو ملتي دولت تخيل او واقعيت:

د يو ملتي دولت ايډيال او ارمان هم لکه نور ايډيولوژيک تصويرونه، تر واقعيت زيات پر تخيل ولاړ دئ. دليل يې دا دئ چي د ملتونو او دولتونو مځکني [قلمرو] سرحدونه مطابقت نه سره کوي. ډېر دولتونه د نژادي پلوه سره متحدنه دي، او ډېر ملتونه بيا په يوه او يا زياتو ملي سرحدونو کي وېشل سوي دي. د ملتونو او دولتونو تر منځ دا ډول بې تناسبې هر وخت د تشنج او تصادم مورينه وي. پنځه اساسي موډلونه موجود دي چي لومړی يې (۱) د يو ملت، يو دولت ايډيال موډل دئ. څلور نور يې په اصطلاح بې تناسبه موډلونه دي: (۲) يو دولت، څو ملتونه؛ (۳) يو ملت، څو دولتونه؛ (۴) يو ملت، نه

دولت [يعني هغه ملت چي دولت ونه لري]؛ (۵) خو ملتونه، خو دولتونه.

يو ملت، يو دولت:

د نړۍ د ټولو هيوادونو له جملې څخه يوازي په سلو کي لس يي ايډيال يو ملتي دولت ته نژدې حالت لري چي په سلو کي تر ۹۰ زيات خلک يي په يوه ملت پوري تړلي وي او په سلو کي تر ۹۰ زيات ملت يي د دولت په سرحدونو کي دننه اوسېږي. د امريکې متحده ايالات يو له دغه شان هيوادونو څخه دۍ. په سلو کي تر ۹۹ زيات امريکايان د امريکې په متحده ايالاتو کي اوسېږي، او کوم لوی ايتنيکي گروپ چي استقلال يا خودمختاري غواړي د امريکې په متحده ايالاتو کي وجود نه لري. د ځينو بومي امريکايانو په منځ کي دا ډول يو احساس سته، مگر هغوی په مجموع کي د امريکې د متحده ايالاتو د نفوس په سلو کي يو تشکيلوي. بله خبره دا ده چي په امريکايانو کي ملي وياړ، وطن پرستی او د نېشنليزم نور احساسات ډېر غېښتلي دي.

يو دولت، خو ملتونه:

ډېر زيات شمېر هيوادونه خو ملتي دولتونه multinational states دي، چي خو ملتونه په يوه دولت کي سره راغونډ وي. حقيقت دا دۍ چي د نړۍ په سلو کي ۳۰ دولتونو کي يو واحد ملت اکثريت نه تشکيلوي. دا خبره بايد په پام کي ونيسو چي په دې هيوادونو کي زياتره اقليتي گروپونه د جلاوالي لپاره هڅي نه کوي، مگر ځيني اقليتي گروپونه جلاوالي ته ميلان لري.

کاناډا يو له هغو هيوادونو څخه دۍ چي ملي وېش او تفرقه پکښي موجوده ده. د کاناډا د ۳۲ ميليونه نفوس يوه څلورمه له نژادي پلوه

فرانسويان دي (فرانسوي كاناډايان) چي فرانسوي خپله مورنۍ او لومړۍ ژبه بولي. د دې گروپ اکثریت خلگ د کيوبيک Quebec په ولايت کي اوسېږي چي د امريکې يو ايالت ته ورته دئ مگر په سياسي لحاظ يې خودمختاري پوره ده. کيوبيک بالکل يو فرانسوي ولايت دئ چي د ۷،۲ ميليونه نفوس په سلو کي ۸۰ يې له کلتوري پلوه فرانسويان دي.

له پېرو فرانسوي كاناډايانو سره دا احساس پيدا سوي دئ چي د دوی مميژه کلتور د كاناډا د مسلط انگرېزي کلتور له خوا سولول سوي دئ. داسي احساس هم پکښي راپيدا سوي دئ چي گواکي له دوی سره په اقتصادي برخه کي هم تبعيض کېږي. د دې ډول احساساتو په نتيجه کي منځته راغلي نېشنليزم د کيوبيک تجزيه غوښتونکی گوند منځته راوړ چي په ۱۹۸۰ او ۱۹۹۰ کلونو کي يې د خودمختاری، او حتی استقلال، لپاره هلي ځلي وکړې. په کال ۱۹۹۵ کي له كاناډا څخه د کيوبيک د تجزيې په باره کي ريفرنډم سر ته ورسېد چي په هغه کي کيوبيکانو د كاناډا څخه استقلال په ډېر ډنگر اکثریت رد کړ؛ په سلو کي ۵۰،۶ رايي مخالفې او په سلو کي ۴۹،۴ رايي موافقې وې. موضوع يو څه ارامه غوندي سوه، مگر په ۲۰۰۶ کال کي بيا هغه وخت توده سوه چي د كاناډا د عوامو په مجلس [لکه د افغانستان ولسي جرگه] کي د کيوبيک تجزيه طلبه وکيلانو غوښتنه وکړه چي د کيوبيک د ملت تشکل دي په رسميت وپېژندل سي. د كاناډا صدراعظم سټيفن هارپر په دې ډول سوال او جواب باندي د عکس العمل ښودلو پر وخت وويل: "که کيوبيکيان غواړي چي د كاناډا په دننه کي يو ملت جوړ کړي، جواب يي مثبت دئ، او که کيوبيکيان غواړي يو مستقل ملت تشکيل کړي، جواب منفي دئ". دا هم معلومه نه ده چي په راتلونکي کي به څه پېښه سي.

یو ملت، خو دولتونه:

د ملت او دولت تر منځ دا ډول غیرمتجانس حالت هغه وخت منځته راځي چې یو ملت د دوو یا زیاتو دولتونو په سرحدونو کې سره غزېدلی پروت وي. د هغو دولتونو تر منځ چې مشترک ملت لري، ټکرونه او تصادمات معمولي کار دي.

د څو دولتي ملت یو موډل هغه دی چې یو ملت په دوو یا زیاتو دولتونو کې مسلط وي. د ساړه جنګ په دوران کې یو شمېر داسې حالتونه منځته راغلل، چې شمالي او جنوبي ویتنام، شمالي او جنوبي کوریا، شرقي او غربي جرمني او شمالي او جنوبي یمن یې مثالونه دي. یو واحد ملت چې په دوو دولتونو کې مسلط وي تل دا غوښتنه لري چې دواړه دولتونه سره یو ځای سي. په ویتنام، کوریا او یمن کې د وحدت پر سر تصادمات هم پېښ سوي دي. نن ورځ یوازې کوریا د دغه ډول تقسیم د نمونې په شکل پاته ده.

د څو دولتي ملت بل موډل هغه دی چې یو ملت په یوه یا زیاتو دولتو کې اکثریت او په یوه یا زیاتو دولتو کې اقلیت وي. ۵.۷ ملیونه البانویان Albanians د دا ډول څو دولتي ملت ډېر ښه مثال کېدای سي. د دوی ۳.۶ ملیونه په البانیا کې اوسي، چې د هغه ځای د نفوس په سلو کې ۹۵ تشکیلوي. ۱.۶ ملیونه البانویان د کوسوو Kosovo د نفوس په سلو کې ۹۰ جوړوي. جګړه هغه وخت رامنځته سول چې په کال ۱۹۹۷ کې د کوسوو البانویانو خودمختاري اعلان کړه. د سربیانو Serbs د ظالمانه انتقامي کمپاین له امله بالاخره، په کال ۱۹۹۹ کې، د متحده ایالاتو په مشرۍ ناټو NATO مجبوره سوه چې پر سربستان Serbia باندې هوايي حمله وکړي، د ناټو امنیتي قواوې کوسوو ته ورننوتلې او تر اوسه همالته پاته دي. همدا رنگه، ۵۰۰۰۰۰ نور البانویان په مقدونیه Macedonia کې، د کوسوو او البانیا په سرحدي سیمو کې پراته دي چې د هغه ځای د نفوس په سلو کې

۲۵ تشکیلوي. په کال ۲۰۰۰ او ۲۰۰۱ کې د دې البانويانو او مقدونيې د حکومت تر منځ شخړو و بيا هم د ناټو مداخله ضروري کړه. داسې شو دولتي ملتونه هم سته چې د ملت اکثریت په مربوطه دولت کې نه اوسېږي. ۲۶ ميليونو اذربايجانيانو (اذريان) له جملې څخه يوازي په سلو کې ۲۸ په اذربايجان کې، چې د کسپين د بحيرې په لوبديځ ساحل کې پروت دی، اوسېږي. تقريباً په سلو کې ۶۶ اذربايجانيان په ايران او پاته برخه يې په گرجستان، روسيه او ترکيه کې اوسېږي. د دوی تر منځ هم د تاريخ په اوږدو کې شخړې رامنځته سوي دي.

بې دولته ملت:

بې دولته ملت stateless nation د ملت او دولت تر منځ موډل دی. دا هغه وخت پېښېږي چې يو ملت په يوه يا زياتو دولتو کې اقليت وي او د خپل ځان دولت نه لري مگر غواړي چې خپل د ځان دولت ولري. دوه دا ډول بې دولته ملتونه چې په دې وروستيو وختو کې زيات په خبرو کې راوړي، کران Kurds او فلسطينيان Palestinians دي.

څو ملته، څو دولته:

بل موډل چې د ايډال يو ملتي دولت څخه ډېر ليري دی، دا دی چې يو شمېر دولتونه او يو شمېر ملتونه يو پر بل سره راوړي. دا پرله پېچلی شکل عام دی او د افغانستان او شاوخوا همسايه هيوادونو په مثال سره يې تشریح کولای سو.

افغانستان، پر هغه راجا پېر هيوادونه، او په هغوي کې ميشته ايتنيکي گروپونه د يو بې ثباته مخلوط بيان دی چې په هغه کې د ملتونو او دولتونو سرحدونه يو پر بل سره راوړي. افغانستان په قانوني لحاظ د يو دولت په حيث وجود لري، مگر د يو ډېوالي او ناکامه دولت failed state پر څوکه

ولاړ دئ. [يعني چي هر گڼی یې د راجپه کېدو او د یو دولت په حیث یې د له منځه تللواکان سته]. دا هیواد پر دومره زیاتو ټوټوسره وېشل سوی دئ چي د یوه متحد سیاسي یا ملي هستی په توگه یې شته والی په شک کي دئ. که څه هم چي د یرغلگرو په مقابل کي د لنډ وخت لپاره وحدت پکښي راغلی دئ، او یا هم ځیني وختونه غښتلو حکمرانانو سره متحد کړی دئ، مگر د هیواد د ډېرو خلکو لپاره بیا هم افغان والی اساسي سیاسي هویت نه دئ؛ بلکي د دوی لپاره ایتنیکي هویت اساسي دئ. د ایتنیکي گروپو په حساب په افغانستان کي پښتانه د نفوس (۴۲٪)، تاجیک (۲۷٪)، هزاره (۹٪)، ازبک (۹٪) او نور واړه گروپونه ۱۳٪ تشکیلوي.

که د افغانستان شاوخوا همسایه هیوادونو ته نظر واچوو نو خبره نوره هم پرله پېچلې کېږي. ۱۰ میلیونه پښتانه په افغانستان او ۱۸ میلیونه په پاکستان کي اوسېږي. په مجموع کي دا بې دولته پښتون ملت د خپل دولت، پښتونستان، د جوړولو څه ارمانونه هم لري. د افغانستان په شمال کي بیا تاجیکان، اوزبکان او یو لږ شمېر ترکمنان پراته دي چي په تاجیکستان، اوزبکستان او ترکمنستان کي د خپلو ایتنیکي وروڼو سره تړلي دي. نور بیا هزاره گان دي چي ځانونه د چنگېزخان او منگول Mongol نژاد بقایا بولي، دوی هم د یو مستقل هزارستان خوبونه ویني. دا گروپونه په ۳۴ ژبو او لهجو خبري کوي.

همدا علت دئ چي په ۲۰۰۱ کال د امریکي د متحده ایالاتو لپاره دا اسانه وه چي افغانستان اشغال او د طالبانو رژیم نسکوره کړي، مگر د یو موفق او متحد افغاني دولت جوړول څه اسانه کار نه دئ. اصلي پرابلم، د یوه کارپوه په قول، دا دئ چي "[په افغانستان کي] یو عملي دولت نسته، او د ملت والي احساس وجود نه لري... په افغانستان کي د ویني شراکت او خپلوي ډېر اهمیت لري".

د نېشنلېزم مثبت او منفي اړخونه:

نېشنلېزم يو مثبت قوت دى، مگر نړۍ ته يې خرابۍ او مايوسۍ هم راوړي دي. د ملګرو ملتونو په عمومي اسمبله کې د کاتوليکانو پخواني مشر پاپ جان پال Pope John Paul د دوه ډوله نېشنلېزم په باب خبرې کړي دي. يو مثبت نېشنلېزم دى چې پاپ "له خپل وطن سره د مينې ... او نورو کلتورونو او ملتونو ته د احترام" په توګه تعريف کړى دى. بل منفي نېشنلېزم دى چې د نېشنلېزم يو کرغېرن شکل دى چې خلکو ته د نورو کلتورونو او ملتونو په مقابل کې بې احترامې وړزده کوي او د خپل ملت نېکمرغي د نورو ملتونو د بدمرغۍ په بيه غواړي".

مثبت نېشنلېزم:

ډېر پوهان پر دې خبره اتفاق سره لري چې په خپل فلسفي او تاريخي تخليق کې، نېشنلېزم يو مثبت قوت وو. اوس هم ځينې ګټور اړخونه او ډېر پلويان لري.

نېشنلېزم ډيموکراسي پر مخ بيايي:

د يوه محقق په نظر، "په اوسنۍ نړۍ کې نېشنلېزم يو هغه عمده نظم دى چې ډيموکراټيک شعور ځان پکښې څرګندوي". دليل يې دا دى چې نېشنلېزم دا مفکوره پر مخ بيايي چې سياسي قدرت په ولس کې پروت دى او حکومت د دې قدرت څخه يوازې د ولس په نماينده ګي کار اخلي. ډيموکراټيک نېشنلېزم چې د امريکې د انقلاب محرک هم وو ټولي نړۍ ته، په تېره بيا تر دوهمې عمومي جګړې وروسته پراخ سوې دى. د نړۍ د ډيموکراټيکو هيوادو تناسب چې په کال ۱۹۵۰ کې ۲۸% وو، په کال ۲۰۰۵ کې ۴۶% ته زيات سو.

نېشنلېزم د امپرياليزم مخه نيسي:

د تېرو سلو کالو په جريان کي، نېشنلېزم د اطریش - مجارستان، عثماني ترکيې او روسيې د امپراتوريو په له منځه وړلو کي عمده رول لوبولی دی. همدارنگه نېشنلېزم تقريباً د ټولو استعماري امپراتوريو کمبله ورټوله کړه، چي د اروپايي هيوادو او د امريکې د متحده ايالاتو په کنټرول کي وه. د دې مستعمراتو په ډله کي شرقي تيمور East Timor په دې اواخرو کي استقلال تر لاسه کړ. شرقي تيمور د مېژواندي پرتگالي امپراتوري وروستۍ بقايا وه چي خلگو يې په کال ۱۹۷۵ کي استقلال اعلان کړ. ازادي لا زېږېدلې نه وه چي اندونيزيا شرقي تيمور په ځان پوري ملحق کړ. د شرقي تيمور د خلگو لپاره اندونيزيايي باداران هم د پرتگالي بادارانو په شان د منلو وړ نه وه. د خودمختاری self-determination لپاره د دوی دوامداره مبارزې او بين المللي فشارونو بالاخره اندونيزيا مجبوره کړه چي په کال ۱۹۹۸ کي يوه ريفرنډم ته غاړه کښېږدي. د شرقي تيمور په سلو کي ۷۹ خلگو د استقلال په گټه رايي ورکړې. د اندونيزيا نظاميانو هڅه وکړه چي د جنايتکارانو د يوې ډلې پر لاس شرقي تيمور کنټرول کړي. دې جنايتکارانو د شرقي تيمور په زرهاوو خلک ووژل، خو بالاخره د استراليا او ملگرو ملتونو د نظامي مداخلې په نتيجه کي امنيت په وجود راغی. ملگرو ملتونو United Nations د شرقي تيمور لپاره لومړی يوه انتقالي اداره منځته راوړه، او وروسته يې په کال ۲۰۰۲ کي د حکومت واگي يو کاملاً مستقل شرقي تيمور ته وروسپارلې.

نېشنلېزم اقتصادي پرمختگ ته لاره خلاصوي:

مستعمري او د دولتو په دننه کي اقليتي ملتونه اکثر وخت له اقتصادي پلوه استعمار سوي دي. په افريقا کي او هم د نړۍ په نورو برخو

کي ډېر هيوادونه تر اوسه هم له استعماري ميراث څخه د ځان خلاصولو لپاره سختي هلي ځلي کوي. استعماري قدرتونو د مستعمرو منابع د خپلو گټو لپاره ځني وړي دي او د دوی د اقتصادي زېربنا لپاره يې ډېر لږ څه سر ته رسولي دي. دا کار د شوروي اتحاد په شان څو نژادي امپراتوريو کي، چي په تيوريکي لحاظ يو لاس او متحد گڼل کېدل، هم سر ته رسېدلی دی. د پخواني شوروي اتحاد شپږ جمهوريتونه (اذربايجان، قزاقستان، قيرغيزستان، تاجیکستان، ترکمنستان، او اوزبکستان) چي کله د روسيې/ شوروي تر کنترول لاندې وه، له نظره لوېدلي وه. همدا اوس هم د دوی د سړي پر سر متوسط ناخالص داخلي توليد (يعني GDP) د روسيې يو پر دريمه تشکیلوي، او د کوچنيانو د مړيني اندازه د روسيې څلورچنده ده. بنسکاره خبره ده چي دا نوي هيوادونه به د ډېرو کلونو لپاره د اقتصادي ستونزو سره لاس و گړېوان وي، مگر د دوی له نظره، لږ تر لږه به د دوی هڅي د خپلو هيوادو هوساينې او نېکمرغۍ ته متوجه وي.

منفي نېشنلېزم:

د خپلو ټولو نېکښو سره، نېشنلېزم تاريخ اړخ هم لري. د نېشنلېزم بدمخي د ملتونو تر مينځ له روابطو څخه راپيل کېږي. د تعريف له مخي، نېشنلېزم د نورو هغو مشابه خلگو سره، چي يو ملت جوړوي، د خپلوی يو احساس دی. له نورو څخه د ځانو پېلول په اصل کي کوم بد شی نه دی، مگر دا کار د مور – گروپ we-group په بڼه بللو سره د منفي نېشنلېزم په لار کي لومړی گام دی. څرنګه چي مور د خپل ځان هويت په مور – گروپ سره څرګندوو، نو د دوی – گروپ څخه د ځان پېلولو خوا ته ميلان لرو. کله چي مور ځانونه له نورو څخه بېل وگڼو، نو لاندې منفي تمايلات راته پيدا کېږي:

له نورو سره د مرستي کولو بې علاقه گي، د نورو ردول exclusionism،
خان بې ساری [استثنایي] بلل expectionalism او له بېگانه وو څخه بېره
xenophobia، داخلي ظلم او خارجي تعرض.

له نورو سره د مرستي کولو بې علاقه گي:

زموږ د توپير او جلاوالي نېشنلستي احساس د نورو په وړاندي زموږ د
مسئولیت احساس محدودوي. ډېر خلگ نه یوازي دا چي د خپل گروپ په
دنده کي له نورو سره مرسته کول غواړي، بلکي، د عامه اجتماعي خدماتو د
بودچې له لاري، له نورو سره مرسته کول خپل مسئولیت گڼي. مگر په بین
المللي سويه ډېر لږ خلگ د مسئولیت احساس کوي. د نورو هیوادو
وحشتناکي پېښي زموږ ډېره لږ توجه ځانته جلبوي، مگر که دا ډول
حوادث زموږ په وطن کي پېښ سي نو بیا موږ ډېر جدي عکس العمل
ښکاره کوو. د افریقا د لويي صحرا Sub-Saharan Africa په سیمه کي،
یوازي په سلو کي ۴۱ خلگ تر ۵۵ کلنۍ پوري ژوند کوي، چي په مقایسه
یي په سلو کي ۸۰ امریکایان تر ۵۵ کلنۍ پوري ژوند کوي. د افریقا په
لويه صحرا کي د کوچنیانو د مړیني چانس یو کلنۍ ته تر رسېدلو مخکي
له امریکې سره په مقایسه ۱۵ واړه زیات دی.

که چېرې دا تراژیدي په امریکا کي پېښه وای، ډېر زیات مالي او
بشري منابع به یې د له منځه وړلو لپاره په کار لوېدلي وای. مگر، د امریکې
د حکومت غبرگون د افریقا د لويي صحرا د دې انساني تراژیدۍ په
وړاندي یوازي په ۴ بلیونه ډالره اقتصادي او بشري مرستي پوري محدود
دی. دا مقدار پیسې د افریقا د لويي صحرا د نفر پر سر یوازي ۵ ډالره
کېږي او هر امریکایي گواکي یوازي ۱۳ ډالره ورکوي. آیا دا پیسې کفایت
کوي؟ ډېر امریکایان فکر کوي چي کافي دي. یوې احصایې ښودلې ده

چي په سلو کي ۶۴ امریکایان فکر کوي چي د دوی هیواد بیخي زیاتي پیسې پر خارجي مرستو لگوي. یوازي په سلو کي ۸ امریکایان فکر کوي چي د دوی هیواد بیخي لږ پیسې پر خارجي مرستو لگوي. یو علت یې دا دی چي، د همدې احصایې له مخي، په اوسط ډول امریکایان فکر کوي چي د دوی د فډرالي بودجې په سلو کي ۳۱ پر خارجي مرستو لگېږي. واقعیت دا دی چي د امریکې ټولي خارجي مرستي د فډرالي بودجې یوازي په سلو کي یو تشکیلوي. د دې معنی دا نه ده چي امریکایان خیر غوښتونکي خلک نه دي. بلکي معنی یې دا ده چي امریکایان، د نوري نړۍ د خلکو په شان، تر نورو هیوادو د خپل هیواد د خلکو په وړاندي د زیات مسئولیت احساس کوي.

د نورو ردول:

هر کال، په میلیونو خلک د سیاسي خشونت، فقر او نورو مجبوریتونو له امله خپل کورونه پرېږدي. مهاجرین اوس یو جهاني پرابلم ګرځېدلی دی. د مهاجرینو په مقابل کي د نېشنلیزم د (موږ - دوی) نظر تقریباً نړیوال مقاومت منځته راوړی دی. په ۴۰ هیوادو کي د خلکو د یوې سروې له مخي، په اوسط ډول په سلو کي ۷۶ خلکو غوښتل چي د دوی هیواد ته د مهاجرینو پر راتګ محدودیتونه نور هم پسي زیات سي. د امریکایانو یو لوی اکثریت (۸۱٪) او د کاناډایانو (۶۹٪) دا ډول احساس لري، په داسي حال کي چي د دې هیوادو اکثریت خلک په خپله مهاجرین دي. دوه هیوادونه چي پر مهاجرینو د لږ محدودیت غوښتونکي دي، جاپان (۴۳٪) او جنوبي کوریا (۳۷٪) دي. مګر خبره دا ده چي دوی همدا اوس د مهاجرینو ډېر سخت قوانین او په نتیجه کي ډېر لږ مهاجرین لري.

ځان بې ساري بلل او له پرديو څخه بېره (بېگانه هراسي):

خپل ملت ته اړرېښت وړ کول د نېشنلېزم مثبت اړخ دى، مگر تر نورو د ځان لوړ بللو احساس او حتى له نورو څخه بېره او کرکه هم منځته راوړي. بېگانه هراسي xenophobia د نورو ملتونو څخه د بېرې او کرکې احساس دى. ځان بې ساري بلل exceptionalism چې خپل ملت تر نورو ملتونو بڼه بللو عقیده ده، لږ څه زهرجنه ده مگر بيا هم دردونکې ده. د ۴۳ هيوادو يوې نړيوالې سروې ښودلې ده چې په ۳۹ هيوادو کې اکثریت خلک "بالکل" يا "تر ډېره حده" له دې څرگندونې سره چې "زموږ خلک بې عيبه او مکمل نه دي، مگر زموږ کلتور تر نورو عالي دى" موافق وه. په مجموع کې په سلو کې ۶۸ سروې سوو خلکو دا ډول فکر کاوه. په دې سروې کې هينديانو تر ټولو زيات ځانونه بې ساري بللي او، د عامه ذهنيت په خلاف، لږو فرانسويانو ځانونه بې ساري بللي دي.

کلتوري تبعيض او ظلم:

په هغو دولتونو کې چې يو مسلط ايتنيکي گروپ او يو يا زيات اقليتي گروپونه وجود ولري، مسلط گروپ تقريباً هر وخت د سياسي، اقتصادي او اجتماعي امتيازاتو خاوند وي. په ډېر افراطي حالت کې، ځيني وختونه مسلط گروپونه پر اقليتي گروپونو ظلم کوي او حتى د نسل د له منځه وړلو لپاره يې هڅې کوي. په بوسنیا Bosnia او کوسوو Kosovo کې د سربيانو د نژادي لېونتوب، په رواندا کې د هوتو Hutus له خوا د توتسي Tutsis قتل عامونه، او په دې نژدې وختو کې په سوډان کې د عربو مسلمانانو له خوا د عيسوي تورپوستانو او مسلمانو تورپوستانو ډله ييزي وژني يې مثالونه دي. تر ټولو وحشتناک مثال د نازي جرمني دى چې اډولف هټلر په خپل مشهور کتاب مين کمپف Mein Kampf کې جرمن

نژاد یو خالص " ارین نژاد " او د انساني تکامل مظهر بللی دی. په مقابل کې یې بیا روسان او نور سلاویک خلک یې پر څنډه ولاړ انسانان [یعنی لږ انسانان] بللي دي چې د مریانو په توګه باید کار ځني واخیستل سي. یهودیان او جتان Gypsies د ده په نظر " غیرانسانان " وه چې د لېونیانو او همجنس بازه homosexuals خلکو سره باید محوه سي.

خودمختاري

Self-Determination

یوه بله خلا چې د نېشنلیزم په ایډیال او واقعیت کې رامنځته سوې ده هغه د خودمختاری موضوع ده. خودمختاري په خپله هم مثبت او منفي اړخونه لري.

د خودمختاری مثبت اړخونه:

ډېرو کتونکو د خودمختاری پر نسیپ ستایلی دي. د ډېرملتي دولتونو nation-states ریښې د دوی د خودمختاری لپاره په غوښتنه او مبارزه کې پرتې دي. د مثال په توګه، د امریکې د ازادې اعلامیه Declaration of Independence له بر تانیې څخه د خودمختاری په اعلام سره پیل کېږي.

د خودمختاری د ملاتړ لپاره ډېر دلایل وجود لري. د نېشنلیزم پر ګټو سربېره، چې مخکې یې بیان وسو، خودمختاري له ایتنيکي ستم څخه ډېرو راولاړو سوو ظلمونو ته خاتمه ورکوي. که چېرې ټولو ایتنيکي ګروپونو اجازه درلودای چې په سوله ییز ډول استقلال لاسته راوړي او یا یې هم کولای سوای چې له خپلو ایتنيکي وروڼو سره یو ځای سي، نو به د بوسنیا، چیچنیا، کوسوو، شرقي تیمور، رواندا، سوډان تراژیدي ګاني او په

همدې شان نوري ویر جني پېښي منځته نه وای راغلي.

د خودمختاری په هکله اندېښنې:

د خودمختاری پر نسیب په عمل کي له ډېرو ستونزو سره مخامخ دی. لویه ستونزه یې داده چې په نړۍ کي په زرهاوو ایتنيکي گروپونه وجود لري. له هر ایتنيکي گروپ سره بالقوه دا امکان سته چې ملي شعور پکښي راپیدا سي او د استقلال یا خودمختاری لپاره هڅي پیل کړي. که د خودمختاری پر نسیب ومنل سي او هر ایتنيکي گروپ خپل ځانته یو مستقل دولت ولرلای سي نو به نړۍ د دې دومره زیاتو دولتو سره څه حالت ولري؟

د خودمختاری یوه ستونزه د سره جاروتلي گروپونو بېلول دي. ډېر ملتونه په ډېرو ځایونو کي یو له بله سره جاروتلي دي. بوسنیا Bosnia یې یو مثال دی؛ د بوسنیا مسلمانان، کروټیان Croats او سربیان Serbs په یوه ښار، یوه جاده او یوه بلډینګ کي یو ځای سره اوسېدل. که چېرې دوی هر یو ځانته استقلال اعلان کړي نو څوک څرنګه کولای سي دا گروپونه سره بېل او قلمرو ورته وټاکي؟

د خودمختاری بل پرابلم دا دی چې اوسني دولتونه له کاناډا (کیوبیک) څخه رانیولې بیا تر برتانیې (سکاټلنډ او ویلس) او هسپانیې (باسک او کاتالونیا) پوري باید منحل سي. امریکایان هم باید په دې پرابلم کي چرت ووهي. ځکه چې دوی له ډېر پخوا څخه د خودمختاری د حق پلوي کړې ده نو د امریکې په متحده ایالاتو کي دننه به د خودمختاری پر نسیب څرنګه عملي کېږي؟ که چېرې، د مثال په توګه، د هاوایی اصلي اوسېدونکي native Hawaiians د خودارادیت د پر نسیب له مخي وغواړي چې ځانته مستقل دولت جوړ کړي، آیا ټول امریکایان یې باید ملاتړ وکړي؟

په نورو ځايو کي بيا د ايتنيکي پلوه متجانس دولت جوړول هم خپل ځانته ستونزي لري. په افغانستان کي د بېلابېلو ايتنيکي گروپونو څخه د يو ملي دولت nation-state جوړول په ډېرو سيمو کي د دې گروپونو [چي يو په بل کي سره جاروتلي دي] سره بېلول غواړي. له بلي خوا، تاجيکان او ازبکان به بښايي وغواړي چي د تاجکستان او ازبکستان سره يو ځای سي. او همدارنگه، د پښتنو لپاره د پښتونستان په جوړولو کي بايد د پاکستان، ايران (۴) او افغانستان ټوټې سره ومنبلول سي.

د خودمختاری بله ستونزه دا ده چي د داسي مستقلو هېوادونو شمېر مخ پر زياتېدو دی چي په خپله د خپل پايښت لپاره ډېره لږ توانمندي لري. آیا معقوله ده چي د میکرو [ډېر واړه] دولتونو منځته راتلو ته، چي ډېر لږ نفوس، کوچنی قلمرو، او محدود اقتصاد ولري، اجازه ورکړه سي؟ ځيني دا ډول دولتونه، لکه اندوررا Andorra، موناکو Monaco او سان مارينو San Marino له ډېر پخوا راهيسي وجود لري. مگر د کلونياليزم تر بې اعتباره کېدلو وروسته د میکرو دولتونو شمېر مخ پر زياتېدو دی. د میکرو دولتونو ستونزي به وروسته په تفصيل سره وڅيړل سي. مگر دومره بايد ووايو چي، د نړۍ د هيوادونو په سلو کي ۳۳ د امريکې د لاس انجلس تر ایالت لږ نفوس لري. دا ډول هيوادونه زيات وخت د خپل ځان دفاع نه سي کولای او له اقتصادي پلوه د ځان تکيه کولو توان نه لري. دا ډول هيوادونه به له يوې خوا له اقتصادي پلوه د نوري نړۍ د اوږو بار وي، او له بلي خوا د دې امکان وجود لري چي د قدرت خلا په وجود راوړي او بې ثباته هيوادونه ځني جوړ سي.

که د خودمختاری او د دولتونو د تجزيې اوسنی حالت دوام وکړي، پر سيمه ييز او حتی نړيوال ثبات باندي اثر بنډلای سي. بين المللي ثبات ته د خودمختاری او میکرو دولتونو يو بل تهديد د امريکې د متحده

ایالاتو له خوا په کال ۲۰۰۳ کې د عراق له یرغل سره منځته راغی. د نورو پایلو تر څنګ، د صدام حسین راچپه کېدلو د عراق د تجزیې چانس زیات کړ. عراق اوس د شیعه، سني او کردي مسلمانانو تر منځ وېشل سوی دی. لکه مخکې چې وویل سول، د کردانو نهایی هدف د یوه مستقل کردستان منځته راوړل دي. د کردانو و دې هدف ته د رسېدلو هڅې به یقیناً د عراق له شدید مقاومت سره مخامخ سي. همدا رنگه، عراق به بنایي له ترکیې سره، چې هلته هم په کردي سیمو کې د کردستان جوړولو هلي ځلي رواني دي، لاس یو کړي. د عراق د تجزیې بله مسئله دا ده چې بنایي د ختیځ عراق شیعه ګان د شیعه ایران پر خوا ورولغړي. پر دې سربېره، یو کمزوری عراق به نور د دې توان ونه لري چې د ایران او سعودي عربستان تر منځ، چې دواړه تېل لرونکي ګني هیوادونه دي، یو مؤثر حایل وګرزي. د صدام تر راچپه کېدلو وروسته امریکې او نورو خارجي قواوو د عراق د تجزیه کېدلو مخه نیولې ده؛ مګر کله چې دوی له عراقه ووزي، لکه چې ښکاري ډېر ژر به ووزي، نو د یوه رښتیني او متحد عراق راتلونکې تاریکه ښکاري.

د موجودو هیوادونو لپاره د نوي هیوادونو د په رسمیت پېژندلو موضوع ډېره پېچلې او مهمه ده. کله چې نوي هیوادونه منځته راځي، نو موجوده هیوادونه، له ملګرو ملتونو سره د دوی د تعهداتو له امله، مجبور دي چې پر دوی باندي د خارجي تعرض پر وخت د دوی دفاع وکړي. نوي غریب هیوادونه د اقتصادي مرستو اوسني سازمانونه، چې همدا اوس هم کافي منابع نه لري، نور هم سره کښېکاري. بله خبره دا ده چې د نوو بېلتون غوښتونکو نهضتونو په رسمیت پېژندنه نور تجزیه غوښتونکي نهضتونه تشویقوي.

څرنگه چې ډېر ایتیکي ګروپونه د خودمختاری لپاره تلابن کوي نو دا سوال راپیدا کېږي چې آیا دوی باید حمایه سي او که یې مخه ونیول

سي. که حمایه کېږي نو کوم ایتنیک ګروپ باید حمایه سي او ولي باید حمایه سي. که يې مخه نيول کېږي نو هم دا سوال راپیدا کېږي چي ولي باید حمایه نه سي. دا ښکاره خبره ده چي په دې اوسنۍ پرله پېچلې نړۍ کي د خودمختاری د پرنسپ عملي کول ډېر مشکل کار دی.

نېشنلیزم او د هغه راتلونکې

خلګ هر وخت خپل هويت په يوه يا بل ګروپ کي څرګندوي. دا ګروپ کېدای سي چي کورنۍ، قوم، مذهب او يا کوم بل شی وي. مګر نېشنلیزم چي د سياسي هويت يو مشخص شکل دی او د مشترک هويت خلګ، د دوی قلمرو او حکومت سره منبليوي د اوسني وخت شی دی. ځيني پوهان د نېشنلیزم رېښې ډېر لرغوني عصر ته رسوي، مګر پر دې خبره پوره اتفاق موجود دی چي نېشنلیزم د يوې مهمي سياسي مفکورې په توګه يوازي له تقريباً ۵۰۰ کالو راهيسي وجود لري او د يو عمده سياسي هويت د منبع په توګه تر نونسمي او شلمي پېړۍ پوري لا خپل اوج ته نه وو رسېدلی.

د نېشنلیزم راتلونکې به څرنگه وي؟ څرنگه چي نېشنلیزم هر وخت موجود نه وو، نو نه بدلېدونکی هم نه دی. کېدای سي چي زموږ د يو عمده سياسي هويت په توګه کمزوری او حتی ښايي له منځه ولاړ سي. د دې امکان په نظر کي نيولو سره، موږ باید دا پوښتنه ارزيايي کړو چي ايا د نېشنلیزم سرسختي [يعني دوامداره موجودیت] او يا له منځه تلل به مثبت که منفي کار وي.

د نېشنلیزم د له منځه تلو اټکل:

دوهمي عمومي جګړې د نېشنلیزم په باب د ډېرو خلګو فکر ته تغير

ورکړ. دوی د جنگ او د جنگ د وخت د وحشتونو ملامتیا پر فاشیزم او متعرض نېشنلیزم اچوله. کتونکي په دې عقیده وه چې د ۳۰ کالو په دوران کې د دوو عمومي جگړو پېښېدلو دا وښودله چې پر ملي خصومت او ضدیت باندې ولاړ دولتي سیستم نه یوازې دا چې تر وخت تېر دې بلکې خطرناکه هم دى. د عمومي تباهی د وسلو منځته راتللو بیا دا خطر نور هم جدي کړ. په کال ۱۹۴۵ کې د ملگرو ملتونو په منځته راتلو سره د هیوادو تر منځ د رقابتي نېشنلیزم پر ځای د تعاوني گلوبالیزم د انکشاف افکار را پیداسول.

له دې ډول افکارو سره ډېرو پوهانو د نېشنلیزم او ملي دولت د له منځه تللو او یا لږ تر لږه د تدریجي زوال پېش بینی وکړې. مگر داسې څه پېښ نه سول او نېشنلیزم د یو جهاني قوت په توگه نور هم زور واخیستی.

د نېشنلیزم سرسخته پایښت:

د نېشنلیزم په دوامداره قوت کې شک نسته. د دوهمې عمومي جگړې راهیسي هغه دولتونه چې پر ملي خودمختاری باندې د ټینگار کولو له لارې منځته راغلي دي درې چنده سوي دي. د نېشنلیزم د زیات پرمختگ عمده محرکه قوه په افریقا، اسیا او نورو سیمو کې امپریالیستي ضد ازادې غوښتونکي نهضتونه وه. په دې وروستنیو کلونو کې نېشنلیزم په اروپا کې هم دوباره ځان را ښکاره کړ. د لوېدیځ او ختیځ جرمني له اتحاد څخه جرمني جوړ سو. هغه دولتونه چې له پخوا څخه موجود وه سره تجزیه سول. د چکسلواکې څخه د چک او سلواک په نوم دوه هیوادونه جوړ سول او یوگوسلاویا پر ۷ هیوادو تجزیه سوه. بل دا چې، د روسیې او په وروسته کې د شوروي د څو نژادي امپراتوري د سره پاشل کېدلو څخه

۱۵ نوي هیوادونه منځته راغلل. د ۱۹۸۹ کال راهیسي، د شرقي تیمور، ایریتیریا، نامیبیا او پالاو څخه ماسپوا، ټول ازادی ته رسېدلي هیوادونه په شرقي اروپا یا روسیې پوري اړه لري. (FRS). همدارنگه، په برتانیه کې د سکاتپانو، ایرشیانو او وېلشیانو تر منځ هم ځینې نېشنلیستي غوښتنې را پیداسوي دي؛ په هسپانیه کې باسکیان او کاتلان، او د یوروپ په نورو سیمو کې هم دا ډول ګونګوسی وجود لري.

یو نظر دا دی چې نېشنلیزم به د سیاسي هویت په توګه تر ډېره وخته دوام ومومي او موږ به په سیاسي، عملي او تیوريکي لحاظ په ملت پوري تړلي یو.

پنجم فصل

گلوباليزم

Globalism

که څه هم چي د گلوباليزم مفهوم ورځ تر بلي مور ته اشنا کېږي او په دې وروستيو لسيزو کي په پراخه پيمانه منل سوی دئ، مگر بيا هم نوی مفهوم نه دئ. په حقيقت کي د گلوباليزم مفکوره لرغوني رينې لري. په غربي کلتور کي د گلوباليزم افکارو سرچينه و رواقيونو Stoicism ته رسېږي. دا فلسفه په لرغوني يونان او روم کي د ۳۰۰ قبل الميلا د څخه بيا تر ۲۰۰ بعد الميلا د پوري وده کړې وه. رواقيونو ځانونه د بشريت جزء باله، نه د يوه يا بل واړه سياسي گروپ غږي.

رواقيونو ته ورته نوري لرغوني غير غربي عنعنوي فلسفې د بوديزم او هندويزم مذهبونه او د کانفيوشنيزم Confucianism فلسفه ده. د مثال په توگه، سیدار تا گواتاما چي په بودا سره شهرت لري، ټينگار کاوه چي مور بايد يو جهاني [عالم شموله] ليد او نظر ولرو.

که څه هم چي د رواقيونو فلسفه مخ د انحطاط پر خوا ورو لږغښته، مگر مفهوم ئې بيا هم تر پېړيو پوري ژوندی پاته سو. د منځنيو پېړيو Middle Ages په دوران کي، د روم کاتولیک کلیسا يو گلوباليزم قدرتي وو. گلوباليزم افکار د Thomas Pine توماس پين او د اتلسمي پېړۍ د نورو انقلابيونو په فلسفه کي ښکاره دي. امريکايان توماس پين د يوه وطن پرسته انقلابي په توگه په ياد لري، مگر ده خپل سياسي هويت په

امريکايي توب کي نه خرگنداوه او ځان ئې د (نړۍ تبعه) باله. يوبل فيلسوف، ايمانويل کانت Immanuel Kant، د سولي له پاره د بين المللي همکارۍ مفکوره نوره هم پسې پراخه کړه. دی په خپل يوه اثر کي ليکي چي: "هيوادونه بايد د وحشي گري د بې قانونه حالت څخه راووزي او په يوه داسي ولسي اتحاديه federation کي داخل سي چي په هغه کي هر دولت خپل امنيت ... د يوه متحد قدرت او قانوني تصميمونو څخه لاسته راوړي". د نونسمي پېړۍ د جرمني فيلسوفانو فريدريک انگلز او کارل مارکس په نظرياتو کي هم ډېر قوي مافوق ملتي transnational [ترانس نېشنل] عناصر وجود لري. دوی په دې عقیده وه چي ټول بشري وېش او تقسيم پر اقتصادي طبقه ولاړ دئ او دولت د بډايي بورژوازي طبقې په لاس کي يوه وسيله ده چي پر پرولتاريا طبقې باندي د ظلم له پاره کار ځني اخيستل کېږي. کمونيست مانيفست (۱۸۴۸) اعلان کوي چي «کاريگران وطن نه لری». مارکسيستي افکار له زوال سره مخامخ سول مگر گلوباليستي افکارو په دې وروستيو لسيزو کي نور هم زور پسي اخيستی دئ.

گلوبلايزېشن

د گلوبلايزېشن له لاري د گلوبليزم پر مختگ بنايي مجرد abstract مفاهيم ښکاره سي، مگر په واقعيت کي زموږ له پاره د هري ورځي پديدې دي. هغه کيبورډ keyboard چي د دې کتاب په ټايپولو کي کار ځني اخيستل سوی دئ، په ټايلينډ کي جوړ سوی وو، ماوس ئې له چين څخه او مانيتور ئې له جنوبي کوريا څخه راغلی دئ. د ورځي په جريان کي بنايي موږ د بېلابېلو هيوادونو د ويب سايټو سره سروکار لرو. [د امريکې] په پوهنتونو کي د نړۍ د بېلابېلو هيوادونو زده کوونکي زده کړه کوي. که

تاسي په دې هکله فکر وکړئ، گلوبلايزېشن تر هغه اندازې چې موږ فکر کوو لاريات ستاسي په ورځني ژوند کي نغبتی دئ.

د گلوبلايزېشن د چټک پرمختگ فکتورونه:

تر يوه حده ويلاى سو چې گلوبلايزېشن لرغونی تاريخ لري او له هغه وخت راهيسي وجود لري چې لومړنيو منزوي قبيلو يو له بله سره تجارت او راکړه ورکړه پيل کړه. مگر له بلي خوا، گلوبلايزېشن د اوسني عصر يوه پديدده چې په تېرو ۲۰۰ کلونو کي، په تېره بيا تر دوهمي عمومي جگړې وروسته ئې په بېساري چټکتيا سره پرمختگ کړی دئ. د گلوبلايزېشن موږن سرعت د دوو فکتورونو محصول دئ: تکنالوجيکي پرمختگونه او حکومتی پاليسي.

تکنالوجيکي پرمختگ د تجارتي مالونو، پيسو، معلوماتو، خلکو او مفکورو د انتقال سرعت ډېر زيات کړی دئ. ښکاره خبره ده چې خلگ، پيسې، کلتور او علم له ډېر لرغوني وخته تر سياسي سرحدو تېر سوي دي، خو له پخوا سره ئې توپير د گلوبلايزېشن د پرمختگ په چټکتيا کي دئ. د تاريخ تقريباً په سلو کي ۹۰ مهم تکنالوجيکي پرمختگونه د ۱۸۰۰ع کال راهيسي منځته راغلي دي. انټرنټ، جټ الوتکي او نور تکنالوجيکي پرمختگونه دي چې نړی په ډېري چټکی سره گلوبلايزېشن ته ورپورې وهي.

حکومتي پاليسيو هم، په تېره بيا په اقتصادي برخه کي، د گلوبلايزېشن په پرمخ بېولو کي مرسته کړې ده. تر لومړی عمومي جگړې وروسته، هيوادونو ډېره هڅه وکړه چې د خارجي رقابت څخه خپل اقتصاد پر وارداتو باندي د لوړو گمرگي تعرفو [گمرکي محصول] د وضع کولو او د اسعارو د ازادي تبادلې د مخنيوي له لاري وساتي. په پس منظر

۱۰۵

کي، پالیسي جوړوونکي دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دا یو فاجعه آمېزه روش وو. په ۱۹۲۰ع کلونو کي، د یوروپ زیاته برخه په اقتصادي اځ و ډب اخته وه، او د لسيزي په پای کي ئې اقتصاد راوړنږېدی. د ۱۹۲۹ او ۱۹۳۲ع کلونو په منځ کي د اروپا صنعتي تولید په سلو کي ۵۰ راولوېدی او بېکاري په سلو کي ۲۲ ته جگه سوه. په ۱۹۲۹ع کال کي د امریکې د متحده ایالاتو د اسهامو بازار راوړنږېدی او ورپسې د امریکې او همدارنگه د جاپان او نورو هیوادو اقتصاد سره وچاودی. نړیوال تجارت له مخکي ووهل سو او نړۍ و ستر اقتصادي رکود Great Depression ته ورارتاوسوه. د ۱۹۲۰ کلونو په دوران کي فاشیست ډیکتاتور بنیتومیوسولیني Benito Mussolini په رېږدلي ایتالیا کي قدرت ته ورسېد او د ستر اقتصادي رکود په دوران کي آدولف هیتلر او نور فاشیستي ډیکتاتوران په جرمني، جاپان او هسپانیا کي قدرت ته ورسېدل. دوهمه عمومي جگړه د خپل ټولو ویجاړیو او فجایعو سره ورپسې پېښه سوه. ډېرو تحلیلگرانو دا استدلال کاوه چې تر لومړۍ عمومي جگړې وروسته بنديز لگوونکي اقتصادي پالیسيو اقتصادي رکود منځته راووست چې فاشیزم ته ئې لار خلاصه کړه، فاشیزم په خپل وار دوهمه عمومي جگړه منځته راوړله.

د دوهمي عمومي جگړې د علتونو د تحلیل پر اساس، تر جنگ وروسته پالیسي جوړوونکو داسي پلانونه رامنځته کړل چې د راتلونکو نړیوالو ټکرونو او تصادماتو مخه ونیسي. په اقتصادي برخه کي، د امریکې د متحده ایالاتو په مخکښۍ، د تعرفاتو او تجارت عمومي موافقت نامه General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) او په همدې نامه یو پیمان او سازمان هم منځته راغی چې وروستی هدف ئې د هغو تجارتي ممانعتونو او بنديزونو له منځه وړل وه چې د دوهم عمومي جنگ ملامتیا ورپه غاړه وه. (وروسته دا سازمان د نړۍ د تجارت سازمان the

World Trade Organization, WTO په نوم ونومول سو). پالیسي جوړوونکو همدارنگه بین المللي وجهي صندوق International Monetary Fund (IMF) تأسیس کړ.

د ترانسپورټیشن او کمیونیکیشن گلوبالیزیشن:

د گلوبالیزیشن اوسنی پرمختللی حالت د هغه تکنالوجیکي پیشرفت نتیجه ده چي په پراخه پیمانہ تولیدات او خلک تر ډېرو لیري فاصلو پوري په ډېر سرعت سره انتقالولای سي. همدارنگه، گلوبالیزیشن پر هغه تکنالوجی تکیه دئ چي موږ په دې توانوي چي د ټولي نړی هر گوټ ته په ډېري چټکی او اسانۍ سره ډېټا، تصویر، لیکلي توري او اواز [صوت] ولېږو.

نړیوال ترانسپورټیشن [حمل و نقل]:

موږن ترانسپورټیشن انسانان او د هغوي تولیدات په دومره زیات حجم او په دومره زیات سرعت له یوه هیواد څخه تر بل هیواد پوري انتقالوي چي ډېر لږ وخت مخکي ئې تصور نه سوای کېدای. بحري ترانسپورټیشن ئې ښه مثال دئ. د ۱۸۰۰ ع په نیمایي کلونو کي د نړی مشهوره تجارتي بېړی فلاینګ کلاوډ Flying Cloud وه چي ۲۲۹ فوټه اوږدوالی ئې درلود. اوس په بحر کي د جاهرې وایکنګ Jahre Viking په شان د تېلو انتقالوونکې بېړی چلېږي چي اوږدواله ئې ۱۵۰۴ فوټه ته رسېږي. دا بېړی دومره لویه ده چي کارگران ئې له یوه ځایه څخه تر بله ځایه پر بایسکلانو ځي. تقریباً ۲۸۰۰۰ تجارتي بېړی او د تېلو ټانکرونه څه دپاسه ۷۳۳ ملیونه ټنه مالونه انتقالوي. دا لويي هیولوي (اشاوي) نه یوازي دا چي زیات تجارتي مالونه له یوه ځایه بل ته انتقالوي، بلکي د

حمل و نقل د قیمت په راکښته کولو سره ئې نړیوال تجارت نور هم پسې پراخ کړی دی. په ۲۰۰۶ کال کې، د مثال په توګه، د منځني ختیځ څخه د امریکې تر متحده ایالاتو پورې د یوه ګېلن تېلو د انتقال بیه یوازې درې ستنه وه. په حمل و نقل کې تکنالوجیکي پرمختګ له یوه ځایه څخه بل ته د انسانانو په چټک انتقال کې هم مهم رول لوبولی دی. بین المللي مسافرت نن ورځ بالکل یو عادي کار ګرزېدلی دی. هر کال په سلهاوو میلیونه مسافرین له یوه هیواد څخه بل ته په څو ساعته کې رسېږي.

نړیوال کمیونیکېشن:

پر بین المللي روابطو باندې د موډرن کمیونیکېشن تأثیرات ډېر زیات دي او په تېره بیا د یوې نیمې پېړۍ په جریان کې ډېر څارق العاده پرمختګ پکښې راغلی دی. ټلیګراف، عکاسي، راډیو، د پېښو فیلم اخیستل، ټلیفون، ټلوویزیون، فاکس، انټرنیټي اړیکې او ایمپل ئې یوازې یو څو مثالونه دي. د کمیونیکېشن د پراخوالي محاسبه کول ډېر ګران کار دی. مګر که د بین المللي ټلیفون له لارې یو له بله سره اړیکې نیول د مثال په توګه وګورو، نو به د کمیونیکېشن په پرمختګ باندې پوه سو. د ۱۹۹۱ع څخه بیا تر ۲۰۰۵ع کال پورې د بین المللي ټلیفون دقیقې له ۴۰ بلیونو څخه ۱۴۰ بلیونو ته زیاتې سوي دي. [یعنی په ۲۰۰۵ کال کې خلګو د بین المللي ټلیفون له لارې ۱۴۰ بلیونه دقیقې یو له بله سره تماس نیولی دی].

د کمیونیکېشن په برخه کې د تکنالوجیکي انقلاب له برکته، اوس د نړۍ په هر ګوټ کې ډېر خلګ خپل خبرونه له یوې واحدې منبع څخه لاسته راوړي. ښکاره مثال ئې سي این این CNN دی چې تقریباً د نړۍ هر ګوټ ته رسېدلی دی او په نهو ژبو خپروني کوي. که سي این این و نړۍ ته د پېښو او شیانو امریکایي لید perspective وړاندې کوي، غیر امریکایي

ټلويزیوني شبکې بیا خارجي لید د امریکې ټولني ته وړاندي کوي. د الجزیرې ټلويزیوني شبکه، چې په ۱۹۹۶ کال کې ټي له قطر څخه په عربي ژبه خپروني پیل کړې اوس ټي، د نورو شیانو تر څنګ، د اوسامه بن لادین د صوتي او ویديويي کسټونو په خپرولو سره ډېر شهرت لاسته راوړی دی. په ۲۰۰۶ کال کې د الجزیرې ټلويزیون د امریکې د متحده ایالاتو له پاره په انګرېزي ژبه خپروني پیل کړې. د الجزیرې خبري ایجنسي په انګرېزي او عربي ژبو انټرنیټي پاڼه هم په نړۍ کې ډېره مشهوره ده.

د انټرنیټ له لارې نه یوازي تقریباً ټي خبرونو ته لاس رسې سته، بلکې د هغو کسانو شمېر چې له انټرنیټ څخه استفاده کوي په بېساري سرعت مخ پر زیاتېدو دی. د ۱۹۹۰ کال څخه بیا تر ۲۰۰۴ کال پورې د هغو کسانو شمېر چې له انټرنیټ څخه کار اخلي، د نړۍ د نفوسو له ۵٪ څخه ۱۴٪ ته لوړ سو او مجموعي شمېر ټي یو بلیون کسانو ته ورسېدی. سربېره پر دې اوس خلګ له انټرنیټ څخه په کار اخیستلو سره د ای-مېل له لارې په نړیواله سويه یوله بله اړیکي ټینګولای سي.

اقتصادي ګلوبلايزېشن:

د هیوادونو تر مینځ اقتصادي تبادلې نړۍ سره نژدې کړې او هیوادونه ټي په اقتصادي لحاظ یو پر بل متکي کړي دي. مهمه خبره دا ده چې د نړیوال تجارت د زیاتوالي له برکته د بېلابېلو هیوادونو خلګ هم سره نژدې کېږي؛ ځکه چې دوی د تماس او هم د تولیداتو له لارې یو له بله سره بلدېږي. ځیني دا ډول تماسونه شخصي بڼه لري؛ بین المللي اقتصاد د دوی د کلتوري تفاوتونو په سره نژدې کولو کې رول لوبوي. د جاپان د خارجي تجارت تر نیمايي زیات د غربي صنعتي هیوادونو سره سر ته رسېږي. د دې دومره پراخ تجارت تأثیر و غږ ته د جاپانیانو د نژدېوالي

په احساس کي ښکاره دئ. د يوې څېړني له مخي، کله چي له جاپانيانو څخه وپوښتل سوه چي آيا دوی و آسيایي او که غربي هیوادونو ته ځانونه نژدې احساسوي، په سلو کي ۵۴ هغو کسانو چي دې پوښتني ته ئې جواب ورکړ، وويل چي دوی ځانونه «غربي هیوادونو» ته نژدې بولي. د دې پوښتني په جواب کي چي ولي دوی ځانونه غربي هیوادونو ته نژدې بولي، په سلو کي ۸۹ جواب ورکوونکو «اقتصادي فعل او انفعال interaction» د دې کار دليل وباله.

کلتوري گلوبلايزېشن:

د نړۍ د مختلفو ژبو، عنعناتو او بېلابېلو کلتورونو انکشاف ځکه منځته راغلی دئ چي انساني گروپونه يو له بله جلا سره پراته وه. دا عجه نه ده چي د حمل و نقل او کميونیکېشن انکشاف يوه اندازه کلتوري امتزاج هم منځته راوړی دئ.

سره له دې چي د جهاني کلتور د مينځته راتلو خبري تر وخت دمخه دي، او ښايي جهاني کلتور اصلا منځته راهم نه سي، مگر همدا اوس په نړۍ کي د کلتوري امتزاج ډېر شواهد وجود لري. د چين ليډرانو يو وخت د «ماوو دريشي» اغوستله؛ اوس غربي طرز دريشي اغوندي. په غير رسمي وخت کي، دشانگهای، لاگوس او مکسيکوسيتي خلگ، د خپل عنعنوي لباس پر ځای، کاوبای پتلون، ټي شپرت [بې لستوني او بې کالره کميس] او کرميچ بوټونه اغوندي. تقريباً هر ځای، ځوان نسل و غربي په تيره بيا امريکايي موسيقي ته غوړ نيسي.

دمخه تر دې چي د کلتوري امتزاج پر نورو شواهدو وړغېږو، دا يوه خبره بايد په پام کي ولرو چي ډېر هغه څه چي مور د نړيوال کلتور په سترگه ورته گورو، غربي په تيره بيا امريکايي ريښې لري. د دې معنی دا

نه ده چي غربي کلتور ګواکي تر نورو لوړ دئ؛ بلکي تأثیر ئې د لوېديځي اروپا او امريکې د سياسي او اقتصادي قوت له امله دئ. همدارنگه، د امتزاج په پروسه کي د غربي کلتور زياتوالی دا معنی هم نه لري چي دا جريان يو طرفه دئ. امريکايي کلتور هم د ډېرو خارجي وارداتو څخه متأثر سوی دئ. د مکسيکو فهيتا [يو ډول غذا ده]، جاپاني سوشي [جاپانی غذا ده]، اروپايي ساکر [چي مورېی فوټبال بولو] يو څومثالونه دي.

ژبه:

د کلتوري تقارب يو مهم اړخ انګرېزي ژبه ده چي نن ورځ د بزنیس، ډيپلوماسی، مفاهمې او حتی د کلتور مشترکه ژبه ګرځېدلې ده. د افغانستان جمهورر رئیس حامد کرزی او هم د ډيرو هيوادو ليدران او د بين المللي سازمانو مشران په انګرېزي ژبه خبري کوي. په رشتيا سره هم، د ملګرو ملتونو د عمومي منشي بان کي موون، چي د جنوبي کوريا تبعه دئ، په شمول، ډېرو ليدرانو انګرېزي ژبه په امريکايي پوهنتونو کي زده کړې يا پراخه کړې ده. يو څه په کراری سره، په تدريجي توګه انګرېزي ژبه د نړی و عامو خلکو ته ورغزېږي. په اروپا کي، د مثال په توګه، د ښوونځيو د شاګردانو په سلو کي ۸۹ انګرېزي ژبه زده کوي.

موډرن کميونیکېشن په نړی کي د انګرېزي ژبي د پراختيا يو بل فکتور دئ. سره له دې چي ګوګل Google په نژدې سلو ژبو باندې، و هغو کسانو ته چي انګرېزي ئې مورنۍ ژبه نه ده، د پلټني زمينه برابره کړې ده، مګر بيا هم په انټرنيت کي ډېر زيات موجود مواد په انګرېزي ژبه دي. لکه د يوه روسي ويب سايټ اداره کوونکی چي وايي: «د يوه روسي له پاره دا ډېره اسانه ده چي د روسي پرځای د داستايوفسکي د يوه اثر انګرېزي ترجمه له انټرنيت څخه ډاون لوډ او په انګرېزي ژبه ئې ولولي». بزنیس او

تجارت هم دې ته اړتيا لري چې د انگرېزي ژبې د نړيوالي پراختيا له پاره کار وکړي. د نړۍ د اقتصادي قدرت په حيث د امريکې د متحده ايالاتو د موقف له امله په نړۍ کې دا ډېره عامه ده چې د بزنيس او تجارت ډېر زيات کسان انگرېزي ژبه زده کړي. د جاپان د حکومت په يوه خپاره سوي رپورټ کې ويل سوي دي چې: "په جهاني سويه لوړتيا او تفوق دا ايجابوي چې ټول جاپانيان د انگرېزي ژبې کارې پوهه لاسته راوړي". انگرېزي ژبه به نوره هم په نړۍ کې پسې پراخه ځکه سي چې د نړۍ په هر گوټ کې زيات خلک په دې عقیده دي چې د انگرېزي ژبې زده کړه د دوی د ماشومانو په آينده کې گټوره اغېزه لري.

استهلاکي توليدات:

د مشهورو مصرفي مالونو تبادلې د کلتورونو په نژدېوالي کې يو بل فکتور دی. امريکايي فلمونه د نړۍ په ډېرو برخو کې شهرت لري. د امريکې د متحده ايالاتو د فلم جوړولو د صنعت له پاره په خارجي هيوادو کې د هغوی توزيع ډېره مهمه ده، ځکه چې د امريکې د فلم جوړوونکو شرکتونو د عايد په سلو ۶۱ له خارجي هيوادو څخه راځي. په مقابل کې، خارجي فلمونه د امريکې د فلم د مارکېټ يوازي په سلو کې ۳ تشکیلوي. امريکايي ټلويزيوني پروگرامونه هم په خارجي هيوادو کې ډېر شهرت لري، مگر دا شهرت پر لږېدو روان دی. کاوبای پتلون، همبرگر او کوکا کولا هم د نړۍ په ډېرو برخو کې ډېر عام سوي دي.

عمده او د ټينگار ټکي دا دي چې، د کلتورونو په برخه کې يو ډېر مهم امتزاج منځ ته راغلی دی. ښه دی که بد، غربي، په تېره بيا امريکايي کلتور د دې جريان په منځ کې روان دی. ډېره مهمه خبره دا ده چې د مشترک کلتور منبع دومره مهمه نه ده، بلکې د کلتوري امتزاج بالقوه

نتایج دېر اهمیت لري. ځيني تحليلگران دې کلتوري امتزاج ته د يو مثبت قوت په توگه ښه راغلي وايي او په دې باور دي چي دا کار به خلگ، او بالاخره، سياسي واحدونه سره نژدې کړي. نور تحليلگران بيا ترانسنېشنل transnational کلتور د مطلوب تنوع له پاره يو خطر بولي. [د دې خبري معنی دا ده چي ځيني خلگ غواړي خپل کلتور وساتي او کلتوري امتزاج د دوی کلتور ته خطر پېښوي.]

د اقتصادي گلوبلايزېشن په باب اندېښني:

د اقتصادي گلوبلايزېشن د تاثيراتو تحليل دېر پرله پېچلی کار دی چي په ۱۱ فصل کي به په تفصيل خبري پر وسي، مگر يو څه بيان ئې دلته هم لازم دی. يوه اندېښنه له دې استدلال سره تړاو لري چي د ملتونو نېکمرغي prosperity په مستقيمه توگه د سولي سره تړي او يا ئې هم په غيرمستقيمه توگه د ډيموکراسۍ له لاري له سولي سره تړي. که څه هم چي د دې استدلال د ملاتړ له پاره دېر شواهد وجود لري، مگر داسي تحليلگران سته چي و دې استدلال ته د شک په سترگه گوري.

بله اندېښنه د اقتصادي گلوبلايزېشن په باب دا ده چي لاسته راغلي گټي څرنگه وېشل کېږي. د انتقاد کوونکو اساسي استدلال دا دی چي د اقتصادي گلوبلايزېشن د گټو توزیع مساويانه څه چي مساويانه ته نژدې هم نه ده. بډايان دېره گټه ځني اخلي او غريبانو ته لږ او يا هيڅ گټه نه رسېږي، حتی ځيني وخت په نسبي توگه تاوان هم وررسېږي. د ۱۹۴۵ کال راهيسي د نړۍ نېکمرغي په مجموع کي لوړه سوې ده. د امريکي د متحده ايالاتو په مخکښي له اقتصادي پلوه د پرمختللو هيوادونو اقتصادي حالت په بېساري توگه ښه سوی دی. له اقتصادي پلوه لږ پرمختللي هيوادونو کي هم اقتصادي حالت په عمومي صورت ښه سوی

دئ. د دې هیوادونو په ډله کې ځینو ئې لوړ ګامونه اخیستي دي او د ځینو چي اقتصادي حالت ښه هم نه دئ بیا هم په عمومي توګه د پخوا په تناسب دومره غریبان نه دي. سره له دې، اوس هم په نړۍ کې یو بلیون خلګ په بېساري غربت کې ژوند کوي. سربېره پر دې، د اقتصادي پلوه پرمختللو او لږ پرمختللو هیوادونو تر منځ د سړي پر سر د ثروت *per capita wealth* خلا زیاته سوې ده. په ۱۹۸۰ ع کال کې، په لږ پرمختللو هیوادونو کې د سړي پر سر د یوه ډالر تولید سوي ثروت په مقابل کې پرمختللو هیوادونو د سړي پر سر ۱۴ ډالره ثروت تولید کړی وو (۱:۱۴ خلا). په ۲۰۰۷ کال کې دا خلا ۱:۲۴ ته لوړه سوه. [یعنی په لږ پرمختللو هیوادونو کې د سړي پر سر د یوه ډالر تولید سوي ثروت په مقابل کې پرمختللو هیوادونو د سړي پر سر ۲۴ ډالره ثروت تولید کړي وو].

په افراطي اړخ کې، ځیني په دې عقیده دي چي غربت ځکه وجود لري او د ثروت خلا ځکه ډېره سوې ده چي ګلوبلایزېشن د اقتصادي پلوه د پرمختللو هیوادونو په لاس کې یوه وسیله ده چي لږ پرمختللي هیوادونه په استثماروي. د اقتصادي پلوه پرمختللي هیوادونه پر لږ پرمختللو هیوادونو زور اچوي چي خپل اقتصاد د پرمختللو هیوادونو د نفوذ او کنټرول له پاره پرانيزي. بله مناقشه دا ده چي حتی د اقتصادي پلوه پرمختللو هیوادونو په دننه کې هم ثروتمندان د ګلوبلایزېشن څخه په استفاده کولو سره خپل ثروت نور هم پسي زیاتوی. هغه کسان چي ګلوبلایزېشن ته د غریبو هیوادونو او په غریبو هیوادونو کې دننه د غریبانو د استثمار له لاري د بډایانو د لا بډای کېدلو د یوې پروسې په سترګه ګوري، په نړیوال اقتصاد او پالیسی کې د بنيادي تغیر غوښتونکي دی. یو لږ څه بې ازاره نظر بیا دا دئ چي د ثروت د خلا د زیاتېدلو علتونه په لږ پرمختللو هیوادونو کې په نړیوال بازار کې د رقابت کولو له پاره کافي

اقتصادي شرايط وجود نه لري. د دې نظرې له مخي، د حل لار داده چي د گلوبلايزېشن په پروسه کي داسي ريفورم راسي چي د لږ پرمختللو هيوادونو سره اقتصادي مرستي وسي.

د کلتوري گلوبلايزېشن په باب اندېښني:

د نړۍ د بېلابېلو سيمو خلگ د کلتوري امتزاج په هکله څه فکر کوي؟ د دې پوښتني جواب څو برخي لري. زيات خلگ د خارجي کلتور موجوديت ته ښه راغلي وايي. يوې نړيوالي سروې ښودلې ده چي په ۴۵ هيوادو کي په سلو کي ۷۷ خلگو د خارجي توليداتو موجوديت ښه بللي وو، او په سلو کي ۶۱ کسانو خارجي فلمونه او د ساعت تيري ميډيا ښه بللي وه. مگر لږ خلگ د خارجي کلتور واردولو ته مثبت نظر لري او ډېر خلگ د دې مسئلې په هکله متضاد افکار څرگندوي. د نړۍ اکثريت خلگ په عين وخت کي له يوې خوا کلتوري واردات ښه بولي، او له بلې خوا بيا وايي چي د دوی د ژوند لار [طرز] تر تهديد لاندې دی چي بايد د خارجي نفوذ څخه وساتل سي. د کلتوري وارداتو په هکله د خلگو عمومي عکس العمل تر يوه حده پيموگرافیک [د ټولنپوهني هغه مشخصات چي خلگ د سن، جنس، عايد او نورو شيانو پر اساس طبقه بندي کوي] دی. سن ډېر رول لوبوي، په عمر پاخه خلگ عموماً تر ځوانانو د کلتوري وارداتو څخه کرکه څرگندوي. د لوېديځي افريقا د سينگال په هيواد کي، د مثال په توگه، په سلو کي ۷۶ ځوانانو (د ۱۸ څخه تر ۲۹ کلن پوري) کلتوري واردات ښه وبلل.

د کلتوري وارداتو په باب بله خبره دا ده چي ځيني وخت حکومتونه د نېشنليستي احساساتو د تحريک او يا د نېشنليستي گروپونو د فشار له امله پر کلتوري وارداتو بنديزونه لگوي. فرانسه او چين دوه ښه مثالونه دي. لږ تر لږه د فرانسې په سلو کي ۹۰ خلگ مشهورو کلتوري وارداتو ته

په ښه سترگه گوري او په دې عقیده دي چې د دوی ماشومان باید انگرېزي ژبه زده کړي. مگر بیا هم د فرانسې حکومت د خارجي کلتور د تجاوز په مقابل کې کلک مقاومت کوي. د فرانسې پخواني جمهور رئیس ژاک شيراک اخطار ورکړ چې د انگرېزي ژبې پراختیا "د بشریت له پاره لوی خطر دی". د فرانسې حکومت ټینګار کوي چې د زده کړې په مؤسساتو، بزنیس او حکومتي ادارو کې دي یوازي د فرانسوي ژبې څخه کار اخیستل کېږي. همدارنگه حکومت پر تفریحي صنعت زور اچوي چې د فرانسوي ژبې فلمونه او موسیقي خلکو ته وړاندي کړي. مگر دې کارو چندانې گټه نه ده کړې او خلک اوس هم د انگرېزي ژبې له فلمونو سره علاقه ښيي.

د فرانسويانو په شان، په سلو کې ۹۰ چینایان هم کلتوري وارداتو ته په ښه سترگه گوري. مگر د کلتوري وارداتو مخالفین د عنعنوي چینایي کلتور د له منځه تللو په هکله ډېر اندېښمن دي. د ۲۰۰۶ کال په پای کې د چین یوه حکومتي ویب سایټ په چین کې د کریسمیس د مشهوره کېدلو په باب خبرداری ورکړ او له خلکو څخه ئې وغوښتل چې د کلتوري درانه خوبه راویښ سي او پر خپل عنعنوي چینایي کلتور لاسونه ټینګ کړي. مگر ټول خلک ورسره موافق نه وه. په یوه چینایي بلاګ کې یو چالیکلې وه چې: "د عنعنوی چینایي کلتور له پاره به ښایي دا بده نه وي چې د غربي کلتور تر نفوذ لاندې یو څه تغیر پکښې راسي. د بېلابېلو کلتورونو تر منځ باید رقابت موجود وي".

ترانسېشنلیزم (ما فوق ملتیت)

Transnationalism

یو په بل سره تړلي اقتصاد، پراخ او عام کمیونیکېشن، چټک

مسافرت او نورو مډرنو فکتورونو په نړۍ کې د خلکو ژوند سره منبلولي او یو بل راز پروسه ئې منځ ته راوړې ده چې ترانسېشنلیزم transnationalism ئې بولي چې دهغه په نتیجه کې په لوړه کچه مافوق ملتي تماسونو پرمختګ کړی دی.

ټرانسېشنلیزم هم د عمل او هم د هویت عناصر په ځان کې لري. د عمل په برخه کې، ټرانسېشنلیزم یوه پروسه ده چې افراد د خپلو دولتي سرحداتو په هاخوا د نورو افرادو سره یو ځای د یوه ګډ هدف له پاره کار کوي او د هویت په برخه کې، د نېشنلیزم پر ځای د سیاسي هویت بدیل alternative وړاندي کوي. د دې مفهوم معنی دا ده چې موږ څرنګه خپل ځانونه د کمونیزم په شان آیدالوجۍ سره، د اسلام په شان مذهب سره، او یا د یوروپ په شان سیمې سره منبلوو. د ټرانسېشنلیزم د آیندې په باب به وروسته وږغېږو، مګر دا یوه مهمه خبره باید وکو چې ډېر خلګ به تر نژدې راتلونکي پورې د نېشنلیزم څخه لاس وانخلي. دا هم باید په پام کې ولرو چې تغیر راروان دی، او لږترلږه ځینو خلګو خپل سیاسي هویت د نېشنلیستي هویت څخه بېل کړی دی او ځانو ته ئې نور هویتونه انتخاب کړي دي. د مثال په توګه، د اروپایي اتحادې ځیني تبعه ځانونه د فرانسوي یا جرمني پر ځای اروپایان بولي.

ټرانسېشنلیستي سازمانونه:

د ټرانسېشنلیزم د زیاتېدونکي قوت یوه نښانه د ترانسېشنلیستي سازمانونو، چې غیر دولتي سازمانونه nongovernmental organizations (NGO) بلل کېږي، د شمېر او فعالیتونو زیاتوالی دی. دا سازمانونه تر ملي سرحداتو په هاخوا فعالیت کوي، غړي ئې خصوصي افراد وي، او هیڅ یوه دولت ته په جواب ورکولو مکلف نه دي.

د NGO گانو انکشاف:

د ۱۹۰۰ او ۲۰۰۵ کلونو تر منځ، د NGO گانو شمېر د ۶۹ څخه و ۱۱۴۰۰ ته ورسېدئ. دې ته مو باید پام وي چې د انکشاف ډېره زیاته برخه د ۱۹۷۵ کال راوروسته، يعني د گلوبلايزېشن د چټک انکشاف سره موازي، سر ته رسېدلې ده. د دې NGO گانوله جملې څخه ۲۰۰۰ ئې د ملگرو ملتونو سره مشاورتي موقف لري. دا گروپونه بېلابېل مسایل په برکي نيسي؛ سوله، بشري حقوق او چاپېريال environment ئې يوازي څومثالونه دي.

د NGO گانو زياتېدونکي شمېر او د فعاليتونو تنوع په څو لارو باندي د گلوبلايزېشن اثر بښي. لومړی، له ډېرو خلگو سره دا مفکوره پيدا سوې ده چې ډېر مسایل په کلي يا جزئي توگه ترانسېشنليستي بڼه لري. د مثال په توگه، که يو هيواد اتموسفېر [د مځکي گردچاپېره فضا] ته داسي گازونه ورايله کوي چې اتموسفېر د اوزون طبقې ته ضرر رسوي، نو دا کار نه يوازي په هماغه هيواد کي بلکي په ټوله نړۍ کي د پوست د سرطان د زياتېدلو سبب گرزي. دوهم، د NGO گانو ځکه وده کړې او شمېر ئې زيات سوی دئ چې د حمل و نقل او کميونیکېشن په برخه کي بېساري پرمختگ ترانسېشنل transnational تماسونه اسانه، چټک او ارزانه کړي دي. درېم، د NGO گانو وده او پرمختگ د اوسني سياسي سازمانونو سره، چې د يوه ټاکلي دولت په کنترول کي وي، د خلگو دلسردي او بې علاقه گي بښي. په نتيجه کي، خلگ نوي لاري چاري پلټي چې تر سرحدونو په هاخوا يو له بله سره يو ځای کار او فعاليت وکړي.

د NGO گانو فعاليتونه:

په اصل کي NGO گاني داسی سازمان سوي گروپونه دي چې په

یوازي سر او یا د نورو ګروپونو سره په ګډه خپل اهداف مخي ته بیایي. د چاپیریالي سیاست environmental politics په برخه کي، د مثال په توګه، د مټکي د کرې بین المللي ملګري Friends of the Earth International په شان یو سازمان وجود لري. دا سازمان، چي مرکز ئې په هالنډ کي دئ، د چاپیریال د ساتني لپاره د ترانسپشنلیستي هڅو د انسجام چاري پر غاړه لري، او همدارنګه د دې سازمان د ۵۰۰۰ غړو تر منځ چي په ۷۰ هیوادونو کي سره تیت دي ارتباط ټینګوي. د نورو داخلي مشترک المنافع ګروپونو interest groups په شان، NGO ګاني هم خپل اهداف خلګو ته د معلوماتو او استدلال د وړاندي کولو، او په ملي او بین الدولتي سازمانونو کي د فعالیت له لاري مخ ته بیایي. (بین الدولتي سازمانونه intergovernmental organizations (IGO) هغه بین المللي سازمانونه دي چي غړي یي دولتونه تشکیلوي).

NGO ګاني د ملګرو ملتونو او نورو بین الدولتي سازمانونو د پالیسي جوړولو په پروسه کي مهم رول لوبوي چي د وخت په تېرېدو سره ئې اړیکي نوري هم پسی پراخي سوي دي. په ۱۹۴۸ کال کي ۴۰ دانې NGO ګاني، چي د ملګرو ملتونو د مؤسسې سره ئې مشاورتي موقف درلود، موجودي وې. دا شمېره په ۱۹۹۶ کي تر ۱۰۰۰ او اوبنټل او په ۲۰۰۸ کي ۳۱۸۷ ته ورسېده. NGO ګاني همدارنګه په هغو بین المللي کنفرانسونو کي چي د ملګرو ملتونو او نورو بین الدولتي سازمانونو له خوا جوړېږي هم فعاله ونډه لري.

د NGO ګانو تاثیر:

پر پالیسي جوړولو باندی د NGO ګانو د تاثیر اندازه کول او معلومول ګران کار دئ، خو داسي نښې نښانې موجودي دي چي NGO

ګڼي ورځ په ورځ د مشروع سازمانونو په توګه په رسمیت پېژندل کېږي او د پالیسي جوړولو په پروسه کې ئې رول مخ پر زیاتېدو دی. یوه نښه ئې دا ده چې مالي منابع ئې مخ پر زیاتېدو دي. هغه مرستې چې د NGO ګانوله لاري و لږ پر مختللو هیوادو ته ورکول کېږي په ۱۹۷۰ کال کې یو بلیون ډالره وې، اوس دا ډول مرستې ۱۰ بلیونه ډالرو ته رسېږي. NGO ګاني زیات مالي منابع د خپلو غړو څخه لاسته راوړي. په دې وروستیو کلونو کې ډېر حکومتونه او بین الدولتي سازمانونه خپلي مرستې د NGO ګانوله لاري سرته رسوي. د مثال په توګه، د امریکې د متحده ایالاتو د بین المللي انکشاف ایجنسي (USAID) د خپلو مرستو یوه برخه د NGO ګانوله لاري و لږ پر مختللو هیوادو ته ورکوي.

منطوي ترانسیشنلیزم:

اروپایی اتحادیه (EU) د منطوي سازمان یو مثال ګڼل کېږي. اروپایي اتحادیه چې تر دوهمې عمومي جګړې وروسته راوړېدل اوس ئې د یو پرمختللي اقتصادي اتحاد په توګه تکامل موندلی دی. په دې پسې سیاسي اتحاد، که څه هم سوکه او کرار دی، ورته راوان دی. دې تغیراتو د سیاسي هویت د څرګندولو په برخه کې هم پر اروپایانو اثر بڼدلی دی. که څه هم په دې کې شک نسته چې نېشنلیزم اوس هم په اروپا کې مسلط دی، د نورو هویتونو احساس هم په ځینو خلکو کې راپیدا سوی دی. په سلو کې ۴۰ اروپایان ځانونه د خپل هیواد تبعه بولي. په سلو کې ۴۴ اروپایان ځانونه لومړی د خپل هیواد تبعه او دوهم اروپایان بولي. په سلو کې د ۸ کسانو سره تر ملت د اروپایي والي احساس ډېر دی او په سلو کې ۴ تنه ځانونه په ځانګړي توګه اروپایان بولي. په دې توګه، سره له دې چې نېشنلیزم پوره مسلط دی، د اروپایي اتحادې په سلو کې ۱۲ له

عنعنوي نېشنليستي هويت څخه اروپايي هويت ته تغير موندلی دی. د نړۍ په هيڅ برخه کې د اروپا اتحادې ته ورته د اقتصادي او سياسي اتحاد سازمان وجود نه لري. ځکه نو، نن ورځ د منطقي سياسي هويت احساس يوازي په اروپايي اتحاديه کې ليدل کېږي. مگر په ۱۹۵۰ کلونو کې، د اروپا مشترک بازار Europe's Common Market نوي پيل سوی او يوازي په تجارت پوري محدود وو. همدا مشترک بازار وو چې اروپايي اتحادې ته ئې تکامل وموند.

کلتوری ټرانسنيشنلېزم:

زياتو څېړنو دا بنودلې ده چې گډ کلتوري بلديت [يعنی چې خلگ يو د بل له کلتور سره اشنا سي] د خلگو تر منځ د بېرې او شک په لږولو کې مرسته کوي. ځکه نو د بېلابېلو کلتورونو تماس چې د گلوبلايزېشن په نتيجه کې منځ ته راځي، په نړۍ کې د تصادماتو د لږېدلو اميدواري رامنځ ته کوي.

يو تاريخک نظر دا دی چې کلتوري ټرانسنيشنلېزم د تمدنونو تصادم clash of civilization منځته راوړي. د دې تيوری مشهور ملاتړ کوونکی سامويل هنتينگټن Samuel Huntington دی [چې د «تمدنونو تصادم» په نوم اثر ئې ليکلی دی]. د ډېرو تحليلگرانو په شان، هنتينگټن په دې عقیده دی چې نېشنلېزم به «د هويت د يوې منبع په توگه ... کمزوری سي.» د ده پېشيني دا ده چې نوي کلتوري هويتونه به رامنځته سي چې «دا خلا به ډکه کړي»، او هيوادونه به ځانونه په اوو يا اتو کلتوري بلاکونو کې سره تنظيم کړي. دا به «غربي، کانفيوشي Confucian، جاپاني، اسلامي، هيندويي، ارتودوکس سلاويکي، لاتين امريکايي، او بنايي افريقايي» بلاکونه په بر کې ونيسي. هنتينگټن پېشيني کوي چې دا

بلاکونه به «د تصادماتو اساسي سرچینه» وگړزي.

اکثره غربي پوهان د هټیتکتکن تیوري ردوي. مگر بیا هم، داسي ښکاري لکه د نړۍ په نورو برخو کې چې د منلو وړ وي. په مسلمانانو کې پوره اندازه داسي بدگوماني موجوده ده چې د دوی د دین او کلتور د له منځه وړولو له پاره منظمې هڅې روانې دي. دې مهم ټکي ته باید توجه وکړو چې یوازي مسلمانان نه بلکې نور کسان هم سته چې د اسلام پر ضد اعمالو ته ئې پام اووښتی دی. تر مړینې لږ څه مخکې د امریکې پخواني جمهور رئیس، ریچارډ نیکسن Richard Nixon د بوسنیا د مسلمانانو د قتل عام د مخنیوی له پاره د غرب د اوږده ځنډ په باب لیکي: «دا یو بدخونده مگر انکارناپذیره حقیقت دی چې که د سراجیوو Sarajevo [د بوسنیا پایتخت] زیات اکثریت مسلمانان نه بلکې عیسویان یا یهودیان وای، نو متمدني نړۍ به دې ډول وحشت ته اجازه نه وای ورکړې».

د عیسویت او اسلام تر منځ اختلافات او ټکرونه تر زرو کالو زیات تاریخ لري او د ځینو مسلمانانو له پاره د امریکې په مشري د غرب اوسنۍ پالیسي د همدې ټکرونو ادامه ده. مسلمانان، د نورو مسایلو تر څنګ، د امریکې او یورپ د پالیسیو ولاندي ټکو ته ګوته نیولای سي.

- د سربیا د عیسویانو له خوا د بوسنیا د مسلمانانو د قتل عام پر وخت هیڅ نه کول.
- په اروپایي اتحادیه کې، چې اکثریت ئې عیسویان دي، د اسلامي ترکیبې نه شاملول.
- د عراق او ایران د هستوی وسلو د لاسته راوړلو سره ضدیت کول او د اسرائیلو پر هغې سترګې پټول.
- د عراق او افغانستان یرغل او په دواړو هیوادو کې د غربي نظامي قواوو موجودیت.

- پر روسیې باندي، چي اکثریت ئې عیسویان دي او د چیچنیا پر مسلمانو باندي ظلم کوي مگر اقتصادي تعزیرات نه پر وضع کېږي.
- د اسرائیلو ملاتړ.

دا چی دا ډول اعمال د اسلام پر ضد د تعصب او یالېرتلرې د کلتوری بې تفاوتی انعکاس دی کله خبره ده، خو دا ډېره مهمه ده چې د ډېرو مسلمانانو په نظر پورته بیان سوي اعمال حقیقت لري. یوه سروې، چې د اسیا، افریقا او منځني ختیځ په ۱۴ اسلامي هیوادو کې سر ته رسېدلې ده، دا ښودلې ده چې تر نیمايي زیات خلک داسي احساس کوي چې د دوی مذهب له خطر سره مخامخ دی.

ترانسېشنل مذهب:

د نړی اکثره لوی مذهبونه یو ډېر قوي ترانسېشنلیستي [ما فوق ملتي] عنصر له ځان سره لري. دا عنصر په خاصه توگه هغه وخت قوت مومي چې مذهب، کوم چې د روحاني هویت اساس تشکیلوي، د سیاسي هویت سرچینه وگړزي. کوم وخت چې مذهبي او سیاسي هویت یو له بله سره ونغښتل سي، د هغه مذهب پېروان ښايي یو لږ سیاسي اعمال سر ته ورسوي. یو له هغو اعمالو څخه به دا وي چې د هیواد قوانین او خارجي پالیسي له خپلو مذهبي ارزښتونو سره برابره کړي. بل دا چې په نورو هیوادونو کې د خپلو هم مذهب خلکو د غوښتنو سیاسي ملاتړ وکړي. د ملاتړ د دې احساس له امله، د مثال په توگه، د ټولې نړی یهودیان ښايي د اسرائیلو دفاع وکړي او مسلمانان بیا ښايي هر چیرته چې وي د فلسطین دفاع وکړي. همدا د مذهب دلیل دی چې اسامه بن لادن، چې د سعوي عرب دی، وکولای سوای د امریکې د متحده ایالاتو او یورپ په شمول، د

مصر، پاکستان، چيچنيا او نورو هيوادونو مسلمانان د القاعدې له پاره جلب او استخدام کړي.

مذهب او نړيوال سياست:

د بين المللي روابطو يو محقق مور ته خبرداري راکوي چي: "که تاسي داسي فکر کوئ چي مذهب په نړيوال سياست کي بې طرفانه رول لوبوي، نو تاسي په سترگو سم نه وينئ". دا ډېره هوبنډاره مشوره ده، ځکه چي مذهب په نړيوال سياست کي زيات رول لري. زيات وخت، مذهب د سولې، عدالت او بشريت يو قوت دئ. مگر دا خبره هم رشتيا ده چي مذهب له ډېر وخت راهيسي د خونړيو جگړو، ټکرونو او سياسي تشدد يو فکتور وو او دئ. د مثال په توگه، مذهب د اسرئيلو او عربو د اوږدې شخړې يو عنصر تشکيلوي. همدارنگه د پاکستان او هندوستان وېش پر مذهب ولاړ دئ. دواړه هيوادونه زروي وسلې لري چي د ځينو کسانو په عقیده د نړۍ ډېر خطرناک حالت پکښې راتلای سي.

مذهب د يوه هيواد په دننه کي هم د شخړو د علت او يا د شخړو د تشديد رول لوبولای سي. يوگوسلاويه تر يوه حده پر مذهبي اساس، پر کروټانو، مسلمانانو او سربيانو ووېشل سوه. په دې نژدې کلونو کي، مذهب په کوسوو کي د سربي او البانوي مسلمانانو په خونړي کلتوري وېش کي هم رول لوبولی دئ. د يوه مذهب په دننه کي هم تصادم منځته راتلای سي، چي په عراق کي د سنيانو او شيعه گانو، او حتی په خپله د شيعه گانو، تر منځ خونړي جگړې ئې مثالونه دي.

د مذهبي بنسټ پالنې قوت:

د مذهب يو اړخ چي د نړۍ په ډېرو برخو کي ئې زور اخیستی دئ

هغه بنسټ پالنه [fundamentalism] ده. رشتيا هم، يوې څېړني بنودلې ده چې: "نړۍ په مجموع کي تر پخوا زيات د عنعنوي مذهبي افکارو لرونکي خلگ لري او لا نور هم د نړۍ د نفوسو په تناسب مخ پر زياتېدو دي". په دې ځاي کي، بنسټ پال/عنعنه پال هغه چا ته ويل کېږي چې محافظه کاره مذهبي ارزښتونه لري او غواړي چې خپل دغه ارزښتونه د هيواد په ملي قانون کي ځای کړي. [د دې معنی دا ده چې هر مذهبي سپړی بنسټ پال نه دی]. ځيني بنسټ پال خپل سياسي هويت هم په مذهب سره څرگندوي نه په خپل وطن يا دولت سره. دا ډول ليد perspective تر ملي سرحداتو په هاخوا د هم مذهبو خلگو تر منځ همکاري منځ ته راوړي؛ او داسي معنی هم لري چې بنسټ پالونکي د سرحداتو په دننه کي هم د نورو مذهبونو د پېروانو د آزادۍ مخه نيسي.

پر دې خبره ډېر بحثونه روان دي چې آیا په نړۍ کي د بنسټ پالني ډېرښت د مجردو پېښو يوه سلسله ده او که يو پراخ جهاني تمايل دی. هغه کسان چې د بنسټ پالني پراختيا يو جهاني تمايل بولي په دې عقیده دي چې، تر يوه حده پوري، د مذهبي سياسي جنجالونو زياتوب د کلتوري امتزاج په مقابل کي پر مقاومت ولاړ دی. يعنې بنسټ پال/عنعنه پال په دې فکر دي چې کلتوري امتزاج هغه ارزښتونه چې د دوی د مذهب اساس پر ولاړ دی له منځه وړي. دا ډول احساس په خلگو کي د دوی مذهبي هويت ته پاملرنه او د خپلو هم مذهبو خلگو سره تر ملي سرحدونو په هاخوا د همکارۍ روحيه زياتوي. دا احساس په غريبو هيوادو کي زيات دی مگر په بډايو هيوادو کي ټي هم اغېزې ښکاره دي. په نړيوال سياست کي د بنسټ پالني د پراختيا موضوع ځکه د اهميت وړ ده چې سياسي محافظه کاري political conservatism، مذهبي بنسټ پالنه او جدي نېشنليزم په بېلابېلو لارو يو په بل کي سره گډېږي.

اسلام او نړۍ:

اسلام د وحدانيت يو مذهب دی چې محمد صلی الله عليه وسلم ئې اساس کښېښود. د اسلام لغت و خدای (الله) ته د «تسليم» معنی لري او مسلمان يعني «هغه څوک چې تسليم وي».

زموږ دلچسپي دلته په سياست کي د مسلمانانو لخوا د اسلام د په کار اچولو سره ده. د اسلام يو عنعنوي مفهوم د امت ummah مفکوره ده چې مطلب ئې يوه داسي ټولنه ده چې معنوي، کلتوري او سياسي وحدت ولري. محمد صلی الله عليه وسلم د امت لومړنی ليډر وو.

د اسلام سياسي عواقب ځکه مهم دي چې په نړۍ کي تر يو بيليون زيات مسلمانان اوسېږي او په ډېرو هيوادونو کي اکثریت تشکيلوي. سربېره پر دې، مسلمانان د فيليپين په شان هيوادو کي چې اقلیت هم دي د يو مهم سياسي قوت رول لوبوي. په مجموعي توگه، د هرو څلورو مسلمانانو څخه يو عرب دی او په نړۍ کي تر ټولو لويه اسلامي کمیونيتی (۲۰۴ ميليونه) په اندونيزيا کي پرته ده چې د دې هيواد د نفوسو په سلو کي ۸۸ جوړوي. [د اسلام او اسلامي امت په باب څرگندوني او نظريات د کتاب د ليکوال دي او ژباړونکی ئې يوازي د ترجمې مسئوليت پر غاړه لري].

اسلام او نېشنليزم:

د معاصر اسلام ځيني عناصر د واقعي امت له لاري د ټولو مسلمانانو وحدت غواړي. تر پېړيو خارجي استعمار وروسته، په اسلامي نړۍ کي، د گابون Gabon څخه رانيولې بيا تر اندونيزيا پوري، د «اسلامي وياړ» نهضت راپيل سو. د فلسطين د آزادۍ سازمان ملاتړ، د اسلامي مقدسو ځايونو د ساتني له پاره د هڅو انسجام او د پاکستان د زروي وسلو درلودلو

ملا تږ ددې نهضت يو څو مثالونه دي. د عربي مسلمانانو تر منځ، د اسلام اشتراک په دوی کې د پان - عرب Pan-Arab احساسات راوړل. د پان - عرب احساس د منطقي همکارۍ ځينې سازمانونه (لکه عرب ليگ (Arab League) منځته راوړل او حتی د عربي هيوادونو د يو ځای کېدلو هڅې هم رامنځته سولې. له دې امله، په اسلامي هيوادو کې اکثریت مسلمانان خپل هويت د خپل هيواد په پر تله په مذهب سره څرگندوي. سره له دې هم، د دې امکان ډېر لږ دی چې په نژدې راتلونکي کې به مسلمانان د يوه واحد امت په توگه سره متحد سي. د دې کار د مخنيوي يو فکتور نېشنلېزم دی. ډېر اسلامي هيوادونه يو له بله جدي اختلافونه سره لري او د منطقي نفوذ له پاره يو له بله سره په رقابت کې دي. د مثال په توگه، په ۱۹۸۰ کلونو کې عراق او ايران اته کاله سره وجنگېدل چې لږ تر لږه يو ميليون خلگ پکښې مړه سول. د اسلامي هيوادونو تر منځ عمده ايتنيکي تفاوتونه وجود لري چې دا هم په خپل وار د نېشنلېزم په تقويه کې رول لري. د مثال په توگه، له کلتوري پلوه د اندونېزيا خلگ د سورنې له خلگو سره ډېر تفاوت لري. حتی همسايه اسلامي هيوادونه هم ډېر سره بېل دي. اکثریت ايرانيان له ايتنيکي پلوه فارسيان Persian دي چې په فارسي ژبه خبرې کوي. له بلې خوا، عراقيان بيا له ايتنيکي پلوه عرب دي او په عربي ژبه خبرې کوي. سربېره پر دې، په ډېرو اسلامي هيوادو کې د وطن پرستۍ وياړ ډېر قوت لري. د نېشنلېزم هغه وخت ډېر زور اخلي چې له خارجي نفوذ سره مخامخ سي، لکه د امريکې متحده ايالاتو چې په عراق کې تر جنگ وروسته داسې وليدی.

اسلام او غير اسلامي نړۍ:

د مسلمانانو سياسي تاريخ د خارجي نړۍ، په تېره بيا د غرب، په

وړاندي د دوی پر تفکر اثر کړی دی. ډېر مسلمانان د امریکې متحده ایالاتو ته د اروپایي - عیسویت د وارث په سترګه ګوري. [یعني هغه څه چې اروپایانو پخوا د اسلامي نړۍ سره کول اوس امریکا هغه کارونه کوي]. همدارنګه، مسلمانان فکر کوي چې د امریکې د متحده ایالاتو له خوا د اسرائیلو یو اړخیز ملاتړ د منځني ختیځ د کنټرول له پاره د غرب د تاریخي هڅو یوه برخه ده. یوه مصري تحلیلګر دا ټکی داسې په ګوته کړی دی: "داسې یو ژور احساس [د مسلمانانو سره] موجود دی چې د عربو سره زیږ، او د اسرائیلو سره نرم چلند روان دی".

د نظر غوښتنې احصائېي opinion polls هم د مسلمانانو تر منځ په پراخه پیمانه د دې ډول احساساتو موجودیت تصدیقوي. حتی د امریکې په رهبرۍ د عراق تر یرغل مخکې، د نهو اسلامي هیوادونو د یوې سروې له مخې، په سلو کې یوازې ۲۲ جواب ورکونکو کسانو د امریکې متحده ایالاتو ته ښه نظر ښودلی وو. په سلو کې یوازې ۱۲ مسلمانانو فکر کاوه چې غریبان اسلامي اړښتونو ته احترام کوي. د اسرائیل او فلسطین د پوښتنې په هکله، په سلو کې ۸۴ کسانو ویل چې د امریکې متحده ایالات اسرائیلو ته تر فلسطین ترجیح ورکوي. ښکاره خبره ده چې د عراق د ۲۰۰۳ کال تر یرغل وروسته د مسلمانانو نظر د غرب، په تېره بیا د متحده ایالاتو، په وړاندي نور هم منفي سو.

امریکایان هم د مسلمانانو په هکله منفي تصویر له ځان سره لري. د سروې له مخې، په سلو کې یوازې ۲۴ امریکایان د اسلامي هیوادونو په هکله ښه نظر لري، په داسې حال کې چې په سلو کې ۴۱ امریکایانو منفي نظر ښودلي دي. سروې دا هم ښودلې ده چې زیات امریکایان اسلامي کلتور ته لږ احترام لري. په سلو کې ۶۶ امریکایان په دې نظر دي چې که مسلمانان غربي او امریکایي ارزښتونه ومني ژوند به ئې ښه سي.

همدارنگه، زیات امریکایان احساس کوي چي د مسلمانانو له خوا تر تهدید لاندې دي او زیات مسلمانان بیا احساس کوي چي د امریکایانو له خوا تر تهدید لاندې دي.

د ترانسیشنلیزم راتلونکې به څه وي؟

د دې اټکل چي ترانسیشنلیزم به څومره پرمختگ وکړي، ناممکن کار دی. داله تصویره لیري نه ده چي تر نن یوه پېړۍ وروسته به انسانان یو مشترک کلتور او حتی یو مشترک حکومت ولري. مگر، بیا هم، دا خبره یقیني نه ده. ځیني کسان په دې کي شک لري چي د نن ورځي مافوق کلتوري تمایلات به آینده ته هم وراورده سي. مثلاً ځیني تحلیلگران په دې عقیده دي چي انگرېزي به د انټرنیټ د مشترکي ژبي په توگه خپل ځای پرېږدي ځکه چي د نورو ژبو خلگ په زیاتېدونکې توگه له انټرنیټ څخه کار اخلي.

سربېره پر دې، نېشنلیزم د گلوبلایزېشن او ترانسیشنلیزم په وړاندې نه ماتېدونکی خنډ دی. د مثال په توگه، دا خبره تر یوه ځایه رشتیا ده چي د اروپایي اتحادې په اړه د اروپایانو تر منځ ترانسېشنلیستي هویت رامنځته سوی دی. مگر د دې نوي سیاسي هویت خلگ یو کوچنی اقلیت تشکیلوي او د هغو کسانو فیصدي ډېره زیاته ده چي په اروپایي اتحادیه کي ژوند کوي او خپله عنعنوي وفاداري ئې اوس هم د خپل هیواد سره ساتلې ده.

شپږم فصل

قدرت، دولتداري او ملي دولت

عننوي ساختمان

Power, Statecraft, and the National State: The Traditional Structure

د خپل ټول اهمیت سره، بیا هم دولتونه هر وخت موجود نه وه. د تاریخ په بېلو مراحلو کې، انسانانو ځانونه په ښارو، ډلو، امپراطوریو او نورو سیاسي ساختارو کې سره منظم کړي دي. په حقیقت کې، د دولت مؤسسه په نسبي ډول یوه نوې سازماني اختراع ده او په منځنیو پېړیو کې سره راپیداسوې ده. د تکامل یوه مرحله یې هغه وخت منځته راغله چې اروپایي حکمرانانو د روم د امپراطورۍ او د پاپ د مذهبي واک څخه ځانونه راپېل کړل. دوهمه مرحله یې هغه وخت رامنځته سوله چې پاچهانو د خپلي حکمروایي په سیمه کې فیوډالي او نور واړه ملکیتونه تر خپل واک لاندې راوستل. زیاتره اوسني دولتونه تر ۱۰۰ کالو لږ عمر لري. دا خبره، چې دولت د ادارې د یوه شکل په توګه له یو ځایه راپیل سوی دی او زیاتره دولتونه نوي دي، ډېره مهمه ځکه ده چې د دې امکان رامنځته کېدای سي چې ښایي دولت د یو اداري سازمان په توګه د تل له پاره په آینده کې وجود ونه لري. که څه هم تصور یې ډېر ګران دی، د سیاسي سازمان نور اشکال هم وجود لرلای سي. ملګري ملتونه او اروپایي اتحادیه

د دې ډول سازمانو مثالونه کېدای سي، چي په راتلونکي فصل کي به پر ورغېرو.

د دولت تعريف:

دولت د حکومت داری یو واحد دی، چي پر یوه ټاکلي قلمرو او دهغه پر اوسېدونکو قانوني او حقوقي واک چلوي او کوم بل [تر ځان] لوړ مشروع خارجي واک په رسمیت نه پېژني. لکه په څلرم فصل کي چي د نېشنلیزم په بیان کي وویل سول، دولت همدارنگه د ډېرو خلگو د سیاسي هویت اساسي عنصر تشکیلوي. کله چي د المپیک قهرمانان د خپلو مدالونو د لاسته راوړلو له پاره سټېچ ته پورته سي، د دوی د هیواد بیرغ پورته کېږي او د دوی ملي سرود ږغول کېږي. همدارنگه، دولت تر ټولو زورور سياسي قدرت دی. د ځينو شرکتونو ثروت د ځينو غریبو هیوادونو تر ثروت زیات وي، مگر هیڅ فرد، شرکت، گروپ یا بین المللی سازمان د دولت په شان د فشار او تهدید قدرت نه لري. دولتونه که هر څومره یو له بله تفاوت سره ولري، بیا هم د لاندې شپږو مشخصاتو څخه ټول یا زیات مشترک سره لري: حاکمیت sovereignty، قلمرو territory، نفوس population، سياسي په رسمیت پېژندنه diplomatic recognition، داخلي سازمان internal organization، او کورنی ملاتړ domestic support.

حاکمیت:

د یوه دولت تر ټولو مهمه سياسي مشخصه حاکمیت دی، چي معنی یې د لوړ ترين قانوني واک درلودل دي. د دولت په برخه کي یې مفهوم دا دی چي [دولت] د خپل قلمرو او دهغه په دننه سرحداتو کي د اوسېدونکو د اداره کولو انحصاري حق لري او پر خپل ځان باندي د هیڅ خارجي

قدرت مشروعیت په رسمیت نه پېژني. حاکمیت د دولتونو تر مینځ د قانوني مساوات څرگندوی هم دی. د دې مهم پرنسپپ د عملي کېدلو نڅېنه داده چې د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبله او هم په نورو بین المللي غونډو کې ټول غړي دولتونه یوازې یوه رایه لري. ایا ټول دولتونه په رشتیا سره هم مساوي دي؟ راسی چي سان مارینو San Marino او چین سره مقایسه کړو. سان مارینو ټوله د ایتالیې په دننه کې پرته ده او د نړۍ ډېر پخوانی جمهوریت دی چې تاریخ یې څلرمي میلادي پېړۍ ته رسېږي. تر ډېرو کلونو پوري سان مارینو د نړۍ د سیاست څخه ځان ګوښه ساتلی وو، مګر په ۱۹۹۲ کال کې یې د ملګرو ملتونو غړیتوب ومانه او په عمومي اسامبله کې یې د چین او نورو مستقلو هیوادونو سره مساوی نماینده ګي لاسته راوړه. په ملګرو ملتونو کې د یوه غړي هیواد خارجه وزیر وویل: "دا حقیقت چې د یوه وړوګي هیواد استازی د نړۍ د ډېرو مهمو دولتونو د استازو سره پر یوه مېز کېښې، پخپله د حاکمیت ښکارندوی دی".

دې مهم ټکي ته باید پام وکړو، چې حاکمیت، چې یوه حقوقي او تیوريکي اصطلاح ده، د استقلال سره، چې یوه سیاسي او عملي اصطلاح ده، توپیر لري. استقلال د بېګانه وو د کنټرول څخه د ازادۍ په معنی دی. په یوه ایډیال او د قانون پر لار برابره نړۍ کې به د حاکمیت او استقلال معنی یو شی وي. مګر چیري چې قدرت مهم وي، استقلال مطلق نه دی. ځیني وختونه یو وړوکی هیواد دومره د خپل زورور همسایه هیواد تر نفوذ او کنټرول لاندې وي چې استقلال یې په شک کې وي. په خاصه توګه د خارجي او دفاعي پالیسیو په برخه کې ویلای سو، چې په حقوقي لحاظ حاکم sovereign دولتونه لکه بوتان Bhutan (چې د هندوستان تر کنټرول لاندې دی)، د مارشال جزیرې (چې د امریکې د متحده ایالاتو تر کنټرول لاندې دي) او موناکو Monaco (چې د فرانسې تر کنټرول لاندې

ده) يوازې محدود استقلال لري.

قلمرو:

د دولت بله مشخصه قلمرو دى. دا ښکاره خبره ښکاري چې يو دولت بايد فزيکي سرحدات ولري او ډېر دولتونه رشتيا هم سرحدات لري. مگر، که ښه په غور ورته گورو د قلمرو مسئله پېچلې او مغلقه ده. د سرحداتو پر سر ډېري بين المللي مناقشې موجودې دي؛ قلمروي سرحدات سره پراخېدلای، کوچنۍ [منقبض] کېدلای او تغير موندلای سي؛ حتی دا هم ممکنه ده چې يو دولت قلمرو ونه لري. ډېر هيوادونه فلسطين د مستقل دولت په توگه په رسميت پېژني، او فلسطينيان هم تر يوه حده پوري پر غزه (چې د اسراييل او مصر تر منځ پرته سيمه ده) او غربي ساحل West Bank (چې د اسراييل او اردن تر مينځ پرته سيمه ده) باندې خودمختاري چلوي [يعنې محدود کنترول پر لري]. سره له دې هم، دا سيمې په اسانۍ سره د فلسطين قلمرو، چې په هغه کې فلسطينيان خپل مستقل حاکميت چلوي، نه سي بلل کېدای. پاکستان پر دولتي قلمرو باندې د واک چلولو د محدوديت يو بل مثال دى. شمال غربي پاکستان د پښتنو، چې په افغانستان کې هم اکثريت قوم دى، په کنترول کې دى. د پاکستان حکومت، چې د پنجابيانو په کنترول کې دى، د سرحدې سيمو پر مسلحو پښتنو باندې محدود واک چلولای سي. يو دليل چې اسامه بن لادن وټوانېدې چې د ۲۰۰۱ کال راهيسې په دې سيمه کې پټ سي پر دې سيمه د پاکستان محدود کنترول دى.

نفوس:

ولس د هر دولت ښکاره لازمي شرط دى، مگر د نفوس شمېره هم د

هيوادونو تر منځ ډېر زيات توپير لري؛ د واتيكان نفوس ۹۳۲ او د چين نفوس بيا تقريباً ۱,۳ بليونو ته رسېږي. دا هم ښکاره نه ده چې د بين المللي سيستم د تکامل سره د يوه هيواد د خلکو وفاداري څرنگه تغير مومي. تابعيت هم د پخوا سره په مقايسه په تغير کي دي. د مثال په توگه، د اروپايي اتحاديې (EU) د يوه هيواد تبعه چې د اروپايي اتحاديې په کوم بل هيواد کي اوسېږي، اوس کولای سي چې دهغه هيواد په محلي انتخاباتو کي رايه ورکړي او حتی کولای سي يو محلي مقام لاسته راوړي. همدارنگه، زياتېدونکي شمېر هيوادونه (چې اوس تر ۹۰ زيات دي) دوه گون تابعيت dual citizenship، يعنی د دوو هيوادو تابعيت، په رسميت پېژني. د مثال په توگه، په دې نژدې وختونو کي مکسيکو پخپلو قوانينو کي داسي اصلاحات راوستل چې د هغو پر اساس اوس هغه مکسيکويان چې د امريکې متحده ايالاتو ته يې مهاجرت کړی دي کولای سي خپل د مکسيکو تابعيت وساتي. دوی کولای سي د مکسيکو د جمهوري رياست په انتخاباتو کي رايه ورکړي، حتی د دوی اولادونه چې د امريکې په متحده ايالاتو کي زېږېدلي وي هم کولای سي دوه گون تابعيت لاسته راوړي.

په رسميت پېژندنه:

دولت والی پر دوو شيانو ولاړ دی؛ يو دا چې يو دولت پخپله د دولت والي ادعا وکړي او بل دا چې موجود دولتونه يې په رسميت وپېژني. دا چې د دولت والي د لاسته راوړلو له پاره بايد څومره دولتونه هغه په رسميت وپېژني يوه ډېره پرله پېچلې موضوع ده. کله چې اسراييل په ۱۹۴۸ کي خپله آزادي اعلان کړه، د امريکې متحده ايالاتو او شوروي اتحاد ډېر ژر هغه په رسميت وپېژاند. د هغه عرب گاونديانو نه يوازي اسراييل په

رسمیت ونه پېژندی، بلکې حمله یې پر وکړه؛ ځکه چې دوی اسراییلو ته د یو صیهوني یرغلگر په سترگه کتل. ایا اسراییل په دغه مقطع کې یو دولت وو؟ یقیناً داسې ښکاري، ځکه مهمه دا ده چې کوم هیوادونه او څومره هیوادونه یې په رسمیت پېژني. دې ته ورته حالت اوس کوسوو Kosovo لري چې یو آزاد دولت دی او پخوا د یوگوسلاویې یو ولایت وو. همدا اوس، د دې لیکنې تر لیکلو پورې، ۵۲ هیوادونو د کوسوو دولت والی په رسمیت پېژندلی دی.

همدارنگه، په رسمیت نه پېژندنه، حتی که د اکثریت هیوادونو له خوا هم وي، د دې معنی نه لري چې یو دولت ګواکې وجود نه لري. کله چې په ۱۹۴۹ کال کې د ماؤتسې تونګ کمونستي حکومت په چین کې قدرت ته ورسېدی، د نورو هیوادونو له خوا یې سیاسي په رسمیت پېژندنه سوکه او سسته وه. د امریکې متحده ایالاتو د چین په رسمیت پېژندنه تر کال ۱۹۷۹ پورې وځنډوله. ایا د دې معنی دا وه چې د چین د خلګو جمهوریت People's Republic of China په دغه دوران کې وجود نه درلود؟ د دې سوال جواب معلومداره منفي دی. د ځینو هیوادونو سیاسي موقف، چې د چین مات سوی او تایوان ته تښتېدلی نېشنلیستي حکومت یې مشروع باله، له لومړۍ سره یوه ښکاره افسانه وه.

د په رسمیت پېژندلو موضوع تر اوسه هم یوه جدي بین المللی اندېښنه پاته سوې ده. تایوان په عمل کې له هره درکه یو آزاد هیواد دی چې تر دوو درزنو زیاتو هیوادونو په رسمیت هم پېژندلی دی. سره له دې هم، تایوان پخپله د چین څخه د جلا والي او آزادۍ ادعا نه لري. ځکه نو تایوان په حقیقت کې یو de facto دولت دی مګر د قانون له مخې یو de jure دولت نه دی. کله چې د امریکې متحده ایالاتو په کال ۱۹۷۹ د چین سره ډیپلوماټیک روابط قايم کړل، د امریکې متحده ایالاتو هر وخت د

چین او تایوان په هکله یو حساس توازن ساتلی دی. له یوې خوا له چین څخه د تایوان د بېل هویت ملاتړ کوي او له بلې خوا نه غواړي د چین سره خپل مناسبات (په تېره بیا اقتصادي مناسبات) خراب کړي. د دې فصل په پای کې به ځینې نور تایوان ته ورته حالتونه تشریح سي.

د په رسمیت پېژندلو په برخه کې یوه بله ستونزه د فلسطین ده. د چین او هندوستان په شمول تقریباً سلو هیوادو د فلسطین ملي اداره (Palestinian National Authority (PNA) د فلسطین د حکومت په توګه په رسمیت پېژندلې ده. PNA د ملګرو ملتونو په شمول د یو شمېر بین المللي سازمانونو مکمل یا د مبصر په توګه غړیتوب لري. په کال ۲۰۰۲ کې د ملګرو ملتونو د امنیت شورا د یو بېل فلسطیني دولت د جوړېدو پرېکړه صادره کړه. د امریکې متحده ایالات او زیات شمېر نور هیوادونه د یوه فلسطیني دولت د جوړېدلو ملاتړ کوي. سربېره پر دې هم، نښکاره خبره ده چې یو مستقل فلسطین وجود نه لري.

که څه هم د دولت والي statehood او سیاسي په رسمیت پېژندنې تر منځ رابطه وضاحت نه لري، بیا هم دولت والی ډېر مهم فکتور تشکیلوي. د مثال په توګه، د فلسطین ملي اداره د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبله کې چوکۍ لري، مګر رایه نه سي ورکولای. د دولت په رسمیت پېژندنه له دې امله هم مهمه ده چې یوازې دولت کولای سي په قانوني توګه دولتي اسهام خرڅ کړي [ځینې وختونه د دولتي بودجې د کسر د رفع کولو له پاره دولت دولتي اسهام bond پر خلګو خرڅوی چې په اصل کې د خلګو څخه پیسې په پور اخلي]. همدارنګه یوازې دولت کولای سي په بین المللي بازار کې درنې وسلې وپلوري. په کال ۱۹۴۸ کې سیاسي په رسمیت پېژندنې د اسراییلو د بقا سره مرسته وکړه؛ ځکه د دو لته په حیث اسراییلو وکولای سوای پیسې راغونډې کړي او په امریکا او

اروپا کي درنې وسلې وپلوري.

داخلي سازمان او اداره:

دولتونه باید په نورمال حالت کي یو ډول سیاسي او اقتصادي ساختمان structure ولري. دولت والی په ډېر بحراني دوران کي، حتی په انارشي کي، دوام درلودلای سي. د تېري لسيزي په دوران کي افغانستان، لایبیریا، سومالیه، او ځیني نور موجود دولتونه بشپړي بې نظمۍ ته ورنښوېدلي دي. مگر بیا هم د بې نظمه دولتونه په حقوقي او قانوني توګه وجود لري. هر یو له دې دولتونو څخه د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبله کي د یو مستقل او مساوي دولت په شان چوکۍ اورایه لري.

د مثال په توګه، سومالیې د ۱۹۹۰ کلونو راهیسي یو کاري حکومت [یعني چي د حکومت په شان وظیفه سر ته رسوي] نه دئ درلودلی. تر ډېره وخته پوري د سومالیا انتقالي فډرال حکومت Transitional Federal Government (TGF) په کینیا کي موقعیت درلود، ځکه دومره زور یې نه درلود چي په موګه دیشو [د سومالیې پایتخت] کي په خوندي او محفوظه توګه غونډي وکړي. په عین حال کي، د سومالیې اصلي کنټرول د بېلابېلو قبیلو د جنګسالارانو تر منځ وپشل سوی وو. دا جنګسالاران په کال ۲۰۰۶ ع کي د افراطي مسلمانانو د یوې ډلې له خوا، چي د اسلامي عدالت Islamic Courts په نامه یادېدل، مات سول. وروسته په کال ۲۰۰۷ ع کي بېوزلي او ناامیده انتقالي فډرال حکومت (TGF) دوباره هغه وخت سومالیې ته راستون سو، چي یوتوییا یې قواوو، د امریکې د هوایي حملو په ملاتړ، افراطیون [د اسلامي عدالت ډله] له قدرت لیري کړل. سره له دې هم، د افراطیونو ماتي دا معنی نه درلوده چي انتقالي فدرالي حکومت ګواکي قدرت ته ورسېدی.

داخلي ملاتړ:

د دولت يوه بله لازمي مشخصه داخلي ملاتړ دی. ډېر مثبت شکل يې هغه دی چې خلگ پخپله خوښه د دولت واک ته غاړه ايردي، دولت ته وفاداره وي او هغه ته مشروعيت وربخښي. منفي او غير فعال شکل يې هغه دی چې ولس په ناخوښۍ سره د حکومت واقعيت مني او د هغه و قدرت ته غاړه ايردي. د زور او قدرت د ټولو هغو وسايلو سره چې دولتونه يې په اختيار کي لري، بيا هم که د ولس لږ تر لږه غير فعال رضائيت موجود نه وي، د دولت پايښت ډېر مشکل دی. د چکوسلواکيې، شوروي اتحاد او يوگوسلاويې انحلال د څو ملتي دولتونو د ړنگېدلو مثالونه دي. د تر جنگ وروسته عراق يوه لويه ستونزه دا ده چې ايا پر شيعه، سني او کرد باندې سره وپشل سوی ولس به د حکومت ملاتړ وکړي او کنه.

د دولت هدف:

ايا تاسی يو وخت په دې کي فکر کړی دی چې دا موږ انسانان ولي ځانونه په سياسي واحدونو کي د حکومت سره په تنظيم کښېباسو؟ ځکه په حکومت باندې ډېري پيسې لگېږي، او له بلي خوا حکومت موږ ته وايي چې دا کار وکړئ او ها کار مه کوئ. سره له دې هم، انسانانو د تاريخ په اوږدو کي خپل ځانونه د حکومت تابع گرځولي دي.

که څه هم د سياست فلاسفه پر دې موضوع باندې موافقې ته نه دي رسېدلي چې ولي انسانانو ټولني جوړي کړي او حکومتونه يې منځته راوړي دي، مگر په دې هکله د انفرادي [شخصي] بهبود او ترقی پر موضوع سره جوړ دي. [يعنی د سياست فلاسفه پر دې موضوع سره جوړ دي چې انسانانو د خپل ځان د بهبود او پرمختگ له پاره ټولني جوړي کړي او حکومتونه يې منځته راوړي دي]. دا موضوع د توماس هابس Thomas

Hobbs (۱۵۸۸-۱۶۷۹) او جان لاک John Locke (۱۶۳۲-۱۷۰۴) غوندي کلاسیک تیوریسانو په لیکنو کې ښکاره ده. دوی دواړه په دې عقیده دي چې انسانانو یو وخت د افرادو په شکل او یا هم د فامیلی ګروپونو په شکل په طبیعي حالت state of nature کې ژوند کاوه. د بې اړیکو افرادو ټولني موجودي نه وې او خلګ د انفرادي حاکمیت sovereignty خاوندان وه. د دې معنی دا ده چې دوی تر خپلي کورنۍ دباندي هیڅ چا او هیڅ شي ته د دوی او د دوی د چارو د اداره کولو واک نه وو سپارلی. هابس او لاک همدارنګه په دې عقیده دي چې خلګو ته بالاخره دا ډول غیر متمرکز ژوند د قناعت وړ نه وو. ځکه نو، د خپل د ژوند د سمون غوښتنی افراد او کورنۍ دې ته اړ ایستلې چې ټولني جوړې کړي، د خپل حاکمیت تر زیاتي برخي تېر سي، او د ټولني د چارو د اداره کولو له پاره حکومتونه تشکیل کړي. دا ټول شيان پر یوه ضمني تفاهم چې اجتماعي قرارداد social contract نومېږي ولاړ دي چې [دا اجتماعي قرارداد] د حکومتونو اهداف او محدودیتونه ټاکي.

هابس او لاک بیا پر دې سره موافق نه وه چې کوم شي خلګ دې ته اړ ایستل چې طبیعي حالت پرېږدي او ټولني جوړې کړي. هابس ادعا درلوده چې بېرې [وېره fear] خلګ دې کار ته اړ ایستل. بې له حکومته ژوند ډېر بېروونکي او خطرناکه وو، ځکه نو خلګو د خپل ځان د ساتنې له پاره قوي حکومتونه منځته راوړل. لاک بیا یو مثبت نظر درلود او ادعا یې درلوده چې خلګ یو له بله ځکه سره یو ځای او ټولني یې جوړې کړې چې دا ورته څرګنده سوه چې دوی خپل ژوند یو له بل سره د همکارۍ له لارې، نه د انفرادي هڅو له لارې، ښه کولای سي.

د هابس او لاک په هکله مهم ټکی دا دی چې دوی دواړه پر دې سره موافق وه چې حکومتونه د عملي او مفیدو اهدافو له پاره منځته راوړل سوي

دي او تر هغه وخته مشروعيت لري چي خپل عملي رسالت سر ته رسوي او د اجتماعي قرارداد له مخي له خپل واک څخه ناوړه استفاده و نه کړي. دې ته د حکومت د مفیدیت تیوري instrumental theory of government وایي. د امریکې د پخواني جمهور رئیس په قول: «حکومت پخپله باید نهایی هدف ونه ګرځول سي؛ حکومت یوه وسیله ده ... دولت د ټولني له پاره وجود لري، نه ټولنه د دولت له پاره».

دولتونه څرنگه اداره کېږي؟

دا چې دولتونه څرنگه اداره کېږي، په نړیوال سیاست کې یو لړ نتایج پر بنا دي. دا نتایج له دې پوښتنو سره اړه لري چې ولې ځیني حکومتونه د نورو په تناسب جګړه مار دي، ایا ځیني حکومتونه پخپلو خارجي پالیسیو کې تر نورو موفق دي، او ایا دا معقوله ده چې د حکومت کولو یو مشخص ډول [شکل] د پر مخ بېولو له پاره کار وسي. د مثال په توګه لکه د امریکې متحده ایالات چې په نړۍ کې د ډیموکراسۍ د ودې او ملاتړ لوز کړی دی.

د دې پوښتنو په ارتباط مور کولای سو، چې د حکومت کولو governance تیوري ګانې پر دوو پراخو کټه ګوریو ووېشو. یو استبدادي حکومتونه authoritarian دي چې د حکومت د لوړپوړو مقاماتو ماسوا نورو افرادو او ګروپونو ته په تصمیم نیولو کې هیڅ یا ډېره لږ برخه ورکوي. بل بیا ډیموکراتیک حکومتونه دي چې خلکو ته اجازه ورکوي چې په سیاسي پروسه کې پراخ او له معنی ډک ګډون وکړي.

استبدادي حکومت:

د تاریخ په اوږدو کې، د حکومت داری ډېر عام شکل دا وو، چې یوه

فرد يا يوه ګروپ پر خلګو کنټرول چلاوه. له دوی سره دا اندېښنه ډېره لږ او يا هيڅ موجوده نه وه چې خلګو د دوی او يا د دوی له پالیسيو سره موافقه درلوده او کنه. د ديکتاتورۍ بېلابېل اشکال د يوه فرد يا يوه ګروپ له خوا د قدرت د لاسته راوړلو له لارې رامنځته سوي دي. سره له دې بيا هم، د استبدادي رژيم د ملاتړ له پاره يوشمېر منطقي دلايل وجود لري.

د ادارې يو له ډېرو پخوانيو اشکالو څخه تيوکراسي theocracy، يعني د روحاني ليدرانو حکومت دی. نن ورځ، د حکومت داری دا شکل تقريباً له منځه تللی دی، او واتیکان په اوسنۍ نړۍ کې يوازينی خالص روحاني حکومت دی. ځينې روحاني عناصر، که څه هم چې قانوني شکل نه لري، بيا هم په ځينو ځايونو کې پاته دي؛ د جاپان د امپراطور موقف، د تایلينډ پاچا او (تر ټولو قوي) د تبت د لای لاما يې مثالونه دي. د ايران حکومت هم تر يوه حده روحاني دی. سربېره پر دې، اسلامي مذهبي قانون (شريعت) په ډېرو اسلامي هيوادونو کې ډېر قوي رول لوبوي. همدارنگه، په ډېرو ځايو کې د مذهبي بنسټ پالنې د زياتېدونکې قوت سره د تيوکراسۍ بيا راژوندي کېدل د امکان څخه ليرې خبره نه ده.

غيرمذهبي secular استبداد هم لرغوني ريښې لري. د مثال په توګه، يوناني فيلسوف افلاطون پخپل مشهور اثر، جمهوريت، کې ډيموکراسي رد کړه. د ده په عقیده ډيموکراسي «د ګډوډۍ... ډکه ده چې په هغه کې ګويا مساوي او غير مساوي ته په يوه سترګه کتل کېږي. [دلته اشاره د هغه وخت طبقاتي سيستم ته ده]» د ده په عقیده، د عامو خلګو له خوا د دولت اداره به داسې معنی ولری لکه د يوې بېړۍ ماڼوګان چې «د بېړۍ پر چلولو جګړه سره کوي؛ هر يو فکر کوي چې بايد د بېړۍ کنټرول په لاس کې واخلي، که څه هم چې د ده به د بېړۍ چلول navigation هيڅ زده هم نه وي...» د افلاطون نتيجه ګيري دا وه

چي «هغه کسان چي غواړي اداره سي بايد په هغه سرې پسې چي دوی اداره کړای سي وگرځي او پيدا يې کړي».

سلطنت Monarchism د سکیولر استبداد یو بل شکل دی. که شه هم، دا تیوري چي خدای تعالی پاچهانو ته د فرمانروايي مقدس حق وربخښلی دی، یو مذهبي اړخ لري. د حکومت داری دا ډول میراثي سیستم اوس چندان پاته نه دی. یوازي یو څو زورور پاچهان (لکه د سعودي عربستان پاچا) پر ځای پاته دي، مگر نور یې مشروطه شاهي constitutional monarchy رژیمونه دي چي قدرت یې ډېر محدود دی.

کمونیزم چي ولادیمیر لینین په شوروي اتحاد، ماؤتسه تونگ په چین او نورو کمونستي لیډرانو په نورو ځایونو کي پیاده کړ، د استبدادي رژیمونو په ډله کي راځي. کارل مارکس توقع درلوده چي د سرمایه داری او کمونیزم تر منځ سوسیالیستي انتقالي دوره کي به پر بورژوازي باندی د «پرولتاریا دیکتاتوري» چلېږي. لینین دې نظریې ته رسمیت ورکړ او قدرت یې د کمونیست گوند په لاس کي متمرکز کړ، چي گوند بیا پخپل وار سره د پولیت بورو Politburo او د هغه د مشر په تسلط کي وو. کمونیزم د شلمې پېړۍ په وروستی برخه خپل عظمت ته هغه وخت ورسېدی چي کمونیستي حکومتونه په شوروي اتحاد، چین، شرقی اروپا او ځیني نورو هیوادونو کي، چي د نړۍ د نفوسو په سلو کي ۳۰ یې تشکیلول، مسلط وه. تر هغه واوروسته کمونیزم ډیر بد سره ولړزېدی، او د حکومت د سیستم په توگه یوازی په چین، کیوبا، شمالي کوریا او ویتنام کي لا تر اوسه پاته دی. سره له دې هم، کمونیست گوندونه په ډېرو هیوادو کي فعال دي. د مثال په توگه، کمونیستانو د نیپال د ۲۰۰۸ کال په انتخاباتو کي اکثریت وگاڼه او اوس د یوه ایتلافي حکومت رهبری په لاس کي لری.

یوه بله استبدادي سیاسی فلسفه فاشیزم fascism دئ. دا اصطلاح زیاتره وخت په غلط شکل د هغو کسانو له پاره کارول کېږي چي په سیاسي لحاظ ډېر راست [محافظه کار] وي. د فاشیزم هغه اصول چي د ایټالېي بېنیتو موسیولیني او د جرمني آدولف هیتلر یې ملاتړ کاوه په لاندې ډول بیانېدلای سي:

۱. د معقولیت ردول او د حکومت کولو له پاره د خلکو پر احساساتو تکیه کول.
۲. د ځینو ګروپونو پر تفوق [ښه والي] او د ځینو پر حقیروالي [کښته والي] عقیده درلود.
۳. د «حقیرو» هیوادو د خلکو تر لاس لاندې کول.
۴. د انفرادي حقوقو ردول (د جمعي حقوقو له پاره).
۵. اقتصادي فعالیتونه باید د دولت د ملاتړ له پاره وي.
۶. عقیده درلودل چي د فرد عالیترینه څرګندونه په خلکو کی ده. [یعني ټولنه تر فرد مهمه ده].
۷. عقیده درلودل چي د خلکو عالیترینه څرګندونه د هغوی په لیډر کی ده.

ډیموکراسي حکومت :

ډیموکراسي تر میلاد ۵۰۰ کاله مخکي د لرغوني یونان په ښار – دولتونو city-states کي منځته راغله او د ۲۰۰۰ کالو راهیسي، وخت ناوخته دلته هلته وجود لري. په انګلیستان کی د ډیموکراسی تدریجي پاڅون او د اتلسمي پېړۍ په پای کي د امریکې او فرانسې انقلابونو ډیموکراسي په یوې مهمي سیاسی نظريې تبديله کړه. سر بېره پر دې هم، د ډیموکراسی خپرېدل په کرار او بطي شکل جريان درلود. وروسته، په تېرو څو لسیزو کي د ډیموکراسی د پراختیا جريان ډېر زیات چټک سو.

ډيمو کراسي، لږ تر لږه، د حکومت يو داسي سيستم دی چې دوه ډوله حقوق خلکو ته وړاندي کوي. لومړی ډول يې يو لږ سياسي حقوق دي چې خلک په آزاده توگه و خپلو کانديدانو ته د رايی ورکولو حق ولري. کانديدان چې د مختلفو نظرياتو لرونکي وي، د انتخاب په صورت کې به د حکومت د پالیسی په جوړولو کې مهم اثر ولري. دوهم ډول يې بيا يو لږ مدني ازادي گاني دي؛ لکه د بيان آزادي، د اجتماعاتو آزادي، او د قانون په وړاندي مساوات چې د يو آزاد حکومت له پاره مهم دي. دې خبرې ته پام وکړئ چې زموږ د ډيمو کراسی په تعريف کې د «لږ تر لږه» کلمه موجوده وه. دا ټکی د دې حقيقت څرگندوی دی چې ډيمو کراسی ته منسوب خصوصياتو په هکله، او هم دا چې کوم هيوادونه ډيمو کراسيک او کوم ډيمو کراسيک نه دي، بحثونه او مناقشې روانې دي. دا خبره په خاصه توگه مهمه ده چې ۱۰۰٪ آيدپال ډيمو کراسي وجود نه لري.

ډيمو کراسي او امنيت:

د ډيمو کراسيکي سولي تيوري د ډيمو کراسی او نړيوال سياست تر منځ يو په زړه پوري تړاو تشکيلوي. دا تيوري جرمني فيلسوف ايمانويل کانت Immanuel Kant په خپل يو اثر کې چې ابدی سوله Perpetual Peace (۱۷۹۵) نومېږي رامینځته کړې ده. ده عقیده درلوده چې دنړۍ ټولو هيوادو ته د ډيمو کراسي پراخېدل به جنگ له منځه يوسي. کانت استدلال کاوه چې ډيمو کراسيکه سوله به ځکه رامینځته سي چې «که د جنگ د اعلانولو په تصميم کې د خلکو رضائيت لازم سي... نو دا ډېره طبيعي خبره ده چې دوی به د جنگ د اعلان په برخه کې محتاط واوسي». اوسنۍ څېړنې هم د دې نظريې د تاييد پر خوا تمايل لري چې ډيمو کراسيک هيوادونه ډېر لږ يو د بل په مقابل کې وسلې ته لاس اچوي.

د ډيموکراټيکي سولې د تيورۍ په هکله بايد شو ټکو ته پام وسي. لومړی دا چي ډيموکراسي هم جنگ کوي. ښکاره مثال يې د امريکې متحده ايالات دي چي يوه مخکښه ډيموکراسي ده او هم د ۱۹۴۵ راهيسي زيات وخت په جنگ کي اخته ده. دوهم دا چي، ټول خپرونکي د ډيموکراټيکي سولې د تيورۍ سره موافق نه دي. د مثال په توگه، ځيني تحليلگران په دې باور دي چي د ډيموکراسيو تر منځ د جنگ نښتوالی يو تاريخي بې قاعده توب دی چي بنايي په آينده کي دوام ونه کړي. راتلونکی تاريخ بنايي د ډيموکراټيکي سولې تيوري غلطه ثابته کړي. مگر همدا اوس د سکالرانو تر منځ پر دې خبره يو ډول توافق سته چي ډيموکراسۍ [ډيموکراټيک دولتونه] خپل تر منځ، د استبدادي دولتو په تناسب، ښه روابط سره لري.

د قدرت پرله پېچلی ماهيت

د يوه لوړ رتبه امريکايي مامور په قول، «تر څو چي د انسانانو طبيعت تغير نه وي موندلی، قدرت او زور به د بين المللي اړيکو زړه تشکيلوي». هر څوک به بنايي د دې ډول تاريخ عملي سياست *realpolitik* سره موافق نه وي، مگر د ډيپلوماسۍ په ساحه کي د قدرت رول او اهميت په ښه توگه بيانوي. کله چي د دولتونو اهداف او منافع سره په ټکر کي سي، عموماً د هغه اړخ په گټه تصميم نيول کېږي چي زيات قدرت ولري.

د قدرت *power* اصطلاح به مور. دلته د يوه هيواد د مجموعي توانايي [يعني هغه څه چي يو هيواد يې د کولو قدرت ولري] په توگه استعمالوو. په عادي محاوره کي قدرت د «پر سر ټکولو» او يا په چا باندي په زوره د يو کار د کولو په معنی کارول کېږي. دا خبره ډېره مهمه ده چي مور. دلته

قدرت په بله معنی استعمالوو. لکه چي وروسته به وڅپرل سي، قدرت کېدای سي پر مثبت قناعت ور کولو او يا هم پر منفي تهديد تکیه ولري. په رشتيا سره هم، قدرت ډېر اشکال لري. نظامی زور، ثروت او ځيني نور اشکال يې ډېر ښکاره او محسوس دي. نور بيا لکه ټينگه ملي اراده او ډيپلوماټيک مهارت دومره ښکاره او محسوس نه دي.

مطلق او نسبي قدرت:

هغه قدرت چي بې له شکه وجود لري او د استعمال امکان يې موجود وي مطلقه قدرت بلل کېږي. يو مثال يې هغه تقريباً ۵۰۰۰ ذروي گولۍ دي چي د امريکې متحده ايالاتو په تقريباً ۱۰۰۰ ميزايونو او جنگي الوتکو کي ځای پر ځای کړي دي. دا گولۍ بې له کوم شک او شبهې وجود لري او که کار ځني واخيستل سي ډېر تاثير به وښندي. په تيوريکي لحاظ يې د کارولو اختيار د جمهور رئيس په لاس کي دئ.

په تيوري کي چي هر څه وي، قدرت په خلا کي وجود نه سي لرلای. څرنگه چي قدرت په يو چاباندي په زور د يوه کار د کولو او يانه کولو توان درلودل دي، نو يوازي د مقابل طرف سره په مقايسه کي اندازه کېدای سي. له دې امله نو نسبي يا مقاييسوي قدرت هم بايد په نظر کې ونيول سي. د مثال په توگه، مور بې له دې چي د کوم هيواد سره يې مقايسه کړو نه سو ويلای چي چين يو پياوړی هيواد دئ. د چين د قدرت منابع چي هر څه وي، د جاپان سره په مقايسه يې قدرت لږ او د ويتنام سره په مقايسه يې قدرت ډېر دئ. کله چي د چين اسيایي رقيب هندوستان په کال ۱۹۹۸ کي دهستوي وسلو ازموينه سر ته ورسوله، د چين قدرت د هندوستان په تناسب رالږ سو.

د قدرت توان او د قدرت اراده:

د هر هیواد قدرت په عمده توګه د هغه د قدرت په شتمنی سره څرګندېږي. نظامي او اقتصادي قوت، لیډر شپ، نفوس، د خلګو استعدادونه او ځیني نور داسې فکتورونه د یوه هیواد د قدرت ظرفیت [یعنی په بین المللی ساحه کې قدرت د استعمال توانمندی] تشکیلوي. مګر یوازې د دې عمده قدرتونو په درلودلو سره د یو هیواد څخه نړۍ وال قدرت نه جوړېږي. دا شیان و یوه هیواد ته د قدرت څخه د کار اخیستلو توان او ظرفیت ور په برخه کوي. مګر د دې له پاره چې یو هیواد په نړۍ وال ډګر کې مؤثر وګرځي، د قدرت اراده will to power هم ورته په کار ده. یعنې دا چې یو هیواد باید د قدرت د استعمال اراده هم ولري.

جاپان په دې برخه کې یو ډېر ښه مثال وړاندي کوي. له اقتصادي پلوه جاپان د نړۍ دوهم قوي هیواد دی. د جاپان ناخالص ملي تولید GNP یوازې د امریکې د متحده ایالاتو په وړاندي دوهم مقام لري، مګر بیا هم د چین، فرانسې او برتانیې تر مجموعي ناخالص ملي تولید زیات دی. د جاپان ۱۲۷ ملیونه په لوړه سویه تریبه سوی نفوس هم د دې هیواد یو بله عمده شتمني ده. همدا رنگه، بې له دې چې د چا توجه دي جلب کړي، جاپان یوه ډېره مجزه نظامی قوه جوړه کړې ده چې کالنی بودجه یې تر ۴۱ بلیونو ډالرو زیاته ده. پر دې ټولو سربېره، د جاپان جهاني نفوذ تر دوهمي عمومي جګړې وروسته ځکه محدود پاته سوی دی چې پخپله نه غواړي میدان ته راووزي. په سیمبولیک شکل، د جاپان اساسي قانون «د زور له لاري د بین المللي شخړو حل کول منع کړي دي». بله مهمه خبره دا ده چې جاپان نه یوازې د قوي د استعمال مخالف دی، دوی د خپلو نظریاتو د ترویج په برخه کې هم د جدي موقف نیولو څخه ډډه کړې ده.

دې طرز تفکر اوس تغير موندلی دی. احصائې نښې چې د جاپان په خلگو کې د ملي غرور احساس ورځ تر بلي زياتېږي. جاپان په ډېره تدريجي توگه خارجي هيوادو ته د نظامي واحدونو په لېږلو پيل کړی دی. جاپان همدارنگه د ملگرو ملتو د سولي ساتني په ماموريت کې برخه اخلي او په کال ۲۰۰۳ کې يې ۶۰۰ غير محاربوي عسکر (انجينري او طبي واحدونه) په عراق کې ځای پر ځای کړي دي. پر دې سربېره، د جاپان بحري قوه د خپلي لومړنۍ هليکوپتر وپرونکي بېړۍ له پاره تياری نيسي او د کوماندو واحدونو تېرېنگ يې چټک کړی دی. دې کار د جاپان گاونډي هيوادونه په تشويش کې اچولي دي. همدارنگه، جاپان د ملگرو ملتو د امنيت په شورا کې د دايمي چوکۍ د په لاس راوړلو له پاره هلي ځلي پيل کړي دي. د امنيت په شورا کې د امريکې د متحده ايالاتو سفير په دې وروستيو کې داسې تبصره کوي چې «جاپان په تغير کې دی او وايي چې موږ يو ستر هيواد يو، د نړۍ دوهم اقتصاد لرو او د الکاهل په بحر کې دوهمه بحريه لرو. موږ د امنيت په شورا کې دايمي چوکۍ غواړو. موږ غواړو په بين المللي ډگر کې رول ولوبوو». له دې امله د دې اټکل کېدای سي چې جاپان به خپل د قدرت ظرفيت په عملي قدرت واړوي او په بين المللي ډگر کې به په قوي رول ولوبوي.

د قدرت ډاينامک [محرکه قوه]:

د قدرت اندازه کول هم ځکه مشکل دی چې هر وخت په تغير کې وي. د هيوادو اقتصاد مخته يا شاته ځي، نظامي قواوي موږني کېږي يا له موږه لوېږي، نوي طبيعي منابع کشفېږي يا لږېږي، خلگ د حکومتو ملاتړ کوي يا پر بې اعتماد کېږي. د روم څخه رانيولې بيا د برتانيې تر امپراطورۍ او شوروي اتحاد پورې، هيڅ سوپر پاور تر پايه دوام نه دی

موندلی. هر یو له دغو څخه له زوال سره مخامخ سو او شوروي اتحاد خو بالکل له منځه ولاړ. د دوی پر ځای نوي هیوادونه، لکه د امریکې متحده ایالات، د لویو قدرتو په قطار کی ودرېدل. چین هم هڅه کوي چي خپل پخوانی برم بیرته لاس ته راوړي.

د یوه هیواد قدرت ته رسېدل یا له قدرت ته رالوېدل په یو شمېر فکتورونو پوري اړه لري چي د قدرت منابع په هغو کي مهم رول لوبوي. تقریباً ۶۰ کاله مخکي دهستوي وسلې منځته راتلو د هغو هیوادو د مقام په لوړېدلو کي چي هستوي وسلې یې لرلې ډېر رول ولوباوه. داخلي شرایط هم د هیوادونو پر قدرت اغېزه بڼندي. شوروي اتحاد ځکه راجپه سو، چي نور یې د اکثریت خلکو وفاداري له ځانه سره نه درلوده. اکثریت امریکایان وطن پرسته دي، مگر که د امریکې خلک ونه غواړي په بین المللي سیستم کي د لیډر پاته کېدلو مصارف پر ځان ومني، نو دوی هم د سوپرپاور په توګه دوام نه سي موندلای. د دې معنی دا نه ده چي د امریکې متحده ایالات دي باید دنړۍ رهبري پر غاړه واخلي، بلکي خبره داده چي که امریکا غواړي سوپرپاور پاته سي باید د رهبرۍ دروند بار پر اوږو واخلي.

ډیپلوماټیک وسایل

The Diplomatic Instrument

ډیپلوماسي په عمل کي د قدرت کارول دي، چي موږ به وروسته پر ورغېږو. ځکه نو، ملي ډیپلوماسي یوه پرله پېچلې لوبه ده چي په هغه کي یو هیواد هڅه کوي چي نور هیوادونه یا بین المللی سازمانونه په خپله خوښه وخرخوي. که څه هم موږ ته زیات وخت داسي تصویر وړاندي کېږي چي ډیپلوماسي ګواکي په ډېره سره سینه په بڼایسته دفترنو کي

سر ته رسېږي، مگر په واقعیت کې خبره هر وخت داسې نه ده. د اوسني عصر ډیپلوماسي پر سفیرانو او نورو ډیپلوماټانو سربېره د کمیونیکېشن ډېري نوري پروسې په برکي نیسي. که څه هم چې، ډیپلوماسي د خارجي پالیسي د یوازنی و سېلې په توگه وړاندي کېږي، مگر واقعیت دا دی چې د ډیپلوماټانو د ماهرانه مذاکراتو پر وخت د اقتصادي او نظامي قوت څخه هم په غیر مستقیمه توگه کار اخیستل کېږي.

ډیپلوماسي د قدرت د اعمال په توگه:

د ملي گټو د پر مخ بېولو له پاره د یوه هیواد د قدرت په کار اچول ملي ډیپلوماسي تشکیلوي. که څه هم چې د قدرت په کار اچول مور ته د نظامي قوې یا د اقتصادي بندیزونو فکر راپیدا کوي، مگر د قدرت په کار اچول ډېره پرله پېچلې موضوع ده. د یوه هیواد اقتصادي او نظامي زور د هغه هیواد په زېربنا کې پروت دی او قوې زېربنا د یو هیواد په ډیپلوماټیک قوت کې زیاتوب راولي.

تر ۱۹۰۰ مخکې، د ډیپلوماټیکو مذاکراتو نورمال شکل د دوو هیوادو تر منځ مستقیم مذاکرات وه چې دوه اړخیزه ډیپلوماسي bilateral diplomacy بلل کېږي. په راوروسته کې څو اړخیزې ډیپلوماسي، چې یو شمېر هیوادونه برخه پکښې اخلي، انکشاف وموند. په کال ۱۹۲۰ کې د ملتونو د اتحادیې League of Nations منځته راتلل د څو اړخیزې ډیپلوماسي د انکشاف مثال دی. اوس ۲۵۰ نړۍ وال او سیمه ییز دایمي بین الدولتي سازمانونه (IGO) وجود لري. د امریکې متحده ایالات د ډېرو بین المللي سازمانو غړیتوب لري، او امریکایي ډیپلوماټان هره ورځ په څو اړخیزو مذاکراتو کې برخه اخلي. د مثال په توگه، د امریکې متحده ایالات د دې له پاره چې شمالي کوریا دې ته وهڅوي چې د اټومي وسلو تر

پروگرام تېره سي، په شپږ اړخيزو مذاکراتو کي، چي مشرتوب يې د چين پر غاړه دئ، برخه اخلي. د دې مذاکراتو نور غړي شمالي کوريا، روسيه، جنوبي کوريا او د امريکې متحده ايالات تشکيلوي.

خو اړخيزه ډيپلوماسي:

که څه هم ځيني استثنائات وجود لري، تر ۱۹۰۰ مخکي د مذاکراتو نورمال شکل دوه اړخيزه ډيپلوماسي bilateral diplomacy، يعني د دوو هيوادو تر منځ مستقيم مذاکرات وه. په راوروسته کي، څو اړخيزه ډيپلوماسي multilateral diplomacy، يعني د څو هيوادو گډو کنفرانسونو، زيات پرمختگ کړی دئ. په کال ۱۹۲۰ کي د ملتونو اتحاديې the League of Nations منځته راتلل په دې لار کي يو مهم گام وو. اوس تقريباً ۲۵۰ دایمی نړيوال او سيمه ايز بين الدولتي سازمانونه وجود لري. تر کال ۱۹۰۰ مخکي، د امريکې متحده ايالاتو په اوسط ډول په کال کي يو ځل په څو اړخيزو کنفرانسونو کي برخه اخيستله. اوس د امريکې متحده ايالات د ډېر شمېر بين المللي سازمانو غړيتوب لري، او امريکايي ډيپلوماټان هره ورځ په څو اړخيزو مذاکراتو کي برخه اخلي.

د اوسنۍ موډرنې تکنالوجۍ له برکته، چي د هيوادونو تر منځ يې تماس اسانه کړی دئ، د څو اړخيزي ډيپلوماسۍ له پاره زياته زمينه برابره سوې ده. بل دا چي، ډېر نړيوال موضوعات، لکه د محيط [چاپيريال] پرابلمونه، د يوه هيواد يا دوه اړخيزي ډيپلوماسۍ له لاري نه سي حل کيدای. د دې ډول پرابلمونو حل نړيوالي همکارۍ ته اړتيا لري. او همدارنگه، په اوسنۍ نړۍ کي د مهمو بين المللي اعمالو له پاره، په تېره بيا هغه چي د نظامي قوې کارول غواړي، د ملگرو ملتونو په چوکاټ کي د څو اړخيزي ډيپلوماسۍ زياته توقع کېږي.

په مقابل کي بيا يو اړخيزه ډيپلوماسي unilateralism قرار لري. دا هغه وخت پېښېږي چي يو ځانگړی هیواد، بې له دې چي د کم بين الدولتي سازمان موافقه له ځانه سره ولري، په ځانگړې توگه عمل کوي. د عراق معاصره جگړه دا موضوع ښه تشریح کولای سي. د فارس د خليج تر جگړې مخکي (۱۹۹۱)، د امريکې د هغه وخت جمهور رئيس جورج ايچ بوش له کويټ څخه د عراق د ايستلو له پاره د ملگرو ملتو اجازه تر لاسه کړه، او د امريکې په مشري يرغل د ۳۳ هیوادو ملاتړ درلود. په کال ۲۰۰۳ کي، د امريکې جمهور رئيس جورج ډبليو بوش د ملگرو ملتو د تصويب او اجازې پرته پر عراق حمله وکړه، چي يوازي د برتانيې عمده او د درو نورو هیوادو تش په نامه ملاتړ ورسره وو.

دليډر اوليډر ترمينځ ډيپلوماسي:

په پخوا وختونو کي ډېر لږ پېښېدل چي پاچهان او يانور ليډران دي يو له بله سره وويني او يا مخامخ مذاکرات سره وکړي. اوس موږن ترانسپورټېشن او کميونیکېشن مخامخ ليدني کتني يو عادي کار گړخولي دي. د امريکې جمهور رئيس بوش پخپل لومړيو شپږو کلونو کي ۳۶ سفرونه وکړل او په همدې وخت کي يې د خارجي هیوادونو له ۲۱۹۰ ليډرانو او خارجه وزيرانو سره وکتل. همدارنگه، د جمهور رئيس او خارجي ليډرانو تر منځ ټيلفوني خبري يوه عادي پېښه ده.

د ليډرانو تر منځ مخامخ ليدني کتني ځيني گټي لري. ځيني وخت دا ډول ليدني کتني زيات سيمبولیک ارزښت لري. په کال ۱۹۷۲ کي د چين د مشر ماؤتسه تونک سره د امريکې د پخواني جمهور رئيس ريچارډ نکسن ملاقات د امريکې د متحده ايالاتو په پالیسي کي د يو عمده تغير خرگندوی وو. ځيني وخت ليډران په دې توانېږي چي د مخامخ ليدنو

کتونو له لاري د څرگندو تغيراتو له پاره لاره هواره کړي. د ۱۹۷۸ کال د کیمپ ډېويډ معاهدات Camp David Accords، چي د مصر او اسراييلو تر مينځ يې تر ډېرو کلونو خصومت او درې واره جنگ وروسته د روابطو د نورمال کېدلو پروسه راپيل کړه، هغه وخت منځته راغلل چي د امريکې جمهور رئيس جيمي کارټر، د مصر جمهور رئيس انورسادات او د اسراييلو صدراعظم ميناخيم بيگين د امريکې د ميريلنډ ايالت په کيمپ ډېويډ کي سره وکتل.

د ليدر او ليدر تر منځ ډيپلوماسي ځيني وخت ځيني مشکلات هم لري. ډېر داسي وختونه راغلي دي چي دوه ليدران په مخامخ خبرو کي يوې موافقې ته سره رسېدلي وي، مگر وروسته ښکاره سي چي دوی يو له بله سم نه وي سره پوهېدلي. بل مشکل دا دئ چي ليدران کولای سي د کښته رتبه مقاماتو غلطۍ رد کړي، مگر د يوه ليدر تعهد، که معقول هم نه وي، په اساني سره بيرته نه سي اخيستل کېدای. د امريکې پخواني خارجه وزير، هينري کيسنجر وايي: "کله چي جمهور رئيسان مذاکرات کوي، نو د تېښتي لاره پر ځان تړي".

ډيموکراټيکه ډيپلوماسي:

تر شلمي پېړۍ مخکي په لږو هيوادو کي ډيموکراسي موجوده وه. له دې امله نو د ډيپلوماسۍ کارول او د نورو هيوادو سره د معاهدو امضا کول د پاچا په واک کي وه. ځکه نو شپاړسم لويي ويل چي «زه دولت يم». د اجرائيه قوې مشران اوس هم د خارجي پاليسيو په هکله د تصميم نيولو په پروسه کي ډېر کنټرول لري، مگر نن ورځ دا کار د دوی په انحصار کي نه دئ. اوس ډيموکراټيکه ډيپلوماسي معيار ده چي په هغه کي مقننه قوه، ډينف گروپونه interest groups او عامه افکار هم عمده رول لوبوي.

په رشتيا سره هم، د خارجي پالیسي په جوړولو کي د داخلي سياست اهميت زيات دی. د يوې پالیسي د برياليتوب له پاره بايد ډيپلوماټان هڅه وکړي د حل داسي لار غوره کړي چي هم په بين المللي او هم په داخلي سطحه کي د منلو وړ وي. د تايوان د راتلونکي په باب خو ځله د چين او د امريکې متحده ايالاتو ليډرانو هڅه کړې ده چي نه يوازي خپل تر منځ د توافق ټکي پياده کړي، بلکي دواړو خواوو ډېره هڅه کړې ده چي د خپلو هيوادو په دننه کي هم هغه داخلي قواوي دفع کړي چي د بحران و عميق کېدلو ته يې لمن وهله. د چين جمهور رئيس دا خبره وکړه چي «هر ليډر که د تايوان آزادي ومني له قدرته به ايسته کړه سي».

خلاصه [پرانستي] ډيپلوماسي:

پتوالی يو وخت د ډيپلوماسی معياري شکل وو، چي مذاکرات او ځيني وخت حتی معاهدې او قراردادونه په پټه سر ته رسېدل. د امريکې پخواني جمهور رئيس وډروويلسن د خلاصي ډيپلوماسی بڼ پورته کړ او له هغه وخت راهيسي پرانستي ډيپلوماسي معيار گرځېدلې ده. اوس د مذاکراتو او بين المللي تړونو او توافقاتو رپورټونه ثبتيري او په ډاگه اعلانېري. دا تغير که څه هم چي د ډيموکراټيکي ادارې د پرنسيپ له پاره مهم دی، ځيني تاوانونه هم لري. سر خلاصي مذاکرات مشکلات لري. که ستاسي د چنې وهلو ستراتيژي خلکو ته ښکاره سي نو بيا ستاسي د امتيازاتو د لاسته راوړلو وړتيا له منځه ځي. د عامه انتقادونو په صورت کي امتياز لاسته راوړل گران کار دی. ښايي په ټول تاريخ کي ډېر مهم او مخني مذاکرات په کال ۱۹۶۲ کی د کيوبا د بحران پر وخت د امريکې د متحده ايالاتو او شوروي اتحاد تر مينځ مذاکرات وه. په دې پټو مذاکراتو کي د امريکې متحده ايالاتو ژمنه وکړه چي د کيوبا څخه د شوروي اتحاد

د ذروي وسلو د بيرته ايستلو په صورت کي به د امريکې متحده ايالات د فيډل کاسترو د له منځه وړلو هڅي نه کوي.

د ډيپلوماسۍ سر ته رسول:

د ډيپلوماسي تر ساينس د هنر برخه ډېره ده. پاخه ډيپلوماټان، د دې له پاره چي مؤثريت ولري، بايد خپل روش د شرايطو سره عيار کړي. مگر سر بېره پر دې هم، د ښه ډيپلوماسۍ له پاره ځيني مقررات وجود لري چي بايد ځانونه په پوه کړو.

مستقيم يا غير مستقيم مذاکرات:

يوه موضوع چي ډيپلوماټان ورسره مخامخ کېږي هغه دا ده چي يو له بله سره مستقيمي خبري وکړي او که د ميانځگړي پر لاس غير مستقيم مذاکرات سر ته ورسوي. مستقيم مذاکرات دا گټه لري چي په هغه کي د غلط فهمۍ او غلط تفسير مخه نيول کېدای سي. همدارنکه، مستقيم مذاکرات ژر سر ته رسېدلای سي.

غير مستقيم مذاکرات هم خپل ځانته گټي لري. مستقيم تماس تر يو حده د مشروعيت سمبول کېدای سي چي يو هيواد بنايي ونه غواړي يو بل هيواد ته يې ورکړي. د مثال په توگه، د جمهور رئيس بوش [د امريکې پخواني جمهور رئيس] ادارې د ايران سره د مستقيمو او دوه اړخيزو مذاکراتو په هکله مقاومت کاوه، ځکه چي دې کار به و يوه داسې هيواد ته چي د امريکې حکومت يې په رسميت نه پېژني ډيپلوماټيک برياليتوب وړ په برخه کړی وای. د امريکې متحده ايالات د ۱۹۸۰ کال راهيسي ايران په رسميت ځکه نه پېژني چي د ايران حکومت مظاهره کوونکو ته اجازه ورکړه چي په تهران کي د امريکې سفارت اشغال او ۵۲ امريکايي

ډیپلوماټان د ۴۴۴ ورځو له پاره یرغمل ونیسي. سربېره پر دې هم، واشنگټن د ډیپلوماسۍ دروازه په مکمله توګه تړلې نه ده او د ایران سره یې یو لړ غیر رسمي تماسونه اوس هم ژوندي ساتلي دي.

لوړ رتبه یا کښته رتبه ډیپلوماسي:

د ډیپلوماسۍ یو بل مهم اړخ دا دی چې څوک باید ډیپلوماټیک مذاکرات سر ته ورسوي. و کوم کنفرانس ته باید لوړ او یا کښته رتبه ډیپلوماټان ولېږل سي، د یوه هیواد موقف باید د یوه لوړ رتبه مقام، لکه د دولت مشر، او یا که د کوم کښته رتبه مقام له خوا اعلان سي؟

لوړ رتبه ډیپلوماسي خپل ځانته ګټي لري. د حکومت د رئیسانو له خوا تقریري او تحریري بیانيې په نورو پایتختونو کې جدي ګڼل کېږي. د امریکې د پخواني جمهور رئیس بوش دا خبره چې «ما په ډاګه ویلي دي چې موږ پر شمالي کوریا د یرغل خیال نه لرو»، د شمالي کوریا په موقف کې تغیر راوستی. پخوا شمالي کوریا د امریکې سره د رسمي معاهدې غوښتنه کوله، مګر وروسته یې موقف نرم سو او د امریکې د متحده ایالاتو او نورو هیوادو سره د خبرو له پاره تیاری وښود.

کښته رتبه ډیپلوماسي بیا هم په ځینو حالاتو کې په کار ده. په کښته رتبه کمیونیکېشن کې د انعطاف زمینه موجوده وي. د کابینې د یوه غړي له خوا په امتحاني توګه یو زورور تهديد اعلانېږي، مګر کله چې په وروسته کې نامعقول ثابت سي، د یو لوړ رتبه مقام له خوا ردېږي. د تایوان په تشنج کې، عمده مشرانو د نظامي تهديد په هکله د کښته رتبه مقاماتو څخه کار واخیست. د مثال په توګه، د چین نظامي ورځپاڼې (د آزادی د اردو ورځپاڼه)، چې د رسمي پالیسي جوړوونکو څخه ډېره لیري ده، په عصابي کوونکې لهجه تهديد وکړ، چې که تایوان آزادي اعلان کړي چین

به «له هیش ډول خونړی جگړې څخه مخ ونه ګرځوي». همدارنګه، په واشنګټن کي له قدرت څخه ډېر ليري د دفاع د وزارت يوه کښته رتبه مامور، د همدې موضوع په ارتباط، په ډېر قهر وغږومېدی چي که چين پر تايوان حمله وکړي «له بې حسابته تايوجو سره به مخامخ سي».

د تهديد يا بخشش [عوض] څخه کار اخستل:

يو بل ډيپلوماټيک انتخاب دا دی چي د سوتې او که د زرد کي [يعني د تهديد که بخښنې] څخه کار واخيستل سي. د تهديد ډيپلوماسي هغه وخت مؤثره واقع کېدای سي چي ستاسي سره د تهديد د عملي کولو قدرت، تصميم او اعتبار وجود ولري. يو وخت کله چي چين د تايوان د خاصو مقاصدو څخه خبر سو، نو يې تايوان ته نژدې نظامي «ټرېنينګ» پيل کړ. د خپل نظامي قدرت د اظهارولو په منظور يې، د نورو کارونو تر څنګ، شپږ په اټومي کوپړۍ warhead سمبال کېدونکي ميزايلونه د تايوان سواحلو ته وروغوول. په مقابل کي بيا د امريکې متحده ايالاتو هم، د چين د غير مستقيم تهديد په وړاندي، ډېره لويه بحري قوه د تايوان اوبو ته ولېږله. د تهديد ډيپلوماسي نيمګړتياوي هم لري. که تهديد کار ونه کړي او يا تهديد عملي نه سي، نو ستاسي کمزوري بڼي چي ستاسي اوسني او هم بڼايي راتلونکي مخالفينو ته به نور هم جرئت ورکړي. مګر خبره دا ده چي د نظامي تهديد څخه کار اخيستل او عملي کول ډېري پيسې او بشري قوه غواړي.

ځيني وختونه د بخښنې يا عوض ورکول تر تهديد زيات اثر درلودلای سي. د مرستو زياتول، تجارتي امتيازات او يا ځيني نور محسوس او يا هم سيمبوليک بخښنونه بڼايي ډيپلوماټيک موافقتونه منځته راوړي. په کال ۲۰۰۷ کي د شمالي کوريا د ذروي وسلو د پروګرام

په هکله د مذاکراتو پیل ځکه ممکن سو، چي د امریکې متحده ایالاتو شمالي کوریا ته د سوو ملیونو ډالرو اقتصادي مرستو وعده وکړه.

صراحت او یا قصداً مبهم والی:

د ډیپلوماسۍ ډېر کارپوهان په ډیپلوماټیک کمیونیکېشن کې صراحت ډېر مهم بولي. مگر داسې وختونه راځي چې قصدي ابهام ته هم اړتیا پیدا کېږي. په تحریري او تقریري کمیونیکېشن کې صراحت ځکه گټور وي چې د غلط فهمۍ مخه نیسي. صراحت، په تېره بیا چې د یو ملي لیدر له خوا رامنځته سي، د رښتیني او واقعی تعهد څرگندوی وي.

ابهام هم کېدای سي ځیني وخت ښه ستراتیژي واوسي. د صراحت نستوالی یو هیواد په دې توانوي چې د لزوم په صورت کې خپل تعهد بیرته واخلي. په کال ۲۰۰۵ کې د چین پارلمان حکومت ته د تایوان په مقابل کې د قوې د استعمال واک په دې شرط ورکړ، چې که تایوان د آزادۍ غوښتنې په لار کې «مهم گامونه» واخلي، او یا «د سوله ییزې لارې [د چین سره د تایوان] د وحدت ټول امکانات له منځه ولاړ سي». څرنگه چې د چین حکومت هیڅکله هم د تش په نامه پارلمان څخه اجازه اخیستلو ته اړتیا نه لري، خو بیا هم دا عمل و تایوان ته یو قوي خبرداری وو. همدارنگه، د چین لیدرانو «مهم گامونه» او «د سوله ییزې لارې د وحدت د امکاناتو له منځه تلل» تعریف نه کړل او خبره یې په آینده کې د مانور له پاره مبهمه پرېښووله.

د وینا او یا د عمل له لارې کمیونیکېشن:

په ډیپلوماسۍ کې د کمیونیکېشن له پاره د خبرو [وینا] او یا د عمل څخه کار اخیستل کېږي. تقریري او تحریري کمیونیکېشن، که په

مستقیم ډول او یا هم د عامه خرگندوني له لاري مقابل لوري ته ورسول سي، ډېره بڼه ډيپلوماټيکه ستراتيژي کېدای سي. واشنگتن ډېر ځله پيکينگ ته ډاډ ورکړی دی چې د امريکې متحده ايالات د تايوان استقلال نه خوښوي او د تايوان د استقلال د يو اړخيز اعلان ملاتړ به ونه کړي. دې ډول کميونیکېشن د چين بېرته رالږ کړه چې په نتيجه کې يې د تايوان د استقلال غوښتونکي حکومت په وړاندي د چين عکس العمل هم لږ کړ.

د عمل له لاري مقابل لوري ته اشاره کول هم خپل ځای لري. کله چې د امريکې پخوانی خارجه وزير، رايس، په کال ۲۰۰۵ کې جنوبي کوريا ته رسمي سفر وکړ، په عمل کې يې شمالي کوريا ته ور وفهمول چې د امريکې متحده ايالات به د شمالي کوريا په مقابل کې د جنوبي کوريا کلک ملاتړ وکړي. مگر ځيني وختونه د دې ډول فزيکي اشارو سره ستونزي هم رامینځته کېږي، او د خبري تربيته اخیستلو د عمل څخه تر شا کېدل ډېر مشکل وي.

اووم فصل

بين الدولتي سازمانونه

Intergovernmental Organizations

که څه هم چي د دولت مؤسسه له ډېر وخت راهيسي په بين المللي سيستم کي عمده رول لوبوي، مگر بين الدولتي سازمانونه Intergovernmental Organizations (IGO) هم په بين المللي سيستم کي په يو بل شکل سره عمده رول لوبوي. هيوادونه د دې ډول بين المللي سازمانو غړي وي. په دې توگه، بين الدولتي سازمان (IGO) پر شخصي او انفرادي غړيتوب ولاړ غير دولتي سازمان nongovernmental organization (NGO) سره تفاوت لري.

بين الدولتي سازمانونه يوه لنډه کتنه:

د بين الدولتي سازمانو تر منځ بيخي زيات تفاوت وجود لري. ځيني يې، لکه د ملگرو ملتو مؤسسه، ډېر غړي لري. ځيني بيا، لکه د افريقا د ستر جهيل د هيوادو اقتصادي ټولنه، يوازي درې غړي لري. د بين الدولتي سازمانو د طبقه بندۍ يو بل شکل د وظيفي پر اساس دی. د ملگرو ملتو او اروپايي اتحاديې په شان څو هدفی multipurpose بين الدولتي سازمانونه پراخ او بېلابېل وظيفي سر ته رسوي، او د عربو د وجهي صندوق Arab Monetary Fund په شان اختصاصي بين الدولتي سازمانونه بيا ډېر محدود وظيفي سر ته رسوي. سربيره پر دې، د جهاني بانک په شان

نړيوال بين الدولتي سازمانونه او د افريقايي اتحاديې African Union په شان سيمه ايز بين الدولتي سازمانونه وجود لري.

د بين الدولتي سازمانو مثالونه په تاريخ کي هم موندلای سو. داسي ويل کېدای سي، چي د بين الدولتي سازمان د يو ابتدايي شکل اساس په ۴۷۸ قبل الميلاډ کي اينبول سوی دی، چي په هغه کي د يونان ښار دولتونو City States د فارس Persia د تهديد په مقابل کي د ديلاين ليگ [ترون] Delian League منخته راوړ. که څه هم چي دا ليگ يو ابتدايي اتحاد وو، مگر د بين الدولتي سازمان دوه مشخصات يې په ځان کي درلودل. لومړی دا چي دايمي شکل يې درلود. دوهم دا چي، دې ليگ د نماننده گانو يوه شورا درلوده چي غړي يې د ښاري-دولتو له خوا ټاکل کېدل.

د بين الدولتي سازمانو وده او انکشاف:

د بين الدولتي سازمانو د منخته راتلو تيوري چي هر څه وي، بين الدولتي سازمانونه په اصل کي د اوسني عصر يوه پديده گڼله کېږي. د ۱۸۰۰ ميلادي کلونو په دوران کي په شمېر لږ بين الدولتي سازمانونه چي د مشخصو مافوق ملتي چارو سره يې سروکار وو، په نړۍ کي موجود وه. د رآين د بيړۍ چلولو مرکزي کميسيون Central Commission for the Navigation of the Rhine چي په کال ۱۸۱۵ کي منخته راغی، تر ټولو پخوانی او تر اوسه هم پاته بين الدولتي سازمان دی. د تلگراف بين المللي اتحاديه (چي اوس يې نوم د ټيلي کميونیکيشن بين المللي اتحاديه دی) په کال ۱۸۶۵ کي تاسيس سوه او تر اوسه هم وجود لري تر ټولو پخوانی بين الدولتي سازمان دی چي نړيوال غړي لري. سره له دې هم، د ۱۸۰۰ کلونو په ټول دوران کي يوازي شپږ بين الدولتي سازمانونه منخته راغلل. د ۱۹۰۰ کلونو په لومړيو برخو کي د بين الدولتي سازمانو مينخته

راتل په تدريجي توگه پيل سول. د پېړۍ په پيل كې د هاگ سيستم Hague System تشكيل سو، چي د وسله والو نښتو د مخنيوی له پاره لومړني بين الدولتي سازمان وو. د هاگ د سيستم نوم ځكه وركړه سو، چي د ۱۸۹۹ او هم د ۱۹۰۷ دوه كنفرانسونه يې د هالنډ د هاگ په ښار كې جوړ سول. د دې سيستم اهداف دا وه چي وسلې محدودې كړي، د بين المللي مناقشو د منځگړيتوب لپاره كړنلار او طرز العمل مينخته راوړي، او د وسله والو نښتو مخه ونيسي. دوهم كنفرانس نور هم جامع وو، چي د اروپا، شمالي امريكا، اولاتيني امريكا ۴۴ هيوادو گډون پكښې كړی وو. د سازماني پلوه يې يوه محدوده عمومي اسامبله او هم يو قضايي سيستم درلود. د هاگ دريم كنفرانس د كال ۱۹۱۵ لپاره په پلان كې نيول سوی وو، مگر د لومړي عمومي جگړې (۱۹۱۸-۱۹۱۴) له امله سر ته ونه رسېدی.

تر جنگ وروسته، د ورساييس Versailles د سولي كنفرانس (۱۹۱۹)، د نوي نړيوال نظم د راوستلو لپاره، د نورو شيانو په اړخ كې، د ملتونو ټولني League of Nations د تاسيس په لټه كې سو. د ملتونو ټولني [جامعه ملل يې هم بولي]، د هاگ د سيستم په پرتله، يو ډېر پرمختللي سازماني ساختار درلود. كه څه هم په اصل كې يو سوله ساتونكي سازمان وو، د ملتونو ټولني د اجتماعي او اقتصادي همكاريو ځيني عناصر يې هم په ځان كې درلودل. له بده مرغه سوله بيا بريالۍ نه سوه، او د ملتونو ټولنه League of Nations د دوهمي عمومي جگړې د اوږه لمبو كې مړه سوه.

سره له دې هم، د هاگ د سيستم او د ملتونو ټولني تر شا اساسي مفكوره مړه نه سوه. د دوهمي عمومي جگړې په پای كې تر ۵۰ زيات هيوادونه سره كښېنستل او په ۱۹۴۵ كال كې يې د ملگري ملتونو United Nations اساس كښېنېد. د ملتونو د ټولني په شان، د ملگري ملتونو

اساسي هدف هم د سولي ساتنه وه، مگر پر دې سر بېره د بشري ټولني د اجتماعي او اقتصادي بهبود چاري هم ور په غاړه سوې. د دې تعهد د سر ته رسولو لپاره، د ملگري ملتو سازمان اوس په پراخه توگه د نړۍ د زيات شمېر مسايلو سره سروکار لري. د ملگري ملتونو د جوړېدو په شاوخوا کلونو کي د بين الدولتي سازمانو په شمېر او نوعيت کي چټک پرمختگ راغی. په تېره بيا د ۱۹۶۰ او ۱۹۷۰ کلونو په دوران کي، چي ډېري مستعمرې آزادي سوې، زيات نوي بين الدولتي سازمانونه منځته راغلل. په آسيا، افريقا او نورو سيمو کي آزاد سوي هيوادونو لاسونه سره ورکړل او د خپل اجتماعي او اقتصادي پرمختگ لپاره يې سيمه ييز بين الدولتي سازمانونه منځته راوړل. په کال ۱۹۸۴ کي د بين الدولتي سازمانو شمېر ۳۶۵ ته رسېدی. په اوروسته کلونو کي يې په شمېر کي لېروالی راغی چي په کال ۲۰۰۵ کي يې شمېر ۲۴۶ ته راټيټ سو. زياتره هغه بين الدولتي سازمانونه له منځه ولاړل چي سيمه ييز وه او يا يې د نورو بين الدولتي سازمانو کارونه تکرارول.

د بين الدولتي سازمانو د انکشاف عوامل:

سمدستي محرکه قوه چي به يې هر څه وي، ټول بين الدولتي سازمانونه ځکه منځته راغلي دي چي دولتونو د ادراک کړه چي د بين الدولتي سازمان له لاري «دوی کولای سي هغه څه لاسته راوړي چي په يوازي سر يې لاسته نه سي راوړلای». د انکشاف لپاره يې د لاندي عواملو يادونه کولای سو.

۱. د بين المللي تماس زياتوالی:

د کميونیکېشن او حمل و نقل په تکنالوجي کي د انقلاب له برکته د نړۍ د دولتونو تر منځ تماسونه ډېر زيات سوي دي. د دې له پاره چي دا

ډول تماسونه دوامداره او په یو تنظیم کښې ایستل سي د بین الدولتي سازمان په شان یو ساختار ته اړتیا سته.

۲. په نړۍ کې یو پر بل باندي د تکیه کولو زیاتوب:

بین المللي وجهي صندوق International Monetary Fund (IMF) او جهاني بانک هغه دوه بین الدولتي سازمانونه دي، چي د بین المللي اقتصادي موضوعاتو سره سروکار لري مگر د انفرادي هیوادو سره اړه نه لري.

۳. د مافوق ملتي transnational پرابلمونو پراخېدل:

د ځینو مسایلو حل چي زیات شمېر هیوادونه متأثره کوي، د یوه واحد دولت تر وس وتلی وي. له دې ډول مسایلو څخه یو هم مافوق ملتي جرایم دي چي د بین المللي جرایمو پولیسي سازمان International Criminal Police Organization (Interpol) سروکار ورسره لري.

۴. واړه (کوچني) دولتونه هڅه کوي د مشترک عمل له لاري قوت لاس ته راوړي څرنگه چي نظامي او اقتصادي قدرت په یو څو هیوادو کي متمرکز دی، نو واړه او نسبتاً کمزوري هیوادونه هڅه کوي چي د همکاری له لاري خپل تاثیر وښندي. د مثال په توگه ۱۱۶ لږ پرمختللو هیوادو د بېطرفو هیوادو نهضت Nonaligned Movement او د ۷۷ گروپ (G-۷۷) منځنه راوړ څو په اقتصادي برخه کي یو له بله سره همکاري وکړي. د دوی یوه ستراتیژي دا ده، چي د «مشترکو مذاکراتو» له لاري پر پرمختللي هیوادو باندي فشار واچوي څو دوی لږ پرمختللو هیوادو ته خپلي انکشافی مرستي زیاتي کړي، د لږ پرمختللو هیوادو د صادراتو په مقابل کي ممانعتونه ليري کړي، او هم د لږ پرمختللو هیوادو په گټه نور گامونه واخلي. دا فکتور په ۱۹۶۰ او ۱۹۷۰ کلونو کي د بین الدولتي سازمانو د شمېر د زیاتوالي لوی علت دی.

د بین الدولتي سازمانو رول:

د بین الدولتي سازمانو د شمېر له زیاتېدو سره موږ باید ځانونه پوه کړو، چې دا سازمانونه څه کوي او موږ څه غواړو چې دوی یې سر ته ورسوي. په عمده توګه بین الدولتي سازمانونه درې عمده رولونه لوبوي: د متقابل عمل د میدان په توګه رول، د متقابلو همکاریو د منځته راوړلو رول، او د ماورای ملتي سازمان رول. اوس یې هر یو جلا جلا تشریح کېږي.

د متقابل عمل میدان [زمینه]:

د بین الدولتي سازمانو یو رول دا دی، چې غږو دولتو ته دا زمینه برابر وي چې د خپلو ځانګړو ملي ګټو لپاره کار وکړي. په دې هکله څوک په ښکاره بیان نه کوي، مګر د ملګرو ملتو او هم د نورو بین الدولتي سازمانو په دننه کې د خپلو منافعو لپاره د هیوادو او یا د هیوادو د یوې ډلې سیاسي مبارزه له ورايه ښکاره ده. په ۲۰۰۵ کال کې د امریکې د متحده ایالاتو د سنا د خارجي روابطو د کمیسیون مشر دا خبره په ډانګ پېلې وکړه، چې د ملګرو ملتو په سازمان کې د امریکې د متحده ایالاتو د نوي سفیر «عمده سیاسي رسالت باید دا وي چې د امریکې د متحده ایالاتو د ملي امنیت او خارجي پالیسیو لپاره بین المللي ملاتړ تر لاسه کړي». دا به وکتل سي چې په راتلونکي کلونو کې به د جمهور رئیس اوباما اداره، چې د امریکې د سفیر مقام یې د کابینې و درجې ته راوړ کړ، د ملګرو ملتو او د امریکې د متحده ایالاتو تر منځ روابط څرنگه پر مخ بیايي.

ښکاره خبره ده، چې نور هیوادونه هم د خپلو ملي ګټو د ساتني لپاره د دې ډول عملي سیاست realpolitik څخه په کار اخیستلو سره د امریکې د متحده ایالاتو د پالیسیو سره مخالفت کولای سي. د مثال په توګه، په ۲۰۰۳ کال کې کله چې د امریکې متحده ایالاتو د عراق د حملې په هکله د

ملګرو ملتو د ملاتړ تر لاسه کولو لپاره د امنیت په شورا کې مانورې کولې، فرانسه او روسیه (چې دواړه د امنیت په شورا کې د ویتو حق لري) او همدارنګه جرمني د مخالفینو په سر کې ولاړ وه. پر عراق باندي د حملې په هکله د دوی پر نظریاتو سر بېره، دې هیوادو غوښتل چې له یوې خوا خپل سیاسي استقلال ښکاره کړي او له بلې خوا یې غوښتل چې د متعريضې او مغروري امریکې متحده ایالاتو ته تناو ورواچوي [مخه یې ونیسي]. دا خبره د فرانسې د پخواني جمهور رئیس جاک شیراک Jacques Chirac په وینا کې ښکاره ده، «فرانسه ځان د امریکایانو یو ملګری بولي، مګر حتمي نه ده چې یو له چاپلوسانو څخه به یې هم وي. کله چې مور باید یو څه ووايو، مور یې وایو». همدارنګه، د روسیې یو تحلیلګر یادونه کوي چې د ده د هیواد لیډران «نه غواړي ملګري ملتونه کم ارزښته کړل سی، مګر دا هم نه غواړي د امریکې د متحده ایالاتو پر هژموني [تفوق] ولاړ نړیوال نظم رامنځته سي».

د بین الدولتي سازمانو څخه د متقابل عمل د میدان په حیث کار اخیستل ځینې ګټې هم لري. یوه ګټه یې دا ده چې حتی که یو کار د یوه هیواد د ملي ګټو لپاره په عملي سیاست real politik باندي پیل سي، بیا هم څرنګه چې پروسه د بین الدولتي سازمان په دننه کې سرته رسېږي، همکاري او مصالحه ورسره ملګرې کېږي. بله ګټه یې دا ده چې ځینې وخت که یو بین الدولتي سازمان یو عمل تصویب کړي نو بیا د غړو هیوادو لپاره له سیاسي پلوه د هغه عمل تأییدول او یا د هغه په هکله عملي ګام اخیستل اسانه وي. د مثال په توګه، په ۱۹۹۱ کال کې د عراق په مقابل کې د نظامي عمل په وړاندي د ډېرو هیوادو توافق ځکه موجود وو، چې د ملګرو ملتونو ملاتړ ورسره ملګری وو. همدارنګه، د ملګرو ملتونو د ملاتړ له امله، (د ۲۰۰۳ کال د حملې پر خلاف) د ځینو اسلامي هیوادو لپاره هم له

سیاسي پلوه اسانه وه، چي د عراق په حمله کي، چي د عيسوي قواوو (د امريکي متحده ايالات، برتانيه او فرانسه) له خوا سر ته رسېدل، برخه واخلي.

د همکارۍ مرکز:

د بين الدولتي سازمانو بل رول دا دی چي د دولتو او نورو بين المللي اکټرانو تر منځ همکارۍ منځته راوړي. کوفي عنان، د ملگرو ملتو پخواني سرمنشي، دې ټکي ته ښه اشاره کړې ده چي د ملگري ملتو «غږي هیوادونه د ډېرو نوو او بې سارو تهدیدونو او چلینجونو سره مخامخ دي. دا تهدیدونه او چلینجونه تر سرحداتو اوښتي دي او د هېڅ یوه هیواد په وس پوره نه ده چي په یوازي سر معامله ورسره وکړي». همدا دلیل دی چي هیوادونه د امنیت، محیط، اقتصاد او نورو مسایلو په برخه کي یو له بله همکاري سره کوي. د ملکي هوانوردۍ بين المللي سازمان او د هغه په شان نور بين الدولتي سازمانونه د مشخصو اړتیاوو له مخي منځته راغلي دي او د خپلو عملیاتو په جريان کي یې د لازياتو همکاريو لپاره زمينه برابره کړې ده.

ماورای ملتي سازمان:

ځیني خلک په دې عقیده دي چي نړۍ د یو بين المللي حکومت د مینځته راتلو خوا ته په حرکت کي ده. یو محقق لیکي، "د اوسنی بین المللي صحنې پرله پېچلتوب پخپله د یو مناسب او مؤثر نړیوال حکومتی سیستم مینځته راتلل ایجابوي". د دې نظریې د خیالي تصور له مخي، بین الدولتي سازمان د ماورای ملتي سازمان *supranational organization* رول لوبوي چي د غړو هیوادو د حاکمیت *sovereignty* د بې اغېزې کولو

قانوني واک ولري.

ځيني بين الدولتي سازمانونه اوس هم په خاصو حالاتو کي يوه اندازه ماورای ملتي صبغه ځکه لري چي ډېر دولتونه په عمل کي د بين الدولتي سازمانو واک ته غاړه اېږدي. د مثال په توگه، که نړيوال تجارتي سازمان World Trade Organization (WTO) فيصله وکړي چي د کوم هيواد کومه پاليسي د دې سازمان د اساسي تړون، يعني د گمرکي تعرفاتو او تجارت له عمومي موافقتنامې General Agreement on Tariffs and Trade سره، تناقض لري، نو هيوادونه په عمومي صورت د هغه فيصلې ته غاړه اېږدي. تر ټولو زيات ماورای ملتي واک، په سيمه ييزه سطحه کي، په اروپايي اتحاديه European Union کي پروت دی. اروپايي اتحاديه نه يوازي د يوه مکمل حکومت ځيني ساختارونه په ځان کي لري، بلکي پاليسي گڼي جوړوي، محکمې لري، او ماليات راټولوي. که څه هم چي اوس لا محدود شکل لري، اروپايي اتحاديه داسي وظيف سر ته رسوي لکه د اروپا يو حکومت چي وي.

جهاني بين الدولتي سازمانونه

ملگري ملتونه

د بين الدولتي سازمانو د فعاليتونو په لړ کي د ملگرو ملتونو United Nations فعاليتونه ډېر څرگند او د اهميت وړ دي. له دې امله، موږ په دې برخه کي د بين الدولتي سازمان په حيث د ملگرو ملتو يوه عمومي مطالعه کوو. موږ په ملگرو ملتونو کي د غړيتوب او رايي ورکولو مسايل، اجرائيه ليدرشيپ، اداري او مالي چاري او هم د ملکي ملتو فعاليتونه گورو.

غږیتوب اورا په وړ کول:

په اصل کې، هر بین‌الدولتي سازمان یو بین‌المللي سازمان دی چې دوه یا زیات هیوادونه یې غږیتوب لري. ځکه نو د یو بین‌الدولتي سازمان په فعالیت باندې د پوهېدلو لپاره د هغه د غږیتوب په ساختار او د رایې ورکولو په پروسه باندې ځان پوهول په کار دي. د مثال په توګه، په دې خبره ځان پوهول ډېر ګران دي، چې ولې د ملګرو ملتو پنځه غړي هیوادونه د امنیت په شورا کې د ویتو حق لري او نور ۱۸۷ هیوادونه دا حق نه لري.

د غږیتوب عمومي مسایل:

د تیورۍ له مخې، په ملګرو ملتونو او هم په زیاتو نورو بین‌الدولتي سازمانو کې د غږیتوب دروازه و هر هغه دولت ته خلاصه ده چې د نوموړي بین‌الدولتي سازمان په جغرافیایي ساحه کې پروت وي او هم د هغه اصول او اعمال ومني. مګر په واقعیت کې، ځینې وخت سیاست هم پر اضافه کېږي. نن ورځ، د واتیکان ماسپوا، د ملګرو ملتو غږیتوب جهاني شکل اخیستی دی، مګر خبره هر وخت داسې نه وه.

د نوي غړو د شمولیت معیار ځینې وختونه د سیاسي جنجالونو موضوع ګرځېدلې ده. د مثال په توګه، یو جنجال هغه وخت پېښ سو، چې په ۱۹۹۸ کال کې د ملګرو ملتو عمومي اسامبلې په زیات اکثریت سره فلسطینیانو ته یو ډول غیر رسمي غږیتوب ورکړ. دوی د رایې حق نه لري، مګر کولای سي د ملګرو ملتو په مباحثو کې برخه واخلي او د نورو دولتو په شان د ملګرو ملتو ځینې وظایف سر ته ورسوي.

د جانشین [وارث] دولت موضوع هم سیاسي جنجال ګرځېدای سي.

کله چي ملگرو ملتو روسيه د پخواني شوروي اتحاد د جانشين په توگه په رسميت وپېژندله، د دې معنی دا وه، چي د ملگرو ملتو د امنیت په شورا کي د پخواني شوروي اتحاد دایمي چوکۍ او د ویتو حق هم روسیې ته په میراث ورسېدی. په مقابل کي بیا، په ۱۹۹۲ کال کي ملگرو ملتونو د بلگراد حکومت، چي د سربیانو تر تسلط لاندې وو، د پخوانۍ یوگوسلاویې د جانشین په توگه په رسمیت ونه پېژندی. د ملگرو ملتو عمومي اسامبلې د یوگوسلاویې څخه وغوښتل چي د غړیتوب لپاره له سره درخواست وکړي، چي په ۲۰۰۰ کال کي یې درخواست ومنل سو.

د بین الدولتي سازمان په ساختار کي دننه د غړیتوب مسایل :

د بین الدولتي سازمان د تصمیم نیولو په پروسه کي دا حتمي نه ده، چي د ټولو دولتو نمایندگان باید برخه پکښي واخلي. د ملگرو ملتو او همدارنگه نورو بین الدولتي سازمانو په مرکز کي عموماً د ټولو غړو دولتو د نمایندګانو څخه جوړه یوه بشپړه تنه [بدنه] وجود لري. د ملگرو ملتو عمومي اسامبله د ملگرو ملتو بشپړه تنه تشکیلوي. په بین الدولتي سازمانو کي دا ډول اسامبلې ګانې [چي د ټولو غړو دولتو د نمایندګانو څخه متشکلي وي] عموماً د سازمان په دننه کي د ډېر قدرت لرونکي وي. په بین الدولتي سازمانو کي د محدودو دولتو د نمایندګانو څخه جوړي شوراګانې councils هم وجود لري. د تیوری له مخي، د دې ډول کوچنیو ګروپونو مؤثریت تر لویو اسامبلو زیات وي. د مثال په توگه، د ملگرو ملتو اقتصادي او اجتماعي شورا Economic and Social Council د ۵۴ غړو هیوادو له نمایندګانو څخه جوړه ده، چي د عمومي اسامبلې له خوا د درو کلونو له پاره د یو پلان له مخي ټاکل کېږي. د ملگرو ملتو د امنیت شورا Security Council پنځه دایمي غړي لري. (دا پنځه غړي چین، فرانسه،

روسیه، برتانیه او د امریکې متحده ایالات دي). دا پنځه هیوادونه د دوهمي عمومي جگړې په پای کې عمده فاتح قدرتونه ول او داسې فکر کېدی چې دوی به په نړۍ کې د سولې د ساتلو په برخه کې خاص رول ولوبوي. د دې نظریې پر اساس چې د غړو د شمېر محدود ساتل مؤثریت زیاتوي، د امنیت شورا د غړو شمېر ۱۵ ټاکل سوی دی، چې ۱۰ غړي یې غیر دایمي دي او د عمومي اسامبلې له خوا د دوو کالو له پاره ټاکل کېږي. دا چې د امنیت شورا د پنځو قدرتمندو دایمي غړو پر رول زیات تأکید کېږي، باید داسې تعبیر نه سي چې ګواکي نور غیر دایمي ۱۰ چوکۍ لږ اهمیت لري. سره له دې چې د پنځو دایمي غړو په پرتله دوهمه درجه اهمیت لري، د دې چوکیو د په لاس راوړلو لپاره ډېر تلابنونه کېږي. د دې غیر دایمي غړو سره د دوی د همکارۍ د په لاس راوړلو لپاره د امریکې د متحده ایالاتو، او بنایي د نورو قدرتمندو هیوادو له خواهم، زیاتي اقتصادي مرستې کېږي.

د امنیت شورا د غړیتوب پر سر مناقشه:

د امنیت شورا د پنځو غړو دایمي والی او د ویتو حق درلودل د ملګرو ملتو یوه جنجالي موضوع ده. د نارضايتۍ لپاره خو سرچینې وجود لري. یو انتقاد د ډیمو کراسۍ نسته والی دی. د زمبیا جمهور رئیس استدلال کوي چې د امنیت شورا نور نه سي کولای د نړۍ د نورو هیوادو په هکله، چې د امنیت شورا غړي کېدای نه سي، تصمیم ونيسي. بل انتقاد دا دی چې د امنیت په شورا کې جغرافیوي او ډیموګرافیک [نفوس] توازن وجود نه لري. اروپا او شمالي امریکا د امنیت شورا د پنځو څخه څلور دایمي چوکۍ په اختیار کې لري او دا څلور دایمي غړي هیوادونه په عمده توګه سپین اروپایي عیسویان دي. بل انتقاد بیا دا هم دی، چې دایمي غړي د قدرت د

واقعیتونو درست انعکاس نه کوي. لکه په ملګرو ملتو کې د جرمني هیئت چي وایي، "د امنیت شورا اوسنی حالت دن ورځي دنړی انعکاس ځکه نه سي کولای چي په نړی کې د ۱۹۴۵ کال راهیسي بېساري تغیرات راغلي دي". د دې لید په حساب، جرمني، هندوستان، جاپان او ځني نور قدرتمند هیوادونه د خپلو ځانو لپاره د دايمي چوکیو غوښتنه کوي.

په دې وروستيو کلونو کې د امنیت شورا د پراخوالي په هکله یو شمېر وړاندیزونه منځته راغلي دي. ځینی غواړي چي د دايمي غړو شمېر زیات سي، مګر تر نن ورځي پوري په دې هکله کومه موافقه منځته نه ده راغلي. د دايمي غړو د ویتو د حق د له منځه وړلو وړاندیزونه هم سوي دي. ډېر هیوادونه د ملګرو ملتو د ریفورم طرفدار دي، مګر د ملګرو ملتو په منشور او د امنیت شورا په ترکیب کې تغیر راوستل دوه مهم مانعونه په مخ کې لري. لومړی، په منشور کې تغیر راوستل د امنیت شورا د دوه پر درې غړو منظوري لازمي. د امنیت شورا پنځه دايمي غړي نه غواړي د نوی دايمي غړو په زیاتولو سره خپل نفوذ کمزوری کړي، او د ویتو د حق د له منځه تلو ته خو بیا بېخي زړه نه ښه کوي. د پنځو دايمي غړو تر مینځ خاصو رقابتونو هم خپل تاثیر ښندلی دی. د مثال په توګه، چین نه غواړي دوه قدرتمند اسیایي رقیبان یې، لکه جاپان او هندوستان، دايمي چوکۍ لاسته راوړي. د چین بل شکایت دا دی چي جاپان د دوهم عمومي جنګ په وخت کې د خپل تعرض او ظلمونو په هکله پوره بڅښنه نه ده غوښتي. دوهم، په منشور کې تغیر راوستل د عمومي اسامبلې دوه پر دریمه رایي ایجابوي. دا کار هم د ۱۹۲ هیوادو تر مینځ د بېلابېلو حساسیتونو له امله ډېر ګران کار دی. د مثال په توګه، د هندوستان د دايمي چوکۍ په هکله پاکستان ډېر حساسیت ښيي.

ليډر شپپ:

د يوه سازمان لپاره بې له يو اداري واحد څخه فعاليت کول ډېر گران کار دى، ځکه نو تقريباً ټول بين الدولتي سازمانونه يو اجرائيه رئيس chief executive officer د ملگرو ملتو اداري ساختمان دارالانشاء Secretariat بلل کېږي او عمومي منشي يې اجرائيه رئيس دى. د ملگرو ملتو عمومي منشي او همدارنگه د ډېرو بين الدولتي سازمانو مشران يوازې اداره کوونکي نه دي؛ دوى په عين وخت کې ډېر مهم سياسي شخصيتونه هم دي.

د ملگرو ملتو د عمومي منشي ټاکل:

په رسمي اواظهري توگه د امنيت شورا يو يا څو کانديدان د عمومي منشي د چوکۍ لپاره معرفي کوي او عمومي اسامبله له هغو څخه يو کانديد د پنځو کلونو لپاره انتخابوي. مگر په واقعيت کې دومره ډيموکراسي هم نه ده. په عمل کې د امنيت شورا يوازې يو کانديد و عمومي اسامبلې ته وړاندي کوي. سربېره پر دې، د دايمي غړو څخه هر يو يې يو کانديد وپتو کولای سي. په ۲۰۰۶ کال کې د ملگرو ملتو د عمومي منشي بان کې مون Ban Ki-moon انتخاب نسبتاً لږ جنجالي بنکارېدى، مگر بيا هم د تړلو دروازو شاته د ډېرو سياسي مانورو څخه کار واخيستل سو. په لومړي سر کې اووه کانديدان نومول سوي ول او هر کانديد د خپل هيواد له خواراواندي سوي وو. شپږ کانديدان د اسيايي هيوادو څخه رامخته سوي ول (افغانستان، هندوستان، اردن، جنوبي کوريا، سيريانکا، او تایلينډ). اووم کانديد د لاتويا څخه وو، چې په دې مسابقه کې يوازنی بنځه وه، او د گټلو واقعي چانس يې ځکه نه درلود، چې د عمومي منشي چوکۍ، په غير رسمي ډول، په منطقي حساب نوبتي شکل لري.

د ملګرو ملتو اوسنی عمومي منشي:

بان کي مون Ban Ki-moon د ۲۰۰۷ کال د جنوري د مياشتي په لومړۍ ورځ د ملګرو ملتو د اتم عمومي منشي په توګه خپله وظيفه اشغال کړه. د انتخابېدلو پر وخت ۶۲ کلن بان کي مون د جنوبي کوريا د خارجي چارو او تجارت وزير وو. ده په واشنگټن کي د جنوبي کوريا په سفارت کي ماموريت کړی او په ۱۹۸۵ کال کي يې د امريکې د هارورډ پوهنتون Harvard University څخه د عامه ادارې public administration په برخه کي د ماسټرۍ ډيپلومه تر لاسه کړه.

بان کي مون، تر ده مخکي دوو عمومي منشيانو په شان، ځکه وټاکل سو چي د يوه نرم او آرام ډيپلومات په توګه يې شهرت درلود. له ده څخه دا توقع نه کېدله چي په نړيوال سياست کي د ملګرو ملتو د مستقل رول په پر مخ بېولو کي قاطعيت وښيي. مګر، نه بوتروس غالي او نه هم کوفي عنان دې توقعاتو ته غاړه کېښووله. دا معلومه نه ده چي بان کي مون به په آينده کي څه وکړي. دی خپله د ځان په هکله وايي: "زه به ښايي ظاهراً نرم ښکارم، مګر د لزوم په صورت کي داخلي قوت راسره ملګري دی".

د امريکې متحده ايالات له بان کي مون څخه په خاصه توګه دوې غوښتنې لري. يوه يې دا ده چي دی په ملګرو ملتونو کي اداري اصلاحات راوړي، چي بان کي مون دا ژمنه کړې ده. دوهمه غوښتنه يې دا ده چي بان کي مون د بوتروس غالي او عنان په پرتله د امريکې د متحده ايالاتو د غوښتنو زيات خيال وساتي. دا به وکتل سي چي بان کي مون به په راتلونکي کي د امريکې څومره خيال ساتي. مګر که د بان کي مون د کار پيل ته وکتل سي، ښايي امريکا يو ځل بيا مايوسه سي. د کار تر پيل دوې هفتې وروسته بان کي مون د امريکې له جمهور رئيس او نورو لوړ رتبه مامورينو سره د خبرو لپاره واشنگټن ته سفر وکړ. واشنگټن غوښتل بان

کي مون دې ته تشويق کړي چي په عراق کي د ملگرو ملتو د لا نوري زياتي برخي اخیستني سره موافقه وکړي، خو د بوش د ادارې اورې يو څه سپکي سي. د کوفي عنان په شان، بان کي مون هم دا غوښتنه په دې دليل رد کړه چي د امريکې متحده ايالات نه سي کولای د ملگرو ملتو د اصولو په خلاف په عراق کي مرداری جوړ کړي او بيا يې د ملگرو ملتو څخه د پاکولو توقع وکړي. د خپل سلف په شان، بان کي مون هم د امريکې د متحده ايالاتو څخه وغوښتل چي د ملگرو ملتو په وړاندي خپل مالي تعهدات پر ځای کړي. د واشنګټن پر ناخوښی دا خبره هم ورزياته سوله کله چي بان کي مون د امريکې څخه وغوښتل چي د کيوبا په گوانتانامو کي د امريکې بحري اډې، چيري چي د ۲۰۰۱ کال راهيسي په اصطلاح تروريستان پکښي بنديان دي، وتړي.

اداري او مالي چاري:

هيڅ يو سازمان بې له منظمو تشکيلاتو او بودجوي منابعو بريالی کېدای نه سي. د ملگرو ملتو او همدارنگه نورو بين الدولتي سازمانو لپاره هم د خپلو وظيفو د سر ته رسولو لپاره اداري او مالي چاري ډېری مهمي دي.

اداره:

عمومي منشي د دارالانشاء نور مهم مامورين ټاکي. مگر، د دارالانشاء د مامورينو په ټاکلو کي بايد عمومي منشي د لويو قدرتونو د غوښتنو خيال وساتي، او همدارنگه بايد د دارالانشاء د غړو جغرافيوې ترکیب ته پاملرنه وکړي [يعني د دارالانشاء مامورين بايد د بېلابېلو سيمو او هيوادو څخه وټاکل سي] وخت ناوخته د دې موضوع په هکله بحثونه راپورته سوي دي، خو په دې اوس کلونو کي په نيويارک کي د ملگرو ملتو په مرکزي

قرارگاه او هم د جینیوا، نایروبی او ویانا په سیمه ییزو دفتر و کي د مامورینو د زیاتوالي او مؤثریت په هکله زیات انتقادونه رامنځته سوي دي. په یوه حساب، د ملگرو ملتو سازمان هم د نورو بین الدولتي سازمانو په شان، سره پر سپدلی دی، بېکاره او بې مسئولیته بیورو کراسي ځني جوړه سوې ده.

اداري ریفورم:

د ملگرو ملتو انتقاد کونکي، په تېره بیا په متحده ایالاتو کي، هر وخت دا تور لگوي چي د ملگرو ملتو سازمان ډېر مصرف لري، ډېر زیات خلک یې استخدام کړي دي، او د چارو اداره یې ډېره کمزورې ده. په جواب کي بیا د ملگرو ملتو مدافعین وايي چي دا تورونه د متوازنې ارزیاېې پر ځای د ملگرو ملتو سره د دښمنۍ انعکاس دی. مگر حتی د ملگرو ملتو مدافعین هم پر دې توافق سره لري چي سازمان و اصلاح او ریفورم ته اړتیا لري. د عمومي منشي په توگه تر ټاکل کېدلو وروسته کوفي عنان د ملگرو ملتو عمومي اسامبلې ته راپور وړاندي کړ، چي: "د تېري نیمي پېړۍ په جریان کي د ملگرو ملتو ځینی برخي سره متلاشي، ځینی یې تکراري، او ځینی نوري یې بیا شخي [انعطاف ناپذیره] سوي دي". په دې وروستیو وختونو کي، زیات اداري اصلاحات منځته راغلي دي. د ملگرو ملتو په عادي بودجه کي معتدل زیاتوالی راغلی دی، او سره له دې چي د ملگرو ملتو سوله ساتونکي عملیات زیات سوي دي د مامورینو شمیر یې ثابت پاته سوی دی. سره له دې هم، د امریکې متحده ایالات او هم ځینی نور حکومتونه د ملگرو ملتو د اداري مؤثریت په هکله ناخوښي څرگندوي.

مالي چاري:

ټول بین الدولتي سازمانونه د خپلو عملیاتو د سر ته رسولو لپاره مالي

منابعو ته اړتيا لري. حکومتونه هم مالي منابعو ته اړتيا لري، مگر دوی په قانوني توګه د مالياتو د وضع کولو او راټولولو واک لري. په مقابل کې، بین دولتي سازمانونه د خپلو غړو د مالي ملاتړ د لاسته راوړلو لپاره ډېر لږ واک لري.

د ملګري ملتو د بودجې سیستم یو څه پرله پيچلی دی. په سازماني لحاظ ملګري ملتونه دوه ډوله بودجه لري. یوه عادي بودجه ده چې د ملګرو ملتو مرکز، د هغه بېلابېل اورګانونه او عمده اداري واحدونه په بر کې نیسي. بله د سولي ساتني بودجه ده چې د امنیت شورا د عملیاتو مصارف په بر کې نیسي. د ملګرو ملتو سازمان د خاصو ایجنسیو او همدارنګه د خپلی ځوښي [رضاکارنه] بودجه هم لري. په دې وروستیو کلونو کې د ملګرو ملتو بودجه ۲۰ بلیونو ډالرو ته رسېږي.

د خپلو عادي او هم د سوله ساتني عملیاتو لپاره د ملګرو ملتو سازمان تقریباً په کلي توګه د غړو هیوادو پر حق العضویت تکیه لري. د ملګرو ملتو د منشور په امضا کولو او د ملګرو ملتو په سازمان کې د غړیتوب په لاسته راوړلو سره، غړي هیوادونه قانوني تعهد کوي چې حق العضویت تادیه کړي. که د کوم غړي هیواد حق العضویت تر یوه کال زیات وځنډېږي نو ښایي په عمومي اسامبله کې یې د رایې ورکولو حق تعلیق سي. د حق العضویت مقدار، د غړو هیوادو د ملي شتمنی پر اساس، د یوه پرله پيچلي فورمول له مخې د عمومي اسامبلې له خوا ټاکل کېږي. په نتیجه کې، نهه هیوادونه، هر یو جلا جلا، د ملګرو ملتو د بودجې ۲٪ یا زیات حق العضویت تادیه کوي. دا نهه هیوادونه او د هغوی برخه د ملګرو ملتو په عادي بودجه کې په لاندې ډول دي: د امریکې متحده ایالات (۲۲٪)، جاپان (۱۹،۵٪)، جرمني (۸،۷٪)، برتانیه (۶،۱٪)، فرانسه (۶٪)، ایټالیه (۴،۹٪)، کاناډا (۲،۸٪)، هسپانیه (۲،۵٪) او چین (۲،۱٪). له بلي

خوا، اته څلوربښت هیوادونه حداقل حق العضویت (۰,۰۰۱٪) ورکوي. د ملګرو ملتو د خاصو ایجنسي ګانو د حق العضویت اندازه هم د عادي بودجې په شان ټاکل کېږي. د خاصو مسؤلیتونو (او همدارنگه د ویتو د حق په شان خاصو امتیازاتو) له امله، د سوله ساتني د عملیاتو په بودجه کې د امنیت شورا د غړو هیوادو ونډه زیاته ده (د امریکې د متحده ایالاتو ونډه ۲۵٪ ده).

څرنګه چې ځیني هیوادونه خپل حق العضویت نه تادیه کوي، یا یې پر خپل وخت نه تادیه کوي، په ۲۰۰۶ کال کې غړي هیوادونه د عادي او سوله ساتني د بودجې په برخه کې ۳,۳ بلیونه ډالره پوروي ول. په نتیجه کې د ملګرو ملتو مالي حالت هر وخت، په تېره بیا هغه وخت چې بشري او اجتماعي خدماتو ته یې ډېره اړتیا وي، بې ثباته او نامطمئنه وي.

د ملګرو ملتو او نورو بین الدولتي سازمانو فعالیتونه:

د هر بین الدولتي سازمان مهم اړخونه دا دي چې کوم کارونه کوي، څومره زموږ د توقعاتو سره مطابقت کوي، او چاري په څومره ښه والي سر ته رسوي. په لاندې پاڼو کې به موږ د بین الدولتي سازمانو، په تیره بیا د ملګرو ملتو، فعالیتونه تر څیړني لاندې ونیسو.

د سولې او امنیت د پرمخ بېولو فعالیتونه:

د ملګرو ملتو منشور په لومړي سر کې حکم کوي چې د ملګرو ملتو سازمان به "راتلونکو نسلونو ته د جګړې له مصیبت څخه، چې بشریت ته یې ډېر غمونه ورپه برخه کړل، نجات ورکوي". ملګري ملتونه هڅه کوي پر څو لارو دا هدف سر ته ورسوي.

د تشدد violence په مقابل کي د معيارونو منځته راوړل

هغه هیوادونه چي د ملګرو ملتو منشور امضا کوي، دا پرنسپ مني چي "بې له مشترکو منافعو څخه [يعني بېله هغو حالاتو څخه چي مشترک منافع يې ايجابوي] بايد د نظامي قوې څخه کار وانه خلي" دوی همدارنگه موافقه کوي چي "پخپلو بين المللي روابطو کي به د قوې د تهديد يا استعمال څخه ډډه کوي". د منشور د دې مفکورې په تاييد، ملګرو ملتو (او هم نورو بين الدولتي سازمانو) په ۱۹۹۰ کال کي د عراق له خوا د کويټ يرغل، د ګاونډيانو پر ضد د سربيانو تعرض، او نور ورته اعمال وغندل. که څه هم چي دې ډول غندنو د تشدد مخه ونه سواي نيولای، مګر بيا هم د مسؤليت بار پر هغو هیوادو ولوېدی چي لومړی يې عمل وکړ. کله چي، د مثال په توګه، په ۱۹۸۹ کال کي د امريکې متحده ايالاتو په پاناما کي د جنرال مانويل نوري اپګا Manuel Noriega رژیم له پښو وغورځاوه، ملګرو ملتو او همدارنگه د امريکايي دولتو سازمان Organization American of States د واشنگټن دا عمل وغانده. پنځه کاله وروسته، کله چي د امريکې متحده ايالاتو د هائيتي Haiti رژیم راوغورځاوه، واشنگټن ډېره هڅه وکړه چي د ملګرو ملتو ملاتړ تر لاسه کړي. ښکاره خبره ده، لکه چي په ۲۰۰۳ کال کي د امريکې له خوا د عراق يرغل وښوول چي د معيارونو منځته راوړل د هیوادو د تعرض مخنيوی نه سي کولای. سربيره پر دې هم، دا چي د امريکې او برتانيې ډيپلوماتانو د عراق په هکله د ملګرو ملتو د تصويب د په لاس راوړلو لپاره هڅي کولې، دا خبره تاييدوي چي يو معيار وجود لري.

ډيپلوماټيکي مداخله:

د بين الدولتي سازمانو بل رول دا دی چي هیوادونه دې ته تشويق

کږي چي خپلي شخړي د سوله ييزي لاري حل کړي. بين الدولتي سازمانونه د متضادو اړخونو لپاره د خبرو اترو بېطرفانه زمينه برابروي، د مخالفو اړخونو تر مينځ روغه جوړه کوي، او حتی د عدالت د بين المللي محکمې International Court of Justice په شان محاکمو کي د متخاصمو ډلو تر مينځ تصميم نيسي.

د وسلو کنترول:

د وسلو کنترول او بې وسلې کولو د پروگرام پر مخ بېول د بين الدولتي سازمان يوه بله وظيفه گڼل کېږي. د اټومي انرژۍ بين المللي ايجنسي the International Atomic Agency د زروي وسلو د انتشار د مخنيولو لپاره يوه خاصه ايجنسي ده.

تعزيرات:

تعزيرات يوه بله قوي وسيله ده، چي پر هغو هيوادو وضع کېږي چي پر خپلو گاونډيانو حمله وکړي او يا له بين المللي قوانينو څخه سرغړونه وکړي. تعزيرات جنجالي شيان دي او زيات وخت کار نه ورکوي، مگر ځيني وختونه مؤثر واقع کېږي او د بين المللي ټولني د نظرياتو د مهم سمبول په توگه وظيفه اجرا کوي.

سوله ساتنه:

سوله ساتنه peace keeping د ملگرو ملتو او ځينو نورو بين الدولتي سازمانو ډېره پيژندل سوې دنده ده. د سوله ساتني په هکله به په بل فصل کي وږغېږو، خو دلته د ځينو ابتدايي حقايقو بيانول مناسب ښکاري. په ۲۰۰۸ کال کي ملگرو ملتونو د سوله ساتني ۶۳ عمليات سر ته

رسولي دي، چي په هغو کي يې د اکثر و غرو هیوادو د نظامی او پولیسی پر سونل څخه کار اخیستی دی. د دې عملیاتو څخه ځینی یې د سپکو وسله والو مبصرینو عملیات، او ځینی یې بیا وسله وال نظامی عملیات په بر کي نیسي. بین المللی قواوي هیڅکله هم دومره فعالی نه وې. تر ساره جنگ راوروسته د ملگرو ملتو د سوله ساتني عملیات ډېر زیات سوي دي. د ۲۰۰۸ کال د ډسمبر په میاشت کي، د نړۍ په بېلابېلو برخو کي، د ملگرو ملتو ۱۶ سوله ساتونکي قواوي موجودي وې چي د ۱۱۹ هیوادو ۸۹۰۰۰ عسکرو برخه پکښي درلوده. له ښه مرغه، د ملگرو ملتو سوله ساتونکي قواوو په نسبي توگه لږ تلفات لیدلي دي، خو بیا هم ۲۵۰۰ کسه د نړیوالو په خدمت کي مړه سوي دي.

اجتماعي، اقتصادي، محیطي او نور فعالیتونه:

د سولي د ساتلو او اعاده کولو پر فعالیتونو سربیره، بین الدولتي سازمانونه په یو لړ نورو فعالیتونو کي هم برخه لري. په لومړیو کلونو کي، د ملگرو ملتو زیات تأکید پر امنیت باندي وو، چي تر اوسه هم دوام لري. اوس ځینی اجتماعي، اقتصادي، محیطي او نور غیر نظامي امنیتي موضوعات پر زیات سوي دي. د ۱۹۶۰ کال راهیسي د لږ پر مختللو هیوادو محیط او همدراڼگه بشري او سیاسي حقوقو ته توجه زیاته کړې ده. د ملگرو ملتو پخواني سرمنشي کوفي عنان وایي: "سوله ساتونکي عملیات ډېره زیاته توجه جلبوي، مگر د ملگرو ملتو د بودجې او پرسونل ډېره غټه برخه و داسي کار ته وقف ده چي لږ پام ورته کېږي... د کارونو په منځ ته راوړلو او د ژوند د سطحی په لوړولو کي د هیوادو سره مرسته؛ د لوږي، جنگ، او طبیعي آفاتو قربانیانو ته مرستې رسول؛ د مهاجرینو سره مرستې؛ د سواد پر مخ بېول؛ او د امراضو پر ضد مبارزه د دې ډول عملیاتو

يو څو نمونې دي".

دا به ناممکنه وي چې د ټولو هغو وظيفو لیسټ چې ملګري ملتونه او نور بين الدولتي سازمانونه يې سر ته رسوي دلته تشریح سي. دومره ويلاى سو، چې دا وظيفې د هغو موضوعاتو ډېره برخه په بر کي نيسي چې انسانان د حکومت په سطحه کي ورسره مخامخ کېږي. په راتلونکي فصلونو کي به پر دې کارونو روڼا واچول سي، خو دلته به هم يو څو پروګرامونه او د ملګرو ملتو او نورو بين الدولتي سازمانو برياليتوبونه بيان سي.

د اقتصادي پرمختګ تشويق يو مهم رول دی چې ملګري ملتونه يې د ملګرو ملتو پرمختيايي پروګرام United Nations Development Program (UNDP)، جهاني بانک، او يو زيات شمېر نورو نړيوالو او سيمه ييزو بين الدولتي سازمانونو سره يو ځای د لږ. پرمختللو هيوادو د اقتصادي پرمختګ لپاره سر ته رسوي. يوازي د ملګرو ملتو پرمختيايي پروګرام (UNDP) يو بليون ډالره کالني بودجه لري.

د بشري حقوقو دفاع د بين الدولتي سازمان د رول سره نژدې ارتباط لري. په ۱۹۴۸ کال کي د بشري حقوقو د جهاني اعلاميې Universal Declaration of Human Rights سره سم، ملګرو ملتونو په فعاله توګه د سياسي، مدني، اقتصادي، اجتماعي، او کلتوري حقوقو د دفاع موافقت نامې منځته راوړې او مخ په وړاندي يې بېولي دي. د ملګرو ملتو د بشري حقوقو کميسيون The UN Commission on Human Rights د خپل تحقيقاتي قدرت څخه په کار اخيستلو سره د بشري حقوقو سرغړوني افشا کړي او پر سر غړوونکو باندي يې فشارونه وارد کړي دي. د کار بين المللي سازمان International Labour Organization (ILO) د تقريبا ۲۵۰ ميليونو هغو کوچنيانو د خلاصون لپاره هلي ځلي کوي چې په ښوونځي کي د درس ويلو پر ځای کار کولو ته مجبور کړه سوي دي او هم

چي د کوچنيانو سره جنسي وحشت ته، چي د نړۍ په ځينو برخو کي لوی بيزنيس گرځېدلی دی، خاتمه ورکړي.

د بشري هستی د کیفیت لوړول هم د ملګرو ملتو او بين الدولتي سازمانو مهم رول دی چي ډېر اړخونه لري. د مهاجرو اريفيوجي [لپاره د ملګرو ملتو عالي کمیشن له لاري د جګړې، کاختی او نورو خطرونو له امله تر ۳۰ ميليونو زیاتو مهاجرو سره مرسته سوې ده. بېلابېلو بين الدولتي سازمانو خپله انرژي روغتیا، تغذیې او سواد ته وقف کړې ده. د مثال په توګه، د غذا او کرهڼي سازمان The Food and Agriculture Organization داسي يو پروګرام رامنځته کړی دی چي د هغه له مخي د نوي جنيتيکي تخنيکونو له لاري قوي اهلي حيوانات منځته راوړل کېږي چي په خاصه توګه به د لږ پرمخ تللو هيوادونو لپاره ګټور وي.

منطقوي بين الدولتي سازمانونه

اروپايي اتحاديه

European Union

تر دوهمي عمومي جګړې مخکي کوم مهم منطقوي بين الدولتي سازمان وجود نه درلود. اوس منطقوي بين الدولتي سازمانونه دومره زيات دي چي د ټولو بين الدولتي سازمانو په سلو کي ۷۰ تشکیلوي. ډېر زيات يې، لکه د عربو د همکارۍ شورا Arab Cooperation Council، اختصاصي شکل لري چي د منطقوي بين الدولتي سازمانو زياته برخه په برکي نيسي. نور منطقوي بين الدولتي سازمانونه بيا عام شکل لري چي د ډېرو مسایلو سره سروکار لري. افريقايي اتحاديه (AU) African Union او د امريکايي دولتونو سازمان Organization of American States (OAS) يې مثالونه دي.

يوه بله مهمه خبره د منطقوي بين الدولتي سازمانو په هکله دا ده چي

ځينو يې د اختصاصي شکل څخه و عام شکل ته انتقال موندلی دی. په ۱۹۶۷ کال کې د جنوب ختيځې آسيا د ملتونو انجمن The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) د منطقي اقتصادي همکارۍ د پراختيا په منظور منځته راغی. مگر په دې وروستيو کلونو کې دې انجمن زيات سياسي رنگ اخيستی دی، چې په خاصه توگه، بنایي په منطقه کې د چین په مقابل کې د توازن ساتلو يوه وسيله وگرځي. د لوېديځې افريقا د دولتونو اقتصادي ټولنه The Economic Community of West African States (ECOWAS) هم په دې اوس کلونو کې خپل رول پسي پراخ کړی دی. دا سازمان چې په ۱۹۷۵ کال کې د اقتصادي راکړې ورکړې په برخه کې د اسانتياوو د منځته راوړلو په هدف جوړ سو، اوس يې د يوه پارلمان او د بشري حقوقو د محکمې شکل اخيستی دی. د لوېديځې افريقا د دولتونو اقتصادي ټولني همدارنگه د منطقي امنيت مسؤليتونه هم پر غاړه اخيستي دي او د عاج ساحل Ivory Coast، لايبيريا Liberia، اوسيريا ليون Sierra Leone په داخلي جنګونو کې يې مداخلې کړې دي. د منطقي بين الدولتي سازمانو تر ټولو ډېر مهم مثال اروپايي اتحاديه ده چې ۲۷ هيوادونه يې غړيتوب لري. دې اتحاديې پر پوره اقتصادي اتحاد سربيره، تر زياتي اندازې سياسي همکاري هم لاسته راوستلې ده.

د اروپايي اتحاديې ريښې او تکامل:

د اروپايي اتحاديې پيدايښت له هغه وخته راپيلېږي چې په ۱۹۵۲ کال کې بلجيم، فرانسې، ايټاليې، (غربي) جرمني، لکسمبورگ، او هالنډ د ډبرو د سکرو، اوسپني او فولادو د توليداتو يو مشترک بازار د اروپا د ډبرو د سکرو او فولادو د کميونټي European Coal and Steel

Community (ECSC) په نوم منځته راوړ. د کمیونیتی بریالیتوبونو شپږ هیوادونه دې ته وهڅول چې و نورو برخو ته هم د تجارتي اسانتیاوو د برابرولو لپاره د اروپا اقتصادي کمیونیتی European Economic Community (EEC) تاسیس کړي.

د لا زیاتو او دوامدارو اقتصادي بریالیتوبونو له امله دې شپږو هیوادونو، په ۱۹۶۷ کال کې، د اروپایي کمیونیتی European Communities (EC) یو پرمختللی سازمان تاسیس کړ. وروسته په ۱۹۹۳ کال کې، د اروپایي اتحاديې (EU) European Union نوم ورته غوره سو، خو دا نوم وکولای سي پر موجوده پرمختللي اتحاد سربېره د یو واحد اقتصادي یونیت په توګه د اروپایي اتحاديې د منځته راتلو له هدف سره تطابق وکړي.

تر ټولو مهمه پېښه په ۲۰۰۲ کال کې د اروپایي اتحاديې د زیاتو هیوادو له خوا د یوې واحدې سیکې، یورو، منځته راوړل دي. څرنګه چې د اروپایي اتحاديې د غړو هیوادو تر منځ مالي راکړه ورکړه په ډېره چټکي سره مخ پر زیاتېدو وه، نو د اسعارو تبادلې چندان مفهوم نه درلودی. ځکه نو د ۱۹۹۰ کال په لومړیو کلونو کې، اروپایي اتحاديې د یوې مشترکي سیکې [پیسې] currency د منځته راوړلو سره موافقه وکړه. کله چې نوې سیکه د په کار اچولو لپاره آماده سوه، یوازي هغو هیوادونو چې ښه مالي کنټرول او منیجمنټ (لکه محدود پولې بحران او د بودجې کسر) یې درلود، یورو د خپلې نوي سیکې په توګه په کار اچولای سواى. په ۲۰۰۲ کال کې، په هغو هیوادو کې چې یورو یې د خپلې سیکې په توګه منلې وه، دوران ته ولوېدله او د هغوی عنعنوي سیکه د قانوني سیکې په توګه له منځه ولاړه. په ۲۰۰۸ کال کې، د اروپایي اتحاديې ۱۵ هیوادو د یورو څخه کار اخیستی، او یو لږ شمېر هیوادونو چې د اروپایي اتحاديې غړي نه وه،

لکه موناکو، هم یورو د خپلي سیکې په توگه ومنله. د اروپايي اتحاديې ځيني پخواني غړي هیوادونه، لکه برتانيه، ډنمارک او سویډن، تر اوسه هم د خپلو خاصو دلايلو له امله له یورو څخه کار نه اخلي.

د یورو منځته راوړل هم د اقتصادي پلوه او هم د سياسي لحاظه مهم گام وو. په اقتصادي لحاظ، یورو د اروپايي اتحاديې غړي هیوادونه نور هم سره نژدې کړل. ملي سیکه، چي د یو مستقل اقتصاد نښانه ده، له منځه ولاړه. د یوې مشترکي سیکې پر اقتصادي اهمیت سربیره، د جرمني د مارک، د فرانسې د فرانک، او د ایټاليې د لیرې تعویض په یورو باندې ډېر مهم سياسي سیمبولیزم هم ښيي.

لس نوي هیوادونه په ۲۰۰۴ کال کي د اروپايي اتحاديې غړي سول او دوه نور په ۲۰۰۷ کال کي پر زیات سول. اوس د اروپايي اتحاديې غړي ۲۷ ته رسېږي. درو نورو هیوادو هم د غړیتوب درخواستي ورکړي ده. د اروپايي اتحاديې هدف دا دی چي بالاخره د سیمي ټول هیوادونه په ځان راکنښیاسي. تقریباً دېرش کاله کېږي چي اروپايي اتحاد و اقتصاد ته متوجه دی. د کلونو په تېرېدلو سره، د اروپايي کمیونیتی European Community (EC) غړي هیوادونه د اقتصادي یووالي پر خوا په حرکت کي ول. گمرکي تعرفې پر هغو مالونو چي په غړو هیوادو کي تولیدېدل ټول له منځه یووړل سوې، د خارجي هیوادو په مقابل کي مشترکه خارجي تعرفه منځته راغله، او د نورو هیوادو سره تجارتي مذاکرات د اروپايي کمیونیتی له لاري سر ته رسېږي.

داسي وخت رارسېږي چي نور نو اقتصادي یووالی integration ېې له سياسي یووالي دوام نه سي موندلای. علت یې دا دی چي د مستقلو دولتونو تر مینځ اقتصادي یووالی، چي داخلي او خارجي سياسي پالیسي گاني یې ځيني وختونه سره په تضاد کي وي، ممکن نه دی. پر دې سربیره،

کله چې خلگ په اقتصادي لحاظ سره متحد سي، نو بيا د سياسي وحدت فکر هم ورته پيدا کېږي.

دا وخت په ۱۹۹۰ کلونو کې راورسېدی او د اروپايي کميونيتي غړي هيوادونه په ۱۹۹۳ کال کې د اروپايي اتحاديې پر معاهده موافقې ته سره ورسېدل. دې معاهدې، چې د ماستريخت د معاهدې Maastricht Treaty په نامه هم يادېږي، د اروپايي اتحاديې د سياسي بشپړتوب ته داب کښېښود. په دې لار کې د لومړي گام په توگه، اروپايي تابعيت پراختيا وموندله. اوس خلگ کولای سي د اروپايي اتحاديې او هم پنځل ملي پاسپورټ سفر وکړي. د اروپايي اتحاديې د هر هيواد تبعه که د اروپايي اتحاديې په کوم بل هيواد کې اوسېږي، کولای سي چې اروپايي پارلمان ته رايه ورکړي او يا هم کولای سي دهغه هيواد په محلي انتخاباتو کې رايه ورکړي کوم چې پکښې اوسېږي.

اروپايي اتحاديې همدارنگه د دولت سمبولونه هم ټاکلي دي. ځانته بيرغ لري او اروپايي سرود European Anthem [د ملي سرود په شان] يې هم ځانته غوره کړی دی. د اروپايي هيوادو د ژبني تنوع له امله، په اروپايي سرود کې الفاظ نه دي کارول سوي. اروپايي اتحاديې د نوي اروپايي اساسي قانون د منځته راوړلو له پاره هم رايه ورکړې ده.

د اروپايي اتحاديې اداري طرز:

د اروپايي اتحاديې سازماني جوړښت پرله پيچلی دی، مگر موږ به يې په يوه لنډه کتنه کې د حکومتي سازمان سره په مقايسه کې تشریح کړو. د يو بين الدولتي سازمان په توگه، د اروپايي اتحاديې اداري طرز او جوړښت د يوه حکومت په شان نه دی، مگر ويلای سو، چې پر همدې خوا ور روان دی او د حکومت ځيني سازماني مشخصات په ځان کې لري. د

تحليل او څيړني لپاره موږ کولای سو اروپايي اتحاديې اداره پر سياسي رهبري، بيورو کراسي، نظارت، قانون گذاري او قضايي برخو ووېشو.

سياسي رهبري:

سياسي تصميم نيول د اروپايي اتحاديې په شورا Council of the European Union کي، چي پنخوا د وزيرانو شورا بلل کېدله، متمرکز دئ. د دې شورا په غونډو کي د غړو هيوادو وزيران (لکه د ماليې وزيران) برخه اخلي. د اروپايي اتحاديې شورا پخپل واک، او يا هم د اروپايي پارلمان سره په ګډه، د اروپايي اتحاديې د مهمو پاليسيو په هکله تصميم نيسي. د شورا عمومي منشي په بين المللي چارو کي د شورا په نماينده ګي خبري کوي او همدارنگه نوري مهمي چاري سر ته رسوي. اروپايي شورا د غړو هيوادو د صدراعظمانو او نورو دولتي مشرانو په ګډون په کال کي دوه ځلي غونډي کوي.

د شورا اکثره غونډي د بلجيم په پايتخت بروکسل کي، چي د اروپايي اتحاديې عمده اداري ارکان پکښي مېشت دي، جوړېږي. د تصميم نيولو لپاره د رايي ورکولو درې ډوله پلانونه وجود لري. د ورځني چارو په هکله تصميم نيول د رايو په اکثریت سره سر ته رسېږي. بل د صلاحيت لرونکي اکثریت پلان دئ چي د اکثر و تصاميمو لپاره کار ځني اخيستل کېږي. د دې پلان له مخي، ۳۴۵ رايي وجود لري. څلور هيوادونه (فرانسه، جرمني، برتانيه، او ايټاليه) هر يو ۲۹ رايي لري. د نورو ۲۳ غړو هيوادو د رايو شمېر يو له بله توپير لري؛ د مثال په توګه، اسپانيا او پولنډ ۲۷ رايي او مالټا بيا ۳ رايي لري. د رايي ورکولو پروسه پرله پيچلې ده، مګر د صلاحيت لرونکي اکثریت معني دا ده چي درې معيارونه پوره کړي: (الف) اکثریت (۱۴) هيوادونه، (ب) ۲۵۵ يا تر هغه زياتي رايي، (ج) دهغو هيوادو رايي چي د اروپايي اتحاديې د نفوس د لږ تر لږه په سلو

کي ۶۲ نمایندگي وکړي. دريم د اتفاق آراء پلان دئ چي د مالياتي، دفاعي، او خارجي چارو په هکله د تصميم نيولو پر وخت کار ځني اخیستل کېږي. د دې ډول رايي گيری د سيستم گټه دا ده چي د پالیسيو په هکله د اروپايي اتحاديې د غړو زيات توافق پکښي موجود وي او د يوه يا څو هيوادو مخالفت د پالیسيو منځه نه سي نيولای.

اداري چاري:

د اروپايي اتحاديې اداره bureaucracy د اروپايي کميسيون European Commission تر واک لاندې سازمان سوې ده، چي د شورا او پارلمان له خوا وضع سوې پالیسي عملي کوي، او هم شورا او پارلمان ته د قوانينو وړانديز کوي. اروپايي کميسيون ۲۷ کمیشنران لري چي د هر غړي هيواد څخه يو کمیشنر ورته ټاکل سوی وي. د دوی د خدمت دوره پنځه کاله ده او د اروپايي اتحاديې د کابينې په توگه عمل کوي. يو له کمیشنرانو څخه د اروپايي اتحاديې د شورا له خوا د کميسيون د رئيس په توگه ټاکل کېږي. دا عالیرتبه مامور د اروپايي اتحاديې د اداري مشر په توگه د اروپايي اتحاديې د اداري چارو مسؤليت پر غاړه لري. د اروپايي اتحاديې اداري مرکزي دفتر په بروکسل کي دئ. د پاته ۲۶ کمیشنرانو څخه هر يويي د يوه وزارت نظارت او سرپرستي پر غاړه لري.

د اروپايي اتحاديې اداري کارمندان نن ورځ ۲۵۰۰۰ تنو ته رسېږي چي د ۱۹۷۰ کال راهيسي څلور چنده سوي دي. د اروپايي اتحاديې د ۲۰۰۷ کال بودجه ۱۲۶,۵ بليونه يورو وه، د ۲۰۰۹ کال پيشنهادي بودجه يې ۱۳۴,۴ بليونه يورو ټاکل سوې ده. د دې بودجې په سلو کي ۷۰ د غړو هيوادو له خوا ورته ورکول کېږي، او په سلو کي ۳۰ پاته برخه يې د اروپايي اتحاديې د گمرکي عوايدو او [د اروپايي اتحاديې] يو خاص ډول مالياتو څخه تمويلېږي.

د نظارت سازمانونه:

اروپايي اتحاديه د نظارت او مراقبت دوه ساختارونه structures لري. يويي اروپايي شکایت اورېدونکی European Ombudsman دئ چې د اروپايي پارلمان له خوا ټاکل کېږي. د اروپايي اتحادیې هغه اوسیدونکي او سازمانونه چې فکر کوي د اروپايي اتحادیې د چارواکو له خوا غیر عادلانه چلند ورسره سوی دئ، د شکایت اورېدونکي له دفتر څخه د تحقیقاتو غوښتنه کولای سي. که د شکایت اورېدونکي دفتر په دې باور سي چې بې عدالتي سر ته رسیدلې ده، نو کولای سي د اروپايي اتحادیې اړوندو ایجنسیو ته د حقوقي جبران سپارښتنه وکړي.

د نظارت بله مؤسسه د پلټني او څارني محکمه Court of Auditor ده چې د اروپايي اتحادیې هر غړی هیواد یو نماینده پکښي لري. دا محکمه د اروپايي اتحادیې د بودجې او په قانوني او سالمه توګه د هغه د مصرف او مدیریت management څارنه کوي. دا محکمه مستقل اصلاحي واک نه لري، مګر کولای سي شورا او پارلمان ته سپارښتونه وړاندي کړي.

مقننه قوه:

اروپايي پارلمان European Parliament (EP) د اروپايي اتحادیې د مقننه قوې په توګه عمل کوي چې د فرانسې په سټراسبرګ کي سره راغونډېږي. دا پارلمان ۷۸۵ غړي لري چې د اروپايي اتحادیې د ۲۷ غړو هیوادو له خوا د نفوس د تناسب پر اساس د پنځو کلونو لپاره انتخابېږي. د جرمني هیواد چې تر ټولو یې نفوس ډېر دئ، ۹۹ چوکۍ لري، او د مالټا هیواد چې تر ټولو یې نفوس لږ دئ، ۵ چوکۍ لري. ډېر وخت د بین الدولتي سازمانو د اسامبلې غړي د حکومتونو له خوا ټاکل کېږي، مګر د اروپايي

پارلمان غږي د هر هیواد د خلکو له خوا د رایي ور کولو له لاري انتخابېږي.

قضائیه قوه:

د عدالت محکمه The Court of Justice د اروپایي اتحاديې عمده قضائیه څانګه تشکیلوي. دا محکمه چې د ۲۷ قاضیانو - د هر غړي هیواد څخه یو قاضي - څخه جوړه ده په لکسمبورګ کې غونډې کوي. د غړو دولتو او یا د اروپایي اتحاديې د نورو مؤسساتو دعوې تر غور لاندې نیسي. ډېر لږ پېښېږي چې د محکمې ټول قاضیان پر یوه دعوه باندې سره غونډې شي. تقریباً په سلو کې ۹۰ دعوې د ۳ یا ۵ قاضیانو په جرګه کې تر غور لاندې نیول کېږي. په دې کار سره محکمه کولای سي ډېرې دعوې ګاني (۴۰۰ څخه تر ۵۰۰ پورې) تر غور لاندې ونیسي.

د اروپایي اتحاديې د معاهداتو مجموعه، د رسمي اساسي قانون پر ځای، د اروپایي اتحاديې د اساسي قانون په توګه پېژندل سوې ده. محکمه کولای سي د اروپایي اتحاديې او د غړو هیوادو هغه قوانین او مقررات چې د اروپایي اتحاديې د اساسي معاهداتو سره په ټکر کې وي، لغوه کړي. د مثال په توګه، په ۲۰۰۶ کال کې محکمې د اروپایي اتحاديې او د امریکې د متحده ایالاتو تر مینځ هغه قرارداد چې د ۲۰۰۱ کال د سپتمبر تر یوولسمې وروسته امضاء سوی وو، لغوه کړ. د هغه قرارداد له مخې اروپایي اتحاديې باید د امریکې متحده ایالاتو مامورینو ته د هغو هوایي مسافرینو شخصي معلومات ور کړي وای چې د اروپایي اتحاديې د هوایي ډګرونو څخه د امریکې پر لوري خوځیدل.

اتم فصل

بين المللي قانون اوبشري حقوق

International Law and Human Rights

په دې فصل کې په نړيوال سياست کې د بين المللي قانون او عدالت په هکله بحث کېږي. همدارنگه بشري حقوق او له بين المللي حقوقي سيستم سره د هغوی روابط تر څېړني لاندې نيول کېږي. دا به ساده ګي وي که موږ پر دې حقيقت سترګې پټې کړو چې په نړيوال سياست کې ډېر وخت پر شخصي ګټو ټينګار کېږي. مګر دا خبره په داخلي سيستمونو کې [يعنی د يو مملکت په داخل کې] هم صدق کوي. د نړيوال او داخلي سيستمونو تر منځ توپير په دې کې دی چې په داخلي سيستمونو کې پر هغو کسانو چې په شخصي ګټو پسې ګرزي زيات [قانوني] ممانعتونه وضع سوي وي.

حقوقي سيستم د يوه هيواد په دننه کې د شخصي ګټو په مقابل کې يو ممانعت دی. ښکاره خبره ده چې په هر داخلي سيستم کې زورور افراد او ګروپونه امتيازات لري. له قوانينو څخه سرغړوني کېږي او متهم کسان، په تېره بيا هغه کسان چې د يوه چالاکه مدافع وکیل attorney د استخدامولو توان ورسره وي، ځيني وختونه کولای سي د قانون له منګولو وټبتي. مګر بيا هم د امريکې په متحده ايالاتو کې، د اساسي قانون د څورلسمې ضميمې پر اساس، د خلکو په وړاندې ښکاره تبعيض نه سي

کېدای. د مثال په توګه، غریب متهم ته د محکمې له خوا مدافع وکیل په وړیا توګه ټاکل کېږي.

که په داخلي سیستم [یعني د یوه هیواد په دننه] کې داسې حقوقی او قضایي سیستم منځته راتلای شي چې د قدرت سیاست power politics په کنټرولېدای شي، نو په تیوري کې لحاظ دا هم ممکنه ده چې په بین المللي سیستم کې هم د شخصي ګټو د مخنیوي له پاره حقوقی سیستمونه منځته راوړل شي.

د بین المللي قانون او عدالت اساسات

Fundamentals of International Law and Justice

ټول حقوقی سیستمونو، داخلي دي که بین المللي، د یوه ابتدايي حالت څخه ئې و موږن او پرېچلي حالت ته تکامل کړی دی. ځکه نو هر حقوقی سیستم په یو تکاملي سیر کې، د ابتدايي څخه بیا تر موږن پورې، مطالعه کولای سو. دې ته باید پام وسي چې موږن [عصري] د تکمیل معنی نه لري؛ راتلونکو نسلونو ته ښايي زموږ اوسنی حقوقی سیستم بدوي ښکاره شي. د ابتدايي مګر تکاملي حقوقی سیستم مفهوم مهم دی ځکه چې زموږ سره د بین المللي قانون په پوهه کې مرسته کولای شي.

اوسنی بین المللي حقوقی سیستم د تکامل په ابتدايي مرحله کې قرار لري. لومړی دا چې، اوسنی بین المللي حقوقی سیستم، د نورو پرمختللو سیستمو په مقایسه، د قانون جوړولو (مقتنه) یوه رسمي پروسه نه لري. د سیاسي لوبغاړو [اکټرانو] سلوک او رفتار پر بین المللي عنعناتو او یا هم د دوی تر منځ پر توافقاتو ولاړ وي. دوهم، له قانون څخه د سرغړوني په صورت کې د قضاوت او یا مجازات له پاره ډېر لږ او یا هیڅ مستقر

واکمن مقام وجود نه لري. بدوي ټولني، داخلي دي که بين المللي، پوليس او محکمې نه لري. دوی د شخړو او مناقشاتو د حل له پاره کله د خبرو اترو، کله بيا د تشدد او ځيني وخت د میانخگر توب څخه کار اخلي. مگر بيا هم، بين المللي قانون که څه هم په ابتدايي حالت کي دئ، په واقعيت کي وجود لري. همدارنگه، بين المللي ټولنه او قوانين ئې هم بنيادي په راتلونکي کي ويوي لوړي مرحلې ته تکامل وکړي.

د بين المللي قانون انکشاف:

د بين المللي قانون سرچينه له هغه وخته راپيل سوې ده چي دولتونو د خپلو چارو د تنظيم له پاره اړتيا پيدا کړه. د بين المللي قانون په منځته راتلو کي يو شمېر تيوريستانو مهم رول لوبولی دئ. تر ټولومشهور يي د هالنډ هوگو گروتیوس Hugo Grotius (۱۵۸۳ - ۱۶۴۵ع) دئ چي د جنگ او سولي د قانون په باب (On the Law of War and Peace) اثر ئې وليکي او د بين المللي قانون لومړنی محقق بلل کېږي. گروتیوس او نورو پوهانو د بين المللي قانون او د دولتونو تر منځ په روابطو کي د هغه د رول په هکله نظريات پسي پراخ کړل. د بين المللي ټولني د اړتياوو او توقعاتو د پرله پېچلي کېدو او د دولتونو تر منځ د فعل او انفعال په زياتېدو سره بين المللي قانون هم په تدريجي توگه تکامل وموند.

بين المللي قانون په عمل کي:

هغه کسان چي له بين المللي قانون څخه ناراضه دي دا خبره کوي چي بين المللي قانون يوازي په تيوري کي وجود لري نه په عمل کي. د خپلي ادعا د ثبوت له پاره دوی جنگونه، د بشري حقوقو څخه سرغړوني او

بې قانونۍ او نورو مثالونو ته اشاره کوي. مگر د دوی په استدلال کې دا خبره ورکه ده چې بين المللي قانون، سره له دې چې ځيني خلایو لري، بيا هم په ډېرو ساحو کې مؤثر موجودیت لري. داسې ډېر شواهد سته چې دولتونه «بين المللي قانون ته د قانون په سترگه گوري. تر ټولو مهمه دا ده چې په اکثریت حالاتو کې دولتونه بين المللي قانون ته غاړه اېږدي». پر دې سربېره، که یو قانون هر وخت نه مراعاتېږي معنی ئې دا نه ده چې وجود هم نه لري. د مثال په توگه، د امریکې په متحده ایالاتو او هم په ډېرو نورو هیوادو کې ډېر زیات جرایم وجود لري، مگر د دې معنی دا نه ده چې داهيوادونه گواکي یاغي او بې قانونه دي.

بين المللي قانون او سیاست:

بين المللي قانون په کښته سیاست low politics کې ډېر مؤثریت لري. کښته سیاست یوه اصطلاح ده چې د تجارت، ډیپلوماټیک مناسباتو او مذاکراتو له پاره استعمالېږي. بين المللي قانون د ملي امنیت په شان مسایلو، یعنی لوړ سیاست high-politics، کې لږ مؤثریت لري. کله چې د حیاتي منافعو خبره منځته راسي، دولتونه اوس هم بين المللي قانون د ځان په گټه کېږوي او یا بالکل سترگي پر پټوي. سربېره پر دې هم، بين المللي معیارونه د دولتونو پر ستراتیژیکو سیاسي تصمیمو اثر لري. بين المللي قانون او نړیوال ارزښتونه، د مثال په توگه، د هغو دولتو پر ضد دي چې، بې له د ځان څخه د دفاع په صورت کې، په جگړه لاس پوري کوي. د عراق له خوا پر کویټ باندې د یرغل په شان سرغړوني او تخلفات اوس هم پېښېږي، مگر د سخت نړیوال عکس العمل سره مخامخ کېږي، او حتی پر ضد ئې د نظامي قوې څخه هم کار اخیستل کېږي. اوس حتی د امریکې د متحده ایالاتو په شان قدرتمن هیوادونه هم په ۲۰۰۱ کال کې د افغانستان

او په ۲۰۰۳ کال کې د عراق په شان حالاتو کې د ملګرو ملتو د تصویب لاسته راوړلو هڅې کوي. په داسې حال کې چې ډېر لږ وخت مخکې به دوی په خپل سر هر څه چې ئې غوښتلای کړي وای. دا یو واقعیت دی چې د امریکې متحده ایالاتو او برتانیې بالاخره، بې له د ملګرو ملتو له ملاتړ څخه، په کال ۲۰۰۳ پر عراق یرغل وکړ، مګر د دې معنی بیا هم دا نه ده چې د یو اړخیزه یرغل پر ضد معیارونه وجود نه لري. په بین المللي سویه د عراق د یرغل پراخ محکومیت په خپله دا ښيي چې بین المللي معیارونه وجود لري.

بین المللي حقوقي سیستم

The International Legal System

بین المللي قانون، د هر بل حقوقي سیستم په شان، پر څلورو مهمو اساساتو ولاړ دی: د قانون فلسفي ریښې، قانون څرنګه منځته راځي، په کوم وخت کې او ولې د قانون اطاعت کېږي او د حقوقي جنجالو د حل په هکله تصمیم څرنګه نیول کېږي.

د قانون فلسفي ریښې:

قانون له کومه ځایه راځي؟ په دې هکله درې عمده نظریات وجود لري. لومړی نظر دا دی چې د قانون منبع تر بشري ټولني خارج د ایډیالوجي یا الهیاتو *theology* څخه سرچینه اخیستی ده.

د مثال په توګه، د بین المللي حقوقو د تیورۍ زیاته برخه عیسوي تعلیماتو ته رسېږي؛ سینټ اګوستین *Saint Augustine* او سینټ توماس اکویناس *Saint Thomas Aquinas* چې عیسوي روحانیون دي د جنګ د قانون په هکله لیکنې کړي دي. همدارنګه، په اسلامي، بودایي او

نورو ديني قوانينو او تحقيقاتو کي هم د بين المللي عدالت عناصر وجود لري.

دوهم نظر، چي د قانون طبيعي مکتب naturalist school of law ته منسوب دئ، هم د قانون پر خارجي منبع ولاړ دئ. د دې نظريي له مخي انسانان، په طبيعي توگه، ټاکلي حقوق او مکلفيتونه لري. انگرېزي فيلسوف جان لاک John Lock په خپل اثر، د حکومت دوه قراردادونه (۱۶۹۰)، کي استدلال کوي چي د (طبيعت يو قانون) وجود لري چي: "د هغه پر اساس ټول خلک په طبيعي حالت کي مساوي او آزاد دي، هيڅ څوک بايد د بل چا ژوند، صحت، آزادي او ملکيت ته تاوان ونه رسوي". څرنگه چي هيوادونه د افرادو مجموعه ده، او نړيواله ټولنه بيا د دولتونو او افرادو مجموعه ده، د طبيعت د قانون حقوق او مکلفيتونه په جهاني سطحه کي په کار لوېږي او په دې توگه د بين المللي قانون اساس تشکيلوي.

دريم نظر بيا د قانون ريښي د ټولني په عرف او رواج کي لټوي. دې ته د قانون د مثبتيت مکتب positivist school of law وايي. د دې مکتب په عقیده قانون د ټولني او د ټولني د ادارې په هکله د خلگو د غوښتنو انعکاس دئ. ځکه نو، د مثبتيت د اصولو له مخي، قانون بايد د ټولني د معيارونو د تدوين [يعني په رسمياتو او قانوني شکل د معيارونو تنظيم او تصويب] محصول وي.

دا درې سره مکتبونه خپل ځانته مخالفين او موافقين لري. هغه کسان چي د قانون د خارجي منابعو نظريه ردوي په دې عقیده دي چي پر الهيئاتو او ايډيالوجي باندي ولاړ معيارونه ډيموکراټيک نه دي، ځکه چي قانون د ديني علماوو له خوا جوړېږي او تفسير ئې هم د ديني علماوو له خوا سر ته رسېږي. همدارنگه، پر ايډيالوجي باندي ولاړ قانون بيا د کمونست

ځنود د مامورينو په شان تنگ نظر و کسانو له خوا جوړېږي او تفسيرېږي. د طبيعي قانون انتقاد کوونکي بيا دا تور لگوي چې د طبيعي قانون نظريه له يوې خوا مبهمه ده او له بلې خوا پر فردي حقوقو ډېر ټينگار کوي. د مثال په توگه، جان لاک په دې عقیده وو چې ملکیت د خلکو طبيعي حق دی. که دا رشتيا وي چې د يوه شخص ملکیت د طبيعیت د قانون له مخې محفوظ دی، نو بيا که حکومت د يوه شخص ملکیت [بې له د شخص له موافقې څخه] د وضع سوو مالیاتو په عوض کې ځني واخلي، [يعني که يو څوک د دولت مالیه تادیه نه کړي او دولت ټي په عوض کې ملکیت ځني واخلي] ايا دا کار د هغه شخص پر بشري حقوقو تېری دی؟ انتقاديون د مثبتیت نظريه غير اخلاقي بولي او په کلکه ټي ځکه ردوی چې د ټولني او يا د ټولني د حاکمه طبقې غير اخلاقي سلوک ته مشروعیت وربخښي. دا انتقاديون وايي، د مثال په توگه، غلامي يو وخت عامه او منل سوې پدیده وه، مگر هيڅکله اخلاقي يا قانوني پدیده نه وه.

بين المللي قانون څرنگه جوړېږي؟

په يوه هیواد کې داخلي قوانین عموماً د اساسي قانون مطابق د مقننه هیئت له خوا وضع کېږي. تقنیني فرمانونه او مقررات بيا د حکومت د هغو ادارو له خوا منځته راځي چې قانوني واک ورکړه سوی وي. په اوسني عصر کې، د داخلي قانون جوړولو د پروسې په مقایسه، د بين المللي قانون جوړولو پروسه ډېر وخت مرکزیت نه لري. د عدالت د بين المللي محکمې د اساسنامې له مخې د بين المللي قانون له پاره The Statute of the International Court of Justice ځیني منابع وجود لري چې عمده ټي: بين المللي معاهدات، بين المللي عرف، او د قانون عمومي پرنسپونه دي. د بين المللي قانون ځینی پوهان بيا يوه بله منبع هم پر زیاتوي چې د

ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې تصویبونه او اعلاميې دي.

د قانون منابع:

بین المللي معاهدات د بین المللي قانون تر ټولو مهمه منبع تشکیلوي. د معاهداتو عمده بڼېګڼه دا ده چې په هغوی کې قانون تدوین سوی وي، یعنی په لیکلې بڼه منځته راغلی وي. ټول معاهدات پر هغو هیوادو چې معاهده ئې امضا کړې او تصویب کړې وي لازم الاجراء دي. سرپرته پر دې، داسې استدلال کېدای سي چې ځیني معاهدات پر هغو دولتو چې معاهده ئې امضا کړې هم نه وي د تطبیق وړ دي. کله چې زیات شمېر هیوادونه پر یوه پرنسیب موافقې ته سره ورسېږي، پراخ مشروعیت پر بناء کېږي. د قتل عام د جرایمو د مخنیوي او مجازات پیمان (۱۹۴۸)، The Convention on the Prevention and Punishment of the crime of Genocide، د مثال په توګه، د ۱۴۰ هیوادو له خوا تصویب سوی دی. ځکه نو، داسې استدلال کېدای سي چې قتل عام تر بین المللي قانون لاندې راځي او دا معیار پر ټولو دولتو، چې د معاهدې غړی وي ګڼه، لازم الاجراء دی. له دې امله دی چې اوس خلګ، حتی که ئې دولتونو د قتل عام پر ضد معاهده تصویب کړې هم نه وي، د قتل عام په جرم محاکمې ته راکش سوي، محکوم سوي او مجازات سوي دي.

بین المللي عرف د بین المللي قانون دوهمه درجه ډېره مهمه منبع تشکیلوي. یو ډېر پخوانی عرفي قانون د بحري اوبو د قلمرو قانون دی چې د یوه هیواد د ساحل څخه تر درې میله پوري غزېږي او دا هغه فاصله ده چې د توپ ګولۍ ورسېږي. که د وچې څخه د توپ ویشتل سوي ګولۍ تر تاسی ونه رسېږي، نو تاسې په بین المللي اوبو کې قرار لری. په بحر کې د بېرې چلولو مقررات او د ډیپلوماټیکو مناسباتو مقررات له عرف څخه

رازېرېډلي دي. ځيني وخت، دوامداره عرف په معاهداتو كې تدوينېږي. د بين المللي قانون دريمه منبع د قانون عمومي پرنسيپونه دي. د لرغوني روم د (خلگو قانون) د دې پرنسيپونو اساس تشكيلوي او د عدالت بين المللي محكمې دا پرنسيپونه د «د متمدنو ملتونو له خوا د قانون عمومي منل سوي پرنسيپونه» بللي دي. تر هر څه مخكې، دا پرنسيپونه له بشري حقوقو څخه د سرغړونې له پاره په كار لوېږي. د دې پرنسيپونو له مخي د لايبريا پخواني جمهور رئيس چارلز ټېلر Charles Taylor په هالنډ كې د بين المللي محكمې له خوا په كال ۲۰۰۸ كې محاكمې ته راكش سو. پر ده باندي د جنسي غلامۍ او نورو جنسي تېريو تورونه لگول سوي دي. د بين المللي بشري قانون څخه بله سرغړونه دا وه چي تر ۱۵ كالو كښته عمر كوچنيان ئې په نظامي قواوو كې جلبول.

د قانون اطاعت كول:

و قانون ته غاړه ايښوول په هر ډول حقوقي سيستم كې - كه بين المللي سيستم وي كه داخلي، ساده وي كه پرله پېچلې - پر رضا كارانه [خپلي خوښي] اطاعت او اجبار coercion ولاړ دئ. رضاكارانه اطاعت هغه وخت منځته راځي چي تر واك لاندي خلك ځكه قانون ته غاړه ايرېدي چي د هغه مشروعيت مني؛ يعني خلك قوانينو ته غاړه ځكه ايرېدي چي هغه سياسي چارواكي مني چي قوانين ئې جوړ كړي دي اويا/هم د هغو قوانينو سره موافق دي. اجبار د تهديد، بندي كولو، اقتصادي تعزيراتو او نورو جزاگانو له لاري اطاعت ته د خلكو د مجبورولو پروسه ده.

رضاكارانه اطاعت عموماً ډېر مهم دئ، مگر ټولني يو له بله ډېر توپير لري. امريكايان د قانون رضاكارانه اطاعت ته ميلان لري؛ په ميانمر (برما) كې بيا د قانون اطاعت كول د نظاميانو له خوا د قوې په زور تر سره

کېږي.

د بين المللي قانون اطاعت زياتره رضاکارانه دئ. عملي مشروعيت د بين المللي اطاعت کيلي تشکيلوي. هيوادونه ځکه بين المللي قانون ته غاړه اېږدي چي د نورو هيوادو له خوا د قانون اطاعت کول د دوی په گټه دئ. تعرض، د بشري حقوقو څخه سرغړونه، او نور داسي اعمال اوس هم سر ته رسېږي، مگر دا ډول اعمال له ډېرو پراخو اعتراضونو سره مخامخ کېږي. لکه د امريکې د متحده ايالاتو په مشري د عراق يرغل له ډېرو بين المللي اعتراضونو سره مخامخ سو. د امريکې د متحده ايالاتو په شان يو زورور هيواد کولای سي پر بين المللي مخالفت باندي څه موده سترگي پټي کړي، مگر په وروسته کي به د خپل عمل قيمت تاديه کړي. د بوش اداره د عراق تر يرغل وروسته په دې ونه توانېدله چي د عراق د اشغال او بيا ودانولو په برخه کي د نورو هيوادو مالي او نظامي مرستي راجلبي کړي.

د قانون اجرا [عملي] کول:

په ټولو حقوقي سيستمونو کي، د قانون اجرا کول د خپلمنځي همکارۍ او يا هم د مرکزي واک له لاري تر سره کېږي. په ابتدايي ټولنو کي د قوانينو او معيارونو عملي کول په خپل منځ کي يو له بله سره د همکارۍ څخه راپيل کېږي، وروسته په تدريج سره د قانون د عملي کولو مرکزي سيستم ته تکامل کوي. د باثباتو هيوادو په شان پرمختللي حقوقي سيستمونه، د دې له پاره چي خلک د قانون اطاعت ته مجبور کړي، د قانون د عملي کولو پر رسمي سازمانونو (لکه پوليس) او تعزيراتو (لکه جريمه او بندي خانه) باندي تکیه کوي.

د ابتدايي ټولنو په شان، نړيواله کميونيتي هم د قانون د عملي کولو له پاره پر خپلمنځي همکارۍ تکیه کوي، او تر اوسه هم په بين المللي سويه

د قانون د عملي کولو سازمانونو انکشاف نه دئ موندلی. مگر سره له دې هم، د یو مرکزي سیستم پر خوا د قانون عملي کولو حرکت لیدل کېږي. د مثال په توګه، تر دوهمي عمومي جګړې وروسته جنګي مجرمین په سزا ورسېدل. په دې نژدې وختونو کې د بوسنیا او نورو ځایو جنګي مجرمین محاکمې ته راکش سول. ډیپلوماټیک او اقتصادي تعزیرات هم مخ پر زیاتېدو دي چې ځیني وخت اغېزمن هم دي. په ۱۹۹۱ کال کې د ملګرو ملتو له خوا د عراق په مقابل کې د نظامي عمل تصویب او په ۱۹۹۹ کال کې د ناټو مداخله په کوسوو کې، دا ښيي چې د بین المللي قانون عملي کول د یو مرکزي سیستم پر لور ګامونه اخلي.

د قانون په اړوند قضاوت کول [فتواورکول]:

په اوسنۍ نړۍ کې یو شمیر بین المللي محکمې وجود لري. د دې محکمو پیدایښت د بین المللي حکمیت دایمي محکمې Permanent Court of International Arbitration ته رسېږي چې اساس ئې د دې پېړۍ په پیل کې د هاګ د کنفرانس له خوا ایښودل سوی دئ. په کال ۱۹۲۲ کې د بین المللي حکمیت دایمي محکمه د ملتونو د اتحادیې League of Nations د یوې برخې په توګه رامنځته سوه. په کال ۱۹۴۶ کې اوسنۍ د عدالت بین المللي محکمه International Court of Justice، چې د ملګرو ملتو سره تړاو لري، جوړه سوه. د عدالت بین المللي محکمې د بین المللي حکمیت د دایمي محکمې څخه تکامل راګرې دئ. د عدالت بین المللي محکمه، چې ځیني وخت نړیواله محکمه هم بلل کېږي، د هالنډ د هاګ په ښار کې موقعیت لري، او ۱۵ قاضیان لري. دا قاضیان د ملګرو ملتو له خوا د یوه پرله پېچلي سیستم له مخې د ۹ کلنو دورو له پاره انتخابېږي. د ملګرو ملتو د امنیت شورا پنځه دایمي غړي هر

۲۰۲

یو ئې یو قاضي د عدالت په بین المللي محکمه کي لري، او نور قاضیان ئې داسي انتخابېږي چي سیمه ییز انډول پکښې وساتل سي.

د عدالت پر بین المللي محکمې سر بېره، یو شمېر نوري سیمه یيزي محکمې هم وجود لري: د اروپا د عدالت محکمه او د بشري حقوقو اروپايي محکمه، د بشري حقوقو بین الامریکائي محکمه [دلته مطلب د امریکا د لويي وچي هیوادونه دي] او د مرکزي امریکا د عدالت محکمه [دلته هم مطلب د امریکا د لويي وچي هیوادونه دي]. یو له دې محاکمو څخه هم د داخلي محاکمو په اندازه قدرت نه لري، مگر د عدالت د بین المللي محکمې په شان د دې سیمه ییزو محاکمو اعتبار مخ پر زیاتېدو دی.

د بین المللي محاکمو صلاحیت:

له تیوریکي پلوه، د عدالت د بین المللي محکمې واک او صلاحیت ټولي بین المللي حقوقي منازعې په بر کي نیسي. حقوقي دعوي پر دوو لارو د عدالت بین المللي محکمې ته وړاندي کېږي. یوه دا چي دولتونه د نورو دولتو سره خپلي حقوقي منازعې و محکمې ته د قضاوت له پاره وړاندي کوي. بله داچي، د ملګرو ملتو یو اورګان یا یوه ایجنسي د کومي حقوقي مسألې په هکله د عدالت د بین المللي محکمې مشوره وغواړي.

د کال ۱۹۴۶ څخه بیا تر کال ۲۰۰۵ پوري، د عدالت بین المللي محکمې ته په اوسط ډول په یوه کال کي دوې دعوي وړاندي سوي دي. که څه هم چي په دې وروستيو کلونو کي دا شمېر یو څه زیات سوی دی، مگر بیا هم د عدالت د بین المللي محکمې د پراخ صلاحیت په تناسب، دا شمېره ډېره لږ ده. د عدالت بین المللي محکمې ته د دومره لږ شمېر قضیو د وړاندي کولو یو فکتور دا دی چي دولتونه باید په خپله خوښه قضیې [دعوي] د عدالت بین المللي محکمې ته وړاندي کړي، او دا ومني چي د

دغي محکمې قضاوت او تصميم ته به ئې غاړه ايرېدي.

د بين المللي قانون او عدالت کارول

Applying International Law and Justice

د قانون او عدالت ملاتړ په مجرد او انتزاعي توگه اسانه دى، مگر په عمل كې ئې په كار اچول ډېر گران كار دى. موربه د بين المللي قانون او د عدالت معيارونه د دولت او همدارنگه د افرادو په سطح كې تر خپرنې لاندې ونيسو.

د بين المللي قانون په اړوند زياتره پخوانۍ ليكنې د جگړې د قانون په باب سوي دي. دا موضوع اوس هم د حقوق پوهانوله پاره عمده اهميت لري، مگر د دولت او دولت تر منځ د جگړې پر موضوعاتو سربېره، اوس بين المللي قانون هڅه كوي چې د انقلاب او داخلي جگړې او هم تېروريزم موضوعات په تنظيم راكښېباسي.

د عادلانه جنگ تيوري:

د (عادلانه جنگ) تيوري دوې برخې لري: د جنگ علت او د جنگ پرمخ بېول. غربي عنعنې پر دې ولاړه ده چې د جنگ علت هغه وخت عادلانه دى چې بې له جنگه بله لار پاته نه وي، او له ځان څخه د دفاع په خاطر وي. همدارنگه، (عادلانه جنگ) د تناسب او تبعيض معيارونه هم په بر كې نيسي. د تناسب معنى دا ده چې د قوې اندازه بايد د تهديد سره متناسبه وي. د تبعيض معنى بيا دا ده چې غير محارب [هغه كسان چې په جنگ كې داخل نه وي] بايد د قوې د استعمال هدف ونه گرزوي.

د جنگ عادلانه علت:

د جنگ د عادلانه علت مفهوم اوس يوازي يوه تيوري نه ده. تر دوهمي عمومي جگړې وروسته، د نورنبرگ او ټوکیو د جنګي جرایمو محاکمو [tribunals] د جرمني او جاپان لیدران د تعرضي جنګ مسؤل وبلل. په دې نژدې وختونو کې، د ملګرو ملتو محاکمو [tribunals] هغو کسانو ته چې په بالکان او رواندا کې په جنګي جرایمو محکوم وه، جزا ورکړه. همدارنګه، هغه معاهده چې د جرایمو بین المللي محکمه International Criminal Court ئې تأسیس کړه و همدې محکمې ته د (تعرض د جرم) په هکله صلاحیت ورکړی دی. د تعرض جرم، د تعریف له مخې، هغه جنګي اعمالو ته ویل کېږي چې د ملګرو ملتو د منشور سره سر نه خوري. منشور پر دې ټینګار کوي چې د قوې تر استعمال مخکې باید د سوله ییز حل له پاره ټولې هڅې په کار ولوېږي. د دې له پاره چې عادلانه وي، د جنګ څخه باید د وروستۍ چارې په توګه کار واخیستل سي، د مشروع قدرت له خوا اعلان سي، باید د ځان څخه د دفاع په خاطر وي، عدالت منځته راوړي، او د سولې د منځته راوړلو له پاره وي.

څرنګه چې، د تیورۍ په مقایسه، په عمل کې د صحیح او غلط سره بېلول ګران کار دی، نو ښه به دا وي چې په ۲۰۰۳ کال کې د امریکا د متحده ایالاتو له خوا د عراق يرغل د مثال په توګه وڅېړو څو د جنګ د عادلانه علت د مفهوم په پرله پېچلتوب پوه سو.

ایا جنګ وروستۍ چاره وه؟ د امریکا جمهور رئیس جورج ډبیلو بوش په دې عقیده وو چې بې له جنګه بله لار پاته نه وه. ده د امریکا خلګو ته وویل: "تر یوې لسیزې زیات، د امریکا متحده ایالاتو او نورو هیوادو په حوصله مندی او عزتمندی سره هڅې وکړې چې د عراق رژیم بې له جگړې بې وسلې کړي ... د جگړې څخه د مخنیوي له پاره د ټولو لارو

چارو څخه کار واخیستل سو". د فرانسې جمهور رئیس جاک شیراک بیا د بوش سره په مخالفت کې خبرنگارانو ته وویل چې د ده په عقیده د عراق «بې وسلې کول» د سولې له لارې کېدلای سوای. "جنگ هر وخت بدترین حل دی او هر وخت ناکامه لار ده. د جنگ د مخنیوي له پاره باید له هر څه څخه کار واخیستل سي".

ایا جنگ له ځان څخه د دفاع په خاطر وو؟ بوش استدلال کاوه چې د امریکا متحده ایالات تر تهدیدلاندې وو. د ده په عقیده، د دې امکان موجود وو چې ښایي عراق به د عامه تباهی وسلې ترور یستانو ته ورکړي او یا ښایي په خپله ئې استعمال کړي. جمهور رئیس اعلام کړه چې: "خطر ښکاره دی. د یوه مستقل هیواد په توګه د امریکا متحده ایالات چې د خپل ملي امنیت د تضمین له پاره د قوې څخه کار واخلي. او خطر به مخکې له دې چې د عمل له پاره ډېر ناوخته سي له منځه یووړل سي". مګر د شپېتو عیسوي سازمانو مشرانو په یوه خپره سوې اعلامیه کې د دې کار سره خپل مخالفت اعلان کړ. د دوی استدلال دا وو چې د عادلانه جنگ د تیوري له مخې "د پېش بینی کېدونکي خطر په وړاندې د ځان دفاع په اخلاقي لحاظ پر حق ده، مګر د جنگ د مخنیوي له پاره جنگ کول په اخلاقي لحاظ منع دی". د عراق په هکله، د دې ګروپ مشر وویل چې:

"زه د عراق له خوا د امریکا متحده ایالاتو ته قریب الوقوع خطر او تهدید نه وینم، ... له دې امله د عراق په مقابل کې نظامي عمل نامناسب دی".

د جنگ عادلانه سلوک:

د هاګ کنفرانس (۱۸۹۹-۱۹۰۷ع) او هم د جینیوا پیمان د ممنوعه وسلو، د جنگ د بندیانو سره سلوک او داسې نورو مسایلو په هکله یو لړ

۲۰۶

مقررات وضع کړي دي. په نورو معاهداتو کې بیا د بیالوجیکي او کیمیاوي وسلو لرل او کارول منع سوي دي. په دې نژدې وختو کې د جرایمو بین المللي محکمې د جنګي جرایمو یو پراخ لیست منځته راوړي دی. مګر سر بېره پر دې هم، د جنګ د عادلانه سلوک په هکله ابهامات وجود لري. د جنګي بنديانوسره رفتار د دې ابهام یو ښه مثال وړاندې کوي. د عراق د ابو غریب په بندي خانه او د عراق په نورو سیمو کې له جنګي بندیانو سره د امریکا اردو او هم د سي آی اې د کار کوونکو چلند، د عادلانه جنګ د معیارونو څخه ښکاره تېری وو. مګر په دې هکله چې پر طالبانو او القاعده باندي هم د جینوا کانوینشن مواد تطبیقېدای سي کنه، ابهام وجود لري. د طالبانو او القاعده جنګیالي چې امریکایانو په افغانستان او عراق کې ونيول، په کیوبا کې د ګوانتانامو بې په بحري اړه کې بندیان کړل. د امریکا متحده ایالاتو بالاخره دا موضع ګیري وکړه چې د طالبانو پر بندیانو د جینوا د کانوینشن مواد تطبیقېږي، مګر د القاعدې غړي جنګېدونکي دښمنان دي. دوی د یوه ملت په نظامی سازمان پوري اړه نه لري، ځکه نو جنګي بندیان نه دي.

پر افرادو باندي د بین المللي قانون او عدالت اجرا کول:

بین المللي قانون اوس د انفرادي افرادو د اعمالو سره هم سروکار لري. کولای سو دانوی انکشاف پر درو موضوعاتو سره ووېشو: تر دوهمي عمومي جګړې وروسته محکمې [tribunals]، اوسنی بین المللي محکمې [tribunals] او د جرایمو بین المللي محکمه.

تر دوهمي عمومي جګړې وروسته محکمې:

د لومړي ځل له پاره تر دوهمي عمومي جګړې وروسته انفرادي افراد

تر بين المللي قانون لاندي محاكمه سول. د نورنبرگ او ټوکیو په بين المللي محکمو کي د جرمني او جاپان نظامي او ملکي لیدران د تعرضي جنگ، جنگي جرايمو او بشري جناياتو په جرم محاكمه سول. دوولس جرمنیان او اووه جاپانیان په اعدام محکوم سول او همدارنگه ډېر جرمنیان او جاپانیان بنديان کړل سول. درې مهم قضایي اساسات رامنځته سول:

- لیدران د هغو جنگي جناياتو مسؤل دي چي د دوی په امر سر ته رسېدلي دي.
- لیدران د هغو جنگي جناياتو مسؤل دي کوم چي د دوی تر لاس لاندي کسان ئې سر ته رسوي. مگر که لیدرانو د هغو جناياتو د مخنيوي هڅه کړې وي او یا ئې جنايت کوونکو ته جزا ورکړي وي، نو بیا د دوی مسؤليت نه گڼل کېږي.
- د اوامرو اطاعت کول د جناياتو د سر ته رسولو له پاره معتبره دفاع نه ده. [يعني يو څوک په دې له مسؤليتته نه خلاصېږي چي ووايي ما ته امر سوی وو].

اوسنی بين المللي محکمي:

تر ۵۰ کاله غیابت وروسته، په ۱۹۹۰ کلونو کي بين المللي محکمي بیرته راژوندی سوې. د ۱۹۹۰ کلونو په دوران کي په بوسنیا Bosnia او رواندا Rwanda کي د بېساري بېرحميو سر ته رسېدل د دې محکمو د منځته راتلو اړتیا رامنځته کړه. په دواړو ځایونو کي، پر خلکو تجاوزونه وسول، زخمي او ووژل سول؛ په بوسنیا کي مسلمانان د دې وحشتونو عمده قربانیان وه او سربیانو د ۱۹۹۰ او ۱۹۹۵ کلونو تر منځ ډېر مسلمانان بې عزته او وژل. په رواندا کي په ۱۹۹۴ کال کي، هوتویان Hutus متعرض قاتلین او توتسیان Tutsis د قتل عامونو قربانیان وه.

په بوسنیا او رواندا کې دې وحشتونو د نړۍ وجدان سره ولږزاوله او د دې لږزوونکي واقعیت په نتیجه کې، په کال ۱۹۹۴ کې، یوه محکمه د بوسنیا او بله درواندا له پاره تأسیس سوه شو هغه کسان چې دا ډول وحشیانه ظلمونه ئې کړي دي محاکمې ته راکش کړي. د بوسنیا له پاره محکمه [د بالکان محکمه] د هالنډ د هاګ په ښار کې او د رواندا له پاره محکمه د تانزانیا هیواد د اروشا په ښار کې موقعیت لري. په کال ۱۹۹۹ کې د بالکان د محکمې واک پراخ سو شو د کوسوو جنګي جنايات هم په بر کې ونیسی.

د هاګ محکمې تر اوسه ۱۶۰ کسان د جنګي جناياتو په جرم تورن کړي دي، چې په سلو کې ۹۵ ئې بنديان سوي دي. د هغو کسانو څخه چې د ۲۰۰۵ کال تر نیمایي پوري ئې محاکمه تکمیل سوې ده، په سل کې ۹۰ ئې محکوم سوي دي [یعني مجرم ثابت سوي دي] او تر ۴۰ کالو پوري قید پر راوتلی دی؛ دا کسان د اروپا نورو هیوادو ته لېږدول سوي دي خو خپل د بندي توب دوره پوره کړي. تر ټولو مهمه محاکمه د سلوبدان ملاسویچ Slobodan Milosevic وه، ځکه چې هغه د پخوانۍ یوګوسلاویا جمهور رئیس وو. مګر ملاسویچ په کال ۲۰۰۶ کې د زړه د ناروغۍ له امله مړ سو او محاکمه ئې تکمیل نه سوه.

د رواندا محکمه د توکیو د جنګي مجرمینو تر محکمې، چې د دوهمي عمومي جګړې په پای کې تشکیل سوه، راوروسته لومړنۍ محکمه ده چې د یو حکومت مشر ته ئې جزا ورکړه. په کال ۱۹۹۸ کې د رواندا پخواني صدراعظم، جین کامبانا، پر قتل عام اعتراف وکړ او د محکمې له خوا په عمري بند محکوم سو. تر ۲۰۰۷ کال پوري، دې محکمې د ۳۶ کسانو محاکمه تکمیل کړه چې بې له ۵ کسانو نور ټول ئې په جزا محکوم سول.

بين المللي جنايي محکمه:

په کال ۱۹۹۸ کي د ملګرو ملتونو له خوا د بين المللي جنايي محکمې د منځته راوړلو له پاره يو نړيوال کنفرانس د اير سو. د کنفرانس په جريان کي ډېرو هيوادو غوښتل چي يوه داسي محکمه منځته راسي چي پراخ او مستقل قضايي قدرت ولري. د امريکا د متحده ايالاتو په شمول، يو لړ شمېر هيوادونو يوه کمزورې بين المللي جنايي محکمه (ICC) غوښتل. د قوي بين المللي جنايي محکمې سره د امريکا د متحده ايالاتو د مخالفت دليل دا وو چي بنايي د امريکا د متحده ايالاتو ليدپران او نظامی پرسونل به د سياسي تحريکاتو له امله د محاکمې هدف وګرزي. د امريکا د متحده ايالاتو دې موقف سخت انتقادونه راوپارول. د مثال په توګه، يوه ايتالوي ډيپلوماټ خپل نظر داسي څرګند کړ: "زه باور نه سم کولای چي يو ستر ډيموکراټيک هيواد پر دې خبره ټينګار کوي چي د دوی عسکر دې نه محاکمه کېږي".

د امريکا د متحده ايالاتو ځيني غوښتني ومنل سوې، مګر بيا هم د حاضر و ۱۴۸ هيوادو له ډلي څخه په سلو کي ۸۰ هيوادونو د يوې نسبتاً قوي محکمې د منځته راوړلو په طرفداري رايي ورکړې.

نهم فصل

د امنیت لټول

Pursuing Security

انسانان هر وخت د امنیت په لټه کې دي، مگر امنیت په اسانې سره لاس ته نه راځي. ښايي يو علت ئې دا وي چې موږ انسانان د امنیت د لاس ته راوړلو په برخه کې پر غلطه لار روان يو. د امنیت عنعنوي لار پر دې تکیډ کوي چې د ملي دفاع او د يرغل د مخنيوي له پاره بايد ډېرې وسلې ذخيره سي. د مثال په توگه، د ۱۹۴۸ څخه بيا تر ۲۰۰۷ع کال پورې دنړۍ هیوادونو تقریباً ۴۳ تریلیونه ډالره په خپلو ملي نظامي عملیاتو او ملگرو ملتونو تقریباً ۴۹ بلیونه ډالره په سوله ساتونکو عملیاتو لگولي دي. يعني د سوله ساتونکو عملیاتو په مقایسه ۸۷۸ واره زیاتي پیسې د ملي امنیت په عملیاتو مصرف سوي دي. ښائې د ملگرو ملتونو د لومړني سرمنشي خبره رشتیا وي چې ویلي ئې دي: "جگړې ځکه پېښېږي چې خلک د سولې پر ځای د شخړو له پاره تیاری نیسي".

جنگ د بشریت له ابتدا څخه وجود درلود. د یوې ډېټا (احصائې) له مخې، په تېره زرمه کې تقریباً ۱۰۰۰ جنگونه پېښ سوي دي. ډېټا همدارنگه ښیې چې د تېرې زرمې له پیل څخه د هیوادونو تر منځ جگړې زیاتي سوي دي چې په سلو کې ۳۰ ئې د ۱۸۰۰ کال راهیسي پېښې سوي دي. همدارنگه، ډېټا ښیې چې د ۱۰۰۰ میلادي کال راهسي یو سل او

پنځوس مليونه انسانان په جگړو کې مړه سوي دي چې په سلو کې ۷۵ ئې په شلمه پېړۍ کې مړه سوي دي. مور نه يوازي ډېر زيات عسکر وژلي دي، بلکې ډېر زيات شمېر ملکي کسان مو هم وژلي دي. (د لومړۍ عمومي جگړې په دوران کې ۸،۴ مليونه عسکر او ۱،۴ مليونه ملکي کسان وژل سوي دي.) ناوړه خبرونه به لا بنايي په مخ کې وي. د امريکې جمهور رئيس جان کينيډي په کال ۱۹۶۱ کې د راتلونکي زروي جگړې په هکله اخطار ورکړ چې: "بشریت بايد جنگ ته خاتمه ورکړي، کنه نو جنگ به بشریت ته خاتمه ورکړي".

د جنگ علتونه:

ولي بايد جنگ وسي؟ دا هغه پوښتنه ده چې د پېړيو راهيسي محققين ورسره مخامخ دي. فيلسوفانو د نړۍ ليدارانو او د اجتماعي علومو پوهانو د جنگ د علت په باب بېلابېلي تيورۍ رامنځته کړي دي، مگر ډېر داسي بنکاري چې د انسانانو د جنگ کولو له پاره يو واحد علت وجود نه لري. کېدای سي چې د جنگ د علتونو په باب بحث پر درو کټه گوريو ووېشو:

۱. د سيستم په سطحه کې تحليل

۲. د دولت په سطحه کې تحليل

۳. د فرد په سطحه کې تحليل

د سيستم په سطحه کې د جنگ علتونه:

د جنگ علتونه بنايي يو لړ داسي فکتورونه وي چې د نړيوال سياسي سيستم په خټه کې اخېل سوي دي. د سيستم په سطحه کې د تشرېح له پاره له درو فکتورونو سره تماس نيسو.

۱. د قدرت وېش (توزیع) : The Distribution of Power

ځینې تحلیل کوونکي په دې عقیده دي چې د بین المللي سیستم ثبات د قطبونو په شمېر (یعني دا چې څومره شمېر لوی قدرتونه موجود دي)، د دوی په نسبتي قوت او هم د قطبونو د قدرت په ثبات پورې اړه لري. شخړه بنایي هغه وخت منځته راسي چې، د مثال په توګه، سیستم د قدرت د انتقال او تحول سره مخامخ سي، یعني چې ځینې قدرتونه له صعود او ځینې له نزول سره مخامخ سي. تر یو حده، د مثال په توګه ویلای سو، چې لومړۍ عمومي جګړه ځکه پیل سوه چې استرو-هنګري امپراتوری Austro-Hungarian Empire، چې یو وخت ډېره قدرتمنده وه، غوښتل د خپل مخ پر ځوړه مقام ساتنه وکړي.

۲. د سیستم انارشیستي طبیعت:

په یوه حساب، جنګونه ځکه پېښېږي چې د مخنیوی له پاره ئې کوم مرکزي قدرت وجود نه لري. د داخلي ټولنو پر خلاف، په بین المللي سیستم کې د قوانینو د جوړولو، عملي کولو او فتوی صادرولو منظمه او مؤثره پروسه وجود نه لري. د مثال په توګه، کله چې عراق د امریکې غوښتنې ونه منلې، په بین المللي سیستم کې داسې محکمې وجود نه درلود چې عراق او یا امریکا محکمې ته احضار subpoena کړي. په پایله کې ئې جنګ رامنځته سو. دا ډول سیستم چې په هغه کې هر څوک د خپل ځان د ساتنې په فکر کې وي، نا امنيتي منځته راوړي. له دې امله، هیوادونه ځکه وسلې لاس ته راوړي چې نور هیوادونه هم دا کار کوي.

۳. د سیستم په سطحه کې اقتصادي فکتورونه:

توليدات او د طبیعي موادو استعمال هغه اقتصادي فکتورونه دي چې شخړې او جګړې منځته راوړي. د مثال په توګه، کله چې عراق په کال ۱۹۹۰ کې پر کویت باندي په حملې کولو سره د پترولې تولیداتو مهمو

منابعو ته خطر او سعودي عربستان ته تهديد پېښ کړ، د امريکې په مشرۍ هغو هيوادونو چي پر پترولو باندي متکي وه د سعودي عربستان د دفاع او د کويت (او د تېلو) د آزادولو له پاره په بېرته ورودانگل. د ثروت مندو او غريبو هيوادو تر منځ خلا هم د سيستم په سطحه کي يو فکتور گڼل کېدای سي. ځيني تحليل کوونکي په دې عقیده دي چي د پرويزم ريښې ځکه په جنوب يعني غريبو هيوادو کي دي چي د ثروت دا ډول خلا وجود لري.

د دولت په سطحه کي د جنگ علتونه:

جنگ کېدای سي چي د ځينو دولتونو په خپه کي اخښلي وي. ځيني وختونه دولتونه د داخلي جرياناتو او شرايطو له امله په جنگونو لاس پوري کوي. داسي کېدای سي چي يو لږزنده حکومت، د دې له پاره چي پر قدرت پاته سي يو خارجي بحران منځ ته راوړي. په داسي حالت کي د خلکو توجه د داخل څخه و خارج ته اوړي او خلگ د لږزنده حکومت پر شاوخوا راټولېږي. پوهان دې عمل ته د داخلي بحران خارجي کول وايي. داسي شواهد وجود لري، چي د مثال په توگه، انقلابي رژيمونه د دې له پاره چي خپل قدرت ټينگ کړي، د نورو هيوادو سره شخړي منځته راوړي. ډېر کسان په دې باور دي چي د ارجنتاين نظامي رژيم په کال ۱۹۸۲ کي د فاکليند پر جزایرو باندي د حملې تصميم ځکه ونيوی چي غوښتل ئې د ارجنتاين د خلکو توجه د داخلي اقتصادي مشکلاتو څخه واړوي.

په فردي سطحه کي د جنگ علتونه:

کېدای سي چي د جنگ علتونه د انفرادي ليډرانو په کرکټر پوري اړه ولري او د ليډرانو شخصي خصوصيات د جنگ په رامنځته کولو کي رول

ولوبوي. یو لیډر ښایي د داسي پر سونالیټي (شخصیت) خاوند وي چي له احتیاط څخه د کار اخیستلو پر ځای د احتمالي خطر د ناوړو عواقبو risk منلو ته تیاروي او یا هم له روحیاتي پلوه د قدرت د لاسته راوړلو تنده ورسره زیاته وي. د پرسونالیټي زیات تحلیل کوونکي په دې باور دي چي صدام حسین د زیات قدرت او زیات تسلط په لټه کي وو. د دې ډول کرکټر په لرلو سره د ده له پاره مشکله وه چي د ملګرو ملتو د زروي وسلو د مبصرینو سره همکاري وکړي. انفرادي تجربې او احساسات هم عمده رول لرلای سي. دا احمقانه پوښتنه نه ده چي مثلاً پر جمهور رئیس بوش باندي به په کال ۱۹۹۳ کي د عراق له خوا په کویت کي د ده د پلار (مشر بوش) د وژلو هڅي څومره اثر درلودلی وي.

د جنگ علتونه چي به هر څه وي، دا مهمه خبره باید په پام کي ولرو چي جنگ به د یوې سیاسي وسیلې په توګه دوام ځکه ولري چي دا وسیله کار ورکوي. هیوادونه، چي بل هیواد تهدید کړي او یا حمله پر وکړي، ځنی وختونه خپل هدف لاسته راوړي. لوی قدرتونه، که دوی په خپله جنگ پیل کړي او یا پر دوی حمله وسي، زیاتره وخت جنگ د دوی په ګټه ختمېږي.

ټروریزم:

کله چي په کال ۱۹۹۹ کي په یوه سروې کي د امریکې له خلکو څخه وپوښتل سوه چي د دوی په نظر د امریکې د خارجي پالیسی مهمه موضوع به څه وي، یوازي په سلو کي ۱۲ ټروریزم ته ګوته ونيول. څلور کاله وروسته، یعنی د سپتمبر د یوولسمي تر پېښي وروسته، په سلو کي ۷۵ امریکایانو ټروریزم د امریکې له پاره تر ټولو خطرناکه تهدید وباله. د ټروریزم په هکله د څېړني یو لوی مشکل دا دی چي په پراخه توګه

منل سوی تعریف ئې وجود نه لري. دا یوازې د ټروریزم د معنی مشکل نه دی. مشکل دا دی چې په پراخه توګه د منل سوي تعریف نه موجودیت له ټروریزم سره د مبارزې په لار کې د بین المللي قراردادونو منځته راوړل او هم نوري بین المللي هڅې متاثرې کړي دي. په خاصه توګه، ملګرو ملتونو د زیاتو کلونو راهیسې وخت ناوخت هڅه کړې ده چې د ټروریزم له پاره یو جامع بین المللي قرارداد رامنځته کړي، مګر د ټروریزم پر تعریف باندې یو عمومي توافق وجود نه لري. د مثال په توګه، لږ پرمختللي هیوادونه غواړي د اشغال پر ضد او د آزادۍ له پاره مبارزه ټروریزم ونه بلل سي. په ملګرو ملتونو کې یوه ډیپلومات، وروسته له ډېرو مباحثو څخه، دا خبره وکړه چې: "ساده حقیقت دا دی چې ټروریزم و بېلو اولسونو ته بېلې معناوي لري. سره له دې چې ټوله نړۍ د بین المللي ټروریزم سره اخته ده، بیا هم د ټروریزم په هکله پر یو شمېر موضوعاتو توافق وجود نه لري".

سره له دې چې د ټروریزم د تعریف په هکله توافق وجود نه لري، موږ په دې کتاب کې د ټروریزم لغت په لاندې تعریف سره کارولي دی.

۱. ټروریزم تشدد violence دی
  ۲. د انفرادي اشخاصو، غیر دولتي سازمانو او مخفي دولتي ایجنټانو له خوا سر ته رسېږي.
  ۳. په خاصه توګه ئې هدف ملګري خلګ وي.
  ۴. د حملې له پاره د مخفي میتودونو څخه کار اخلي، لکه په موټر کې بم ایښوول او یا الوتکه اختطاف کول.
  ۵. هڅه کوي چې پر سیاست اثر وښندي.
- د دې تعریف له مخې، ټروریزم د ملګري خلګو او ملګري تأسیساتو په نښه کولو سره یوې ډلې خلګو ته تاوان په دې موخه رسوي چې په بله ډله کې بېرته ایجاد کړي. د ترورستانو هدف یوازې د خلګو وژل، زخمي کول

او نور مادي تخریب نه دی. بلکي اصلي موخه ئې دا ده چې په هغو کسانو کې بېره او مایوسي ایجاد کړي چې د دوی ترورېستي عمل ویني او یا د هغه په باب [د میډیا له لارې] خبرېږي. که څه هم چې تاکتیکونه ئې سره ورته دي، د داخلي تروریزم او بین المللي تروریزم تر منځ توپیر موجود دي. داخلي تروریزم د داخلي خلکو له خوا د داخلي اهدافو له پاره د داخلي خلکو په نښه کول دي. بین المللي تروریزم بیا د خارجي هدف، که په خارج کې وي او که په داخل کې وي، په نښه کول دي. په کال ۱۹۹۵ کې د امریکې د اوکلاهما د ښار پر فډرالي بلډینګ باندې د تیموتي مک وې Timothy McVeigh حمله، چې په هغه کې ۱۶۰ کسان مړه او ۸۰۰ کسان زخمي سول، داخلي تروریزم وو. د سپټمبر د یوولسمې حمله بیا د بین المللي تروریزم یو مثال دی.

د تروریزم د پورتنی تعریف له مخې موږ دا استدلال، چې ګواکي د تروریزم له لارې د شریفانه اهدافو لاسته راوړل جواز لري، ردوو. د دې ادعا یو مثال په عراق کې د القاعده د عملیاتو مشر، ابومصعب زرقاوي وو، چې په وروسته کې د امریکې په هوایي حمله کې ووژل سو. ده ادعا کول چې: "د ټولو کفارو وژل په هر هغه وسلو چې موږ ئې په لاس کې لرو... جایز دي. حتی که بې وسلې کفار او بې وسه قربانیان، لکه ښځې او کوچنیان، ټول یو ځای ورسره مړه سي".

ځینې کسانو ته به دا پوښتنه پیداسي چې ولې، د مثال په توګه، که یو ملکي مخالف په یو لوی مارکېټ کې د موټري بم په چاودلو سره زیات شمېر اولسي خلګ ووژني ترورېست بلل کېږي، او که چیرې بیا د یو نظامي پیلوټ د بمبارۍ په نتیجه کې اولسي خلګ مړه سي ترورېست نه بلل کېږي؟ د دې سوال یو جواب دا دی چې نیت [اراده] intention ډېر مهم دی. د ترورېستانو نیت او اراده د غیرمحاربو خلګو وژل دي. که څه

هم چي ځيني استثنائت وجود لري، نظامي پرسونل پر نظامي اهدافو حمله کوي. غير محارب کسان به بنيابي په سهوه کي مړه او يا زخميان سي، مگر غير محاربين د حملې هدف نه وي.

د دې طرز تفکر معنی دانه ده چي دا ډول نظامي عمليات د منلو وړ دي. دا ډول عمليات د جنگي جرايمو په ډله کي راځي چي عاملين ئې بايد ملي او بين المللي محاکمو ته راکش کړل سي. دې خبري ته هم بايد پام وسي چي ټولي هغه حملې چي د امريکې د متحده ايالاتو له خوا د ټروريزم په توگه طبقه بندي سوي دي، د ټروريزم د پورته ذکر سوي تعريف له مخي د ټروريزم په کټه گوري کي نه راځي. د مثال په توگه، په ۲۰۰۰ کال کي په عدن کي د امريکې پر تخريبي بېړۍ USS Cole باندي حمله د واشنگتن له خوا د ټروريزم په توگه اعلام او وغندل سوه. مگر بيا هم، سره له دې چي دا يو ځانمرگي عمل وو، چي د منفجره موادو ډکي وړوکي کبتي په وسيله سر ته ورسېدی او ۱۷ کسه د کبتي کارگران پکبني مړه سول، زموږ د ټروريزم د تعريف له مخي ټروريزم ځکه نه سي بلل کېدای چي هدف ئې يوه نظامي بېړۍ وه. [يعني د دې ټروريستي عمل هدف اولسي خلگ نه وو، بلکي هدف ئې لويه امريکايي جنگي بېړۍ وه چي عدن ته د تېلو د اخيستلو له پاره راغلي وه].

د ټروريزم سرچيني:

دلته موږ د سياسي ټروريزم د دوو سرچينو سره سروکار لرو. يو ئې دولتي ټروريزم او بل بيا د ترانسېشنل گروپونو څخه جوړ ټروريزم دئ. موږ به دلته وگورو چي دا دواړه يو له بله سره نژدې اړيکي لري. دولتي ټروريزم هغه دئ چي د مخفي دولتي عاملينو له خوا په مستقيمه توگه سر ته رسېږي او يا دهغو کسانو له خوا سر ته رسېږي چي

د يوه دولت تشويق او مالي ملاتړ ورسره وي. د امريکې د متحده ايالاتو د خارجه چارو وزارت پرله پسې پر کيوبا، ايران، سوډان او سوډاني باندې د دولتي تېروريزم تور لگوي. عراق او شمالي کوريا ئې له دې ليست څخه وايستل او لیبیا هم په هغه هیواد کې د ریفورم له امله د لیست څخه ووتله. هر یو له دې هیوادو څخه د تېروريزم تورونه په کلکه ردوي، او د امريکې د متحده ايالاتو ځيني تورونه د تېروريزم له هغه تعريف سره چي موږ ئې دلته کاروو، سر نه خوري. د دولتي تېروريزم تورونه د امريکې پر متحده ايالاتو باندې هم لگول سوي دي. د سعودي عربستان د علماوو يو ۱۲۶ کسيسز گروپ په يوه مشترکه اعلاميه کې ليکي: "موږ د امريکې متحده ايالات او د هغه اوسنی حکومت، د اسرئيلو په شمول، د بين المللي تېروريزم اوله درجه مسؤلین بولو".

ترانسپشنل تروريستي گروپونه، چي د بين المللي غير دولتي سازمانو څخه جوړ دي، د شمېر له مخي ډېر زيات سوي دي او ترانسپشنل تروريستي اعمال سر ته رسوي. د امريکې د متحده ايالاتو خارجه وزارت، د القاعدې په شمول، ۴۰ دا ډول سازمانونه مشخص کړي دي.

د القاعدې سازمان يقيناً چي د دې ډول سازمانو په ډله کې تر ټولو مشهور سازمان دئ، چي عمليات ئې د ترانسپشنل تېروريزم په هکله موږ ته يو نظر راکوي. د امريکايي منابعو په قول، د القاعده سازمان په ۱۹۸۰ کلونو کې د اسامه بن لادن له خوا، چي په يوې بډايي سعودي کورنۍ کې زېږېدلي دئ، د هغو عربو سره د مرستي له پاره تأسيس سو چي په افغانستان کې د شوروي اتحاد پر ضد جنگېدل. کله چي شورويان په کال ۱۹۸۹ کې له افغانستان څخه وايستل سول، د بن لادن توجه د امريکې خوا ته واوښتله. بن لادن د سعودي عربستان دوو مقدسو ښارو، يعني مکې [معظمې] او مدينې [منورې]، ته نژدې د امريکايي قواوو موجوديت او هم د

امريکا له خوا د اسرائيلو ملاتړ ډېر سخت په قهر کړی وو. ده په کال ۱۹۹۸ کي د (يهودو او صليبيانو پر ضد جهاد) تر عنوان لاندي يوه فتوی صادره کړه چې په هغه کي اعلان سوي دي چې: "د امريکايانو او دهغوی د متحدينو د ملکي او نظامي کسانو وژل د هر مسلمان، په هر ځای او هر ه وسيله چي ممکنه وي، وظيفه ده". په راوروسته کي، د امريکايي مقاماتو په قول، بن لادن او د ده پيروانو يولې تروريستي حملې پلان او عملي کړې چي تر ټولو ويجاړوونکې ئې د سپټمبر د يوولسمي حمله وه.

د ټروريزم علتونه:

که څه هم چي د ۲۰۰۱ کال د سپټمبر د يوولسمي حملو ټروريزم په بين المللي اجندا کي رامنځته کړ، مگر ټروريزم له ډېر پخوا څخه وجود درلود. د ټروريزم په علتونو باندي پوهېدل د ټروريزم سره د مبارزې مهم اړخ تشکيلوي.

د سيستم په سطحه کي تحليل system-level analysis ښايي دا استدلال رامنځته کړي چي سياسي خشونت violence تر يوه حده د ثروت د غير مساويانه توزيع محصول دئ. دا شی له ډېر پخوا څخه موجود وو، مگر گلوبلايزېشن د ثروت خلا ته ډېره ښکاره توجه واړوله. کله چي په کال ۲۰۰۲ کي د نړۍ ليډران په مکسيکو کي د گلوبلايزېشن او اقتصادي پرمختگ په اړه د بحث له پاره راټول سوي وه، ډېرو وينا کوونکو د غربت او خشونت د ارتباط په هکله خبري وکړي. د ملگرو ملتو د عمومي اسامبلې مشر غربت د (خشونت او نااميدۍ مورينه) وبلله.

د دولت په سطحه کي تحليل د سپټمبر د يوولسمي د حملې په هکله ښايي استدلال وکړي چي د ټروريزم علت تر يوه حده د اسرائيلو او فلسطينيانو تر منځ ويني تويونه او له اسرائيلو څخه د امريکې طرفداري

ده. نور ممکنه فکتورونه په منځني ختيځ، په تېره بيا په عراق کي، د امريکې د متحده ايالاتو د نظامي قواوو موجوديت او د امريکايانو له خوا په سعودي عربستان او نورو ځايونو کي د ديکتاتوري رژيمونو حمايه بلل کېدای سي.

په عملي سطحه کي ويلای سو چي ټروريزم ځکه منځته راځي چي مؤثريت لرلای سي. لکه يو کارپوه چي وايي: "ټروريزم د ټروريست د تاکتيکي اهدافو د لاس ته راوړلو له پاره د يوې ارزاني، کم خطرې او مؤثري وسيلې په توگه ثابت سوی دئ". د دې ډول استدلال له مخي، ټروريزم د يو څو لېونیو متعصبينو نامعقول عمل نه دئ. بلکي، ټروريستي عمل د هغو کسانو له خوا سر ته رسېږي چي د خپلو مخالفينو د له منځه وړلو له پاره دا کار ضروري، مشروع او مؤثر بولي. د دوی پلويان استدلال کوي چي دا عمل ضروري ځکه دئ چي بنايي د يو مسلح دولت په مقابل کي د مقابلي يوازنی لاروي.

د تروريستي عملياتو له پاره د اوسني عصر شرايط هم برابر دي. لومړی دا چي، اوسنی تکنالوجی د تروريستانو د وسلو قدرت زيات کړی دئ. منفجره مواد تر پخوا زيات مرگياني سوي دي، د لویو الوتکو څخه د ميزايل په توگه کار اخيستل کېدای سي، او د دې خطر زيات سوی دئ چي ټروريستان داسي موادو او وسايلو ته لاره ومومي چي بيالوجيکي، کيمياوي او راډيولوجيکي حملې سر ته په ورسوي. دوهم دا چي، مخ پرزياتېدونکي بناري کېدلو دا زمينه برابره کړې ده چي خلگ يو له بله نژدې سره واوسي او د ټروريستي حملو له پاره اسانه هدف وگرزي. په تېره بيا په لویو او لوړ پوړو تعميراتو او د سپورت په سټيډيمونو کي د زياتو خلگو راټولېدل د تروريستانو کار اسانه کوي. دريم دا چي، عصري کميونیکېشن هم د ټروريزم مؤثريت ځکه زيات کړی دئ چي د

ټرويسټانو هدف د خلکو وژل او زخمي کول نه دی. بلکه د ټرويريزم هدف دا دی چې خپلو غوښتنې او داعيې له پاره توجه راجلب کړي، او يا داسي تشويش خلق کړي چې پر حکومتونو باندي دومره فشار وارد کړي خو د تروريستانو سره مذاکرې ته حاضر سي. که چيري ميډيا د ټروريستي اعمالو خبرونه خپاره نه کړي، نو د دوی د حملو مؤثريت به په نژدې قربانيانو کي محدود پاته سي چې بنيادي د تروريستانو اهداف سر ته ونه رسېږي.

لسم فصل

د ملي اقتصاد رقابت

National Economic Competition

د تېرو فصلونو د لوستلو څخه به ښايي، تر ډېره حده، دې نتيجې ته رسېدلي ياست چي اقتصاد سياست او سياست اقتصاد دئ. په دې او راتلونکي فصل کي بين المللي سياسي اقتصاد او هم دا چي اقتصاد او سياست څرنگه يو په بل کي سره اڅنډلي دي، څېړل کېږي.

د موضوع تر څېړلو مخکي، دا خبره ډېره مهمه ده چي تاسي په هغو اقتصادي اصطلاحاتو او مفاهيمو، چي تاسي په وروسته کي ورسره مخامخ کېږي، ځانونه ښه پوه کړئ او تفاوتونه ئې وپېژني. ناخالص ملي توليد Gross National Product (GNP)، چي ناخالص ملي عايد Gross National Income (GNI) هم بلل کېږي، د يوه هيواد د اتباعو او بزنسونو د ټولو داخلي او بين المللي اقتصادي فعاليتونو مجموعي ارزښت دئ. ناخالص داخلي توليد Gross Domestic Product (GDP) د يوه هيواد په دننه کي د ټولو داخلي او خارجي افرادو او کمپنيو د اقتصادي فعاليتونو مجموعي ارزښت دئ. ځيني منابع په خپل راپور کي د GNP او GDP اومه اعداد کاروي؛ ځيني نور منابع بيا دا دوې اندازه گيری د خريد د قوې د تساوي [مساوي والي] purchasing power parity (PPP) سره عياروي او د GNP/PPP او GDP/PPP [يعني GNP تقسيم پر PPP او GDP تقسيم پر PPP] څخه کار اخلي. دغه پروسه GNP او GDP د

غذايي موادو او نورو خريداريو د قيمت د تفاوت د په نظر کي نيولو سره د امريکايي ډالر له نسبي ارزښت سره عياروي. د مثال په توگه، په کال ۲۰۰۵ کي د مکسيکو د نفر پر سر ناخالص ملي توليد $per\ capita\ GNP$ (۷۳۲۰ ډالره) وو. مگر د ژوند د اړتياوو د ارزڼوالي له امله ئې GNP/PPP ۱۰۳۰ ډالره، يعني تر GNP په سل کي ۳۷ زيات وو. په مقابل کي بيا د جاپان د نفر پر سر GNP ۳۸۹۸۰ ډالره او د ژوند د اړتياوو د گرانوالي له امله يي GNP/PPP په سل کي ۱۹ لږ (۳۱۴۱۰ ډالره) وو.

د بين المللي سياسي اقتصاد تيوري گاني:

ډېر پوليتيکل ساینټسټان په دې باور دي چي اقتصادي شرايط په نړيوال سياست کي تعينونکی عامل دی. هغه بېلابېلي تيوريگاني چي پوهانو د سياست او اقتصاد تر منځ د فعل او انفعال د تشریح کولو له پاره وړاندي کړي دي پر اقتصادي نېشنليزم، اقتصادي انټرنېشنليزم او اقتصادي ساختار باندي وپشل کېدای سي.

اقتصادي نېشنليزم:

اقتصادي نېشنليزم د عملي سياست $realpolitik$ پر دې عقیده ولاړ دی چي دولت بايد خپل اقتصادي قدرت د ملي گټو د پر مخ بېولو له پاره په کار واچوي. اقتصادي نېشنليستان په دې باور دي چي د اقتصاد د تقويه کولو لپاره بايد د دولت د قدرت څخه کار واخيستل سي. جرمني اقتصادپوه جورج لیست $George\ List$ په خپل مهم او اغېزمن اثر کي، چي د سياسي اقتصاد ملي سيستم $National\ System\ of\ Political\ Economy$ (۱۸۴۱) نومېږي، استدلال کوي چي د افرادو سعادت او نېکمرغي دهغوی له ملت او دهغه په سياسي څرگندوی يعني ملي - دولت

سره تړ او لري. له دې امله، لیست د داخلي صنایعو د انکشاف او ساتني له پاره د حکومت د قوي عمل پلوي کوله. ده د آزاد تجارت ايديا رد کړه او په عوض کي ئې د داخلي صنایعو پر حفاظت او نورو داسي تجارتي پالیسيو عقیده درلوده چي د داخلي اقتصاد له پاره ګټوري وي. لیست همدارنگه د حکومت له خوا و صنایعو ته د مرستي [سبسیدي] ورکولو طرفدار وو او غوښتل ئې چي حکومت په حمل او نقل transportation، تعلیم او نورو زېربنايي سکتورونو کي، چي د اقتصاد په پرمختګ کي مرسته کوي، سرمایه ګذاري وکړي. د اقتصادي نېشنلیستانو له نظره، سیاسي اهداف باید اقتصادي پالیسي اداره کړي ځکه چي منظور او هدف د دولت د قدرت زیاتېدل دي.

دې هدف ته د رسېدلو لپاره، اقتصادي نېشنلیستان د یو لړ سیاسي ستراتیژي ګانو څخه کار اخلي، چي د کمزورو هیوادو استثمارول یوه له دغو ستراتیژي ګانو څخه شمېرل کېږي. کلونیالیزم، یا امپریالیزم، د نورو هیوادو او خلکو د مستقیم کنټرول له لاري خپلي ملي اقتصادي ګټي لاسته راوړي. د همدې محرکه قوې له مخي، اروپایانو د نورو هیوادو یرغل ته ملا وتړله او ستري استعماري امپراتوری ئې جوړي کړې. کلاسیک کلونیالیزم تر ډېره حده له منځه تللی دی، مګر کتونکي په دې باور دي چي نیو کلونیالیزم (نوی امپریالیزم، غیر مستقیم کنټرول) اوس هم دوام لري؛ له اقتصادي پلوه پر مخ تللي شمالي هیوادونه له اقتصادي پلوه لږ پر مخ تللي جنوبي هیوادونه استثماروي. اقتصادي ملاتړ protectionism یوه بله وسیله ده چي د اقتصادي نېشنلیستانو خوښه ده؛ ګمرکي تعرفې، د صادراتي مالونو تولیدونکو ته د مالیاتي امتیازاتو د ورکولو له لاري د داخلي صنایعو ملاتړ د دې ډول وسایلو مثالونه دي. اقتصادي نېشنلیستان پر آزاد تجارت او اقتصادي ګلوبالیزېشن ځکه بدګومانه دي چي د یوه

هيواد خخه اقتصادي برلاسي اخلي او استقلال ئې کمزوری کوي.

اقتصادي انټرنېشنلېزم:

اقتصادي انټرنېشنلېزم، چي اقتصادي ليبرالېزم هم ورته ويل کېږي، د بين المللي سياسي اقتصاد يو بل تيوريکي روش دی. د اقتصادي ليبرالېزم نور اړوند اصطلاحات سرمايه داري capitalism، لېسې فير laissez-faire او آزاد تجارت free trade دي. اقتصادي انټرنېشنلېستان ليبرالېستان دي. دوی په دې عقیده دي چي بين المللي اقتصادي روابط بايد پر همکاري ولاړ وي، ځکه چي په بين المللي اقتصاد کي د نېکمرغۍ او برياليتوب امکانات د ټولو له پاره وجود لري. د دې لپاره چي نېکمرغي پراخه سي، اقتصادي انټرنېشنلېستان د آزاد تجارت پلوي کوي او په دې عقیده دي چي اقتصادي مناسبات بايد له سياسي بنديزونو خخه خلاص وي. ځکه نو اقتصادي انټرنېشنلېستان (د اقتصادي نېشنلېستانو بر خلاف) د هر هغه خه پر ضد دي چي د آزاد تجارت، آزادي سرمايه گذارۍ او د پيسو د آزادي راکړه ورکړي مخه نيسي؛ گمرکي تعرفات، د داخلي صنايعو سره مرسته [سبسېدي]، او د تعزيراتو وضع کول ئې خو مثالونه دي.

د اقتصادي ليبرالېزم منشاء د سرمايه داري capitalism په رېښو کي پرته ده. د کاپيټاليستي تيوري يو ډېر پخوانی پلوي، آدم سميت Adam Smith، په کال ۱۷۷۶ کي، د ملتونو ثروت Wealth of Nations په نوم مهم اثر کي ليکي: "خلگ د نېکمرغۍ په پلټنه کي خپلي انفرادي گټي په نظر کي نيسي" او دې عمل [په خپلو انفرادي گټو پسي تلل] د «رقابت يو نامرپي» لاس منځته راوړی دی چي په نتيجه کي ئې ډېر اغېزمن اقتصاد [کاپيټالېزم] خلق کړی دی. له دې امله، آدم سميت

په تجارت کي د هر ډول سياسي مداخلې مخالف وو. ده استدلال کاوه چي که «که یو خارجی هیواد یو مال تر هغه څه چي موږ یې تولیدوو ارزانه تهیه کولای سي، ښه دا ده چي موږ هغه مال رانیسو...».

د هغه سوچه کاپیټالیزم طرفداران چي آدم سمیت یې دفاع کوله، اوس ډېر لږ دي. پر ځای یې، زیاتره اوسني اقتصادي لیبرالان د یو داسي مرکب اقتصاد غوښتونکي دي چي په هغه کي د دولت له لاري د انحصاراتو د جوړېدلو مخه نیول کېږي او د ظالمانه رقابت د اغېزې د کمولو لپاره ګامونه اخیستل کېږي. په بین المللي سطحه کي، لیبرالان په کاپیټالیزم کي د ریفورم طرفدار دي او په کپیټالیزم افراطي تغیر نه غواړي.

اقتصادي جوړښت:

د اقتصادي جوړښت پلویان په دې باور دي چي اقتصادي جوړښت پالیسي ګاني ټاکي. د دوی په عقیده، دا چي نړیوال سیاست څرنګه څرخي د نړۍ په اقتصادي جوړښت structure پوري اړه لري. د اقتصادي جوړښت د تیورۍ له مخي، نړۍ پر لرونکو او نه لرونکو هیوادونو باندي وېشل سوې ده. [haves and have nots]. لرونکي هیوادونه هڅه کوي نه لرونکي هیوادونه کمزوري او غریب وساتي څو په اسانۍ سره یې استثمار کړای سي. د ثروت او قدرت د نامتوازن وېش د له منځه وړلو لپاره، د اقتصادي جوړښت پلویان په اقتصادي سیستم کي د عمیق او افراطي بیاجوړوني restructuring غوښته کوي. د اقتصادي جوړښت د نظرې یولړ فرعي تیوري ګاني په لاندې ډول دي:

مارکسستي تیوري په دې لړۍ کي تر ټولو مخکي ده. دا تیوري د کارل مارکس او فریدریک اینګلز پر نظریاتو ولاړه ده. دوی په کال

۱۸۴۸ کي په خپله مشهور اعلامیه، کمونیست مانیفست Communist Manifesto، کي دا تشریح کړه چې د ثروت د توزیع پر سر د ملکیت لرونکي بورژوازي او غریبي پرولتاریا تر منځ مبارزه د سیاست جوهر تشکیلوي. د شوروي د کمونیست ګوند لومړي مشر، ولادیمیر ایلیچ لینن، د مارکسیزم څخه په بین المللي سیاست کي کار واخیست. د امپریالیزم د کپیټالیزم د لوړتریني مرحلې په توګه (۱۹۱۶)، مشهور اثر کي لینن استدلال کاوه چې بورژوازي لیډرانو خپل پرولتاری کارګران داسي غولولي دي چې د امپریالیزم له لاري د نورو پرولتاری خلکو د استثمار ملاتړ وکړي. له دې امله نو طبقاتي مبارزه د بورژوازي او پرولتاری هیوادو او خلکو تر منځ بین المللي طبقاتي مبارزه هم په برکي نیسي.

د وابستگی dependency تیوري، د مارکسیزم په شان، پر دې ولاړه ده چې په لږ پرمختللو هیوادو کي وروسته پاته والی او فقر د پرمختلو هیوادو له خوا د دوی د استثمار نتیجه ده. سره له دې هم، د وابستگی تیوري پر ملي هڅو تکیه کوي او د مارکسیزم په خلاف، په دې باور نه ده چې که د نړۍ پرولتاریا د بورژوازي له یوګه آزاده سي نو ټول به سره متحد سي. د وابستگی د تیوري پلویان په دې باور دي چې پرمختللي هیوادونه وروسته پاته هیوادونه ځکه استثماروي چې پرمختللي هیوادونه ارزانه اولیه تولیداتو (لکه تېل) ته اړتیا لري، د خپلو پخوتو لیداتو له پاره پراخو بازارونو او د کار ارزانه قوې ته اړتیا لري. څرنګه چې دا ډول اقتصادي جوړښت پرمختللي هیوادونه نور هم بډای او وروسته پاته هیوادونه غریب ساتي، د وابستگی د تیوري پلویان استدلال کوي چې پرمختللي هیوادونه داسي پالیسي ګانې رامنځته کوي چې وروسته پاته هیوادونه وابسته dependent وساتي. پر پرمختللو هیوادو باندي د وروسته پاتو هیوادو وابستگی پر څو لارو ساتل کېږي. یوه لار ئې

دا ده چي بډای هیوادو ته د بین المللي وجهي صندوق IMF په شان په بین دولتي سازمانو کي د ډیرو رایو حق ورکول کېږي، چي په دې توگه پرمختللي هیواونه کولای سي د نړۍ اقتصاد په خپله گټه وڅرخوي. بله لار ئې بیا دا ده چي پرمختللي هیوادونه د وروسته پاتو هیوادو نخبه گانو elite ته د فساد او شخصي ثروت د راغونډولو زمینه برابروي، چي دوی بیا په مقابل کي خپل هیوادونه د پرمختللو هیوادو په گټه اداره کوي. د نخبه گانو د سرغړوني په صورت کي، د نظامي قوې له لاري هغوي له پنبو غورځوي او پر ځای ئې پرمختللي هیوادو ته وفاداره کسان پر قدرت کښنوي.

د نړیوال سیستم تیوري World systems theory د اوسني نړیوال اقتصادي عدم مساوات څرک د لوېدیځ په سیاسي او اقتصادي تسلط، په تېره بیا د ۱۷۰۰ کلونو په نیمايي کي د لوېدیځ له خوا پیل سوي صنعتي انقلاب، کي پلټي. د دې تیوري پلویان په دې عقیده دي چي د کپیټالیستي سیستم تکامل د پرمختللو او لږ پرمختللو هیوادو تر منځ پراخ اقتصادي، اجتماعي او سیاسي نانډولي رامنځته کړې ده. دوی د لوېدیځ په مسلط کپیټالیستي اقتصادي نظام کي د جدي تغیراتو پلوي کوي. خو د مارکسیزم برخلاف، د نړیوال سیستم د تیوري پلویان د کپیټالیستي نظام له منځه تلل نه غواړي. د دوی په عقیده، داسي جدي ریفورمونه باید رامنځته سي چي استثماری کپیټالیزم د همکارۍ په داسی کپیټالیزم تبدیل سي چي په هغه کي د ټولو خلکو لپاره د حداقل اجتماعي او اقتصادي هوساینی شرایط برابر سي.

تیوريکي اساس چي به ئې هر څه وي، اقتصادي افراطیون استدلال کوي، چي د دوهمي عمومي جگړې راهیسي د فارس د خلیج په سیمه کي د امریکي د متحده ایالاتو رول په نیوامپریالیزم کي خلاصه کېږي. د اقتصادي جوړښت د عقیدې د پلویانو په عقیده، د امریکي متحده ایالات

هڅه کوي چي د سعودي عربستان او کويټ په شان تېل لرونکو هيوادونو تر حد زيات ثروتمند او غير ډيموکراټيک رهبران وساتي؛ لکه په کال ۱۹۹۱ کي چي د کويټ هيواد مرستي ته وروډانگل. د دې په بدل کي، د سعودي عربستان پاچا او د کويټ امير د تېلو بيه کښته ساتي، چي دا کار د امريکي متحده ايالاتو او همدارنگه د تيلو د نورو واردوونکو هيوادو اقتصاد ته گټه رسوي. په کال ۱۹۹۰ کي د يو بېلر (چي ۴۲ گېلنه کېږي) اومو تېلو بيه ۲۰ ډالره وه چي د فارس د خليج تر جگړې وروسته تر ۱۹۹۹ کلونو پوري د يوه گېلن بيه ۱۷ ډالرو ته راکښته سوه چي د امريکې او نورو تېل واردوونکو هيوادو ته ئې ډېره اقتصادي گټه ورسوله. کله چي د ۲۰۰۰ کال څخه د تېلو بيه مخ پر لوړېدو سوه، د اقتصادي افراط د تيوري پلويان شکمن دي چي په ۲۰۰۳ کال پر عراق باندې د امريکې د متحده ايالاتو د حملې، لږ تر لږه يو علت، د تېلو د بيبي راکښته کول وو.

نړيوال اقتصاد: گلوبلايزېشن او متقابل تړاو:

تر سياسي سرحداتو په هاخوا د اقتصادي راکړي ورکړي تاريخ ډېر لرغونی دی. د تجارت تاريخچه تر ميلاد ۳۰۰۰ کاله پخوا ته رسېږي، او لرغون پوهانو archaeologists داسي شواهد موندلي دي چي د تجارت سابقه تر ميلاد ۸۰۰۰-۹۰۰۰ کلونو ته رسوي. له هماغه وخت راهيسي، د اقتصاد علم د بين المللي روابطو ډېر مهم اړخ تشکيلوي. د نړيوال تجارت پراختيا او په نتيجه کي ئې د بين المللي اقتصاد او داخلي اقتصاد تر منځ زياتېدونکي روابط په بين المللي روابطو کي د اقتصاد د علم د اهميت ښکارندوی دی. موږ به دلته پر تجارت، بين المللي سرمايه گذاري او پولي تبادلې باندې وږغېږو.

تجارت:

د مالونو او خدماتو جريان د ټولو دولتو لپاره حياتي اهميت لري. د مالونو تجارت زيات وخت د وارداتو او صادراتو سره تړلی وی. تجارتي مالونه محسوس اقلام دي چي پر دوو عمده کټه گوريو وېشل کېږي: اوليه مالونه (اومه مواد) او توليد سوي مالونه (پاخه مواد). د خدماتو تجارت، چي چندان شهرت نه لری هم ډېر مهم دی. خدمات هغه شيان په بر کي نيسي چي تاسي ئې د بل چا لپاره کوئ. کله چي د امريکې د متحده ايالاتو د بيمې کمپنيانې تر امريکې دباندې د ملکيتونو او خلگو د بيمه کولو له لاري پيسې گټي، او يا کله چي امريکايي فلمونه په خارجي هيوادونو کي د حق الامتياز پيسې لاسته راوړي، دا کار خدماتي صادرات بلل کېږي. دې خبري ته هم بايد پام وسي چي خدماتي صادرات حتمي نه ده چي په خارجي هيوادو کي سر ته ورسېږي؛ امريکايي کالجونه او پوهنتونونه، د مثال په توگه، د دې هيواد د صادراتي خدماتو يو غټ قلم تشکيلوي. په کال ۲۰۰۶ کي، ۵۹۱۰۵۰ خارجي محصلينو په امريکا کي په تحصيل بوخت وه چي ۱۴ بليونه ډالره ئې پر تدريسي فيس، د اوسېدنې د حای پر کرایه، کتابونو، او په تحصيل پوري نور اړونده شيانو مصرف کړي دي.

د تجارت پراختيا:

د مالونو او هم د خدماتو تجارت ورځ په ورځ پراختيا مومي. په ۱۹۰۰ کي د امريکې د متحده ايالاتو په اقتصاد کي د تجارت ونډه څه زيات ۲ بليونه ډالره وه، مگر په ۲۰۰۷ کال کي ئې څه زيات ۳ ټريليونه ډالرو ته پراختيا وموندله. په نورو صنعتي هيوادو کي هم تجارت په مشابه ډول

پراخ سوی دی. حتی که پولي تورم inflation هم په نظر کي ونیسو، نړیوال تجارت بېساري پراختیا موندلې ده. تجارت په خاصه توگه تر دوهمي عمومي جگړې راوړوسته، چي په گمرکي تعرفاتو کي زیات کموالی رامنځته سو، ډېره پراختیا وموندله.

د تجارت د پراختیا عوامل (فکتورونه):

د عرضي او تقاضا یو شمېر فکتورونو د تجارت زیاتوالی تسریع کړی دی. د تولیدي تکنالوجی انکشاف د مالونو د عرضي د زیاتوالي یو فکتور دی. صنعتي انقلاب، چي په ۱۸ پېړۍ کي په اروپا کي پیل سو، د پراخ تولید له پاره زمینه برابره کړه. د تولید د سرعت د زیاتېدلو سره، تولیدونکي مجبور وه چي د خپلو تولیداتو لپاره نوي او تر ملي سرحدونو په هاخوا بازارونه ولټوي. دې کار، په خپل وار سره، د نوو منابعو اړتیا رامنځته کړه خو د تولیدي فابریکو له پاره اومه مواد برابر سي. د اروپایي صنعتي هیوادو له خوا د امو موادو د واردولو تجارت په نونسمه پېړۍ کي اوج ته ورسېدی.

د آزاد تجارت فلسفې هم د تجارت د پراختیا سره مرسته وکړه. د ۱۹۳۰ کلونو د اقتصادي رکود او د ۱۹۴۰ کلونو په اوایلو کی د دوهمي عمومي جگړې په دوران کي د ادم سمیت د آزاد تجارت د نظریاتو ملاتړ ډېر رواج سو. داسي فکر کېدی چي د دې ټولو بدمرغیو یو علت لوړ گمرکي تعرفات وه چي تجارت ئې محدود کړی او ملتونه ئې سره وېشلي وه. د داسي حالت د تکرار څخه د مخنیوي له پاره، د امریکې متحده ایالات په بین المللي تجارت کي د موانعو د له منځه وړلو رهبري پر غاړه واخیستله. په امریکا کي پر وارداتو گمرکي محصول چي په کال ۱۹۳۴ کي په اوسط ډول په سلو کي ۶۰ وو، اوس په سلو کي ۴ ته راکښته سوی

دئ. په نورو پرمختللو هیوادو کې هم ګمرکي تعرفات راټیټ سوي دي، مګر په لږ پرمختللو هیوادو کې ګمرکي تعرفات لوړې خوا ته میلان لري. د نړیوالو ګمرکي تعرفاتو اوسط اوس په سلو کې ۱۵ ته رسېږي.

بین المللي سرمایه گذاري:

د بین المللي سرمایه گذاري پراختیا هم د هیوادونو په متقابل تړاو interdependence کې زیات رول لوبولی دئ. د مثال په توګه، په کال ۲۰۰۷ کې د امریکایانو مستقیمه سرمایه گذاري په دېلوانیو هیوادو کې ۲.۸ تریلیونه ډالره وه، چې نه یوازې د انفرادي امریکایانو بلکې د ټولې امریکا اقتصاد ئې د نوري نړۍ په اقتصاد پوري تړلی دئ. له بلې خوا، د امریکې په متحده ایالاتو کې د خارجیانو مستقیمه سرمایه گذاري هم څه د پاسه ۲ تریلیونو ډالرو ته رسېدلې وه چې د امریکې او نوري نړۍ د تړاو مهم فکتور تشکیلوي.

کله چې امریکایان په برتانیه او یا نایجریا کې سرمایه گذاري وکړي، او یا کله چې کاناډایان د امریکې په متحده ایالاتو کې سرمایه گذاري وکړي، نو یو لږ مالي تړاوونه رامنځته کېږي. دوه ډوله خارجي سرمایه گذاري وجود لري: یوه مستقیمه خارجي سرمایه گذاري ده چې په خارجي شرکتو کې د یوې برخې رانیول او یا هم په خارجي هیواد کې د جایداد رانیول په بر کې نیسي. بل ډول ئې بیا خارجي سهامی سرمایه گذاري ده [یعني چې یو څوک د یوه خارجي هیواد په سهامی شرکتو کې اسهام رانیسي]. انفرادي امریکایانو او امریکایي شرکتونو په کال ۲۰۰۵ کې ۲.۱ تریلیونه مستقیمه سرمایه گذاري او ۴ تریلیونه سهامی سرمایه گذاري په خارجي هیوادونو کې کړې وه.

بین المللي سرمایه گذاري او خو ملتي شرکتونه:

خو ملتي شرکتونه په نړۍ کې د مستقیمی خارجي سرمایه گذاري لویه برخه تشکیلوي. خو ملتي شرکتونه هغه بزنسونه دي چې په خو هیوادونو کې فعالیت کوي. دا فعالیتونه د تجارتي مالونو خرڅلاو، د معدنیاتو او طبیعي منابعو استخراج، تولیدي فابریکې، بانکي خدمات او داسې نور په بر کې نیسي. د خو ملتي شرکتو تاریخ د ۱۶۰۲ کال و هالینډۍ شرق الهند کمپنۍ ته رسېږي، مگر تر دوهمي عمومي جګړې وروسته ئې په شمېر او پراخوالي کې زیات او چټک پرمختګ منځته راغی. اوس په نړۍ کې تر ۶۰۰۰۰ زیات خو ملتي شرکتونه وجود لري. یوازی د لومړني مقام ۵۰۰ شرکتونو مجموعي ناخالص شرکتي تولید gross corporate product په کال ۲۰۰۵ کې ۱۸,۹ تریلیونه ډالره وو. اکسان موبیل ExxonMobil د نړۍ تر ټولو لوی شرکت وو چې په کال ۲۰۰۵ کې ئې ۳۷۷ بلیونه ډالره عاید درلودی. د دې شرکت ناخالص شرکتي تولید په نړۍ کې د ډېرو هیوادو تر ناخالص ملي تولید gross national product زیات دی.

پولي روابط:

د تجارت او سرمایه گذاري جهاني کېدل دا معنی لري چې پولي روابط په بین المللي او هم په داخلي اقتصاد کې ډېر عمده فکتور تشکیلوي. د یوه کال په جریان کې په نړۍ کې ۷۰۰ تریلیونه ډالره په دوران کې وي. د دې پولي دوران ډېره برخه د هیوادونو تر منځ د اسعارو تبادله په بر کې نیسي، چې د تبادلې نرخ exchange rate زیاتېدونکي اهمیت ښيي. د تبادلې نرخ د یوه هیواد په وړاندې د بل هیواد د اسعارو ارزښت دی – د مثال په توګه، یو امریکایي ډالر خو جاپاني ینه او یا خو

یورو ارزښت لري. د تبادلې نرخ ډېر مهم ځکه دی چې د تجارت او سرمایه‌گذاري پر جريان ډېر اثر لري.

کمزوري او قوي پيسه (currency) د ښه او بد سره مساوي نه ده، ځکه چې د تبادلې نرخ د دوه څو کي توري په شان دی. د مثال په توگه، قوي ډالر د امریکایانو لپاره دا گټه لري چې ډېر خارجي اسعار په رانیولای سي، او کمزوري ډالر بیا دا تاوان لري چې لږ خارجي اسعار په رانیولای سي. د امریکالپاره د قوي او کمزوري ډالر گټي او تاوانونه په لاندې ډول دي:

د امریکایانو له پاره د قوي ډالر گټي:

- د خارجي مالونو او خدماتو ټیټه بیه.
- د خارجي مالونو او خدماتو ټیټه بیه د پولې بحران inflation مخنیوی کوي.
- خارجي هیوادونو ته سفر کول ارزانه وي.
- خارجي اسهام ارزانه وي.

د امریکایانو له پاره د قوي ډالر تاوانونه:

- د امریکې صادرات خارجي بازارونو ته گران وي.
- امریکايي شرکتونه مجبورېږي چې د ارزان بیو وارداتو سره رقابت وکړي.
- د خارجیانو له پاره په امریکا کي تحصیل او امریکې ته مسافرت گران وي.
- امریکايي اسهام په خارج کي گران وي چې امریکې ته د سرمائې جريان محدودېږي.

د امریکایانو له پاره د کمزوري ډالر گټي:

- د امریکايي شرکتونو لپاره اسانه ده چې خپل مالونه او خدمات په خارج کي خرڅ کړي.

- د خارجيانو له پاره امريكې ته سياحت كول ارزانه وي.
- خارجي سرمايه گذارانو لپاره په امريكا كې سرمايه گذاري كول په زړه پوري وي.

د امريكايانو له پاره د كمزوري ډالر تاوانونه:

- د خارجي مالونو او خدماتو بيه لوړه وي.
  - و خارجي هيوادونو ته مسافرت او سياحت گران وي.
  - په خارج كې سرمايه گذاري كول گرانه وي.
- د پيسو د گلوبلايزېشن سره متناسب د مالي خدماتو گلوبلايزېشن، لكه د بانکدارۍ سيستم هم په موازي توگه منځته راغی. په دې وروستيو لسيزو كې، بانکونو د محلي څخه ملي او څو ملتي موسساتو ته انكشاف كړی دی چې په زياتو هيوادو كې په فعاليت بوخت دي. د دې بانکونو د پور ورکولو - او يا پور نه ورکولو - قدرت دوی ته ډېر زيات برلاسی ورکړی دی. په کال ۲۰۰۶ کی تر ټولو لویو لسو څو ملتي multinational بانکونو ۱۵ تريليونه ډالره سرمايه په کنترول كې درلوده چې په نړيوال اقتصاد كې ئې دوی ته بېساری قدرت ځكه ور په برخه كړی وو چې پر پورونو، سرمايه گذاريو او نورو مالي معاملاتو باندي ئې زيات اثر درلودی. د مثال په توگه، په کال ۲۰۰۶ کال كې څو ملتي بانکونو د ۲۵،۶ تريليونو ډالرو په اندازه خارجي پورونه، خارجي اسعار او نوري خارجي دارايۍ په واک كې درلودې. امريكايي بانکونو په يوازی سر ۵،۸ تريليونه ډالره دا ډول دارايي درلوده.

د پولې روابطو بل اړخ د پيسو لپاره بين المللي تنظيم دی. د شلمي پېرې په دوران كې د تجارت او نورو بين المللي اقتصادي روابطو د زياتېدو سره دا ضرورت منځته راغی چې د اسعارو پراخه او بين المللي تبادلې په يو تنظيم راکبني ایستل سي. تر ټولو عاجل مشکل دا وو، او تر

اوسه هم دئ، چي د اسعارو د ارزښت ثبات څرنګه منځته راوړل سي. د دې لپاره چي د اقتصادي فعاليتونو په لار کي خنډ پېښ نه سي، د اسعارو د تبادلوي ارزښت د ثبات له پاره نړيوال او سيمه ييز کونښنونه سوي دي. په نړيواله سطحه کي، د پولي ثبات له پاره د هڅي کولو عمده مسؤليت د بين المللي وجهي صندوق (IMF) International Monetary Fund پر غاړه دئ. په سيمه ييزه سطحه کي، تر ټولو پرمختللي هڅي اروپايي اتحاديې European Union د اروپايي مرکزي بانک European Central Bank له لاري سر ته رسولي دي، چي اوس مشترکه پيسه، يورو هم لري.

عملي اقتصادي نېشنليزم

Applied Economic Nationalism

اقتصادي نېشنليزم يوازي يوه تيوري نه ده. اقتصادي نېشنليزم د نړۍ د مستقلو دولتونو د اقتصادي او سياسي پاليسي ګانو په ټاکلو کي ډېر قوي رول لوبوي. اقتصادي نېشنلستان په دې عقیده دي چي د يوه دولت سياسي، نظامي او اقتصادي قدر تونه يو له بله نه بېلېدونکي دي. دوی په بين المللي سياسي اقتصاد کي پر درو لارو د مداخلې پيروي کوي. لومړی، د سياسي اهدافو د لاسته راوړلو لپاره د يو هيواد د اقتصادي قدرت په کار اچول دي. دوهم، د يوه هيواد په بين المللي اقتصادي پاليسي کي داسي مهار تونه وکارول سي چي په نتيجه کي ئې ملي اقتصاد تقويه سي. دريم، د هيواد نظامي قدرت او نور غير نظامي منابع د اقتصادي اهدافو د په لاس راوړلو له پاره په کار واچول سي. په دې فصل کي به پر دوهمه او دريمه لار ورغږوو.

د اقتصادي اهدافو د لاسته راوړلو له پاره د اقتصادي وسايلو څخه کار اخيستل:

ګلوبلايزېشن د ټولو هيوادونو اقتصاد يو له بله سره نښلوي، او داسي استدلال کېږي چې د هر يوه هيواد د برياليتوب چانس هغه وخت زياتېږي چې ټول هيوادونه سالم اقتصاد ولري. مګر خبره دا ده چې ټول هيوادونه اقتصادي پاليسي ګاني اوس هم تر هر څه مخکي د خپل ځان د نېکمرغۍ په ګټه پر مخ بيايي، او د نړۍ نېکمرغي و دوی ته دوهمه درجه اهميت لري. د خپلو ځاني ګټو د لاسته راوړلو لپاره ټول دولتونه تر يوې اندازې د داخلي توليداتو د حمايي protectionism د پاليسۍ څخه کار اخلي. د خپل ځان په ګټه په تجارت، سرمايه ګذارۍ او نورو اقتصادي مبادلاتو کي لاس وهنه هغه وسايل دي چې کار ځني اخستل کېږي. هيوادونه د وارداتو او خارجي سرمايه ګذارۍ د محدودولو لپاره بېلابېل ممانعتونه منځته راوړي. ګمرکي تعرفات (تعرفې)، غير ګمرکي تعرفات، د پولې مهارتو څخه کار اخيستل او په سرمايه ګذاريو کي محدوديتونه د دې ممانعتونو ځيني مثالونه دي.

د ګمرکي تعرفاتو ممانعتونه:

د داخلي توليداتو د حمايي ډېر شناخته شکل دا دی چې پر تجارت او سرمايه ګذارې باندي محدوديتونه ولګول سي. ګمرکي تعرفات يعني هيواد ته د خارجي مالونو پر وارداتو باندي ماليات وضع کول ډېر عموميت لري. ګمرکي تعرفات اوس د پخوا په شان زيات نه دي خو په پر مختللو هيوادو کي ګمرکي تعرفات د مخ پر انکشافو هيوادو په تناسب لږ وي. د مثال په توګه، د امريکې په متحده ايالاتو کي ګمرکي تعرفات په اوسط ډول ۴% دي، په داسی حال کي چې ګمرکي تعرفات په چين کي ۱۰% په

برازیل کي ۳۱٪ او په هندوستان کي ۵۰٪ دي.

غيرگمرکي ممانعتونه:

د غيرگمرکي ممانعتونو يو شکل سهميه quota ده چي د وارداتو شمېر په محدودېږي. اروپايي اتحاديې د چين د نساجي مالونو لپاره سهميه ټاکلې وه چي تر ۲۰۰۸ کال پوري ئې د اروپايي اتحاديې د وارداتو کلنۍ وده په سلو کي ۱۰ محدوده کړې وه. د امريکې متحده ايالاتو د بورې پر وارداتو باندې سهميه لگولې ده.

پولي ممانعتونه:

د داخلي محصولاتو د تقويې او حفاظت بل شکل د پيسو د تبادلې په نرخ کي د لاس وهني له لاري د صادراتو تقويه او د وارداتو محدوديت دئ. دا کار په داسي توگه سر ته رسېږي چي خپله پيسه د نورو پيسو په مقابل کې په مصنوعي توگه کښته ساتل کېږي. د امريکې متحده ايالات دا تور لگوي (او چين ئې نه مني) چي چين ديوان yuan ارزښت د امريکې د ډالر په مقابل کي په مصنوعي توگه کښته ساتلی دئ. د ۲۰۰۵ کال تر نيمايي پوري چين وکولای سواي د يوه ډالر ارزښت ۸,۳ يوانه وساتي، مگر د تر ۲۰۰۸ کال پوري د ډالر ارزښت نور هم (د يوه ډالر په مقابل کي ۶,۸ يوانه) راکښته سو. د اسعارو د تبادلې په ارزښت کي د دا ډول لاس وهني يوه نتيجه دا ده چي د امريکې متحده ايالات د چين څخه زيات محصولات وارد کړي او د چين په مقابل کي د امريکې د متحده ايالاتو تجارتي کسر زيات سي.

د سرمایه‌گذاری ممانعتونه:

ډېر هیوادونه غواړي چې بین المللي سرمایه‌گذاری راجلب کړي ځکه چې دا کار و ملي اقتصاد ته خارجي سرمایه راوړي. سربېره پر دې هم هیوادونه د خارجیانو له خوا د خپل اقتصاد د کنټرول څخه په تشویش کې وي. د سرمایه‌گذاری ممانعت ډېر عام شکل دا دی چې د خارجیانو له خو د داخلي شرکتونو ملکیت محدود کړي. ټول هیوادونه دا ډول محدودیتونه لري. د مثال په توګه، په اروپایي اتحادیه، کاناډا او د امریکې په متحده ایالتو کې خارجیان نه سي کولای د هوايي چلند شرکتونه کنټرول کړي.

د ملتپالي اقتصادي پالیسي راتلونکې:

جهاني اقتصاد په تېره نیمه پېړۍ کې په عمده توګه دوه مشخصات درلودلي دي. لومړۍ مشخصه ئې پر نورو اقتصادي سیستمونو، په تېره بیا مارکسیزم او شوشیالیزم، باندي د کاپیټالزم يعني سرمایه‌دارۍ د اقتصادي سیستم مکمل بریالیتوب وو. حتی د هغو څلورو هیوادو څخه چې په رسمي توګه کمونستي پاته دي دوو هیوادو (چین او ویتنام) تر ډېره حده کاپیټالیزم ته مخ کړی دی، یوازي کیوبا او شمالي کوریا تر اوسه هم د مارکسستي موډل پېروي کوي.

بله مشخصه ئې د اقتصاد زیاتېدونکې متقابلې وابستګي interdependence ده چې پر آزاد تجارت، آزادي سرمایه‌گذاری او نورو مالي فعالیتونو باندي ولاړه ده. احصائې بنیې چې په مالونو، خدماتو، سرمایه‌گذارو او اسعارو پوري اړوند حرکتونه او فعالیتونه ډېر زیات سوي او تر ملي سرحداتو وراوښتي دي. پر دې سربېره، لکه چې په راتلونکي فصل کې به ئې ولولو، بین المللي سیستم اروپایي اتحادیه EU،

بین المللي وجهي صندوق IMF، جهاني بانک او زيات شمېر نور نړيوال او سيمه ييز سازمانونه رامنځته کړي دي چي د بين المللي اقتصادي تبادلې په برخه کي ئې زياتي اسانتياوي منځته راوړي دي.

پر دې ټولو شواهدو سربېره، دا به درسته نه وي چي موږ داسي نتيجه گيري وکړو چي گواکي نړۍ په حتمي توگه د اقتصادي توحيد integration او همکارۍ پر لار روانه ده او اقتصادي نېشنليزم له منځه تلونکی دی. اقتصادي نېشنليزم بې له شکه کمزوری سوی دی، مگر تر اوسه هم د بين المللي سياسي اقتصاد د مسلط روش په توگه پاته دی. د اقتصادي نېشنليزم د ټينگار او پایداری تر ټولو مهم علت دا دی چي اوس هم په بين المللي سيستم کي مستقل دولتونه مسلط رول لري او نېشنليزم اوس هم د سياسي هويت په توگه په ډېر قوت سره پاته دی. يو مثال ئې دا دی چي په کال ۲۰۰۵ کي فرانسې او هم هالنډ د اروپايي اتحاديې نوی اساسي قانون رد کړ. دا کار په خپله د بين المللي وحدت او همکارۍ سره د ملت پالو مخالفت نښي. د داخلي صنايعو د حمايې احساسات يوازي په اروپا کي نه بلکي د امريکې په متحده ايالاتو کي هم په قوت سره پاته دي. په غيرمستقيم ډول، د گلوباليزېشن په هکله د بدگومانو منځته راتلو هم د اقتصادي نېشنليزم په تقويه کي رول لوبولی دی. په پرمختللو او بډايو هيوادو کي خلگ په دې فکر دي چي د دوی نېکمرغي او رفاه ځکه تر تهديد لاندې ده چي توليدي کارونه د دوی له هيواد څخه و هغو هيوادو ته لېږدول کېږي چي هلته د کار قوه ارزانه ده [يعني خلگ په لږو پيسو کار کوي]. او له بلې خوا، له وروسته پاته هيوادو څخه راغلي ارزان بيه مهاجرين د دوی کارونه ځني اخلي. لږ پرمختللي او غريب هيوادونه بيا گلوباليزېشن يوه داسي پروسه گڼي چي په هغه کي پرمختللي او بډاي هيوادونه نور هم بډاي سوی اولږ پرمختللي او غريب هيوادونه نور هم پسي

غریب سوی دی. یو تحلیلگر دن ورځي د گلوبالیزېشن په هکله وایي:
"موږ د دې آیدیا سره عادت نیولی دی چي گلوبالیزیشن په خامخا بریالی
کېږي، مگر نور زه په دې خبره باور نه لرم".

یوولسم فصل

بین المللي اقتصاد International Economics

د اقتصادي نیشنلیزم ارزښتونه د دولتونو پر بین المللي اقتصادي پالیسی باندې مسلط دي، مگر اعتراضونه ئې هم په وړاندې موجود دي. اقتصادي ملتپالونکي economic internationalists په دې عقیده دي چې که هیوادونه په اقتصادي لحاظ همکاري سره وکړي جهاني اقتصاد به ډېر ښه سي. په دې فصل کې به د پراخي بین المللي همکاري لاره تر څیړني لاندې ونيول سي.

د اقتصادي همکاري سرچینه:

د جهاني متقابل تړاو interdependence د منځه راتلو مفکوره، چې پر آزاد اقتصاد او همکاري باندې تکیه ولري، د څو سوو کلونو راهیسي وجود درلود. مگر حرکت ئې ډېر پخ وو او په پراخه توګه بین المللي اقتصادي روابطو تر ۱۹۳۰ او ۱۹۴۰ کلونو پوري لا شکل نه وو نیولي. دوو نړیوالو جګړو او د ۱۹۳۰ کلونو د ستر بحران Great Depression په وخت کې د اقتصادي بېنظمیو منځته راتلو د نړۍ مشران دې ته وهڅول چې د هغه وخت د پالیسیو په هکله دوباره فکر [تجدید نظر] وکړي. دوی پر دې نظر سره موافق وه چې بې بندوباره اقتصادي نیشنلیزم د نړۍ د دې

فاجعو [دوې نړيوالي جگړې او ستر اقتصادي بحران] په منځته راتللو کي رول ولوباوه. په آينده کي د دې ډول مصيبت د مخنيوي له پاره، د امريکا متحده ايالاتو نور پرمختللي هيوادونه د محور [د دوهمي عمومي جگړې په وخت کي د المان، ايټاليې او جاپان اتحاد محور بلل کېدی] پر ضد اتحاد او په وروسته کي ئې د لوېديځي نړۍ هيوادونه د کمونيزم پر ضد اتحاد ته وهڅول. د دې کار څخه ئې هدف دا وو چي په نړۍ کي د يوه نوي اقتصادي نظم ته داب کسېږدي. د ۱۹۴۳ څخه بيا تر ۱۹۴۸ کلونو پوري، د اقتصادي ثبات او د هيوادونو تر منځ د تجارت او سرمائې د آزاد جريان په منظور، پر مختللو هيوادونو (EDC) يو شمېر جهاني او سيمه ييز بين الحکومتي سازمانونه منځته راوړل. د دې بين الحکومتي سازمانونو په ډله کي نړيوال بانک، بين المللي وجهي صندوق (IMF) او د نړۍ د تجارت سازمان World Trade Organization ئې عمده دي. د ملگرو ملتو مؤسسه، چي اوس يو شمېر اقتصادي ايجنسي گاني لري، هم په همدې وخت کي منځته راغله.

تر دوهمي عمومي جگړې وروسته سمدستي د لومړي ځل له پاره د خارجي مرستو عمده پروگرامونه پيل سول. د امريکا متحده ايالاتو د اروپا د اعاده کولو پروگرام European Recovery Program (چي د مارشال د پلان په نوم شهرت لري) پيل کړ. د دې پروگرام له مخي، د ۱۹۴۸ او ۱۹۵۱ کلونو تر منځ، د امريکا متحده ايالاتو د لوېديځي اروپا هيوادونو ته ۱۳ بليونو ډالره (چي په اوسني وخت کي د ۱۰۰ بليونو ډالرو سره برابر دي) ورکړل. يقين دئ چي په امريکا کي د اروپا د ستونزمن حالت سره يوه اندازه بشردوستانه اندېښنه موجوده وه، مگر د امريکا د متحده ايالاتو اصلي انگېزه سياسي ځاني گټه (چي لوېديځه اروپا د کمونيزم په مقابل کي تقويه کړي) او همدارنگه اقتصادي

ځاني گټه وه (چې خپل عمده تجارتي شريکان بيرته راژوندي کړي چې دوی د امريکا د متحده ايالاتو د صادراتي مالونو د رانيولو توان پيدا کړي).

تجارتي همکاري او پرمختيا: د نړيوال تجارت سازمان:

په داسي حال کي چې ملگري ملتونه په پراخ ډول د جهاني اقتصادي مسايلو سره سروکار لري، يو شمېر بين الحکومتي سازمانونه بيا د اقتصادي راکړه ورکړي د مشخصو اړخونو سره سروکار لري. په دې لړ کي يو مهم سازمان د نړيوال تجارت سازمان World Trade Organization (WTO) دئ. دا سازمان په کال ۱۹۴۷ کي تاسيس سو چې تر کال ۱۹۹۵ پوري د تعرفاتو او تجارت عمومي معاهدې General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) په نوم يادېدی. په لومړي سر کي ئې د غړو شمېر ۲۳ هيوادو ته رسېدی چې اوس ئې ۱۵۳ هيوادونه غړيتوب لري.

د نړيوال تجارت د سازمان (WTO) وظيفه داده چې د غړو هيوادو تر منځ تجارتي مناقشي د تعرفاتو او تجارت د عمومي معاهدې له مخي حل کړي. د WTO د سازمان مرکزي دفتر د سويتزرلينډ د جينيوا په ښار کي موقعيت لري. هيوادونه کولای سي دې سازمان ته د GATT څخه د سرغړوني په تړاو يو د بل په مقابل کي شکايت وړاندي کړي. د نړيوال تجارت سازمان (WTO) د قاضيانو د شکايتونو د اورېدلو يو درې کسيز هيات لري چې پر شکاياتو باندي غور کوي. که هيات سرغړونه پيدا کړي نو بيا د نړيوال تجارت د سازمان (WTO) کولای سي هغه هيواد ته چې تاوان ورته رسېدلی وی اجازه ورکړي چې پر هغه هيواد چې تاوان ئې

پېښ کړی وی، تعزیرات وضع کړي. د نړیوال تجارت په سازمان WTO کې هر هیواد یوه رایه لري، او پر یوه هیواد باندې د تعزیراتو وضع کول د غړو هیوادو دوه پر درې برخې رایو ته اړتیا لري. هر غړی هیواد، د شپږ میاشتي مخکني خبر ورکولو وروسته، کولای سي د سازمان غړیتوب پرېږدي. که چېرې کوم هیواد دا کار وکړي نو به له زیاتو اقتصادي ستونزو سره ځکه مخامخ سي چې تجارتي مالونه به ئې د کښته گمرکي محصولاتو او نورو هغو امتیازاتو څخه چې د نړیوال تجارت سازمان ئې غړي هیوادو ته وړاندې کوي بې برخې پاته سي.

بین المللي وجهي صندوق:

د تجارت او نورو بین المللي مالي راکړه ورکړې د زیاتېدو سره دا ضرورت راپیدا سو چې د ډالر، یورو، ین، پونډ او نورو اسعارو د تبادلوي جریان د ثبات له پاره بین المللي همکاري رامنځته سي. د دې اړتیا د پوره کولو له پاره یو شمېر سازمانونه، چې بین المللي وجهي صندوق ئې یو له مهمو سازمانو څخه دی، منځته راغلل.

د بین المللي وجهي صندوق (IMF) پیدایښت او وده په ۱۹۴۰ کلونو کې راپیل سوه. د امریکا متحده ایالاتو د پولې ثبات او د اسعاري تبادلې له پاره د اسانتیاوو د منځته راتلو اهمیت تشخیص کړ، او د دوهمې عمومي جگړې د متحدینو په گډون ئې په کال ۱۹۴۴ کې د امریکا د متحده ایالتو د نیوهمپشایر په ایالت کې یو کنفرانس دایر کړ. د دې کنفرانس هیأتونو بین المللي وجهي صندوق (IMF) منځته راوړ. په دې توگه، د نړیوال تجارت د سازمان (WTO) پشان، بین المللي وجهي صندوق (IMF) د امریکا د متحده ایالاتو په مشري، د لوېدیځو هیوادو له خوا په بین المللي اقتصاد کې د آزادۍ liberalization د منځته راوړلو په هدف جوړ سو. د

بین المللي وجهي صندوق (IMF) په کال ۱۹۴۷ کې په کار پیل وکړ چې ۴۴ هیوادونو ټي غړیتوب درلود. په کال ۲۰۰۸ کې ټي د غړو هیوادو شمېر ۱۸۵ ته ورسېدی. عمومي اداري مرکز ټي د امریکا د متحده ایالاتو په پایتخت واشنگتن ډي سي کې موقعیت لري. په لومړي سر کې د بین المللي وجهي صندوق (IMF) د داسې یو سیستم پېروي کول چې په هغه کې د خارجي اسعارو تبادلې د ډالر په مقابل کې په یو ثابت نرخ، چې د سرو زرو د نرخ سره تړلی وو، سر ته رسېدل. مګر په ۱۹۷۰ کلونو کې یو نوی سیستم رامنځته سو چې په هغه کې د خارجي اسعارو نرخ خپل سر ته پرېښوول سو. په دې سیستم کې عرضه او تقاضا د خارجي اسعارو د نرخ د ټاکلو عمده مشخصات وګرځېدل.

بین المللي وجهي صندوق (IMF) د خپلو مصارفو له پاره د هغو اسعارو د ذخیرې څخه چې د اقتصادي پلوه پرمختللو هیوادونو د بین المللي وجهي صندوق (IMF) په اختیار کې ورکړي دي استفاده کوي (همدا اوس دا ذخیره اسعار ۳۴۱ بلیونه ډالرو ته رسېږي). بین المللي وجهي صندوق (IMF) دا پیسې نورو هیوادو ته په پور ورکوي او له هغو څخه سود اخلي.

د نړیوال بانک ګروپ:

نن ورځ تر ټولو مهمه پرمختیایي ایجنسي، چې لږ پرمختللو هیوادونو ته پرمختیایي پوړونه او مرستې ورکوي، د نړیوال بانک ګروپ دی چې یوازې د نړیوال بانک په نوم شهرت لري. د «ګروپ» کلمه ځکه ورسره اضافه سوې ده چې نړیوال بانک د یو شمېر مشخصو ایجنسیو څخه جوړ دی. د بین المللي وجهي صندوق (IMF) په شان، نړیوال بانک هم تر دوهمې عمومي جګړې وروسته د امریکا د متحده ایالاتو او د هغه د

متحدینو د اقتصادي رونق له پاره منځته راغی. مگر، د IMF په شان، د نړیوال بانک په اولویتونو کې هم تغیرات راغلل. اوس د نړیوال بانک بېلابېلي ایجنسی د لږ پرمختللو هیواد سره پرمختیایي اقتصادي مرستې کوي. تقریباً ټول هیوادونه د نړیوال بانک د ګروپ د هرې ایجنسی غړیتوب لري.

د بیا رغونې او پرمختیا بین المللي بانک:

د بیا رغونې او پراختیا بین المللي بانک (IBRD) په کال ۱۹۴۶ کې تاسیس سوی دئ او د پور ورکولو پالیسی ئې عادي تجارتي بانکونو ته ورته دي. د بیا رغونې او پرمختیا بین المللي بانک د هغو پروژو د مالي ارزښت تحلیل او څېړنه سر ته رسوي کوم چې بانک ئې تمویلوي او هم یو څه سود باندي اچوي. په کال ۲۰۰۸ کې د بیا رغونې او پرمختیا بین المللي بانک په ۳۴ هیوادو کې د ۹۹ پروژو له پاره د ۱۳،۵ بلیونه ډالرو په اندازه نوي پورونه ورکړي دي. تر ۲۰۰۸ کال پوري د بیا رغونې او پرمختیا بین المللي بانک په مجموعي توګه ۱۳۰ هیوادونو ته ۴۴۶ بلیونه ډالره پور ورکړی دئ. د دې بانک شتمني پر هغه ۱۱۰ بلیونه ډالره ولاړه ده چې غږو هیوادو ورکړي دي، او هم هغه سود او ګټه چې بانک ئې پر هغو پیسواخلي چې په پور ئې هیوادو ته ورکوي د دې بانک دارايي تشکیلوي. چین، برازیل، مکسیکو، هندوستان او ترکیه هغه هیوادونه دي چې د بیا رغونې او پرمختیا د بین المللي بانک څخه ئې زیات پور اخیستی دئ.

د بین المللي پراختیا ټولنه:

د بین المللي پراختیا ټولنه (IDA) په کال ۱۹۶۰ کې منځته راغلې ده او ډېرو غړیو هیوادو ته بې له ګټې پور ورکوي؛ خو دا ډېر غریب هیوادونه

وکولای سی خپلو خلکو ته اولیه بشري خدمات (لکه تعلیم، روغتيايي خدمات او پاکي د څښلو اوبه) برابر کړي. همدارنگه د دې ډول پورونو هدف دا دی چې غریب هیوادونه وکولای سی په اقتصادي تولید کي انکشاف راولي او خلکو ته کار پیدا کړي. د بین المللي پراختیا د ټولني ټول پورونه گټه (سود) نه لري او تر لسو کالو پوري د پور بیرته ادا کول هم نه غواړي. لس کاله وروسته د ۱۵ څخه تر ۳۰ کالو پوري د پور د بیرته ادا کولو پروگرام ورته جوړېږي. په ۲۰۰۸ کال کي، د بین المللي پراختیا ټولني په ۷۲ هیوادو کي د ۱۹۹ پروژو له پاره د ۱۱.۲ بلیونه ډالرو په اندازه پورونه ورکړي دي. د شمېر څخه هم ښکاري چې د پورونو اندازه وړه ده. د منځته راتلو له وخته بیا تر اوسه پوري د بین المللي پراختیا ټولني ۱۹۳ بلیونه ډالره کريدیت او بلاعوضه مرستي grants کړي دي چې نیمی ئې افریقا ته ورکول سوي دي. د بین المللي پراختیا د ټولني یوه اندازه پیسې د بیا رغوني او پرمختیا د بین المللي بانک څخه ورکول کېږي، مگر زیاته برخه پیسې ئې د غړو هیوادو د مرستو څخه لاسته راځي.

بین المللي مالي ټولنه:

بین المللي مالي ټولنه (IFC) په کال ۱۹۵۶ کي منځته راغلې ده چې په لږ پرمختللو هیوادو کي شرکتونو ته پور ورکوي او همدارنگه په پرمختيايي پروژو کي د شخصي سرمایه گزارو تضمین کوي. دا ټولنه د IDA او IBRD په خلاف، چې د ولسي پروژو د تمویل له پاره حکومتونو ته پور ورکوي، انفرادي شرکتونو ته پور ورکوي. په کال ۲۰۰۸ کي، بین المللي مالي ټولني په ۸۵ هیوادو کي د ۳۷۲ شخصي سرمایه گزارو له پاره ۱۱.۴ بلیونه ډالره پورونه ورکړي دي.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**